R G B WH GR BL Grey Scale #13 C M Y K
A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19

AKADEMIA
OBRONY NARODOWEJ

Mjr mgr Grzegorz ROWIŃSKI

PROCES DYDAKTYCZNO-WYCHOWAWCZY WSO W ASPEKCIE KSZTAŁTOWANIA POSTAW PATRIOTYCZNYCH PODCHORĄŻYCH

Rozprawa doktorska

57171

Biblioteka Główna
Akademii Sztuki Wojennej
57171
09-057171-000-0

Biblioteka Główna
Akademii Obrony Narodowej
S/3092
05-003092-001-0

WARSZAWA 1996

Colour Chart #13
Blue Cyan Green Yellow Red Magenta White 3/Color Black

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

WYDZIAŁ WOJSK LĄDOWYCH

BIBLIOTEKA GŁÓWNA - ARCHIWUM
Akademii Obrony Narodowej
Nr ewid. 57171

mjr Grzegorz ROWIŃSKI

PROCES DYDAKTYCZNO-WYCHOWAWCZY WSO W ASPEKCIE KSZTAŁTOWANIA POSTAW PATRIOTYCZNYCH PODCHORĄŻYCH

Biblioteka Zbiorów Zwartych Akademii

Praca doktorska

wykonana pod kierunkiem naukowym

płk.dr.hab.prof. AON Marka KUCHARSKIEGO

WARSZAWA 1996 R.

SPIS TREŚCI

Strona

WSTĘP..... 7

ROZDZIAŁ I.
STRUKTURA I ISTOTA PROCESU DYDAKTYCZNO-WYCHOWAWCZEGO..... 15

1.1.Pojęcie kształcenia i wychowania..... 16

1.2. Istota procesu dydaktyczno-wychowawczego szkoły... 24

1.3. Miejsce i rola kształcenia w procesie wychowania.. 28

1.3.1. Wychowanie przez pracę..... 32

1.3.2. Wychowanie przez sztukę..... 35

1.3.3. Wychowanie przez sport i wypoczynek..... 40

1.3.4. Wychowanie przez kolektyw /zespół, grupę/.. 45

1.3.5. Wychowanie przez naukę /kształcenie/..... 50

1.4. Rodzaje i cele procesu dydaktyczno-wychowawczego. 65

1.4.1. Wychowanie estetyczne..... 67

1.4.2. Wychowanie fizyczne 71

1.4.3. Wychowanie umysłowe..... 74

1.4.4. Wychowanie moralne..... 77

ROZDZIAŁ II.
KSZTAŁTOWANIE POSTAW PATRIOTYCZNYCH..... 87

2.1. Pojęcie postawy..... 87

2.2. Definicyjne ujęcie patriotyzmu..... 96

2.3. Postawy patriotyczne i ich kształtowanie..... 111

ROZDZIAŁ III.
METODOLOGICZNA ANALIZA PROBLEMU..... 121

3.1. Cele pracy i przedmiot badań..... 121

3.2. Problemy i hipotezy badawcze..... 125

3.2.1. Problemy i hipotezy szczegółowe..... 126

3.3. Zmienne i wskaźniki..... 131

3.4. Metody i techniki badawcze..... 135

3.5. Teren i organizacja badań..... 146

3.5.1. Charakterystyka społeczno-demograficzna badanych..... 148

ROZDZIAŁ IV.
PROCES DYDAKTYCZNO-WYCHOWAWCZY W OPINII PODCHORĄŻYCH WSO..... 160

4.1. Realizacja procesu dydaktyczno-wychowawczego..... 160

4.1.1. Ocena procesu kształcenia..... 161

4.1.2. Proces kształcenia a wychowanie..... 163

4.1.3. Sposoby oddziaływań wychowawczych..... 173

4.1.4. Cele wychowania..... 183

4.2. Kształtowanie cech psychofizycznych..... 186

4.3. Ocena działalności wychowawczej kadry dydaktycznej i dowódczej..... 194

4.3.1. Zaufanie do wykładowców..... 195

4.3.2. Ocena pracy wychowawczej dowódców pod-oddziałów..... 196

ROZDZIAŁ V.
ROLA PROCESU DYDAKTYCZNEGO W KSZTAŁTOWANIU POSTAW PATRIOTYCZNYCH SŁUCHACZY WSO W ŚWIETLE PRZEPROWADZONYCH BADAŃ 205

5.1. Kształtowanie postaw patriotycznych..... 205

5.1.1. Wartości cenione przez podchorążych..... 205

5.1.2. Znaczenie pojęcia "patriotyzm"..... 207

5.1.3. Kształtowanie postaw wobec Ojczyzny..... 213

5.2. Powinności patriotyczne..... 228

5.2.1. Najistotniejsze powinności patriotyczne.... 228

5.2.2. Cechy współczesnego patriotyzmu..... 230

ROZDZIAŁ VI.
PRACA DOWÓDCZO-WYCHOWAWCZA Z PODCHORĄŻYMI
A KSZTAŁTOWANIE POSTAW PATRIOTYCZNYCH..... 240

6.1. Udział kadry dydaktycznej i dowódczej w procesie wychowania..... 240

6.1.1. Uczestnictwo wykładowców w procesie wychowania..... 241

6.1.2. Cele procesu kształcenia..... 242

6.1.3. Kształtowanie cech u podwładnych..... 244

6.2. Ocena poziomu wiedzy i dyscypliny podchorążych.... 246

6.3. Zaufanie i stosunek dowódców do podchorążych i wykładowców..... 249

6.3.1. Ocena możliwości udzielenia pomocy podwładnym..... 249

6.3.2. Atrakcyjność wykładanych przedmiotów..... 252

6.4. Sukcesy i niepowodzenia dydaktyczno-wychowawcze słuchaczy..... 255

6.4.1. Sukcesy studentów..... 255

6.4.2. Niepowodzenia dydaktyczno-wychowawcze podchorążych..... 257

6.5. Obowiązki i zadania podchorążych..... 259

6.5.1. Podstawowe obowiązki podchorążego..... 259

6.5.2. Zadania i obowiązki Polaka..... 262

6.5.3. Wypełnianie obowiązków żołnierskich /jako przejaw patriotyzmu/..... 263

6.6. Kształtowanie postaw patriotyczno-obywatelskich podchorążych w procesie dydaktycznym..... 265

6.6.1. Kształtowanie postaw patriotyczno-obywatelskich..... 265

6.6.2. Cele wychowania patriotyczno-obywatelskiego..... 268

6.7. Normy, formy i metody oddziaływań stosowane w pracy dowódczo-wychowawczej..... 270

6.7.1. Metody stosowane w procesie wychowania patriotyczno-obywatelskiego..... 271

6.7.2. Normy określające pożądany stosunek do Ojczyzny i wojska..... 275

6.7.3. Formy organizacyjne stosowane w kształtowaniu postaw patriotycznych..... 277

6.8. Podstawowe dla narodu wartości..... 278

ZAKOŃCZENIE 283

BIBLIOGRAFIA..... 297

ZAŁĄCZNIKI..... 312

WSTĘP

Kształtowanie osobowości słuchaczy /podchorążych, studentów/ wyższych szkół oficerskich odbywa się zarówno w procesie kształcenia, jak i wychowania.

Mówiąc o procesie wychowania mamy często na myśli także proces kształcenia /nauczania/, z którym jest on przez wiele osób utożsamiany lub mechanicznie łączony. Wychowanie nie odbywa się wyłącznie na drodze nauczania i przekazywania wiedzy, a kształcenie nie jest tylko po to by wyrabiać u słuchacza /ucznia, studenta a jednocześnie wychowanka/ odpowiednie postawy, poglądy i przekonania.

O jedności obu tych procesów można mówić jedynie jako o jednej z dziedzin wychowania - wychowania przez kształcenie wyodrębnionej z całego rozległego i bardzo złożonego procesu jakim jest wychowanie. Jednocześnie należy pamiętać o tym, iż procesu kształcenia jak i procesu wychowania nie należy i nie można rozdzielać, a wszelkie sztuczne podziały nie mogą mieć charakteru praktycznego.

Obecnie coraz powszechniejsze stają się opinie traktujące o rozłącznym podejściu przez szkołę do procesu wychowania. Nauczyciel ukierunkowany jest przede wszystkim na przekazywanie słuchaczom /uczniom, studentom/ odpowiedniej wiedzy i niezbędnych wiadomości - przewidzianych w programach kształcenia - pozostawiając gdzieś na uboczu problematykę

oddziaływań wychowawczych. Jeśli nawet w tych opiniach jest sporo przesady, to już sam fakt ich występowania budzić musi niepokój licznego grona pedagogów. O ile zarzuty w tym względzie kierowane pod adresem szkół podstawowych i średnich wydają się być przesadzone, o tyle nasza praktyka społeczna potwierdzać je może w stosunku do uczelni wyższych.

Tak więc nie zawsze praktyka pokrywa się z teorią, która wyraźnie wskazuje na jedność procesu dydaktyczno-wychowawczego i to bez względu na poziom kształcenia.

Potrzeby suwerennego państwa budującego ustrój demokratyczny wymagają przygotowania całego społeczeństwa do zadań związanych z rozwojem i zapewnieniem bezpieczeństwa kraju i jego obywateli. Szczególną odpowiedzialność za losy Ojczyzny powinna przejawiać młodzież podejmująca naukę /studia/ w uczelniach wojskowych. Przyszli oficerowie Wojska Polskiego w zasadzie poczuwają się do odpowiedzialności za sprawy obronności i bezpieczeństwa państwa, ale to rozumienie współodpowiedzialności nie zawsze jest właściwe - szczególnie w początkowym okresie nauki w WSO - a świadomość tego obowiązku nie jest jeszcze należycie ukształtowana. Zadaniem uczelni wojskowych jest więc - takie modelowanie postaw, poglądów, przekonań, zachowań i systemu wartości prezentowanego przez podchorążych by były one zgodne z oczekiwaniami społecznymi stawianymi przed Siłami Zbrojnymi Rzeczypospolitej Polskiej i ich przedstawicielami.

W istniejącej obecnie w naszym kraju sytuacji społeczno-politycznej i ekonomicznej zachodzi pilna potrze-

ba przywracania szacunku do uczciwej pracy i służby, nauki, kształtowania właściwych relacji społeczeństwo - władza, umacniania zasad sprawiedliwości, równości i demokracji społecznej, samorządności i kontroli społecznej a także zgodności praw i powinności obywatelskich.

Sytuacja w środowisku młodzieży oraz zachodząca w naszym kraju transformacja ustrojowa zarysowują nowe potrzeby doskonalenia i realizacji programu kształtowania postaw patriotycznych. Dlatego też bardzo ważnym zadaniem w procesie wychowania patriotycznego słuchaczy WSO jest kształtowanie i eksponowanie takich wartości jak: dyscyplina, umiłowanie ładu i porządku, pracowitość i sumienność, właściwe spożytkowanie czasu podczas studiów, a także poczucie własnej godności, zaufanie do człowieka /przełożonego, podwładnego, kolegi/, wiara we własne siły i umiejętności, dostrzeganie sensu własnego działania /w tym na potencjalnym polu walki/ oraz wolność i poczucie sprawiedliwości.

Wychowanie patriotyczne powinno być jednym z najistotniejszych celów wychowawczego oddziaływania kadry dydaktycznej i dowódczej na podchorążych uczelni wojskowych. Stanowić winno szczególną wartość całego procesu kształcenia i wychowania. W związku z tym problem kształtowania postaw patriotycznych studentów staje się tematem ciągle aktualnym i o dużym znaczeniu społecznym.

Rzeczywiste następstwa wychowania i kształtowania postaw patriotycznych w czasie zajęć dydaktycznych odnoszą się do osobowości słuchaczy - wychowanków i mogą być ujmowane w

dyspozycjach określających ich stosunek do ojczyzny, państwa, jego dziedzictwa czy narodu, przejawiających się w sposobie prezentowania swoich poglądów, poszanowania określonych wartości, przestrzegania norm moralnych, a przede wszystkim w sposobie postępowania i w zachowaniach.

Zdaniem J.Pietera: "Postawy są to swoiste "przygotowania" uczuciowo-intelektualne i przekonaniowe - mniej lub więcej trwałe - do określonych uczuć i zachowań się, bądź wobec pojedyńczych osób lub grup ludzkich, bądź wobec problemów, przekonań, doktryn społecznych i odpowiednich wartości".[1/] Postawy wyrażają także stosunek do Ojczyzny. Można przez to mowić też o stosunku do państwa i jego obywateli. Mogą one zależeć od przyjęcia przez poszczególnych ludzi określonych wartości moralnych i przestrzegania ich w praktyce.

W rozprawie pojęciu postawa nadano charakter empiryczny za S.Nowakiem i M.Marody.[2/] Rozpatrzono jeden komponent - trójelementowej struktury postaw proponowany przez powyższych autorów, to jest wrażenia emocjonalno-oceniające podchorążych, wojskowych nauczycieli akademickich i dowódców pododdziałów dotyczące patriotyzmu oraz roli procesu dydaktyczno-wychowawczego w jego kształtowaniu u słuchaczy uczelni wojskowych. Potrzeba podjęcia badań na temat: kształtowania postaw patriotycznych podchorążych w procesie dydaktyczno-wychowawczym WSO wynikała z przesłanek teoretycznych i względów praktycznych. Pierwsze z nich wskazują, że w is-

---

1/ J.Pieter, Słownik psychologiczny, Wrocław 1963, s. 215.
2/ S.Nowak, Teorie postaw, Warszawa 1973, s. 23 oraz M.Marody, Sens teoretyczny a sens empiryczny pojęcia postawy, Warszawa 1976, s. 41.

tniejącej w różnym stopniu naukowego uogólnienia - teorii postaw brak jest rozważań odnoszących się do procesu dydaktycznego uczelni wojskowych i jego wychowawczego wpływu na kształtowanie stosunku wobec Ojczyzny u podchorążych. Dlatego dokonano krytycznej analizy poglądów dotyczących kształtowania postaw patriotycznych w toku procesu dydaktyczno-wychowawczego oraz przyjęto określone założenia teoretyczne poddając je empirycznej weryfikacji. Uzasadnienie praktyczne oparto na założeniu, iż funkcjonujący proces wychowania przez kształcenie w uczelni wojskowej nie był poddany wystarczającej naukowej analizie.

W kształtowaniu postaw patriotycznych w procesie kształcenia i wychowania - podstawowym przedsięwzięciem badawczym było zweryfikowanie czynników warunkujących kształtowanie postaw miłości wobec Ojczyzny słuchaczy WSO przez wojskowych nauczycieli akademickich oraz dowódców pododdziałów. Zbadane zostały następstwa tych oddziaływań na określone kierunki doskonalenia tej działalności /wychowawczej/ w uczelniach wojskowych.

Ogromna rola zajęć dydaktycznych w procesie wychowania - a w jego rezultacie kształtowania postaw patriotycznych - w pełni uzasadnia podjęcie pogłębionych badań i pozwala na sformułowanie następujących problemów rozprawy:

1/ Czy w realizowanym w wyższych szkołach oficerskich procesie kształcenia uwzględnia się cele wychowawcze i czy proces ten przebiega w sposób właściwy?

2/ Czy w procesie zdobywania wiedzy, umiejętności i nawy-

ków osiągane są zamierzone cele wychowania, a przede wszystkim, czy we właściwy sposób kształtowane są u podchorążych odpowiednie postawy patriotyczne?

Udzielenie odpowiedzi na powyższe pytania powinno pomóc wykładowcom, dowódcom jak i samym słuchaczom uczelni wojskowych w zrozumieniu zadań stojących przed procesem dydaktyczno-wychowawczym ich Szkoły.

Ze względu na bardzo obszerny przedmiot badań wymagający rozległych studiów i analiz empirycznych oraz znacznego nakładu czasu postanowiłem skupić się nad wzajemnymi oddziaływaniami i powiązaniami pomiędzy procesem kształcenia a wychowaniem przez nauczanie /kształcenie/. Uwzględniłem także znaczenie tej dziedziny w procesie kształtowania postaw patriotycznych podchorążych.

Badania dotyczące problematyki rozprawy prowadzone były w trzech wyższych szkołach oficerskich, a mianowicie w Zegrzu, Toruniu i Wrocławiu, wśród słuchaczy wszystkich roczników studiów, wojskowych nauczycieli akademickich będących przedstawicielami poszczególnych cykli przedmiotowych oraz dowódców pododdziałów badanych studentów. Podchorążowie jak i kadra dydaktyczna zostali ankietowani przy pomocy wcześniej opracowanych kwestionariuszy /inny dla słuchaczy, inny dla wykładowców/ natomiast dowódcy badani byli w oparciu o kwestionariusz wywiadu. Pozwoliło to na zgromadzenie niezbędnego do analiz materiału empirycznego, jak również porównanie wyników otrzymanych w grupie respondentów reprezentujących studentów, kadrę dydaktyczną i dowódczą.

Praca pod względem strukturalnym składa się z sześciu rozdziałów.

Pierwszy poświęcony jest teoretycznym podstawom badań. Podjąłem w nim próbę omówienia struktury i istoty procesu dydaktyczno-wychowawczego szkoły wyższej ze szczególnym uwzględnieniem miejsca i roli kształcenia w dziedzinie wychowania patriotycznego.

W rozdziale drugim przedstawiłem podstawowe pojęcia postawy /z jej poszczególnymi komponentami/, definicyjne ujęcie patriotyzmu oraz opisałem proces jego kształtowania.

Rozdział trzeci zawiera założenia metodologiczne badań. Obejmuje on sformułowanie hipotez roboczych, problemów badawczych w postaci pytań oraz charakterystykę metod, technik i narzędzi badawczych. Zamieściłem w nim także opis terenu i organizację badań oraz dane społeczno-demograficzne badanych.

Rozdziałowi czwartemu nadałem charakter empirycznego opisu opinii podchorążych /uczelni wojskowych/ o procesie dydaktyczno-wychowawczym WSO. Zaprezentowałem w nim wyniki badań ankietowych dotyczące realizacji tegoż procesu, kształtowania w jego wyniku cech psychofizycznych oraz przedstawiłem ocenę działalności wychowawczej kadry dydaktycznej i dowódczej.

W rozdziale piątym opisałem analizę statystyczną zagadnień związanych z rolą procesu dydaktyczno-wychowawczego w kształtowaniu postaw patriotycznych słuchaczy uczelni wojskowych.

Rozdział szósty - ostatni - omawia rolę pracy dowódczo-wychowawczej prowadzonej przez dowódców pododdziałów z podchorążymi w zakresie kształtowania u nich postaw miłości wobec Ojczyzny. Zgromadzone w nim dane empiryczne są wynikiem przeprowadzonego z przełożonymi słuchaczy uczelni wojskowych wywiadu.

W zakończeniu dokonałem podsumowania wyników badawczych poprzez weryfikację zakładanych wcześniej hipotez upoważniających do sformułowania wniosków i postulatów.

Z czterech załączników jakie umieszczone zostały w pracy, pierwsze dwa to kwestionariusze ankiety /załącznik 1 - dla podchorążych, załącznik 2 - dla wojskowych nauczycieli akademickich/, załącznik trzeci jest kwestionariuszem wywiadu /załącznik 3 - dla dowódców pododdziałów/. Ostatni z załączników /załącznik 4/ prezentuje dane statystyczne będące wynikiem badań empirycznych uzyskanych a grupie wykładowców.

Rozprawa, a zwłaszcza zawarty w niej materiał badawczy oraz uogólnienia i wnioski nie są ani wyczerpujące ani ostateczne. Stanowią jedynie próbę ukazania teoretycznych i praktycznych rozwiązań, będąc jedną z możliwych dróg poszukiwań.

Praca powstała pod naukowym kierownictwem Pana płk.dr.hab. Marka Kucharskiego, któremu w tym miejscu wyrażam głęboką wdzięczność i serdeczne podziękowania. Dziękuję także Panu dr.hab. Zygmuntowi Markockiemu oraz kolegom z Katedry Pedagogiki Instytutu Nauk Humanistycznych AON, których uwagi okazały się niezwykle pomocne podczas badań empirycznych i pisania rozprawy doktorskiej.

ROZDZIAŁ I
STRUKTURA I ISTOTA PROCESU DYDAKTYCZNO-WYCHOWAWCZEGO

Tradycyjne i powszechne jest wciąż przekonanie, że każdy realizujący jakiś proces dydaktyczny, bez względu na jego rodzaj i typ, równocześnie wychowuje w sposób zamierzony albo nie zamierzony. Tożsamość procesów nauczania i wychowania jest dla teoretyków i wielu praktyków oczywista. Nie znaczy to jednak, że zawsze nauczyciel, który dobrze i efektywnie edukuje, jednocześnie dobrze wychowuje. W procesie zdobywania umiejętności mogą u uczniów /wychowanków/ kształtować się inne postawy i przekonania, niż te które zakładał nauczyciel /wychowawca/. Wiedza o czymś, rozumienie czegoś, nie oznacza równocześnie postępowania w sposób określony, zgodny z uznawanymi i preferowanymi przez społeczeństwo wartościami. Proces przystosowania się jednostki do życia społecznego dokonuje się w określonych warunkach kulturowych i cywilizacyjnych, poprzez jej uczestnictwo w życiu oraz specjalnie powołanych instytucjach wychowawczych jakimi są między innymi szkoły i uczelnie. One zaś swe zadania spełniają poprzez:

1/ kształcenie/ nauczanie/

2/ wychowanie.

To ogólne stwierdzenie wymaga jednak sprecyzowania pojęć bę-

dących składnikami /elementami/ omawianego procesu dydaktyczno-wychowawczego.

1.1. Pojęcie kształcenia i wychowania

Według W.Okonia "kształcenie to ogół czynności i procesów umożliwiających ludziom poznanie przyrody, społeczeństwa i kultury, a zarazem uczestnictwo w ich kształtowaniu, jak również osiągnięcie możliwie wszechstronnego rozwoju sprawności fizycznej i umysłowej, zdolności i uzdolnień, zainteresowań i zamiłowań, postaw i przekonań oraz zdobycie pożądanych kwalifikacji zawodowych."[1/]

Aplikacje tej ogólnej definicji kształcenia do potrzeb i specyfiki środowiska wojskowego są różne. Ich ilustracją są chociażby unormowania proponowane przez jedno - K.Zegnałka, który kształcenie identyfikuje z nauczaniem - drugie J.Bogusza, który skłania się ku mówieniu o kształceniu wojskowych. Pierwszy przez nauczanie rozumie "...planową i systematyczną pracę nauczyciela z uczniami, polegającą na wywoływaniu i utrwalaniu zmian w ich wiedzy, dyspozycjach, postępowaniu i całej osobowości - pod wpływem uczenia się, opanowywaniem wiedzy, przeżywania wartości i własnej działalności praktycznej".[2/] Drugi zaś pisze, że "...kształcenie wojskowe jest procesem, polegającym na zaznajamianiu żołnierzy z dorobkiem kultury nagromadzonym przez ludzkość z wiedzą o przyrodzie i społeczeństwie, z wybranymi zagadnieniami nauki wojennej oraz najważniejszymi prawami rządzącymi

---

1/ Z.M.Zimny, Kształcenie szkolne. Wyznaczniki przebiegu i efektywności, Częstochowa 1987, s. 60.
2/ K.Zegnałek, Kształcenie i samokształcenie w uczelni wojskowej, Warszawa 1991, s. 7.

rozwojem przyrody i życia społecznego, zastosowaniem tych praw w różnych dziedzinach życia, jak również kształtowaniu umiejętności posługiwania się tymi prawami w działalności praktycznej".[1/] Porównując termin nauczanie z definicją kształcenia można wyciągnąć wniosek, iż są to pojęcia bardzo sobie bliskie lecz jednak nie tożsame. Stąd też uwzględniając te definicje i spojrzenia można wprowadzić nowe określenie - jak czyni to Cz.Kupisiewicz - nauczanie kształcące. Jest to nauczanie - nie wpływające w istotny sposób na wszechstronny rozwój studentów /podchorążych/, nie ograniczające się do przekazywania wiadomości z poszczególnych dziedzin wiedzy oraz rozwoju określonych umiejętności i nawyków, lecz prowadzące również do rozwinięcia u nich motywacji do studiowania, określonych zainteresowań i zdolności poznawczych /myślenia, spostrzegania, uwagi, pamięci i wyobraźni/, a ponadto do wdrażania ich do systematycznego, samodzielnego zdobywania i uzupełniania wiedzy oraz umiejętności i nawyków.[2/] Zaprezentowane wyżej stanowiska nie wyczerpują listy poglądów na kształcenie i nauczanie, są one jednak w jakimś stopniu reprezentatywne dla przedstawicieli różnych nurtów pedagogiki w tym także dydaktyki wojskowej.

Zarówno nauczanie jak i kształcenie jako elementy składowe procesu dydaktycznego /danego typu szkoły czy uczelni wyższej/, organizowanego w sposób planowy, świadomy i celowy, prowadzić powinny do osiągnięcia określonych i zamierzonych celów kształcenia /nauczania/. Zdaniem Cz.Kupisiewicza

---

1/ J.Bogusz, Dydaktyka wojskowa, Warszawa 1969, s. 28.
2/ Cz. Kupisiewicz,Podstawy dydaktyki ogólnej, Warszawa 1973, s. 21 oraz K.Zegnałek, Kształcenie i samokształcenie w uczelni wojskowej, Warszawa 1991, s. 8.

celem kształcenia "...jest wszechstronny intelektualny rozwój dzieci, młodzieży i dorosłych wielostronnie powiązany z rozwojem emocjonalnym i wolicjonalnym, a więc z osiągnięciem ogólnych celów kształcenia i wychowania".[1/]

Różność spojrzeń teoretyków pedagogiki nie dotyczy tylko definicji kształcenia, nauczania, kształcenia wojskowego i nauczania kształcącego lecz również precyzji ich celów. I tak dla cytowanego już W.Okonia celami kształcenia są: "...kształtowanie kwalifikacji ogólnych i zawodowych, opanowanie określonego zasobu wiedzy i umiejętności posługiwania się nią w praktyce, kształtowanie i umacnianie naukowego poglądu na świat oraz rozwijanie motywacji i szerokiego wachlarza zainteresowań".[2/] Z kolei dla K.Żegnałka celem kształcenia jest "...rozwijanie studentów /podchorążych/ pod względem intelektualnym oraz wyposażenie ich w tzw. cechy instrumentalne /wiadomości, umiejętności, nawyki/".[3/] I wreszcie dla R.Stępnia, najważniejszymi celami kształcenia wojskowego są:[4/]

- po pierwsze - specjalistyczne przygotowanie w danym rodzaju wojsk;

- po drugie - ukształtowanie umiejętności niezbędnych w dowodzeniu żołnierzem;

- po trzecie - opanowanie umiejętności kierowania zespołami ludzkimi.

1/ Za: Z.M.Zimny, Kształcenie szkolne. Wyznaczniki przebiegu i efektywności. Częstochowa 1987, s. 59.
2/ Za.: W.Najmowicz, Wybrane problemy kształcenia i wychowania w szkole wyższej. Olsztyn 1988, s. 58.
3/ K.Żegnałek, Kształcenie i samokształcenie w uczelni wojskowej, Warszawa 1991, s. 10.
4/ R.Stępień, Rozwój i doskonalenie kształcenia w wyższym szkolnictwie wojskowym, Warszawa 1990, s. 133-135.

Drugim - po kształceniu - elementem wyodrębnionym w strukturze procesu dydaktyczno-wychowawczego szkoły jest wychowanie. Pojęcie to przez pedagogów jest różnie definiowane. I tak B.Suchodolski dzieli wychowanie na dwa jego rodzaje:[1/]

1. naturalne /samorzutne/, które dokonuje się dzięki uczestnictwu dzieci i młodzieży w życiu społecznym dorosłych. Wychowanie tego typu odbywa się bez pomocy specjalnych instytucji.

2. celowe /świadome/ prowadzone przez powołanych do tego specjalistów /nauczycieli - wychowawców/ i różne instytucje organizowane dla realizacji działań wychowawczych /m.in. szkoły i uczelnie wyższe/. Jego zdaniem wychowanie celowe powinno prowadzić ku przyszłości oraz przygotowywać młodzież do przemian tj. sytuacji, w których się znajdzie, a które dziś jeszcze nie istnieją. Natomiast francuscy teoretycy analizując dzieje wychowania od czasów antycznych podkreślają, że jego sens nie zmienił się od czasów Platona, który definiował je następująco: "Wychowanie to prowadzenie ludzi ku dobru i prawdzie, to doprowadzenie do Dobra i Prawdy każdego obywatela zdolnego do tego wzlotu intelektualnego i moralnego".[2/] Z kolei zdaniem A.Wery - "Wychowanie stanowi zawsze pomoc w harmonijnym rozwoju wychowawczym niesioną przez jednego lub kilku wychowawców, w konkretnym środowisku, do którego trzeba go przygotować".[3/] Odmienne stanowisko

---

1/ B.Suchodolski /red./ - Pedagogika, Warszawa 1980, s. 11-27.
2/ M.Debesse i G.Mialaret, Rozprawy o wychowaniu, t.1, Warszawa 1988, s. 40.
3/ Tamże, s. 107.

w tej kwestii zajmuje K.Konarzewski, który pojęcie wychowania określa poprzez sformułowanie warunków i znaczeń /konwencji/ zdarzenia wychowawczego. Pisze bowiem on: "Zamiast pytać co jest prawdziwym wychowaniem, zapytamy co prawdziwie nie jest wychowaniem. Innymi słowy: poszukamy warunków, których spełnienie przeważająca większość ludzi uznałaby za konieczne, by nazwać pewne zdarzenie wychowawczym".[1/] Proponuje on rozważenie trzech konwencji znaczeniowych wychowania:[2/]

1. Nie można mówić o wychowaniu ...jeżeli nie ma oddziałujących na siebie ludzi.

2. Nie można mówić o wychowaniu, jeżeli niektórzy z nich nie działają z myślą o wywołaniu zmian w postępowaniu innych.

3. Nie można mówić o wychowaniu, jeżeli wszyscy ludzie nie znajdują się we wspólnej sytuacji symbolicznej.

W oparciu o tak przedstawione warunki, jakie powinno spełniać wychowanie, K.Konarzewski generuje definicję aktu wychowawczego /a nie wychowania/. "Aktem wychowawczym postanowiliśmy nazwać wszelką czynność podjętą przez człowieka z myślą o wywołaniu zmiany w postępowaniu innego człowieka i przebiegającą we wspólnej im sytuacji symbolicznej".[3/] W kontekście tych odmiennych podejść i spojrzeń Z.Kosyrz i W.Magoń dokonują podziału wychowania wg jego zakresu znaczeniowego, dzieląc je na wychowanie w szerszym i węższym zna-

---

1/ Za: K.Kruszewski /red./, Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela, Warszawa 1991, s. 286.
2/ Tamże, s. 286.
3/ Tamże, s. 296.

czeniu. Uściślając to stwierdzenie piszą oni: "...przez wychowanie w szerszym znaczeniu rozumiemy takie, którego przedmiotem jest cała osobowość człowieka, w tym ujęciu traktujemy ją jako zintegrowaną całość elementów biogenicznych, psychogenicznych i socjogenicznych. Przez wychowanie w węższym znaczeniu rozumiemy takie, którego przedmiotem mogą być albo strona fizyczna, albo umysłowa, uczuciowa, lub dążności i działania człowieka".[1/] Podobne stanowisko zajmuje B.Rudnicki, który proponuje następującą definicję: "Wychowaniem /w znaczeniu właściwym/ nazywać więc będziemy celowe, świadome i względnie trwałe kształtowanie dyspozycji kierunkowych wychowanka /żołnierza/, tj. jego przekonań, postaw, ról społecznych i wartości".[2/] /Te dwa ostatnie znaczenia będą głównie przedmiotem mojej rozprawy.

Względnie trwałe kształtowanie dyspozycji kierunkowych żołnierza wiąże się ściśle z określonym ideałem wychowania wojskowego, który daje się ująć w następującą triadę: Żołnierz - Obywatel - Człowiek".[3/] Stąd też: "Celem wychowania w wojsku jest ukształtowanie żołnierza-obywatela, świadomego obrony państwa, pełniącego ofiarnie i sumiennie służbę dla Polski, gotowego - w razie potrzeby - do złożenia ofiary krwi i życia dla Ojczyzny".[4/]

W oparciu o wartości zawarte w ideale wychowania wojskowego oraz jego celach należy stwierdzić, że ważną rolę przy-

---

1/ Z.Kosyrz, W.Magoń, Wychowanie wojskowe, Warszawa 1981, s. 11.
2/ B.Rudnicki, Podstawy wychowania wojskowego. "Wojsko i wychowanie" 1991, nr 10, s. 4.
3/ B.Rudnicki, Doskonalenie systemów wychowania w wyższych szkołach wojskowych. Maszynopis AON, Warszawa 1992, s. 4.
4/ Kierowanie pracą wychowawczą - obowiązki dowódców, Bydgoszcz 1991, s. 1.

pisuje się treściom patriotycznym, religijnym, tradycjom narodu, Państwa i wojska, powinnościom żołnierskim i obywatelskim, kulturze i oświacie.[1/]

Podsumowując dotychczasowe rozważania należy podkreślić, że kształcenie /nauczanie/ ma miejsce wtedy, kiedy nauczyciel kieruje zdobywaniem przez ucznia określonych wiadomości i umiejętności oraz rozwija w nim zainteresowania i zdolności poznawcze przez co służy rozwojowi jego dyspozycji instrumentalnych. Wychowuje go, gdy budzi w nim poczucie współodpowiedzialności za dzień dzisiejszy i przyszłość narodu, szacunek do pracy i przywiązanie do humanistycznych ideałów dzięki czemu wyznacza jego stosunek do świata i samego siebie, a więc rozwija jego dyspozycje kierunkowe. Kształtowanie się obu tych dyspozycji dokonuje się zarówno na skutek odpowiedniej organizacji i przebiegu działalności dydaktyczno-wychowawczej nauczyciela /wychowawcy/ jak też pod wpływem treści programowych realizowanych w toku zajęć /studiów/. R,Stępień pisze o tym w następujący sposób: "...nowoczesne programy nauczania zapewniają studentom nie tylko wszechstronny rozwój intelektualny, ale również odpowiedni poziom kultury osobistej i znajomości zasad współżycia społecznego. Tak więc mimo, iż cele kształcenia i wychowania określają pożądane efekty w studiowaniu, to jednak ich urzeczywistnienie zależy od treści zawartych w programach nauczania".[2/]

Wstępnie konkludując stwierdzić można, że:

1/ B.Rudnicki, Przemiany w systemie wychowania wojskowego /w:/ "Zeszyty Naukowe AON" 1992, nr 1, s. 94.

2/ R.Stępień, Rozwój i doskonalenie kształcenia w wyższym szkolnictwie wojskowym, Warszawa 1990, s. 34.

- po pierwsze - tak wychowanie jak i kształcenie jako działalność planowa, świadoma i celowo organizowana dla potrzeb obronności prowadzone są głównie w instytucjach do tego powołanych /tj. w szkołach, uczelniach, wojsku, itp./ oraz przez ludzi do tego przygotowanych /nauczyciele - wychowawcy, dowódcy - przełożeni/;

- po drugie - zarówno kształcenie jak i wychowanie ukierunkowane są na dokonywanie określonych i zamierzonych zmian w osobowości jednostki /ucznia - wychowanka, studenta, podchorążego/ tak by doprowadzić do jego wszechstronnego rozwoju;

- po trzecie - nie są to jednorazowe i oderwane od siebie akty lecz procesy, z których każdy ukierunkowany jest na inną sferę osobowości człowieka;

- po czwarte - wychowanie jest procesem znacznie szerszym niż kształcenie, gdyż obejmuje różne obszary wychowawcze i wszystkie strony osobowości wychowanka /ucznia, studenta/ a więc intelektualną, moralną, estetyczną i fizyczną.[1/]

Wychowanie i kształcenie są procesami, w których tak wykładowcy jak i słuchacze /wychowankowie/ biorą bezpośredni udział w ciągu bezpośrednich czynności dydaktyczno-wychowawczych WSO polegających na przekazywaniu podmiotom wychowawczym wiedzy i umiejętności jej stosowania oraz rozwijania zdolności i zainteresowań, a także kształtowaniu ich uczuć, postaw, poglądów i przekonań, prowadząc do wszechstronnego rozwoju osobowości podchorążych.

1/ Cz.Kupisiewicz, Podstawy dydaktyki ogólnej, Warszawa 1973, s. 25.

Odbywa się to w trakcie procesu kształcenia i wychowania, czy jak argumentuje wielu pedagogów - aby podkreślić ich jedność - procesu dydaktyczno-wychowawczego.

1.2. Istota procesu dydaktyczno-wychowawczego szkoły

Na jedność obu procesów kształcenia i wychowania zwraca uwagę między innymi K.Zegnałek, według którego: "Procesu dydaktycznego nie sposób jest rozdzielić od oddziaływania wychowawczego, dlatego też najczęściej mówi się o procesie dydaktyczno-wychowawczym, podkreślając takim ujęciem jedność tych procesów. Rozwój pełnej osobowości oficera nie może ograniczać się wyłącznie do formowania intelektu. Oprocz określonych wiadomości, umiejętności i nawyków, rozwiniętych zainteresowań i zdolności intelektualnych, oficer musi charakteryzować się wysokim poziomem moralnym i bezprzykładnym patriotyzmem, a jego postępowanie w służbie i w życiu codziennym powinno wynikać ze szczytnych ideałów humanizmu i demokracji. Cechy te są rezultatem działalności wychowawczej".[1/]

W przypadku szkoły wyższej, w tym także uczelni wojskowej należy mieć na uwadze jedność nie dwóch lecz trzech procesów:[2/]

1. dydaktycznego
2. wychowawczego
3. naukowo-badawczego.

1/ K.Zegnałek, Kształcenie i samokształcenie w uczelni wojskowej, Warszawa 1991, s. 10.
2/ K.Zegnałek, Podstawowe założenia dydaktyki wyższej szkoły wojskowej, Warszawa 1989, s. 45.

Wymienione aspekty procesu wzajemnie się ze sobą łączą i przenikają przez co stanowią integralną całość, w której poszczególne elementy wzajemnie na siebie oddziałują. Inaczej, jak pisze K.Zegnałek: "Mówiąc o jedności nauczania, wychowania i działalności naukowej trzeba wyraźnie podkreślić, że chodzi nie tylko o to, że uczelnie wojskowe zobowiązane są do prowadzenia badań naukowych, ale również do bezpośredniego wykorzystywania ich wyników w procesie nauczania i wychowania".[1/] Wyodrębniając i wskazując te trzy procesy - dydaktyczny, wychowawczy i naukowo-badawczy - z uwagi na temat niniejszej rozprawy skupiam się dalej na pierwszych dwóch. One bowiem są wiodące w działalności WSO, w której idzie przede wszystkim o uzyskanie wielu zmian w osobowości studenta-podchorążego, nabycia przez niego oraz wyeliminowania określonych cech czy wartości. "W wyniku tych studiów młody człowiek musi niejako "przeistoczyć się z "cywila" w żołnierza zawodowego. Pełnienie zawodowej służby wojskowej wymaga nabycia odpowiednich dyspozycji psychicznych i osobowościowych, do czego nie wystarczy tylko działalność dydaktyczna. Nie można ich też traktować odrębnie, poza procesem dydaktycznym".[2/] Jeżeli w procesie studiów w uczelni wojskowej chodzi o nabycie odpowiednich dyspozycji psychicznych i osobowościowych, przydatnych i koniecznych podchorążemu w jego przyszłej pracy zawodowej, to wnioskować można, że zasadniczym zadaniem szkoły wyższej czy akademii

---

1/ Tamże, s. 49.
2/ Tamże, s. 46.

wojskowej będzie ukształtowanie następujących elementów osobowości:

1. patriotycznej postawy
2. założonego poglądu na świat
3. nawyków i umiejętności twórczego działania w zakresie przydatnym w armii
4. wrażliwości na piękno i na ludzką krzywdę.

Mając na uwadze te zadania należy w procesie dydaktyczno-wychowawczym realizować działania zmierzające do:[1/]

1. teoretycznego i praktycznego przygotowania słuchaczy /podchorążych/ do pełnienia obowiązków dowódców-wychowawców, nauczycieli akademickich;

2. stałego rozbudzania w nich zamiłowania do pracy wychowawczej, ukazywania jej roli i znaczenia dla kształtowania właściwych postaw /patriotycznych, propaństwowych, prospołecznych/;

3. wychowania słuchaczy /podchorążych/ na ludzi dociekliwych, o szerokich horyzontach myślowych, zdolnych do samodzielnego działania, do pogłębiania i aktualizowania swojej wiedzy i umiejętności, twórczych, odważnych w myśleniu i działaniu;

4. kształtowania postaw wyrażających się w rozumieniu dziejów i problemów współczesności, racjonalnym i pragmatycznym podejściu do otaczającej rzeczywistości;

5. przygotowania oficerów-dowódców-wychowawców, patriotów

1/ W.Skop, Osobowość pedagoga i zadania wychowawcze /W:/ "Wojsko i wychowanie" 1991, nr 10, s. 23.

zaangażowanych czynnie w pomnażaniu dorobku kraju, swojego środowiska;

6. uwzględniania w pracy dydaktyczno-wychowawczej w bardzo szerokim zakresie działalności prospołecznej słuchaczy /podchorążych/, jako metody najpełniej przygotowującej ich do aktywnego udziału w życiu społeczno-kulturalnym narodu i środowiska żołnierskiego;

7. kształtowania wysokiej kultury osobistej przyszłych dowódców-wychowawców, nauczycieli-wychowawców, w tym również i kultury zachowania oraz trwałych nawyków czystości, estetyki, porządku, właściwej prezencji, poszanowania godności ludzkiej i mienia wojskowego.

Zatem można stwierdzić, że proces dydaktyczno-wychowawczy najpełniej urzeczywistniany jest przez nauczyciela-wykładowcę /wychowawcę/ w czasie prowadzonych przez niego zajęć /lekcji/ i to bez względu na zastosowaną przez niego metodę czy formę. "Dowodzi to niejednokrotnie podkreślanego ścisłego związku nauczania z wychowaniem, co znalazło odbicie m.in w określeniu "nauczanie wychowujące".[1/] Konstatacja ta odnosi się do wszystkich szczebli kształcenia. Najistotniejsze jednak znaczenie ma ona dla szkolnictwa wyższego, w którym bezpośredni kontakt wykładowcy /akademickiego/ ze studentem odbywa się najczęściej w czasie zajęć przez co, jego wpływy wychowawcze ograniczają się przede wszystkim do sali wykładowej. Zdaniem Z.Kietlińskiej: "Najważniejszą formą

1/ T.Lewowicki, Proces kształcenia w szkole wyższej, Warszawa 1988, s. 16.

działalności wychowawcy w uczelni jest proces dydaktyczny. Jego wychowawcze oddziaływanie może być wykorzystane przez odpowiedni dobór treści dydaktycznych, świadomy wybór właściwych dla nich komponentów wychowawczych i racjonalną jego organizację".[1/]

Przebieg oraz organizację procesu dydaktyczno-wychowawczego realizowanego w czasie zajęć /lekcji/ ilustruje rysunek nr 1.

Proces ten najlepiej wyraża się w trakcie nauczania wychowującego czy wychowania nauczającego, a więc w toku wychowania przez nauczanie /kształcenie/. Nie można jednak jego wpływu wyizolować czy wyodrębnić "wyrywając" go i traktować w sposób samoistny bez innych dziedzin działalności wychowawczej. Stąd też w kolejnym podrozdziale omawiam poszczególne dziedziny wychowania, dzięki którym osiąga się założone cele procesu dydaktyczno-wychowawczego uczelni wojskowej jakim jest wszechstronny rozwój /osobowości/ słuchacza /podchorążego/ - wychowanka w zakresie przede wszystkim przydatnym Siłom Zbrojnym.

1.3. Miejsce i rola kształcenia w procesie wychowania

Z dotychczasowych rozważań można wnioskować, iż w procesie dydaktyczno-wychowawczym urzeczywistnia się zasada jedności kształcenia i wychowania, w której to, procesy te wzajemnie się ze sobą przeplatają i uzupełniają tworząc nie różne, odrębne mechanizmy, a jeden spójny i zharmonizowany

1/ Z.Kietlińska, Wybrane problemy pedagogiczne wyższych studiów technicznych, Warszawa 1980, s. 181.

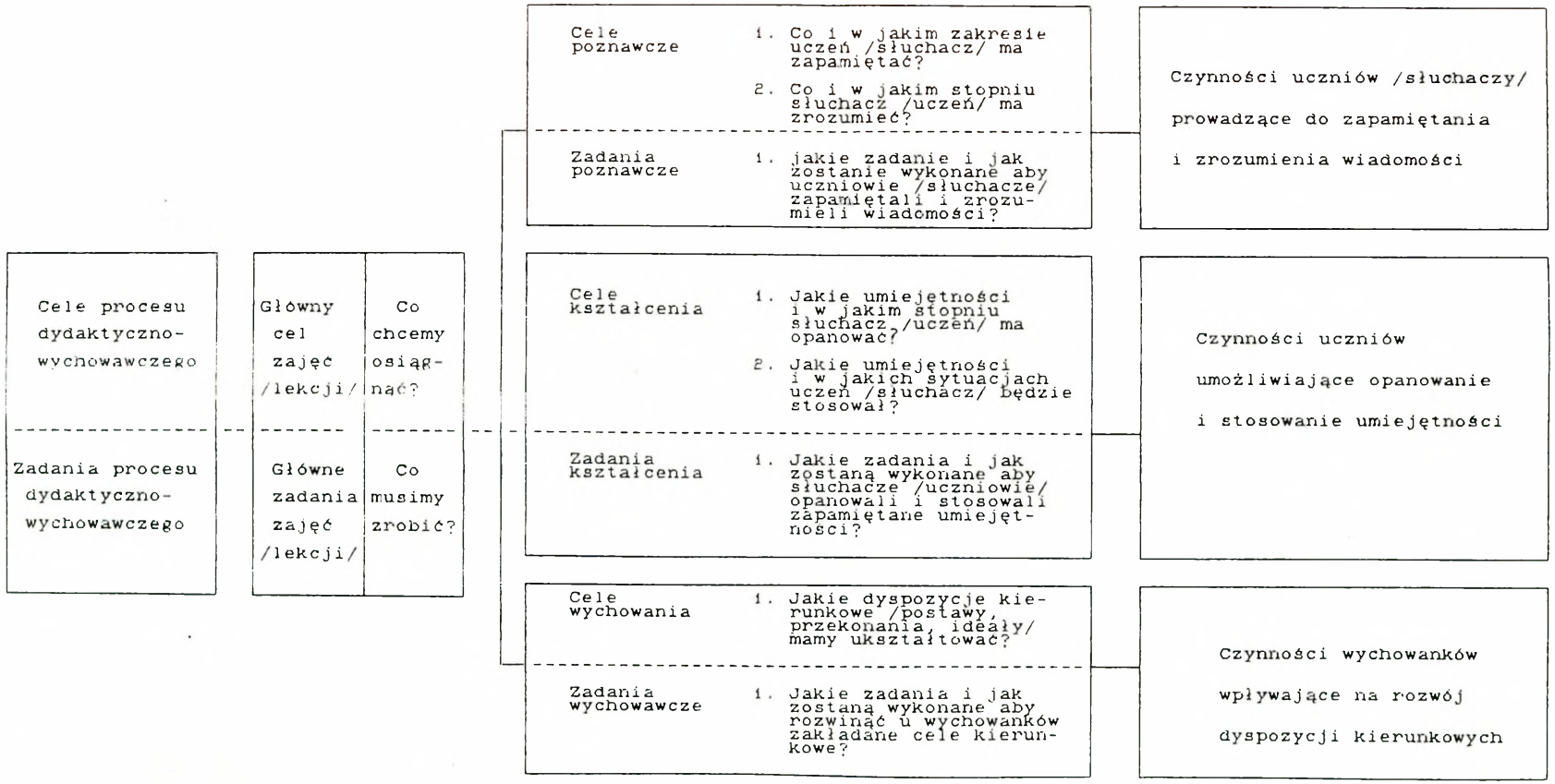

Rys. 1. Istota celów i zadań procesu dydaktyczno-wychowawczego

układ /działalności nauczyciela-wychowawcy/. Jest to więc proces nauczania wychowującego czy wychowania nauczającego, w którym na równi chodzi o przekazywanie wiedzy, nabywanie umiejętności i nawyków oraz zainteresowań jak i o kształtowanie postaw, poglądów i przekonań. Oddziaływanie to najbliższe jest przez to takiej dziadzinie wychowania jaką jest wychowanie przez naukę /kształcenie/. Analizując problem tak rozumianego wychowania nie sposób pominąć pozostałych dziedzin wychowania. Tylko poprzez szersze ujęcie tego tematu w oparciu o porównanie wychowania przez nauczanie z pozostałymi dziedzinami wychowania można będzie określić istotę i rolę procesu dydaktyczno-wychowawczego w zakresie kształtowania postaw patriotycznych i realizacji celów wychowania patriotycznego.

Wychowanie - jest tym rodzajem działalności społecznej, który charakteryzuje się ogromną złożonością oraz różnorodnością. Uwzględniając ścisły związek wychowania z życiem społecznym - wychodząc od ustaleń tradycyjnej pedagogiki - dokonano jego klasyfikacji ze względu na rolę i miejsce dziedzin wychowania w całokształcie życia społecznego, dziedziny te są powiązane ze sferami życia, a w pracy wychowawczej /prowadzonej współcześnie/ wciąż odgrywają znaczną rolę. Są nimi: praca, nauka, sztuka, sport, i wypoczynek oraz życie zbiorowe.

Dlatego też możemy wyróżnić następujące dziedziny wychowania:

- wychowanie przez pracę

- wychowanie przez sztukę
- wychowanie przez sport i wypoczynek
- wychowanie przez kolektyw /grupę, zbiorowość/
- wychowanie przez naukę.

Chociaż każda z tych dziedzin może być rozpatrywana osobno i może służyć realizacji bardzo różnych celów specyficznych dla danej domeny oddziaływań wychowawczych oraz posługiwać się swoistymi metodami, to jednak żadnej z nich nie można traktować w oderwaniu od siebie uwzględniając system wychowania. Tworzą one spójną całość, która w procesie wychowania - a przez to i w procesie dydaktyczno-wychowawczym - realizowana jest jednocześnie przez wszystkie dziedziny wychowania, tymi samymi metodami /w różnym stopniu/ i prowadzi do wspólnego i ściśle określonego celu. Wypowiadając się w swych licznych publikacjach Z.Markocki stwierdził: "...wychowanie przez daną dziedzinę rzeczywistości bynajmniej nie ogranicza się do kształtowania jakiejś wąskiej grupy dyspozycji osobowościowych. Wręcz przeciwnie, z reguły odnosi się ono do całej osobowości".[1/] Omawiane dziedziny stanowić będą materiał porównawczy dotyczący wychowania przez kształcenie w WSO i jego wpływu na kształtowanie postaw patriotycznych podchorążych. Stanowi to główny problem oraz przedmiot badań i analizy rozprawy.

1/ Z.Markocki, Praca i wychowanie /W:/ "Wojsko i wychowanie" 1992, nr 7, s. 34.

1.3.1. Wychowanie przez pracę

Pierwszą specyfikowaną dziedziną jest wychowanie przez pracę.

Praca jest tym rodzajem działalności człowieka, który w procesie wychowania przez pracę zależy od tego, w jaki sposób wychowanek został do pracy przygotowany i jakie posiada warunki w procesie pracy. Wychowawcze znaczenie pracy rozpatrywać można w następujących aspektach:[1/]

- po pierwsze - ze względu na jej aktywizujący charakter polegający na tym, że jej efekty mogą być osiągane tylko przez działanie. Wdrożenie wychowanka do pracy musi prowadzić do ukształtowania się w nim trwałej postawy czynnej i wyzwolenia tendencji twórczych;

- po drugie - ze względu na uspołeczniony charakter pracy sprowadzający się do tego, że za jej pośrednictwem wychowanek zostaje wprowadzony w całokształt stosunków i zależności występujących w życiu społecznym;

- po trzecie - ze względu na produkcyjny charakter pracy, który polega na tym, że w człowieku kształtować trzeba postawę szacunku i zamiłowania do pracy oraz zadowolenia z niej w toku pracy produkcyjnej. Zbliżony do powyższego pogląd w dyskutowanej kwestii prezentuje Z.Markocki. Pisze on, że "...wychowawczy charakter pracy sprowadza się do tego, że za jej pośrednictwem wychowanek zostaje wprowadzony w całokształt stosunków i zależności występujących w życiu społecznym"[2/]

1/ M.Godlewski /red./, Pedagogika - podręcznik akademicki - Warszawa 1978, s. 299.
2/ Z.Markocki, Praca i wychowanie/w:/ "Wojsko i wychowanie" 1992, nr 7, s.33.

Zdaniem natomiast T.Nowackiego wychowanie przez pracę "...jest systemem działań wychowawczych opartych na filozofii i uznających decydujące znaczenie pracy dla rozwoju społeczeństwa, jego kultury i gospodarki, organizacji i funkcjonowania oraz osobotwórczą wartość pracy w rozwoju jednostek"[1/] Potwierdzeniem tego stanowiska stojącego na gruncie indywidualnego rozwoju osobowości jednostki i społecznych zalet wpływu opisywanych oddziaływań wychowawczych jest następujące stwierdzenie: "Wychowanie przez pracę należy więc traktować jako zamierzone, świadome i planowe organizowanie działań wychowawczych mających na celu spowodowanie określonych przemian w życiu psychicznym młodych ludzi i kształtowanie dzięki temu postaw pożądanych z punktu widzenia interesów osobistych i społecznych".[2/]

Z.Wiatrowski do podstawowych zadań tej dziedziny wychowania zalicza:[3/]

- doprowadzenie młodzieży, a także dorosłych do rozumienia roli pracy w życiu człowieka , zdobycia podstaw wiedzy o pracy oraz przekonania, iż praca stanowi nieodłączną właściwość każdego z ludzi;

- włączenie młodzieży w nurt codziennej pracy ludzkiej i kształtowanie właściwej motywacji i stosunku do pracy;

- kształtowanie cech charakterologicznych jednostki, uczciwość, rzetelność, odpowiedzialność itp.;

1/ T.Nowacki, Praca i wychowanie, Warszawa 1980, s. 41.
2/ Z.Markocki, Wychowanie przez pracę wyzwaniem współczesności /w:/ J.Bogusz, T.Lewowicki, Z.Misztal /red. nauk/, Młodzież i wychowanie, Warszawa 1987, s. 191.
3/ Z.Wiatrowski, Pedagogika pracy w zarysie, Warszawa 1985, s. 86.

- kształtowanie kultury pracy, będącej składnikiem ogólnej kultury współczesnego człowieka.

Powyższe zadania upoważniają do sformułowania następującego wniosku: specyficzną właściwością wychowania przez pracę jest to, iż praca ujmowana jest jako czynnik kreatywny w osobniczym rozwoju człowieka. Uściślając, chodzi o to, aby praca z czysto produkcyjnego zajęcia stała się środkiem oddziaływania wychowawczego kształtującego wartości moralno-społeczne i obywatelskie.

W warunkach służby wojskowej żołnierze /w tym i podchorążowie/ z pracą spotykają się niemal we wszystkich sferach życia i działalności armii co pozwala im rozwijać pozytywny i świadomy do niej stosunek /jeżeli wykonywana jest w ramach obowiązków służbowych/. Z.Kosyrz za najważniejsze spośród tych dziedzin uważał:[1/]

1. szkolenie
2. porządek wewnętrzny i czynności samoobsługowe
3. służby i dyżury
4. działalność społeczną i kulturalną
5. czyny społeczne i produkcyjne
6. pracę produkcyjną.[2/]

Kilka odmiennych /nowych/ elementów składać się będzie na proces wychowania przez pracę w odniesieniu do podchorążych uczelni wojskowych. Należeć do nich będą:[3/]

1/ Z.Kosyrz, W.Magoń, Wychowanie wojskowe, Warszawa 1981, s. 209-211.
2/ Te dwie ostatnie w latach dziewięćdziesiątych straciły swą aktualność i nie są już praktycznie stosowane.
3/ Z.Markocki, Praca i wychowanie, /w:/ "Wojsko i wychowanie" 1992, nr 7, s. 36.

1. szkolenie specjalistyczne /zdobywanie specjalności wojskowej/;

2. praktyka szkoleniowa /odbywana w jednostkach wojskowych/;

3. nauczanie;

4. uczenie się;

5. samokształcenie;

6. samowychowanie;

7. wychowawcze oddziaływanie kadry dowódczej i dydaktycznej.

W przytaczanej już wcześniej opinii Z.Markockiego: "Praca i wysiłek żołnierski mogą być traktowane instrumentalnie - wtedy, gdy są środkiem do polepszenia warunków służby, środków do zaspokajania różnych potrzeb i osiągnięć celów nie związanych z pracą i służbą. Mogą być również traktowane autotelicznie, gdy pozwalają realizować własne zainteresowania, urzeczywistniać się i bogacić swoją osobowość, gdy są celem samym w sobie, a ich wykonywanie może zaspokajać nie tylko potrzeby samorealizacji, ale także potrzeby bezpieczeństwa i pewności, potrzebę przynależności do grupy żołnierskiej".[1/]

1.3.2. Wychowanie przez sztukę

Proces wychowania oraz kształcenia człowieka powinien także uwzględniać relacje zachodzące między człowiekiem

---

1/ Z.Markocki, Społeczno-wychowawcze problemy ruchu przodownictwa i współzawodnictwa w wojsku. Warszawa 1987, s. 109.

i sztuką. W związku z tym, iż rola sztuki wzrasta w życiu ludzi współczesnych następuje także wzrost znaczenia tej dziedziny wychowania. Według S.Ossowskiego wychowawcza rola sztuki przejawia się w:[1/]

a/ "oczyszczającym"działaniu wzruszeń estetycznych;

b/ pogłębianiu kultury współżycia przez kształtowanie różnorodnych bezinteresownych więzi społecznych, zarówno na terenie fikcji, jak i na gruncie stosunków pomiędzy żywymi ludźmi;

c/ pogłębianiu plastyczności umysłu i wrażliwości uczuciowej w związku z artystycznym zwielokrotnieniem rzeczywistości;

d/ podniecającym wpływie obrazów rzeczywistości i pewnych wizji artystycznych, związanych z tokiem spraw społecznych;

e/ kształtowaniu postawy twórczej względem świata nie tylko u twórców, ale i u odbiorców, którzy wobec dzieł zajmują postawę czynną, aktywną.

Natomiast M.Gołaszewska wychowawczą rolę sztuki widzi w "...kształtowaniu przez sztukę postaw odbiorców, głównie postawy moralnej i społecznej".[2/]

W obecnych warunkach kontakt ze sztuką staje się możliwy dla najszerszych mas /środki masowego przekazu, kino, kasety wideo, telewizja satelitarna, książka, itp./ i dzięki temu jest kontaktem codziennym, a nie odświętnym jak bywało dawniej, może być kontaktem osiągalnym w czterech ścianach

---

1/ S.Ossowski, O wychowawczych potencjałach twórczości artystycznej, /w:/ U podstaw estetyki, Warszawa 1966, s. 341-347

2/ M.Gołaszewska, Zarys estetyki, Kraków 1973, s. 144.

własnego mieszkania. "Gdy w epoce upowszechniania słowa drukowanego rolą wychowania było uczyć ludzi czytać i pisać, podobnie w epoce upowszechniania sztuki rolą wychowania musi być zwalczanie analfabetyzmu estetycznego".[1/]

Na wychowaniu powinien spocząć główny obowiązek pomocy ludziom w jak najpełniejszym wykorzystaniu wszystkich możliwości jakie daje im nowoczesna cywilizacja w kontakcie ze sztuką. Wychowanie już od wczesnych lat powinno kształtować nawyki i umiejętności korzystania nie tylko z książek, teatru i muzeum ale również z masowych środków komunikowania, reprodukcji, dzieł malarskich i muzycznych - powinno przyzwyczajać ludzi do obcowania ze sztuką na codzień. Dlatego też "wychowanie przez sztukę to proces kształtowania całej niepodzielnej osobowości człowieka przez różne sposoby artystycznego działania osobistego oraz przez obcowanie z dziełami sztuki, należącymi do różnych dziedzin /różnych rodzajów/".[2/] Podobną definicję proponuje I.Wojnar, dla której : "Wychowanie przez sztukę to proces kształtowania niepodzielnej osobowości człowieka przez różne sposoby artystyczne /twórczego czy ekspresyjnego/ działania osobistego oraz przez obcowanie z dziełami sztuki. Proces ten zawsze urzeczywistnia się w sposób indywidualny i osobisty , jego podstawą jest indywidualne i osobiste przeżycie każdego pojedyńczego człowieka, w którym "uruchomione zostają równo-

---

1/ B.Suchodolski, Wychowanie dla przyszłości, Warszawa 1960, s. 187.
2/ E.Pomykała, Wpływ sztuki na wychowanie młodzieży /w:/ J. Bogusz, T.Lewowicki, Z.Misztal /red. nauk./, Młodzież i wychowanie, Warszawa 1987, s. 292.

czesnie dyspozycje estetyczne, intelektualne, uczuciowe i wyobraźnia".[1/] Uogólniając powyższe wypowiedzi można stwierdzić, iż wychowanie przez sztukę jest procesem kształtowania osobowości wychowanka, w którym do uzyskania założonego celu wykorzystuje się sztukę jako środek oddziaływania wychowawczego. Dziedzina ta, wykraczając poza tradycyjny wąski zakres tzw. wychowania estetycznego /o którym m.in. będzie mowa w kolejnym podrozdziale/, powinna kształtować całego człowieka w tych kategoriach postaw i przeżyć, które w świat ludzkiej cywilizacji wprowadza sztuka. Ten rodzaj wychowania zmierza do tego, aby sztuka stawała się codzienną potrzebą ludzi, a kontakt z nią angażował ich całą osobowość i kształtował jej umysłowe i moralne przeżycia.

W procesie wychowania wojskowego, do którego wprowadzane są coraz częściej wartości humanistyczne istotne miejsce zajmuje kontakt z kulturą i sztuką. "Kulturę traktuje się jako ważki czynnik kształtowania świadomości społeczno-patriotycznej oraz podstawowy element edukacji obywatelskiej żołnierzy".[2/]

Zdaniem P.Rozmysłowicza wychowanie przez sztukę w wojsku rozumieć należy "jako proces kształtowania osobowości żołnierzy, w którym do osiągnięcia założonego celu wychowawczego wykorzystuje się sztukę jako swoisty środek wychowawczy".[3/] Analiza tego stwierdzenia prowadzi do

---

1/ I.Wojnar, Wychowanie estetyczne, /w:/ B.Suchodolski /red./ Pedagogika, Warszawa 1982, s. 546./
2/ P.Rozmysłowicz, Problemy wychowania przez sztukę w Wojsku Polskim, Warszawa 1989, s. 221.
3/ P.Rozmysłowicz, Koncepcja wychowania przez sztukę w wojsku, /w:/ "Zeszyty Naukowe AON" 1992, nr 1, s. 97.

"wygenerowania" celów kształcenia i wychowania w sferze sztuki. Można je przedstawić jako rozwijanie wrażliwości oraz zdolności twórczych i artystycznych żołnierzy, którzy mogą osiągać dojrzałość emocjonalną, intelektualną i estetyczną, przez aktywny udział w kulturze lub refleksyjny kontakt ze sztuką. Prowadzi to do rozwoju osobniczego i jakościowego jednostki.[1/]

Wychowanie przez sztukę w wojsku integruje więc cele wychowania ogólnospołecznego i wojskowego. Cele te obejmują:[2/]

1. Uporządkowanie wiedzy z różnych dziedzin sztuki stanowiącej podstawę właściwego rozumienia i przeżywania jej wartości oraz budzenie trwałych zainteresowań i nawyków uczestnictwa w kulturze artystycznej.

2. Kształtowanie postaw społeczno-moralnych zwłaszcza postaw patriotycznych, zapoznanie żołnierzy z dziedzictwem kulturalnym własnego narodu i tradycjami oręża polskiego.

3. Kształcenie wrażliwości estetycznej i etycznej, humanistycznej treści współżycia społecznego, kształcenie poczucia ładu i porządku.

4. Stwarzanie niezbędnych warunków dla aktywności kulturalnej żołnierzy, wyrażającej się w próbach tworzenia nowych wartości kultury, aktywnym uczestnictwie w różnych formach amatorskiej twórczości artystycznej.

5. Zapewnienie warunków do rekreacji psychicznej i fizycznej oraz przyspieszenie procesu adaptacji do warunków życia wojskowego, poprzez łagodzenie za pośrednictwem sztuki

---

1/ P.Rozmysłowicz, Problemy wychowania przez sztukę w Wojsku Polskim, Warszawa 1989, s. 243.
2/ P.Rozmysłowicz, Koncepcja wychowania przez sztukę w wojsku, /w:/ "Zeszyty Naukowe AON" 1992, nr 1, s. 103-104

napięć psychicznych i stresów, jakie mogą występować w trakcie szkolenia, pracy i służby wojskowej oraz w toku współżycia społecznego w środowisku wojskowym.

Do podstawowych zadań Wyższej Szkoły Oficerskiej należy poza wszechstronnym i pełnym rozwojem ich osobowości - przygotowanie podchorążych do wykonywania zawodu oficera-wychowawcy. Dlatego też: "jednym z zasadniczych celów edukacji kulturalnej podchorążych jest przygotowanie ich do organizowania i prowadzenia działalności kulturalnej w jednostkach wojskowych".[1/] W procesie tym chodzi między innymi o "uwrażliwienie słuchaczy na odpowiedni odbiór oraz aktywne tworzenie wartości artystycznych i estetycznych, co najpełniej może zostać zrealizowane w oparciu o wychowanie przez sztukę w warunkach uczelni wojskowej.

1.3.3. Wychowanie przez sport i wypoczynek

W życiu człowieka sport oraz rekreacja fizyczna stanowią te rodzaje aktywności, w których kształtuje się on i rozwija nie tylko pod względem fizycznym i gdzie demonstruje swą fizyczną sprawność oraz tężyznę. Dziedzina ta ma przez wdrażanie wychowanków do szeroko rozumianej działalności fizycznej rozwijać całą ich osobowość, a więc wszechstronne przygotowanie ich do życia, w którym pełnić będą określone role społeczne. "Efektywność wychowania wyraża się w zdolności jednostki do podejmowania różnorodnej życiowej aktywności i

1/ P.Rozmysłowicz, Problemy wychowania przez sztukę w Wojsku Polskim, Warszawa 1989, s. 315.

doprowadzenia jej do pożądanego indywidualnie oraz społecznie skutku".[1/]

Wiadomym jest, że głównie możliwości fizyczne i zdrowotne leżą u podstaw wszelkich ludzkich działań. Dlatego też ich rozwinięcie stanowi jedno z podstawowych zadań stawianych przed wychowaniem. Przygotowaniem człowieka do usprawnienia specjalnych rodzajów działalności, które stanowią warunek utrzymania odpowiedniej kondycji fizycznej powinno zająć się wychowanie. Chodzi tutaj o sport i aktywny wypoczynek polegający na ruchu i wysiłku fizycznym nie tylko poprzez uprawianie sportu wyczynowo ale przede wszystkim dzięki czynnemu uczestnictwu w sporcie masowym, turystyce, krajoznawstwie . "Każda dobrze zorganizowana wycieczka - pisze W.Okoń - mimo że narusza tok pracy szkolnej, ma duże walory wychowawczo-dydaktyczne. Wycieczki, umożliwiające uczniom zdobycie dokładnych wyobrażeń o życiu przyrody i ludzi w bliższym i dalszym środowisku, o dziełach kultury, dostarczają głębokich i niezapomnianych przeżyć, rozbudzają miłość do kraju rodzinnego, miłość do piękna, wiążą nauczanie z pracą produkcyjną i życiem społecznym, rozwijają zdolność obserwacji, inicjatywę i samodzielność młodzieży, przyczyniając się do kształtowania trwałych przekonań".[2/]

Swoje stanowisko w tej kwestii artykułuje również w jednym ze swych licznych artykułów Z.Markocki: Pisze on: "Sport, turystyka i krajoznawstwo właściwie uprawiane pogłę-

---

1/ M.Godlewski /red./, Pedagogika - podręcznik akademicki, Warszawa 1978, s. 309.
2/ W.Okoń, Zasady, metody i organizacja wychowania umysłowego, /w:/ Zarys pedagogiki, Warszawa 1962, s. 318.

biają poczucie sensu uczestnictwa w życiu społecznym, kulturalnym i osobistym, uświadamiają w ogóle sens życia. Ich wartość polega na dostarczaniu takich doświadczeń społecznych, moralnych i ideowych, na których można zbudować harmonijny i humanistyczny obraz świata i określić w nim rolę człowieka jako twórcy kultury i cywilizacji".[1/]

Cele wychowania realizowane poprzez sport i rekreację fizyczną można zatem podzielić na dwie zasadnicze grupy:

- do pierwszej zaliczane są cele właściwe - odnoszące się wyłącznie do rozwijania tężyzny i sprawności wychowanków;

- do drugiej zaliczne są cele pośrednie tzn. te, które w tej dziedzinie wychowania są osiągane niejako wtórnie, ale które poza psychicznym odprężeniem oraz niezbędnym dla zdrowia ruchem i wysiłkiem wprowadzają człowieka w nowe, bogatsze sytuacje życia społecznego, w których rozwija on i kształtuje swą osobowość.

Stosując różnorodne zabiegi wychowawcze w dziedzinie wychowania przez sport i wypoczynek kształtowane są u wychowanka poza wymienionymi wyżej postawami /miłości do Ojczyzny, samodzielności, społecznymi, moralnymi, kulturalnymi, itp./ również takie postawy jak, postawa osobistej dzielności, perfekcjonizmu, samokontroli i samooceny a także odpowiedzialności za poziom swojego rozwoju.

W warunkach służby wojskowej, ze względu na jej specyfikę i charakter oraz wysoki poziom wymagań stawianych przed żoł-

---

1/ Z.Markocki, Wpływ sportu i turystyki na patriotyczne wychowanie żołnierzy, /w:/ "Zeszyty Naukowe AON" 1992, nr 4, s. 124.

nierzem, ta dziedzina wychowania nie jest i nie może być traktowana marginesowo. Dlatego też "wszystkie przedsięwzięcia sportowe i turystyczno-krajoznawcze organizowane przez wojsko zakładają osiągnięcie określonych celów wychowawczych, dydaktycznych i rekreacyjno-wypoczynkowych. Ich uczestnicy - dzięki poznaniu - poszerzają swoją wiedzę i wzbogacają osobowość, łącząc się intelektualnie i emocjonalnie z historią naszego narodu. Bezpośredni kontakt z miejscem kultu i obiektami sakralnymi, z pomnikami historii i walki o wolność i niepodległość może umocnić przekonania religijne żołnierzy, ich głębokie uczucia patriotyczne, a także wzmocnić motywacyjne elementy ich postaw obywatelskich".[1/]

Po to, by te /zakładane/ cele osiągnąć wychowawcy wojskowi mają do dyspozycji szeroki wachlarz zasad wychowania wojskowego:[2/]

1. Patriotyzm - ponieważ wszystkie imprezy umożliwiają pełniejsze, lepsze poznanie kraju ojczystego, jego piękna, historii, kultury oraz osiągnięć;

2. Odpowiednia motywacja - gdyż żołnierz działa najczęściej nie indywidualnie i nie ze względu na uniknięcie kary czy uzyskanie nagrody, lecz swoje postępowanie i wysiłek podporządkowuje dobru grupy;

3. Aktywność - ponieważ sport, turystyka i krajoznawstwo wyzwalają ambicje i zaangażowanie żołnierzy, rozwijają ich zainteresowania i inspirują działalność społeczną;

1/ Tamże, s. 125.
2/ Tamże, s. 117.

4. Sprawiedliwość - uczą one podczas imprez doceniania pokonanych i szacunku dla zwycięzców, pogodzenia się z przegraną a także zaakceptowania werdyktu sędziów czy organizatorów;

5. Indywidualizacja - gdyż wspólne zawody czy wycieczki dają możność uzyskania pełniejszej wiedzy o człowieku, o prawidłowościach jego rozwoju;

6. Zasadność i upór w działaniu - pomaga on w przezwyciężaniu własnych słabości i porażek, podnosi na duchu i mobilizuje do podejmowania kolejnych prób;

7. Odpowiedzialność - za siebie i za współuczestników imprez, wycieczek czy zawodów sportowych mająca swoje odniesienie w pełnym ponoszeniu odpowiedzialności za czyny własne i ich skutki;

8. Autorytet - uczy on szacunku do siebie i do innych, przewodzenia, liderowania kiedy jest to uzasadnione i pożądane , przyjmowania z "pokorą" uznania otoczenia dzięki czemu wywiera się na nie określony wpływ;

9. Zdyscyplinowanie - wyraża się w taktownym, uprzejmym i kulturalnym zachowaniu w stosunku do kolegów, innych żołnierzy i osób cywilnych, uczy systematyczności i wytrwałości.

Służba wojskowa, a szczególnie żołnierzy zawodowych wymaga od nich jak i od przyszłych kandydatów do tej służby, znacznej sprawności fizycznej, odporności na trudy i uciążliwości życia wojskowego przez co ta dziedzina wychowania - jak i dotychczasowe rozważania jej dotyczące, zawarte w ni-

niejszej rozprawie - nabierają większego znaczenia w procesie wychowania podchorążych Wyższych Szkół Oficerskich.

1.3.4. Wychowanie przez kolektyw /zespół, grupę/

W procesie dydaktyczno-wychowawczym w ostatnich latach dominować zaczęło podmiotowe i indywidualne podejście do wychowanka. Błędem jednak było by zarzucenie /znaczenia/ wychowawczego wpływu oddziaływań zespołu /grupy/ czy jego wyższej formy jaką jest kolektyw na członków tej zbiorowości, szczególnie tam gdzie dominujące i konieczne jest przysposobienie do działania i funkcjonowania w zespole.

Współczesne wychowanie jest procesem przebiegającym przede wszystkim w formach grupowych, a więc w takich, w których wychowawca ma do czynienia z wychowankiem, który jest członkiem określonej grupy. Grupy, które stawiać sobie będą w swej pracy cele wychowawcze nazywane są zespołami wychowawczymi. "Przez zespół wychowawczy rozumiemy grupy rówieśnicze utworzone i zorganizowane w sposób instytucjonalny dla z góry założonych celów wychowawczych i poddane wychowawczemu kierownictwu oraz oddziaływaniu".[1/]

Wychowanie w zespole czy określonej wspólnocie żołnierskiej polega na kształtowaniu osobowości wychowanka w układzie stosunków wewnętrznych oraz organizacji życia zespołu. Obowiązuje w nim określony zespół norm postępowania, nad którym czuwa tzw. kontrola społeczna. Podstawowym elementem

---

1/ M.Godlewski /red./, Pedagogika - podręcznik akademicki, Warszawa 1978, s. 315.

działania kontroli jest opinia społeczna grupy. Zespół wychowawczy, w którym wszystkie wewnętrzne oddziaływania na poszczególnych członków dokonują się w sposób zgodny z dążeniem wychowawcy oraz przy jego czynnym udziale, a także przy nadaniu temu zespołowi szeregu swoistych cech, określić można mianem kolektywu bądź wspólnoty. Dla J.Sztumskiego kolektywem jest zespół współpracujących i zżytych ze sobą ludzi, dążących razem do wspólnych celów. Cele te mogą być bardzo prozaiczne i polegać np. na wzorowej realizacji zadań związanych z obsługą jakiegoś urządzenia albo bardziej okazałe jak np. kolektywne kierowanie jakąś organizacją.[1/] Zdaniem tego autora "...członków kolektywu jednoczy głównie więź podmiotów, wytworzona w procesie współdziałania ze sobą danych ludzi ze względu na bliskość społeczną /np. ta sama kategoria wieku lub wykształcenia/ lub ideową /np. takie same przekonania polityczne lub religijne/".[2/] Natomiast w "Słowniku psychologicznym" pod redakcją W.Szewczuka znajduje się następująca definicja: "Kolektyw, zorganizowana grupa, mająca wspólne cele i wspólne działania. Kolektyw powinien odznaczać się następującymi cechami: 1/ posiadaniem celów społecznie pożądanych; 2/ równomiernym podziałem funkcji i zadań między wszystkich członków grupy na zasadzie samorządności; 3/ wysokim poziomem funkcjonowania właściwości charakterystycznych dla grupy społecznej".[3/]

1/ J.Sztumski, "Klika czy kolektyw?", /w:/ "Wojsko i wychowanie" 1992, nr 12, s. 47.
2/ Tamże, s. 48
3/ W.Szewczuk /red./, Słownik psychologiczny, Warszawa 1985, s. 126.

Zdaniem twórcy teorii kolektywu A.S. Makarenki, kolektyw jednoczy ludzi we wspólnym celu i wspólnej organizacji, stanowi integralną część społeczeństwa oraz posiada wewnętrzną organizację samorządową, uprawnioną do kierowania nim i reprezentowania jego interesów na zewnątrz oraz kształtuje dyscyplinę /szczególnie istotną w warunkach służby wojskowej/. "Dyscyplina jest produktem sumy oddziaływań wychowawczych, do których należy proces kształtowania charakteru - proces powstawania i rozstrzygania konfliktów w kolektywie, proces budzenia przyjaźni i zaufania, w ogóle cały proces wychowawczy".[1/]

Wychowawca pracując z zespołem czy wspólnotą żołnierską musi nakreślić wraz z nim wspólne cele działania zawierające dążenia wychowawcze jak też i interesy poszczególnych członków. "Kolektyw dąży do realizacji pewnych celów wspólnych dla całej struktury społecznej, w której istnieje, przestrzegając przy tym obowiązujących przepisów prawa i norm współżycia".[2/]

W wychowaniu wojskowym, ze względu na jego złożoność i specyfikę, stopień zorganizowania, zhierarchizowania oraz zespołowe wykonywanie zadań /przez załogi, drużyny, plutony, kompanie, itd./, a także oddziaływanie na poszczególne grupy żołnierskie, chodzi o taką ich reorganizację by stały się one kolektywami żołnierskimi. Według Z.Markockiego: "Warunkiem przekształcenia się zespołu żołnierskiego w zgra-

---

1/ A.S.Makarenko, Dzieła, t.V, Warszawa 1956, s. 130.
2/ J.Sztumski, "Klika czy kolektyw?", /w:/ "Wojsko i wychowanie" 1992, nr 12, s. 47-48.

ny kolektyw jest jego intencja, którą należy osiągnąć zarówno na płaszczyźnie więzi rzeczowych tj. realizację zadań służbowych, jak i więzi osobistych. Naturalnie, należy dbać o to, aby te osobowe koleżeńskie więzi nie usuwały w cień zadań rzeczowych - służbowych i odwrotnie. Więzi osobowe winny ponadto służyć kształtowaniu przyjacielskich stosunków w kolektywie żołnierskim, znajdowaniu wspólnego języka i zainteresowań, utrzymywaniu koleżeńskich kontaktów pozasłużbowych, rozwijaniu kultury współżycia i wzajemnego poszanowania".[1/]

Kolektywu żołnierskiego /a o taki chodzi/ nie należy jednak utożsamiać z żadną inną grupą społeczną lub częścią społeczeństwa. O jego odrębności stanowi jego specjalne przeznaczenie tj. zbrojna obrona Ojczyzny i troska o jej bezpieczeństwo. Z tego też względu do swoistych właściwości kolektywów żołnierskich można zaliczyć:[2/]

1. powstają one w ramach zdeterminowanej regulaminami struktury organizacyjnej;

2. obowiązujące normy i wzory zachowania są narzucone z zewnątrz /choć nie zawsze/;

3. w systemie wychowania w wojsku dominuje jednoosobowe dowodzenie;

4. cele realizowane przez kolektywy, nie są ustalane przez żołnierzy, lecz odgórnie przez programy szkolenia i wychowania wojskowego;

1/ Z.Markocki, Społeczno-wychowawcze problemy ruchu przodownictwa i współzawodnictwa w wojsku, Warszawa 1987, s. 216-217.
2/ Z.Kosyrz, Wychowanie społeczne w wojsku, Warszawa 1988, s. 40.

5. przynależność do określonego pododdziału nie jest dobrowolna lecz przymusowa;

6. jego bardzo zróżnicowany skład.

Kształcenie, szkolenie, praca, służba, a dokładniej całokształt życia uczelni wojskowej ma wybitnie zespołowy charakter. Współpracując i współdziałając, a także współzawodnicząc /na różnych płaszczyznach/ z innymi, podchorąży może się właściwie rozwijać. W /zespołowości/ zespołach najwyraźniej przewijają się i kształtują walory osobowości słuchaczy, a tym samym wspólnota celów i zadań staje się motorem ich aktywności służbowej. Stąd też tak dużą wagę i znaczenie wychowawcy wojskowi przywiązują do wychowania przez kolektyw czy wspólnotę /wychowania społecznego, zespołowego i wspólnotowego/.

W latach dziewięćdziesiątych w Wojsku Polskim powstały nowe możliwości wychowywania przez kolektyw o prowiniencjach religijnych czy też wspólnotę żołnierzy wierzących i przejętych swą wiarą. Ten nowy wymiar jednoczenia kolektywów żołnierskich ma ogromne możliwości stymulowania zachowań ludzi, kształtowania ich postaw zdyscyplinowania i patriotycznego zaangażowania. Tym samym możliwości tej stymulacji stają się ważne dla procesu wychowania żołnierzy i otwierają nowe obszary jego zastosowania w działalności wychowawczej. Są to przestrzenie związane z pracą kapelanów-wychowawców wojskowych, ich współdziałanie z dowódcami i oficerami wychowawczymi itp. Jest to jednak obszar mało zpenetrowany naukowo i nie znajdujący jeszcze odzwierciedlenia tak w pracach naukowo-badawczych jak i publicystyce.

1.3.5. Wychowanie przez naukę /kształcenie/

Ostatnią z omawianych dziedzin kształtowania postaw, poglądów i przekonań jest wychowanie przez kształcenie /nauczanie/. Oddziaływania te są "jądrem" procesu dydaktyczno-wychowawczego realizowanego w szkole /w szczególności w uczelni/ przez nauczycieli /w tym akademickich/ - wychowawców.

Wiedza o świecie jest koniecznym warunkiem właściwego wychowania, stwarza ona jedynie możliwości i trzeba się dobrze napracować, aby możliwości te przekształcić w rzeczywistość. Ta sama wiedza może być użyta dobrze lub źle, w zależności od tego w jaki sposób pokieruje się procesem nauczania, w trakcie którego jest ona zdobywana. "Nie można poprzestać tylko na dobrym nauczaniu, trzeba jeszcze stosować cały system zabiegów wychowawczych, które dopiero przy dobrym nauczaniu mają szanse powodzenia".[1/] Wychowanie przez nauczanie polega na organizowaniu działalności poznawczej wychowanków. Zdaniem K.Lecha istotą systemu kształcenia wychowania i nauczania - jest zdobywanie usystematyzowanej wiedzy zarówno teoretycznej jak i praktycznej przez bogate myślenie na drogach między teorią a praktyką, przez przechodzenie w czynnościach analizy i syntezy, abstrakcji, uogólnienia i konkretyzacji, od praktyki do teorii, od jednych twierdzeń do innych i od teorii do praktyki.[2/] Pogląd ten wyraża także Z.M.Zimny pisząc: "Wychowanie jako kształ-

---

1/ T.Tomaszewski, Z pogranicza psychologii i pedagogiki, Warszawa 1970, s. 19.
2/ K.Lech, Nauczanie wychowujące, Warszawa 1967, s. 188.

towanie postaw obejmuje kształcenie umysłu poprzez przyswajanie wiedzy i umiejętności jej stosowania w działaniu".[1/] Natomiast według Cz.Kupisiewicza nauczanie wychowujące lub proces nauczania-uczenia się oznacza opanowywanie wiedzy przez dzieci i młodzież dokonujący się na ogół równocześnie z rozwojem określonych uczuć i pożądanych cech woli. W jakim stopniu wychowawcze walory procesu nauczania zostaną wykorzystane zależeć to bedzie przede wszystkim od pracy nauczyciela. Na ten aspekt działalności nauczyciela-wychowawcy zwraca uwagę K.Konarzewski twierdząc, że "Sprawy szkolnego wychowania spoczywają w rękach ludzi, którzy określani są i sami określają się przede wszystkim jako nauczyciele. Sylwetkę zawodową pracownika edukacji narodowej charakteryzuje znamienna dwoistość. W jego świadomości, zupełnie niezależnie od pojęciowych dociekań akademickich pedagogów, wyraźnie wyodrębniają się dwie role: nauczyciela i wychowawcy. Podziału tego dokonuje się bez zbędnych subtelności: istotą roli nauczyciela jest przekazywanie uczniom wiedzy, istotą roli wychowawcy - wpajanie im cnót.[2/]

Wielu pedagogów uważa, iż nabywana przez uczniów wiedza pełni funkcje poznawcze, kształtujące i wychowawcze:

- funkcja poznawcza umożliwia poznanie różnych dziedzin rzeczywistości;

- funkcja kształcąca powoduje rozwój zainteresowań i zdolności;

1/ Z.M.Zimny, Kształcenie szkolne. Wyznaczniki przebiegu i efektywności. Częstochowa 1987, s. 50.
2/ K.Kruszewski /red./, Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela, Warszawa 1991, s. 299.

- funkcja wychowawcza wiedzy zdobywanej w toku właściwie realizowanego procesu nauczania - uczenia się - polega na kształtowaniu u uczniów /słuchaczy/ naukowego poglądu na świat, wartościowych przekonań i postaw społecznych, zgodności postępowania z opanowanymi teoretycznie normami etycznymi, wdrażanie do zorganizowanej pracy z nauczycielem /wychowawcą/.

"Cechą nowoczesnego modelu nauczania-uczenia się jest - zdaniem Cz.Kupisiewicza - dialektyczna jedność oddziaływań dydaktycznych i wychowawczych, co oznacza, że nauczyciel realizując wszelkie akty nauczania-uczenia się, powinien troszczyć się o to, aby przyczyniały się one do wykonywania określonych, wcześniej zaplanowanych zadań wychowawczych".[1/]

Wydawać by się mogło. iż to co stwierdzono wyżej jest próbą oddzielenia od siebie nauczania i wychowania jako dwóch różnych stron osobowości wychowanka i wymagających zarówno odmiennych zabiegów pedagogicznych jak i aktywności ucznia. Tak jednak nie jest. "W nauczaniu i wychowaniu odwołujemy się do podobnych mechanizmów. Podłoże zmian, do których dążymy, stanowi proces uczenia się/ I w jednym i w drugim przypadku zmierzamy do tego, by uczeń-wychowanek coś sobie przyswoił. W przypadku nauczania mają to być wiadomości i umiejętności, w przypadku wychowania postawy, dążenia, system wartości. Posługując się określeniem "przyswoił", w tym znaczeniu używanym w języku potocznym, trzeba mieć na

---

1/ Cz.Kupisiewicz, Podstawy dydaktyki ogólnej, Warszawa 1973, s. 121.

uwadze, że nie chodzi tu zazwyczaj o powstanie czegoś w dotychczasowej próżni, ale o pojawienie się zmiany w już istniejącym zachowaniu jednostki".[1/]

Zmianę w postępowaniu wychowanka /ucznia/ można osiągnąć w procesie kształcenia i wychowania poprzez:

1. przekazywanie podstaw usystematyzowanej wiedzy;
2. wszechstronność rozwoju;
3. samodzielność myślenia i działania;
4. rozwój uzdolnień i zamiłowań;
5. przygotowanie do życia w szybko zmieniającym się świecie;
6. wdrożenie do pracy i ustawicznego uczenia się;
7. dokładność, systematyczność i odpowiedzialność.

Przedstawione poglądy zakładają jedność nauczania i wychowania, gdzie proces zmierzający do kształtowania całej osobowości wychowanka /ucznia/ jest procesem łączącym nauczanie i wychowanie. Jednak fakt - mimo postulowanej i zakładanej jedności - iż nauczyciel dobrze uczy, nie oznacza jednocześnie, że dobrze wychowuje. J.Rudniański opisuje ten problem w sposób następujący: "Zadaniem nauczyciela jest w równej mierze uczyć, co wychowywać. We współczesnej szkole proporcja między kształceniem a kształtowaniem została drastycznie zachwiana na niekorzyść funkcji kształtowania. Jest to zjawisko ogólnoświatowe. W związku z rozwojem nauki i koniecznością opanowania coraz większej liczby informacji

---

1/ Z.Włodarski, Człowiek jako wychowawca i nauczyciel, Warszawa 1992, s. 34-35.

programy szkolne we wszystkich niemal krajach świata zmuszają nauczyciela do tego, aby - mając do dyspozycji tylko określoną ilość czasu - zaniedbał kształtowanie charakterów swych uczniów na korzyść kształcenia ich umysłów".[1] Dlatego też, w procesie zdobywania wiedzy, rozwijania intelektu, wzbogacania umiejętności mogą u wychowanka kształtować się inne postawy i przekonania niż te, które zakłada i których "życzy" sobie nauczyciel /wykładowca/. "W rezultacie w wielu przypadkach otrzymujemy "kaleki psychiczne", ludzi o rozwiniętej lub wysoko rozwiniętej inteligencji, na ogół powierzchownej, ludzi ze względnie dużym zasobem informacji, lecz jednocześnie mniej lub bardziej "płytkich". Płytkich w tym sensie , iż nie było u nich należycie rozwijane poczucie ich człowieczeństwa, nie były u nich celowo rozwijane uczucia wyższe, nie była u nich należycie rozwijana praca nad kształtowaniem samego siebie. Ludzie opuszczający szkołę są w pewnym sensie "okaleczeni""[2]

Koncepcja wychowania przez nauczanie /wychowanie w toku lekcji, zajęć/ opracowana przez H.Muszyńskiego postuluje i prezentuje taką aktywność uczniów w wyniku której nie tylko nabędą oni wiedzę i nauczą się nią posługiwać w życiu, ale to wykorzystanie wiedzy i umiejętności będzie społecznie konstruktywne pod względem motywów z jakich wypływają, jak i skutków, do których prowadzą.

Wychowanie przez naukę zaliczyć należy do tych dziedzin

1/ J.Rudniański, O dobrym wychowaniu i kształceniu, Warszawa 1985, s. 15.
2/ Tamże, s. 15-16.

wychowania, które służą jednocześnie celom rozwinięcia u wychowanka /ucznia/ najlepszych możliwości jego intelektu, jak i celom ukształtowania u jednostki tych dyspozycji, które zapewniają właściwe wykorzystanie własnego intelektu oraz dalszy jej rozwój. Cele tego procesu według H.Muszyńskiego można ująć w cztery podstawowe grupy:[1/]

- po pierwsze - wychowanie przez naukę musi rozwijać w wychowanku /słuchaczu/ skłonności do ciągłego opanowywania umiejętności i sprawności intelektualnej, a także dalszego ich doskonalenia;

- po drugie - ta dziedzina wychowania musi rozwijać tendencje w kierunku rozszerzania, pogłębiania i uogólnionego ujmowania wiedzy ucznia o świecie;

- po trzecie - wychowaniu temu należy podporządkować kształtowanie u jednostki podstawy twórczej, a więc pełnego wykorzystania jej możliwości intelektualnych w działalności o charakterze innowacyjnym, takim, które przynosi nowe wartości;

- po czwarte - dziedzina ta musi wyzwolić u wychowanka tendencje do racjonalizacji własnego życia, szczególnie życia psychicznego tj. dążenia do usystematyzowania w zwarte, logiczne i uzasadnione systemy własnych poglądów i przekonań dotyczących życia i świata. Zgodnie z ideą nauczania wychowującego, wysuniętą przez H.Muszyńskiego, należy wyzwolić aktywność wychowanka adekwatną do celów, które należy wyksz-

---

1/ H.Muszyński, Teoretyczne podstawy i założenia nauczania wychowującego. /w:/ H.Muszyński, M.Dudzikowa, Praca wychowawcza w toku nauczania, Poznań 1975, s. 38-65

tałcić, uwzględniając przy tym motywy kierujące wychowankiem na podłożu których będzie się go pobudzać do pożądanego zachowania.

Według prezentowanego wyżej pedagoga: "Jednostka przyswaja sobie różne elementy życia psychicznego, jak wiedzę, poglądy, przekonania, czy umiejętności, nie w sposób oddzielny i niezależny od siebie, lecz łącznie w ramach utrwalonych aktów motywacyjnych".[1/] Stwierdzenie to pozwala na wysunięcie wniosków dotyczących przyczyn niepowodzeń w zakresie wychowania przez nauczanie. Oprócz wielu powodów niezadowalających efektów wychowawczych uzyskiwanych w wyniku nauczania, zasadnicza przyczyna niepowodzeń wychowawczych leży w tym, iż słuchacze /wychowankowie/ dążąc do celu, jakim jest dla nich otrzymanie promocji, przyswoją sobie każdy skuteczny sposób dochodzenia do tego celu, czego skutkiem jest kładzenie przez nauczycieli /wykładowców/ nacisku na kształcenie, a nie wychowanie /kształtowanie/. "Dopóki kształtowanie charakteru nie będzie traktowane na tym samym poziomie ważności co wykształcenie człowieka, będziemy kształtowali ludzi "kalekich", ludzi, którzy nie potrafią być w pełni ludźmi. Nikt ich bowiem tego nie uczył, a w wielu przypadkach nawet nie starał się tego nauczyć. Tak długo, dopóki będziemy premiowali przede wszystkim wyniki w nauce, a nie postępowanie człowieka, możemy tylko mówić o wychowaniu".[2/]

1/ Tamże, s. 32.
2/ J.Rudniański, O dobrym wychowaniu i kształceniu, Warszawa 1985, s. 14.

Wychowanie jak i nauczanie jest procesem organizowanym przez nauczyciela w sposób zamierzony, celowy i względnie systematyczny, odbywający się w oparciu o świadome tworzenie sytuacji, które oddziaływują na różne strony osobowości słuchacza-wychowanka, na jego intelekt, uczucia, wolę. Sytuacje dydaktyczne pobudzają głównie procesy intelektualne, wychowawcze zaś - życie uczuciowe i wolę. W związku z tym przed nauczycielem wychowującym w toku nauczania wyłaniają się dwa główne zadania:[1/]

- pierwsze z nich wiąże się z organizowaniem w sposób oddziaływujący zarówno na intelekt, jak i na uczucia dopływu do wychowanka /ucznia/ informacji /w postaci określonej wiedzy/, dotyczących oczekiwań społeczeństwa i wartości;

- drugie zadanie dotyczy tworzenia - poprzez określone zadania stawiane wychowankom, egzekwowanie tych zadań, ich ocenę i odpowiednie sankcje - takich sytuacji, by poprzez podjęcie różnych działań, będących przejawem oczekiwanych zachowań, mogli oni doskonalić postępowanie zgodne z poznawanymi wartościami.

Nauczanie i wychowanie urzeczywistnia się w toku zajęć /wykładów/ i tylko w tym sensie można mówić o jedności obu tych procesów. Jedność ta nie jest równoznaczna z tożsamością i dlatego nie można się zgodzić z poglądem, jakoby prawidłowo zorganizowany pod względem prakseologicznym tok nauczania był utożsamiany z wychowaniem . Należy przewidzieć

1/ M.Dudzikowa, Wychowanie w toku procesu lekcyjnego, Warszawa 1978, s. 83.

etapy integracji wychowania z nauczaniem, które pozwolą włączyć wiedzę i umiejętności w postawy pożądane społecznie, kształtowane w warunkach procesu dydaktyczno-wychowawczego. "Nauczanie wychowujące polega wiec na organizowaniu przez nauczyciela sytuacji dydaktyczno-wychowawczych, w których uczniowie w toku zdobywania wiedzy pełnić będą w sposób konstruktywny określone role społeczne, zbliżone swym zasięgiem do ról oczekujących ich w życiu. Inaczej mówiąc: "Istotą nauczania wychowującego jest takie organizowanie aktywności uczniów, aby procesy poznawcze zachodziły w toku konstruktywnego pełnienia przez nich określonych ról społecznych".[1/] Nauczanie, będzie miało charakter wychowujący tylko wtedy, kiedy w sposób zamierzony bedzie wywoływało odpowiednie doświadczenia w sferze uczuć i motywacji wychowanka. Wprowadzenie słuchacza w role społeczne pozwoli nauczycielowi objąć wpływami nie tylko procesy orientacyjne i myślowe studentów, ale również uczuciowo-motywacyjne. Dzięki temu dwa aspekty aktywności słuchacza /w tym i podchorążego/ idące w kierunku osiągnięcia określonej wiedzy i sprawności oraz ukierunkowane na wykształcenie określonych postaw - zostaną ze sobą ściśle powiązane, przyswajanie wiedzy zostanie połączone z uczeniem się jej właściwego wykorzystania.

W zakresie wychowania obowiązuje pewna podstawowa zasada: "Prawdziwie skuteczny wychowawczo nie jest nigdy jakiś jeden nawet najzręczniej pomyślany i zastosowany chwyt, lecz cały

---

1/ Tamże, s. 41-42.

system czynników działających konsekwentnie i przez dłuższy czas".[1/] Wnioskować stąd należy, iż pojedyńcza sytuacja wychowawcza nie wykształci od razu w wychowanku określonych cech osobowościowych. Zachodzi więc konieczność powiązania pojedyńczych sytuacji wychowawczych w ciągi sytuacyjne, w których nauczyciel-wychowawca mając świadomie wyznaczone cele wychowawcze, wdraża słuchacza-wychowanka do pożądanych działań i zachowań, wywoływanych w określonym czasie i kolejności tj. nadaje wychowaniu charakter procesu. Organizacja procesu wychowania w toku nauczania zgodnie z M.Dudzikową będzie zatem składała się z następujących elementów:[2/]

1. uświadomienie sobie przez organizującego proces wychowania rzeczywistych celów działania oraz ich wzajemnego stosunku;

2. planowanie działania - obmyślenie środków i sposobów działania zarówno własnych, jak i wychowanka, dostosowanych do celów i warunków;

3. realizowanie planu - dostarczanie słuchaczom informacji o oczekiwaniach i wartościach w sposób oddziaływujący nie tylko na intelekt, ale i na sferę emocjonalną;

4. kontrola realizacji - egzekwowanie zadań podejmowanych przez słuchaczy, ocenianie i stosowanie presji w kierunku wywoływania zachowań zgodnych z oczekiwaniami, uruchamianie samokontroli i samooceny wychowanków.

Proces ten nie odnosi się do konkretnego, określonego

1/ T.Tomaszewski, Z pogranicza psychologii i pedagogiki, Warszawa 1970, s. 101.
2/ M.Dudzikowa, Wychowanie w toku procesu lekcyjnego, Warszawa 1978, s. 87-88.

przedmiotu - w trakcie realizacji którego następuje przekazywanie i zdobywanie wiedzy i kształtowanie postaw - nie jest także przypisywany temu a nie innemu nauczycielowi /wykładowcy/, posiada on znaczenie uniwersalne i dotyczy wszystkich przedmiotów, których nauczanie będzie efektywne w zakresie wychowania. Wtedy, gdy materiał nauczania stanowić będzie nie tylko źródło zdobywania wiedzy, ale przede wszystkim punkt wyjścia organizowania przez nauczyciela /wykładowcę/ sytuacji wyzwalających działania o przeżycia studentów w toku których poprzez pełnione role będą oni przysposabiani do podjęcia ról - człowieka, obywatela, pracownika - przewidzianych przez społeczeństwo i państwo w sposób systematyczny w zaplanowanych wcześniej ciągach sytuacji dydaktyczno-wychowawczych.

Stanowisko to jest zbieżne z poglądami nauczycieli i wychowawców wojskowych. W "Wytycznych do szkolenia patriotyczno-obywatelskiego w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej" - obejmujących swoim zakresem wszystkich żołnierzy /w tym także podchorążych/ - autorzy omawianego dokumentu piszą: "Celem wychowania w wojsku jest ukształtowanie żołnierza - obywatela, świadomego obrońcy państwa, pełniącego ofiarnie i sumiennie służbę dla Polski, gotowego - w razie potrzeby - do złożenia ofiary krwi i życia dla Ojczyzny. Żołnierza wychowuje i szkoli cały system wojskowy. Nie ma oddzielnych przedmiotów wychowawczych, a oddzielnych szkoleniowych. Wszystkie są jednocześnie szkolące i wychowaw-

cze".[1/] Stwierdzenie to wyraźnie wskazuje na to, iż nie jest to pojedyńczy, jednorazowy akt, lecz proces wchodzący w skład ciągu działań i systemu dydaktyczno-wychowawczego danego typu szkoły /w tym WSO/ czy instytucji /m.in. wojska/.

"Pojedyńcze sytuacje nie wykształcą od razu w wychowankach określonych cech osobowości, ponieważ są one rezultatem powtarzających się doświadczeń /chyba, że wykazują wyjątkowo dużą wartość emocjonalną/ zachodzi konieczność powiązania sytuacji wychowawczych w pewne cykle tzw. ciągi sytuacyjne, połączone wspólnymi celami, a wchodzące w skład określonej liczby lekcji, jak i obejmujące działania ucznia wykraczające poza te lekcje /zadania domowe o różnym charakterze i formie/".[2/]

Wychowanie przez kształcenie jest zatem podstawowym i najważniejszym elementem struktury procesu dydaktyczno-wychowawczego, dlatego też w pracy poświęcono temu zagadnieniu najwięcej miejsca. Wychowanie to zawiera w sobie elementy wszystkich pozostałych dziedzin omówionych w tym rozdziale, a co najistotniejsze jest ona "drogowskazem" wytyczającym drogę ich działania /wspólną drogę/. Dziedzina ta przygotowuje podchorążego /słuchacza/ teoretycznie i praktycznie do wykonywanej przez niego w przyszłości pracy, uczy go właściwego odbioru sztuki i przeżywania piękna w każdej jego postaci. Daje wychowankowi możliwości nie tylko rozwoju sfery

---

1/ Wytyczne do szkolenia patriotyczno-obywatelskiego w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 1990, s. 3.

2/ M.Dudzikowa, Wychowanie w toku procesu lekcyjnego, Warszawa 1978, s. 101.

emocjonalnej, ale także poprzez umiejętne wykorzystanie w procesie wychowania - uczenia się oraz w życiu codziennym sportu i rekreacji fizycznej, umożliwia osiągnięcie pełnego rozwoju fizycznego. Uczy studenta harmonijnego współżycia w kolektywie bądź wspólnocie i wzajemnego oddziaływania jednej strony na drugą, ale takiego oddziaływania, w którym i jednostka i ten kolektyw w ramach relacji zachodzących między nimi wynosiliby obustronne korzyści. Kształtuje u niego miłość do Ojczyzny - tej na co dzień, nie od święta i sztandaru - takiej jacy są ludzie, którzy w swoim codziennym postępowaniu powinni wyrażać to uczucie, eksponowane w ich kulturze, sposobie bycia, w traktowaniu innych ludzi, w okazywaniu im szacunku, a także w rozwadze i odwadze stawiania sprawy wprost, gdy sytuacja tego wymaga.[1/] J.Rudniański w pracy "O dobrym wychowaniu i kształceniu" - stawia pytania - "czy można nauczyć miłości do Ojczyzny? - odpowiadając na nie - Myślę, że tak. Czy na lekcjach? Na lekcjach też. Ale nauczyć jej może tylko ten, kto sam ją ma w sobie. Wtedy znajdzie właściwe słowa".[2/] Dlatego też - zdaniem J.M.Bocheńskiego "...kto chce swoją ojczyznę kochać, musi ją poznać - i im lepiej ją pozna, tym głębiej - ceteris paribus - będzie ją kochał".[3/] A przez to "nabywanie wiedzy o ojczyźnie winno więc być planowane i kierowane jasno nakreślonym celem, którym jest poznanie jej świetności".[4/]

1/ J.Rudniański, O dobrym wychowaniu i kształceniu, Warszawa 1985, s. 34.
2/ Tamże, s. 34.
3/ O.J.M.Bocheński. OP, O patriotyźmie, Warszawa 1989, s. 23.
4/ Tamże, s. 24.

Jest to podstawowe zadanie nauczycieli - wychowawców. Wychowanie przez kształcenie pomaga człowiekowi w jego pracy, w przyswajaniu sztuki, w rozwijaniu sprawności fizycznej i umysłowej w bezkonfliktowym współżyciu z ludźmi, a wszystko to po to by godnie żyć i uczciwie służyć i pracować dla dobra swojego kraju. Jest więc tą dziedziną wychowania, która chyba w najpełniejszy sposób wpływa na kształtowanie całej osobowości jednostki tzn. tego co jest podstawowym celem wychowania a przez to i procesu dydaktyczno-wychowawczego. Wychowanie to daje także słuchaczowi /wychowankowi/ wszechstronną wiedzę, która w jego życiu i działalności ma być niezwykle pomocna w tworzeniu nowych i pożytecznych wartości oraz w umiejętnym korzystaniu z tego wszystkiego co go dookoła otacza.

Ze wszystkimi omówionymi w tym rozdziale dziedzinami wychowania mają do czynienia studenci wyższych uczelni w tym podchorążowie w trakcie czteroletnich studiów w wyższej szkole oficerskiej. Decydujące znaczenie dla procesu wychowania w przypadku szkoły wyższej ma jednak na tym poziomie kształcenia proces dydaktyczny realizowany przez nauczycieli akademickich. Stąd też szczególną wagę w kształtowaniu i wszechstronnym rozwoju osobowości słuchaczy /podchorążych/ posiada proces kształcenia i ściśle z nim powiązany proces wychowania.

W "Ustawie o wyższym szkolnictwie wojskowym" - w rozdziale pierwszym dotyczącym przepisów ogólnych, autorzy tegoż dokumentu podkreślili fakt zespolenia w działalności tychże

szkół, procesów kształcenia i wychowania słuchaczy oraz prowadzenia badań naukowych służących przede wszystkim potrzebom naszych Sił Zbrojnych. Określili także w ustawie podstawowe zadanie uczelni wojskowych, którym jest kształcenie kadr dowódczych i specjalistycznych dla jednostek wojskowych oraz kadry naukowo-dydaktycznej dla szkolnictwa wojskowego i instytucji Ministerstwa Obrony Narodowej. Realizacja tego zadania dotyczy w szczególności:[1/]

1. wychowania słuchaczy w duchu patriotyzmu, zaangażowania w sprawy Ojczyzny i umacniania jej obronności;
2. kształcenia słuchaczy na wysoko kwalifikowanych oficerów, posiadających wszechstronną wiedzę ogólnowojskową i specjalistyczną oraz umiejętności pedagogiczne;
3. rozwijania u słuchaczy szczególnie istotnych dla zawodu wojskowego cech i wartości, takich jak: odwaga, poczucie honoru i odpowiedzialności, zdyscyplinowanie, predyspozycje dowódcze, samodzielność w podejmowaniu decyzji i działanie w sytuacjach trudnych, inicjatywa, odporność psychiczna i sprawność fizyczna oraz umiejętność twórczego myślenia i wytrwałość w pracy.

Tak więc o wszechstronnym rozwoju osobowości podchorążych - przekazaniu im odpowiedniej porcji wiedzy /ogólnej, specjalistycznej i wojskowej/, wyrobienie u nich odpowiednich nawyków, rozwoju specyficznych cech i wartości /zawodu wojskowego/ oraz ukształtowaniu właściwych postaw, poglądów i przekonań, /w tym postaw patriotycznych/ - powinien decydować proces dydaktyczno-wychowawczy.

1/ Ustawa z dnia 31 marca 1965 r. o wyższym szkolnictwie wojskowym, Załącznik do obwieszczenia MON z dn. 17 grudnia 1991 /poz. 40/, Dziennik Ustaw Nr 10, s.134.

1.4. Rodzaje i cele procesu dydaktyczno-wychowawczego

Po omówieniu dziedzin wychowania scharakteryzować należy cele, które są realizowane w procesie wychowania, w tym także w procesie dydaktyczno-wychowawczym. Cele wychowania są pewnego rodzaju wypadkową obowiązujących w danym społeczeństwie, państwie stosunków społecznych i ekonomicznych, charakterystycznego dla danego państwa i społeczeństwa poziomu nauki i techniki oraz kultury, a także tradycji własnego narodu. "Mówiąc o celach wychowania mamy na myśli stany rzeczy, których osiągnięcie przez zabiegi wychowawcze jest postulowane".[1/]

Człowiek nigdy nie był i nie jest biernym wytworem warunków, w których żyje i się rozwija, lecz ich współtwórcą i czynnym twórcą "nowej" rzeczywistości. Dzięki temu przez aktywne kształtowanie tego co człowieka otacza, kształtuje on siebie samego. Wychowanie jest więc przygotowaniem jednostki także do takiej twórczej roli. Cele wychowania obejmować zatem muszą najrozmaitsze dyspozycje i cechy osobowościowe, jakie należy zaszczepić w wychowankach. Pełen zestaw harmonijnie zintegrowanych ze sobą celów, dający w całości opis dojrzałej osobowości człowieka określony został mianem ideału wychowania. Można wiec stwierdzić, przytaczając poglądy H.Muszyńskiego, iż ideał wychowania to zarys pożądanej osobowości, jaka ma powstać pod wpływem całokształtu oddziaływań wychowawczych. Stanowi on więc podstawę do wypracowania

---

1/ H.Muszyński, Zarys teorii wychowania, Warszawa 1976, s. 152.

bardziej szczegółowych celów wychowania /określonych przez część pedagogów jako rodzaje wychowania/, których podstawą jest wszechstronny rozwój osobowości wychowanka. W praktyce oznacza to:

- wychowanie estetyczne
- wychowanie fizyczne
- wychowanie umysłowe
- wychowanie moralne /określane niekiedy mianem wychowania ideowo-moralnego/.

S.Szuman - stwierdza, że "zależnie od tego, w której z dziedzin wychowanie jest czynne i jaką stronę osobowości wychowanka kształtuje, wyróżnia się następujące rodzaje wychowania":[1/]

- wychowanie umysłowe
- społeczno-moralne
- estetyczne
- fizyczne
- politechniczne.

Takie samo stanowisko reprezentuje B.Suchodolski, który rozróżnia:[2/]

- wychowanie estetyczne
- wychowanie fizyczne
- wychowanie umysłowe
- wychowanie moralno-społeczne.

Nie można sądzić, że wychowanek ma zostać poddany tylu

1/ S.Szuman, O sztuce i wychowaniu estetycznym, Warszawa 1969, s. 95.
2/ B.Suchodolski /red./, Pedagogika, Warszawa 1980, s. 105.

rodzajom wychowania, ile różnych sfer wyłoniono w jego osobowości i postawiono na ich kształtowanie oraz rozwijanie. W rzeczywistości podchorąży musi być poddany jednemu zintegrowanemu procesowi wychowania, który służy łącznej realizacji wszystkich założonych uprzednio celów, w tym także celów, do których urzeczywistnienia będzie zmierzać proces dydaktyczno-wychowawczy uczelni wojskowej.

Zgodnie z takim ujęciem, bardziej szczegółowego omówienia wymagają wymienione wyżej rodzaje /cele/ wychowania, jakimi poddawany jest słuchacz Wyższej Szkoły Oficerskiej.

1.4.1. Wychowanie estetyczne

Wychowanie estetyczne polega na wprowadzeniu człowieka /wychowanka/ w dziedzinę życia, która ma doniosłe znaczenie dla rozwoju i kształtowania jego osobowości. Wychowanie to odnosi się przede wszystkim do sfery osobistych przeżyć wewnętrznych ucznia /słuchacza/. Ten rodzaj wychowania służy szczególnie wynoszeniu osobistego szczęścia z życia każdego wychowanka, na którego w umiejętny sposób należy oddziaływać. O idei tego wychowania P.Rozmysłowicz pisze: "Idee wychowania estetycznego nawiązują do tych tradycji filozoficznych i estetycznych, które łączyły sztukę z wizją "lepszego świata" i "nowego człowieka", z przebudową stosunków międzyludzkich, z inspirowaniem wewnętrznej harmonii człowieka i jego duchowego bogactwa z pojmowaniem sztuki jako moralnego "sumienia".[1/]

1/ P.Rozmysłowicz, Problemy wychowania przez sztukę w Wojsku Polskim, Warszawa 1989, s. 156.

Według A.Chmielewskiej: "Przez wychowanie estetyczne rozumieć będziemy działanie za pośrednictwem przeżyć estetycznych jakie zawdzięczamy elementom piękna przyrody, sztuki i rzeczywistości społecznej, uważając to działanie za czynnik niezbędny w całokształcie procesu wychowania pełnej osobowości człowieka".[1/] Dla I.Wojnar wychowanie estetyczne posiada dwuzakresowy charakter:[2/]

- zakres pierwszy - obejmuje wychowanie estetyczne jako kształcenie wrażliwości estetycznej i kultury estetycznej;

- zakres drugi - pokrywa się z kształceniem pełnej osobowości człowieka, także w sferze intelektualnej, moralnej oraz w dziedzinie kształcenia wyobraźni i postawy twórczej. Podobnie termin ten definiuje B.Suchodolski, dla którego ma on dwojaki sens:

- wychowanie estetyczne w znaczeniu pierwszym - to "...kształcenie kultury estetycznej, dobrego smaku estetycznego, umiejętności przeżywania i oceniania dzieł sztuki, upodobań oraz własnej aktywności artystycznej, odtwórczej lub nawet twórczej".[3/]

- wychowanie estetyczne w drugim znaczeniu obejmuje także to, "...jak w różnych zakresach sztuka wpływa na człowieka, jak wpływa na sposób odczuwania przez ludzi życia, na poglądy i przekonania ludzkie, na ich przeżycia moralne, na ogólną postawę wobec innych ludzi, wobec świata".[4/] Z tymi uję-

---

1/ A.Chmielewska, Problemy wychowania estetycznego, /w:/ I.Słońska /red./, O wychowaniu estetycznym w szkole podstawowej, Warszawa 1966, s. 11.
2/ I.Wojnar, Teoria wychowania estetycznego. Zarys problematyki, Warszawa 1980, s. 13.
3/ B.Suchodolski, Współczesne problemy wychowania estetycznego, /w:/ I.Wojnar /red./, Wychowanie przez sztukę, Warszawa 1965, s. 22.
4/ Tamże, s. 22.

ciami wychowania estetycznego związane są zadania jakie ma do spełnienia ten rodzaj wychowania.' Zadania te można podzielić na dwie następujące grupy:

Pierwszą grupę obejmują zadania, przy których spełnieniu sztuka traktowana jest jako wartość sama dla siebie, co oznacza, że należy ją rozpatrywać tylko z estetycznego punktu widzenia /są to właściwe zadania wychowania estetycznego/.

Drugą grupę obejmują zadania wychowania estetycznego, przy których spełnieniu sztukę traktuje się jako narzędzie przekazywania treści rozpatrywanych w kategoriach pozaestetycznych /chodzi tu o wprowadzenie wychowanka w określoną rzeczywistość przez pozaestetyczne treści, których nosicielem jest sztuka/.

Cechą charakterystyczną tego wychowania jest to, iż jego właściwości stanowią główny czynnik kształtowania i dalszego rozwoju sfery emocjonalnej w osobowości wychowanka. Przede wszystkim chodzi tu o kształtowanie uczuć estetycznych, a więc tych, które by pobudzały wychowanka do przeżywania piękna we wszelkich jego formach. "Tak więc proces wychowania estetycznego nie jest niczym innym, jak zorganizowanym sposobem umożliwienia wychowankowi systematycznego kontaktu ze sztuką. Kontakt ten może mieć charakter kreatywny /twórczość estetyczna wychowanków/ oraz recepcyjny /odbiór dzieł sztuki/, zawsze jednak musi wyzwalać aktywność wychowanków".[1/]

W warunkach służby wojskowej obcowanie ze sztuką posiada

1/ H.Muszyński, Zarys teorii wychowania, Warszawa 1976, s. 216-217.

m.in. zorganizowany charakter poprzez różne formy działalności kulturalno-oświatowej. Na rolę tego rodzaju aktywności w procesie wychowania wojskowego, zwracał uwagę M.Porwit, który w swej pracy pt. "Duch żołnierski" sformułował zadania wychowawcze oraz sposoby ich realizacji. Do podstawowych zadań w tym względzie autor zaliczył:[1/]

1. rzemiosło wojskowe /umiejętność walki/;
2. obowiązek wobec państwa;
3. miłość do ojczyzny;
4. kult wodza;
5. honor żołnierski;
6. koleżeństwo;
7. karność;
8. samodzielność;
9. inicjatywę;
10. spójność duchową;
11. tradycje oddziału.

Zadania te osiąga się według M.Porwita poprzez wyszkolenie bojowe, fizyczne, musztrę, nauki wychowawcze, ceremoniał wojskowy oraz działalność kulturalno-oświatową. W tym miejscu należy zwrócić uwagę na fakt, iż wskazania te są w dużej części w dalszym ciągu aktualne.

1/ M.Porwit, Duch żołnierski /organizacja wychowania żołnierza/, Warszawa 1935, obecnie zagadnienie to opisuje B.Rudnicki, Myśl wychowawcza w Wojsku Polskim II Rzeczypospolitej /1918-1939/.

1.4.2. Wychowanie fizyczne

Wychowanie fizyczne rozumieć należy jako przyswajanie kultury fizycznej przez człowieka. "Przez kulturę fizyczną - zdaniem H.Muszyńskiego - rozumie się wszystko co stosunkowi człowieka do własnego ciała nadaje charakter przejawów świadomej i aktywnej troski o własny rozwój fizyczny, sprawność cielesną i zdrowie, a także umiejętności rekreacji w sposób optymalnie służący własnemu zdrowiu biologicznemu i psychicznemu".[1/] Pojęcie to jest bezpośrednio związane z wychowaniem zdrowotnym, które dla W.Okonia oznacza "...system działalności wychowawców i wychowanków, której celem jest opanowanie przez wychowanków wiedzy o organiźmie ludzkim - jego stronie fizycznej i psychicznej, ukształtowanie ich umiejętności, nawyków, przyzwyczajeń i postaw warunkujących zachowanie i doskonalenie zdrowia oraz stosowanie wymagań higieny w życiu osobistym i społecznym".[2/]

Wychowanie fizyczne jest więc wychowaniem służącym rozwijaniu całej osobowości wychowanka i wszechstronnemu przygotowaniu go do życia. Z tego też powodu wychowanie to spełnia w życiu człowieka wiele różnorodnych funkcji. Do najważniejszych z nich można zaliczyć:

Po pierwsze - wychowanie fizyczne pobudzając aktywność ruchową podnosi zdrowie, kondycję oraz sprawność cielesną człowieka;

Po wtóre - wychowanie to spełnia ważną rolę w zakresie

1/ H.Muszyński, Zarys teorii wychowania, Warszawa 1976, s. 217.
2/ W.Okoń, Słownik pedagogiczny, Warszawa 1981, s. 353.

podnoszenia samopoczucia wychowanka oraz pobudzania jego optymizmu życiowego;

Po trzecie - sport i aktywny wypoczynek są istotnym elementem w zakresie przygotowania człowieka do wypełniania nałożonych na niego obowiązków, a głównie pracy zawodowej;

Po czwarte - wychowanie fizyczne odgrywa ważną rolę w zakresie przygotowania wychowanka do konstruktywnych i rozwijających go wszechstronnie form spędzania czasu wolnego;

Po piąte - wychowanie to służy wszechstronnemu rozwojowi człowieka. Nie znajdzie się bowiem strony osobowości, do której kształtowania, rozwijania oraz wzbogacania, sport czy rekreacja nie mogły by się przyczynić.

Wymienione funkcje pozwalają na określenie zadań jakie stoją przed wychowaniem fizycznym. Należą do nich:

Grupa zadań specyficznych - odnosząca się wyłącznie do rozwijania tężyzny fizycznej i sprawności fizycznej wychowanków;

Grupa zadań dotyczących urabiania innych stron osobowości wychowanka /poza sprawnością i kulturą fizyczną/.

Na uniwersalny charakter tego rodzaju wychowania zwraca uwagę także B.Suchodolski, dla którego "wychowanie fizyczne jest oczywiście wychowaniem "ciała", ale prowadziłoby do niepokojących skutków, gdyby było jedynie i wyłącznie zainteresowane sprawnością fizyczną".[1/] I dalej pisze on "...jest z pedagogicznego punktu widzenia tym bardziej war-

---

1/ B.Suchodolski /red./, Pedagogika, Warszawa 1980, s. 105.

tościowe, im w większym stopniu podejmuje na terenie sobie właściwym zadania wszechstronnego wychowania".[1/] Zadania te służą m.in kształtowaniu i rozwijaniu postaw i przekonań społecznych i patriotycznych oraz dotyczą kształtowania stosunku człowieka do samego siebie.

W przygotowaniu każdego żołnierza do służby i walki, a co za tym idzie, o gotowości bojowej wojska decyduje wszechstronna sprawność fizyczna i dobry stan zdrowia. Tylko sprawny żołnierz może sprostać wszystkim wymogom współczesnego pola walki, gdyż znacznie łatwiej opanowuje on coraz bardziej skomplikowaną technikę bojową i łatwiej adaptuje się do trudów służby wojskowej.

Kandydatom na żołnierzy zawodowych /kadetom, podchorążym/, a tym bardziej żołnierzom zawodowym stawia się przez to duże wymagania w zakresie sprawności fizycznej, gdyż właśnie oni odpowiadają za szkolenie i wychowanie młodych obywateli odbywających służbę wojskową. "Żołnierz zawodowy musi więc być tak przygotowany, aby w trudnych chwilach umiał zachować spokój, potrafił zmobilizować własne siły oraz siły swoich podwładnych w celu wykonania postawionego zadania".[2/] Jest to jedno z podstawowych zadań wychowania fizycznego realizowanego w warunkach uczelni wojskowej.

1/ Tamże, s. 105.
2/ K.Boczar, Biomedyczne podstawy wychowania wojskowego. Wybrane zagadnienia, Warszawa 1982, s. 11.

1.4.3. Wychowanie umysłowe

Zdaniem W.Okonia wychowanie umysłowe /wychowanie intelektualne/ to "...kształtowanie pozytywnej motywacji i postaw wobec nauki jako wytworu umysłu ludzkiego, wobec pracy umysłowej i zaszczepianie potrzeby rozwijania własnego umysłu wychowanków".[1/] Autor wskazuje, iż wychowanie to jest celem, który w głównej mierze urzeczywistnia się w procesie kształcenia, a więc przez taką dziedzinę wychowania, którą określono jako wychowanie przez naukę /kształcenie/, a poprzez to również i proces dydaktyczno-wychowawczy. Ten rodzaj wychowania sprowadza się do właściwego funkcjonowania intelektu wychowanka, który zależny jest nie tylko od sfery jego wiedzy, umiejętności czy uzdolnień /dyspozycji określonych mianem instrumentalnych/, lecz także od sfery uczuć i woli /dyspozycji kierunkowych/. "Wychowanie intelektualne jest kształtowaniem tych dyspozycji kierunkowych, które wyznaczają sposób posługiwania się przez jednostkę własnym umysłem i wykorzystania swoich możliwości intelektualnych".[2/] Celem tego wychowania, ogólnie rzecz biorąc, jest więc kształtowanie całego zespołu postaw intelektualnych. Sprawą wychowania umysłowego jest zatem ukształtowanie w osobowości człowieka takich dyspozycji, które pomogą mu w maksymalnym wykorzystaniu możliwości intelektualnych oraz w dążeniu do ich ciągłego rozwoju dzięki posiadanej wiedzy.

Dyspozycje te skłaniają wychowanka do efektywnego wyko-

1/ W.Okoń, Słownik pedagogiczny, Warszawa 1981, s. 352.
2/ H.Muszyński, Zarys teorii wychowania, Warszawa 1976, s. 208.

rzystania własnego intelektu i dalszego jego rozwoju. Mają, zgodnie z H.Muszyńskim, następujące znaczenie:

Po pierwsze - mogą one mieć wpływ na dalsze poszerzanie i pogłębianie oraz ogólne ujmowanie wiedzy o świecie;

Po wtóre - wewnętrzne impulsy mogą skłaniać do umysłowej aktywności oraz rozwijania własnego intelektu co polega na opanowywaniu i doskonaleniu umiejętności i sprawności umysłowej wychowanka;

Po trzecie - mogą powstać takie dyspozycje wewnętrzne, idące w kierunku aktywności intelektualnej i rozwoju intelektu, a prowadzące do nadania twórczego charakteru wykorzystywanym przez wychowanka jego własnym możliwościom intelektualnym;

Po czwarte - w wychowanku mogą zostać wyzwolone impulsy skłaniające go do umysłowej aktywności i rozwijania intelektu idące w kierunku racjonalizacji własnego życia, szczególnie życia psychicznego.

Uogólniając można więc stwierdzić, że dla jednostki - według W.Okonia - wychowanie umysłowe "...otwiera jej drogę do świata nauki, techniki i sztuki, przede wszystkim służy wszechstronnemu rozwojowi osobowości".[1/]

Zadaniem tego wychowania jest rozwijanie takich dyspozycji u wychowanka /ucznia, słuchacza, studenta, podchorążego/, które prowadzą do własnej intelektualnej aktywności, oraz dalsze rozwijanie "siebie" w zakresie poznawania i

---

1/ W.Okoń, Wychowanie umysłowe /w:/ B.Suchodolski /red./ Pedagogika, Warszawa 1980, s. 268.

właściwego rozumienia świata, opanowanie sprawności intelektualnej, twórcze posługiwanie się własnym umysłem oraz racjonalne systematyzowanie wszelkich przejawów własnego życia psychicznego. "Wychowanie intelektualne musi więc polegać na organizowaniu uczniom swoistego treningu w zakresie samodzielnego, krytycznego dochodzenia do prawdy, odróżniania jej od fałszu, a także przeżywania odpowiednich stanów uczuciowych w odniesieniu do wszelkich sytuacji, w których w grę wchodzą walka o prawdę".[1/] Z tej racji w procesie wychowania umysłowego szerokie zastosowanie powinny znaleźć te wszystkie formy kształcenia, które prowadzą do aktywizacji słuchacza /wychowanka/ i skłaniają go do samodzielnego i twórczego myślenia oraz poszukiwań nowych rozwiązań.

Dyrektywa ta nabiera szczególnego znaczenia w procesie dydaktyczno-wychowawczym urzeczywistnianym przez nauczycieli akademickich wraz ze studentami /słuchaczami, podchorążymi/, ponieważ jednym z zadań uczelni wyższych - na co zwraca uwagę R.Stępień - jest wychowanie człowieka o wszechstronnie rozwiniętej osobowości poprzez stopniowe i racjonalne zsynchronizowanie trzech rodzajów ludzkiej aktywności: intelektualnej, emocjonalnej i praktycznej.[2/] Angażując intelekt, uczucia i aktywność własną podchorążych, wykładowcy winni u nich wyrobić przekonanie i sprawić by przyjęli oni następujące stwierdzenie jako dewizę w swej przyszłej pracy i służbie: "Wojsko ze swej istoty, ma za zadanie jak najle-

---

1/ H.Muszyński, Zarys teorii wychowania, Warszawa 1976, s. 212.

2/ R.Stępień, Rozwój i doskonalenie kształcenia w wyższym szkolnictwie wojskowym, Warszawa, s. 28-30.

piej przygotować młode pokolenie Polaków do obrony kraju, ukierunkować własne procesy edukacyjne na takie kształtowanie wartości moralno-bojowych, a w tym postaw patriotyczno-obywatelskich żołnierzy, które sprzyja umacnianiu gotowości bojowej wojska".[1/]

1.4.4. Wychowanie moralne

Ostatnim omawianym rodzajem wychowania jest wychowanie moralne określane przez część pedagogów jako wychowanie ideowo-moralne, społeczne, czy też obywatelskie. Odnosi się ono do tej strony osobowości człowieka, która decyduje o stosunku wychowanka do innych ludzi w szerokim tego słowa znaczeniu, a więc chodzi tu o stosunek zachodzący zarówno we współżyciu indywidualnym /stosunek do drugiego człowieka/ i zespołowym /stosunek do grupy ludzi/, jak i zbiorowym /pojmowanym jako stosunek do innych, do społeczeństwa/. Zdaniem W.Magonia w wychowaniu moralnym chodzi o '...krąg tych spraw, które dotyczą postaw człowieka wobec najistotniejszych problemów życia społecznego, stosunków z innymi ludźmi, pracy zawodowej. Chodzi o postawy zachęcające jednostkę do aktywnego, harmonijnego współżycia z innymi ludźmi, do zachowań uwzględniających dobro innych ludzi i szerszy, ogólniejszy interes społeczny. Ogół postaw ideowych, społecznych i interpersonalnych składa się na moralną sylwetkę jednostki ludzkiej. Stąd też przyjmuje się, że wszelkie wy-

---

1/ R.Stępień, Szkolimy, nauczamy czy kształcimy /w:/ "Wojsko i wychowanie" 1993, nr 2, s. 36.

siłki i zabiegi zmierzające do kształtowania i rozwijania wspomnianych postaw określa się mianem wychowania moralnego".[1/] Zdaniem T.Lewowickiego "...wychowanie moralne prowadzić ma do ukształtowania gotowości do zachowań moralnych przyjętych w społeczeństwie..." [1/] którego treści "...powinny przenikać przez wszystkie zakresy czy obszary wychowania".[3/]

Autorzy Ci wskazują na to, iż wychowanie to jest działaniem obejmującym ukształtowanie w osobowości człowieka pożądanych postaw, zachowań społecznych i interpersonalnych, które by tworzyły spójną i nierozłączną całość moralną. Nadaje to tym samym wychowaniu moralnemu taki zakres, przy którym jest ono jednocześnie wychowaniem społecznym. Wszelako, jak pisze B.Suchodolski: "Wychowanie moralne i społeczne powinno w tym zakresie opierać się nie tylko na treściach intelektualnych, ale również na treściach emocjonalnych. Zrozumienie celów i zadań przebudowy społecznej jest podstawowym warunkiem wychowania społecznego, ale wzbogacenie tego rozumienia treścią uczuciową jest niezbędne. Jakie są najważniejsze treści uczuciowe z tego zakresu? Są to przede wszystkim treści patriotyczne".[3/] Stąd też tak ogromne znaczenie tego rodzaju wychowania w kształtowaniu postaw patriotycznych.

1/ W.Magoń, Wychowanie moralne żołnierzy, /w:/ J.Czerwiński /red.nauk./, Moralność i wychowanie, Warszawa 1985, s. 88.
2/ T.Lewowicki, Uwagi o wychowaniu i moralności, /w:/ J.Czerwiński /red.nauk./, Moralność i wychowanie, Warszawa 1985, s. 78.
3/ B.Suchodolski /red./, Pedagogika, Warszawa 1980, s. 122-123.

Powołaniem człowieka jest jego ciągły i aktywny udział w kształtowaniu innego, lepszego świata, w którym życie było by bardziej szczęśliwe. Jest to kształtowanie siebie i innych, a więc i wychowywanie, gdzie ogromną rolę pełni moralność. Potwierdził to między innymi Papież Jan Paweł II, który w przemówieniu do świata kultury i nauki wygłoszonym w dniu 8.06.1991 r. w Warszawie stwierdził, że: "Człowiek bowiem realizuje się jako człowiek zasadniczo przez swą wartość moralną".[1/] Oczywiście, przez moralność rozumie się powszechnie ogół obowiązujących w danym społeczeństwie norm i wzorów zachowania odnoszących się zasadniczo do tych czynów, które mogą być rozpatrywane jako dobre lub złe.[2/]

Jednocześnie równie często sądzi się wśród pedagogów, że osobowość człowieka nie nabiera walorów moralnych w sposób samorzutny, ani też równolegle do pozostałych stron jego osobowości. Nawet najintensywniejsze kształtowanie intelektu, estetyczne lub fizyczne nie podniesie człowieka na wyższy poziom pod względem moralnym, jeżeli nie zostanie połączone z odpowiednimi do tego celu zabiegami. Dlatego wzmocnione są one poprzez proces dydaktyczno-wychowawczy, w czasie którego dokonywane są wybory sposobów uzasadniania przekonań moralnych, poszukuje się racji i argumentacji pomocnych w praktyce wychowawczej, czy w dyskusjach wokół problematyki dobra i słuszności.

Z dotychczasowych rozważań można wyciągnąć wniosek, iż

1/ Jan Paweł II, Imperatyw zmartwychwstania,/w:/ "Tygodnik Powszechny" nr 25 z dn. 23.06.1991, Kraków.
2/ H.Muszyński, Rozwój moralny, Warszawa 1987, s. 17.

wszystko co posiada aspekt moralny, posiada również aspekt społeczny. Przez to wychowanie to jest zawsze wychowaniem społecznym, gdyż jego głównym celem jest przygotowanie jednostki do współżycia i "współbycia". Człowiek, którego moralne obowiązki obejmują działania w kierunku urzeczywistniania i utrwalania nowego modelu społeczeństwa demokratycznego, musi przede wszystkim wiedzieć i rozumieć, na rzecz jakich wartości powinien on działać w społeczeństwie, a jakie ma zwalczać. Szczególnie dotyczy to trudnego dla kraju obecnie okresu, w którym nastąpił kryzys wartości moralnych połączony z kryzysem wychowania, które wini się za stan życia moralnego społeczeństwa. I chociaż zbyt wiele wymaga się dziś od wychowania /szczególnie zinstytucjalizowanego/ - wierząc, że to ono może zmienić teraźniejszą sytuację - to przecież nie trudno nie uznać chociażby częściowej słuszności zarzutów stawianych edukacji na wszystkich poziomach. Dlatego też, po to by aktywność wychowanka w przezwyciężaniu tego kryzysu była świadoma i zaangażowana, musi on znać i przyjmować jako swoje wartości, w imię których takie przeobrażenia społeczeństwa z jego aktywnym udziałem ma się dokonać. Przygotowanie człowieka w takim właśnie zakresie jest podstawowym zadaniem wychowania moralnego.

Bardzo dużą wagę do problematyki wychowania moralnego przywiązuje się w Wojsku Polskim tak w procesie kształcenia, jak i codziennej działalności Sił Zbrojnych RP. W projekcie Kodeksu Honorowego Oficera Wojska Polskiego napisano: "Wśród

naczelnych wymagań moralnych zawodu oficera szczególne miejsce zajmuje miłość do kraju rodzinnego".[1/] Dalej autorzy tego projektu stwierdzają: "Nie ma obowiązku zaszczytniejszego jak obrona Ojczyzny, która jest celem zasadniczym, a środkami wiodącymi do tego celu są: godność, honor, karność, wiedza i odwaga - podstawowe symbole żołnierskie".[2/] Są to podstawowe wartości, które powinny cechować obrońców Ojczyzny - żołnierzy.

Dla armii, a zwłaszcza dla Wyższych Szkół Oficerskich, w których w praktyce przygotowuje się podchorążych do ich przyszłej pracy szkoleniowo-wychowawczej nie jest obojętne jakie są to wartości, jaka jest świadomość moralna społeczeństwa /w tym i wojska/, jakie są dominujące w nim poglądy i postawy, przede wszystkim młodego pokolenia. Tak samo dla społeczeństwa nie może być obojętne i nie jest to, jaki jest określony poziom moralny wojska wyłonionego z tegoż społeczeństwa - jakie wartości ideowe i moralne prezentują żołnierze, jak przebiega proces wychowania młodzieży w wojsku.

Jednym z głównych zadań Wyższych Szkół Oficerskich jest wyposażenie podchorążych w niezbędną wiedzę ogólną i specjalistyczną, właściwe ukształtowanie ich postaw /w tym postaw moralnych, społecznych, obywatelskich, patriotycznych/, poglądów i przekonań, w taki sposób by suma zdobytej przez nich wiedzy i doświadczeń mogła być skutecznie stosowana w ich pracy zawodowej. "W działalności dydaktyczno-wychowaw-

---

1/ Kodeks Honorowy Oficera Wojska Polskiego, /Projekt/, Warszawa 1991, s. 13.
2. Tamże, s. 14.

czej wyższych uczelni wojskowych chodzi o kształtowanie człowieka zaangażowanego, aktywnego społecznie, mądrego, refleksyjnego, odpowiedzialnego za swe czyny i sposób życia, przygotowanego do godnego wypełniania przypadających nań obowiązków zawodowych, społecznych i rodzinnych, człowieka, który w sposób odpowiedzialny i twórczy podejmie aktualne i przyszłe zadania oraz trafnie decydować będzie o najistotniejszych dla podległych mu żołnierzy sprawach".[1/] W procesie dydaktyczno-wychowawczym realizowanym w uczelniach wojskowych proces wychowania moralnego jest jego integralnym składnikiem. Stanowi on "przedłużenie" i kontynuację oddziaływań wychowawczych jakimi poddawani byli podchorążowie w środowisku cywilnym, z tym, że charakteryzuje się niespotykaną i swoistą dla środowiska żołnierskiego specyfiką oraz charakterystyczną dla tej profesji etyką. Ks. H.Skorowski ukazuje - w świetle nauki społecznej kościoła - zespół specyficznych dla żołnierzy zawodowych /w tym i podchorążych/ norm w trzech płaszczyznach:[2/]

Pierwszą płaszczyznę stanowi sfera określonej wiedzy moralnej i stanu świadomości moralnej w postaci określonych etycznych przekonań. Do podstawowych wartości należą:

1. "Prawda" - jako podstawowa wartość w akceptowanym przez społeczność wojskową systemie wartości dotyczącym każ-

---

1/ B.Hajdzik, Z badań nad uwarunkowaniami skuteczności wychowania moralnego podchorążych wyższych szkół oficerskich, /w:/ J.Czerwiński /red.nauk./, Moralność i wychowanie, Warszawa 1985, s. 202.

2/ H.Skorowski, Wokół etyki zawodu żołnierza, /w:/ "Kodeks Honorowy Żołnierzy Zawodowych WP" - ideałem moralnym i obyczajowym łączącym tradycje z kierunkiem przemian społeczno-ustrojowych Rzeczypospolitej Polskiej. /Materiały z sympozjum Zespołu Autorskiego do spraw opracowania "Kodeksu Honorowego Oficera"przeprowadzonego w dniu 7-8.11.1990 r./, Warszawa 1990, s. 22-27.

dej dziedziny, lecz przede wszystkim dobrem fundamentalnym jakim jest Ojczyzna;

2. "Miłość" - jako wartość w sferze przekonań moralnych powinna być pozytywną aktywnością wobec dobra jakim jest Ojczyzna;

3. "Sprawiedliwość" - której istota polega na poszanowaniu uprawnień człowieka oraz mniejszych społeczności wchodzących w skład narodowej:

a/ "Wolności" - jako formy autonomii i niezależności człowieka oraz społeczności w wewnętrznej i zewnętrznej sferze działań:

b/ "Pokoju" - stanowiącego formę harmonijnego współżycia, a także bycia ludzi i społeczności w sferze zewnętrznej oraz wewnętrznej.

Drugą płaszczyznę stanowi sfera konkretnych powinności moralnych, powinności bezwzględnych i kategorycznych, do których można zaliczyć:

1. szeroko rozumianą odpowiedzialność, nade wszystko za ochronę trwałych wartości związanych z dobrem ojczyzny i narodu;

2. poświęcenie w sferze zagwarantowania pokoju zewnętrznego i wewnętrznego, współtworzenie dobra wspólnego obywateli poprzez zagwarantowanie praworządności, demokracji i sprawiedliwości społecznej;

3. aktywne bycie we wspólnocie, co w praktyce oznacza powinność wspólnotowego działania na wielu odcinkach zaangażo-

wania na rzecz wspólnoty, odpowiedzialności za wspólnotę w odniesieniu do tych, którzy stoją na jej czele;

4. otwarcie i uwrażliwienie na potrzeby drugiego człowieka jako jednostki i wspólnoty osób, szczególnie w sytuacjach granicznych, a więc wielorakich zagrożeń bytu ludzi i społeczności;

Trzecią płaszczyznę stanowią charakterystyczne dla etyki zawodu żołnierza zawodowego postawy moralno-społeczne. Takimi postawami są:

1. patriotyzm - czyli postawa miłości Ojczyzny, nosząca znamiona miłości ofiarnej gotowej do poświęcenia najwyższego i niejednokrotnie czynów heroicznych;

2. solidarności - postawa zabiegania o dobro wspólne, w której na pierwszym miejscu jest uznanie wspólnego dobra, walki o nie, ale nie walki przeciwko drugiemu człowiekowi, lecz walki o drugiego człowieka;

3. sprawiedliwość - polega ona przede wszystkim na poszanowaniu uprawnień drugiego człowieka, poszczególnych społeczności do określonych dóbr osobowych i materialno-rzeczowych;

4. miłość w stosunkach miedzyludzkich - jej istota wyraża się w bezinteresownym uszanowaniu wartości człowieka;

5. męstwo - postawa nieulegania zjawiskom strachu, pozwalająca zapanować nad tym powszechnie ludzkim zjawiskiem w obliczu trudnych, granicznych sytuacji, nie dająca zrezygnować z działania, ale także dla odpowiednio ważnych racji nakazująca ryzykować życie;

6. sumienność - chodzi tu o sumienne wykonywanie właściwych i określonych zadaniami zawodu czynności, o osobiste zaangażowanie wysiłku, a nawet nie małą ofiarę;

7. wytrwałość - jest to postawa przezwyciężania niedogodności oraz zdolności trwania do końca na powierzonym sobie odcinku.

Zaprezentowane wyżej charakterystyczne postawy winny cechować żołnierzy zawodowych jak i kandydatów do tego zawodu jakimi są m.in. podchorążowie, a w ich kształtowaniu powinni uczestniczyć wykładowcy i dowódcy realizujący proces dydaktyczno-wychowawczy uczelni wojskowych.

Wykładowcy i dowódcy pododdziałów Wyższych Szkół Oficerskich jednocześnie powinni być wychowawcami podchorążych, z którymi mają do czynienia w trakcie procesu kształcenia. Powinni tak operować przekazywanymi treściami, posiadaną przez siebie wiedzą, jak i reprezentować takie postawy by w sposób celowy, zamierzony i świadomy mogli nie tylko nauczyć, ale również we właściwym kierunku ukształtować osobowość swoich wychowanków, a w jej obrębie sferę postaw moralnych, społecznych, obywatelskich i patriotycznych.

Wychowanie jest procesem, w którym chodzi głównie o wszechstronny rozwój osobowości wychowanka, którą kształtują omówione wcześniej dziedziny: rodzaje i cele wychowania, które składają się na działalność dydaktyczno-wychowawczą, w ramach której przewijają się pierwiastki wychowania patriotycznego. Wychowanie to jest jednym z podstawowych celów wychowania osiąganego w procesie kształcenia oraz całego pro-

cesu dydaktyczno-wychowawczego, w którym to wychowanie jest realizowane. Proces dydaktyczno-wychowawczy oddziaływuje na sprawne funkcjonowanie umysłu i w sposób bezpośredni kształtuje rozwój sfery moralnej, fizycznej, estetycznej i intelektualnej słuchaczy /podchorążych/, realizując się we wszystkich dziedzinach, rodzajach i celach wychowania. Elementy te integrują się w całej pełni w wychowaniu patriotycznym, ponieważ musi być ono i wychowaniem umysłowym, i wychowaniem estetycznym, i wychowaniem fizycznym, i wychowaniem moralnym jednocześnie. "Wszystko to, apelując - równocześnie i na przemian - do rozumu, wyobraźni, uczuć, woli, składa się na wychowanie patriotyczne".[1/]

Wychowanie patriotyczne jest tym procesem, w trakcie którego kształtowane są u wychowanka /słuchacza, studenta, podchorążego/ postawy miłości, szacunku i przywiązania do Ojczyzny będące w przypadku żołnierzy jednymi z podstawowych powinności moralnych. Pomagają mu one w moralnej ocenie własnego postępowania, jak i postępowania innych. Powoduje to jeszcze pełniejsze zespolenie się indywidualnych interesów wychowanka z interesami społecznymi, zharmonizowanie ich w postawę patriotyczną umotywowaną intelektualnie-racjonalną, emocjonalnie-moralną i praktycznie-twórczą.

Ukształtowanie takich postaw patriotycznych w WSO będzie przedmiotem zainteresowania kolejnego rozdziału rozprawy.

1/ B.Suchodolski /red./, Pedagogika, Warszawa 1980, s. 108.

ROZDZIAŁ II
KSZTAŁTOWANIE POSTAW PATRIOTYCZNYCH

2.1. Pojęcie postawy

Termin postawa znany był już w okresie międzywojennym. Jednym z pierwszych badaczy, który rozpowszechnił w psychologii to pojęcie, był G.W.Allport - według którego zawdzięczamy je socjologom, którzy poszukiwali pojęcia czy konstruktu teoretycznego, który pozwoliłby im wyjaśnić mechanizmy przyswajania i przekazywania dorobku kultury przez indywidualnych jej uczestników.[1/] Twórcy psychologii eksperymentalnej S.Exner, W.Wundt, S.Asch, W.Watt za postawę przyjmowali gotowość do reagowania na odbierany bodziec. Twierdzili oni, że czas reakcji jest zależny od nastawienia na bodźce lub reakcje.[2/]

Rozwój psychologii oraz wpływ różnych podejść teoretycznych spowodowały, że na terenie psychologii społecznej można się spotkać z wieloma definicjami postawy. Postawa według koncepcji nastawienia traktowana jest jako stan przygotowania do stosunkowo wąskiego zakresu reakcji. Dotyczy on spostrzegania tylko określonych przedmiotów, rozwiązywania

---

1/ G.W.Allport Attitudes. W: C.Murichson /red./ Handbook of social psychology. Worcester 1935, s. 798-844.
2. T.Mądrzycki, Psychologiczne prawidłowości kształtowania się postaw, Warszawa 1977, s. 12.

pewnych zadań czy wykonywania odpowiednich czynności. Przy czym nastawienie pojmowane jest tu jako pewien stan przygotowania do określonego reagowania. Nastawienie może ułatwić wystąpienie tej reakcji, ale jednocześnie może wpływać hamująco na inne współzawodniczące z nim reakcje.[1/]

G.W.Allport uważa, że: "Postawa jest psychicznym i nerwowym stanem gotowości, zorganizowanym przez doświadczenie, wywierającym ukierunkowujący lub dynamizujący wpływ na reakcje jednostki w stosunku do wszystkich przedmiotów czy sytuacji, z którymi jest on związany".[2/] O.Krech i R.Crutchfild określają postawę jako trwałą organizację procesów psychicznych. Stwierdzają, że: "Postawa jest to trwały system pozytywnych lub negatywnych ocen, emocjonalnych odczuć i pro, bądź kontra tendencji do działania w stosunku do pewnego społecznego przedmiotu".[3/] Autorzy ci stwierdzają, że gdy jednostka się rozwija, wówczas jej poznanie, uczucia i tendencja do działania organizują się w trwały system zwany postawą. Uważają, że postawa składa się z komponentu poznawczego i uczuciowego, gdzie wiodącą rolę pełni komponent poznawczy. Ich zdaniem poznanie jednostki wpływa na jej uczucia i tendencję do działania.

Amerykański psycholog J.Watson jest twórcą teoretycznego kierunku koncepcji behawiorystycznej traktującej postawę jako predyspozycje do określonego sposobu zachowania się. Zwolennicy tego kierunku, w badaniach nad zachowaniem się

1/ Za: T.Mądrzycki, Psychologiczne prawidłowości kształtowania się postaw, Warszawa 1977, s. 12.
2/ Tamże, s. 13.
3/ Tamże, s. 14

człowieka skupiają się na wykrywaniu reakcji organizmu /R/, oddziałujących na niego bodźców /S/, których elementarną formą są odruchy.[1/] Przykładem tego rodzaju ujęcia postawy jest operacyjna definicja D.Campbella, według którego "...społeczna postawa jednostki jest /trwałym/ syndromem reakcji związanych z pewną grupą społecznych przedmiotów".[2/]

W literaturze polskiej jest także wiele definicji postawy. T.Mądrzycki określa postawę "...jako względnie trwałą i zgodną organizację poznawczą, uczuciowo-motywacyjną i behawioralną podmiotu, związaną z określonym przedmiotem czy klasą przedmiotów".[3/] Podobnie definiuje postawę W.Szewczuk opisując ją następująco: "Postawa jest to względnie zautomatyzowany treściowo sposób ustosunkowania się do określonych kategorii zdarzeń, zachowań czy przedmiotów jako nosicieli określonych znaczeń czy intencji wyrażający się w konkretnych działaniach".[4/]

W inny sposób określane jest pojęcie postawy w opracowaniach pedagogicznych. "Przez postawę - pisze W.Najmowicz - będziemy rozumieli ukształtowaną pod wpływem działań wychowawczych względnie stałą organizację wiedzy, uczuć i motywów, które powodują odpowiednie - wyrażające się w szeroko rozumianej działalności - ustosunkowanie się człowieka do zjawisk materialnych, politycznych, społecznych i kulturalnych oraz innych ludzi".[5/] Z definicji tej wynika, że na

---

1/ J.Reykowski, Metodologiczne problemy psychologii współczesnej, Warszawa 1969, s. 92-127.
2/ T.Mądrzycki, Psychologiczne prawdiłowości kształtowania się postaw, Warszawa 1977, s. 15.
3/ Tamże, s. 18.
4/ W.Szewczuk, Psychologia, Warszawa 1990, s. 668.
5/ W.Najmowicz, Wybrane problemy kształcenia i wychowania w szkole wyższej, Olsztyn 1988, s. 197.

strukturę każdej postawy składają się następujące komponenty:

a/ sfera intelektualna - określony system wiedzy, poglądów i przekonań dotyczący zagadnienia, zjawiska lub jednostki ludzkiej;

b/ sfera emocjonalna - określony stosunek uczuciowy do wszystkich zjawisk odnoszących się do przedmiotu postawy;

c/ przedmiot postawy - zjawiska, do których się ona odnosi;

d/ sfera motywacyjna - pobudki do określonej aktywności.

Zdaniem Z.M.Zimnego "...postawy człowieka to względnie trwałe ustosunkowania względem przedmiotu postaw, w tym przedmiotów i sposobów działania własnego i cudzego, opierające się na nabytej i wykorzystywanej wiedzy o tych przedmiotach /zjawiskach, rzeczach, działaniach/, o ich istnieniu, jakości, ilości, wielkości, częstości, intensywności, wartości /użyteczności i dostępności/, o społecznie przyjętych normach ustosunkowania się do nich i wyrażania tego ustosunkowania w zachowaniu i działaniu, przejawiającym się w różnych sposobach oddziaływania na te przedmioty, zgodnych albo niezgodnych z społecznie przyjętymi normami".[1/]

Zbliżoną definicję postawy prezentują J.Bogusz i Z.Kosyrz, dla których "...postawa wyraża pewien stały stosunek człowieka do określonych zjawisk, gotowość do działania w określony sposób wobec przedmiotów, osób, instytucji i samego siebie".[2/]

1/ Z.M.Zimny, Kształcenie szkolne. Wyznaczniki przebiegu i efektywności, Częstochowa 1987, s. 50.
2/ J.Bogusz, Z.Kosyrz, Kształtowanie postaw patriotyczno-obronnych młodzieży, Warszawa 1979, s. 43.

W koncepcjach nawiązujących do tradycji socjologicznych zwraca się szczególną uwagę na stosunek osoby mającej daną postawę, nosiciela postawy do jej przedmiotu. Podkreślali to także W.J.Thomas i F.Znaniecki, nie precyzując dokładnie na czym polega ów stosunek.

S.Mika stwierdza, "...że zgodnie z definicjami wywodzącymi się z podejścia socjologicznego, a przyjętymi przez wielu psychologów społecznych, postawa to określony, względnie trwały stosunek emocjonalny lub oceniający do przedmiotu lub dyspozycja do występowania takiego stosunku, wyrażająca się w kategoriach pozytywnych, negatywnych lub neutralnych".[1/] W podobny sposób ujmują postawę L.Thurston, J.Guilford, H.Remmers, M.Rosenberg. Na przykład, według L.Thurston'a "...postawa jest stopniem pozytywnego uczucia wiążącego się z pewnym psychologicznym przedmiotem".[2/]

Z przedstawionych poglądów wynika, że postawa ma znak /kierunek/, który mówi o rodzaju stosunku lub oceny jakiegoś zjawiska lub przedmiotu.

W psychologii społecznej współczesną koncepcję postaw stanowi szereg definicji opartych na teorii poznawczej. Jednym z głównych przedmiotów zainteresowań tego nurtu jest struktura postaw oraz wzajemne relacje między tworzącymi ją elementami. Skrajne stanowisko w przypadku wprowadzenia elementów poznawczych do definicji postawy, zajmuje

---

1/ S.Mika, Wstęp do psychologii społecznej, Warszawa 1987, s. 114.
2/ T.Mądrzycki, Psychologiczne prawidłowości kształtowania się postaw, Warszawa 1977, s. 114.

S.E.Asch, który uważa, że postawa jest organizacją doświadczeń i danych dotyczących jakiegoś przedmiotu.[1/] Usuwa w ten sposób z definicji postawy stosunek emocjonalny i oceniający, natomiast inni zwolennicy teorii poznawczych dokonują syntezy dotychczasowych koncepcji i określają, że postawa jest trwałą organizacją procesów motywacyjnych i spostrzeżeniowych, a także innych procesów poznawczych, odnoszących się do świata otaczającego jednostkę. Podobne stanowisko reprezentuje M.B.Smith, który przez postawę rozumie strukturę złożoną z:[2/]

a/ elementów poznawczych, które składają się na zasób informacji o przedmiocie postawy;

b/ elementów afektywnych, mających określony kierunek i siłę;

c/ indywidualnego działania nosiciela postawy wobec jej przedmiotu /komponent behawioralny/.

Wymienione składniki postaw są dziś powszechnie akceptowane. Zgodnie z tym poglądem główną rolę wśród tych trzech elementów przypisuje się składnikowi poznawczemu.

W podsumowaniu należy podkreślić, że również wielu polskich autorów, takich jak S.Nowak, M.Marody, T.Mądrzycki stoi na stanowisku, że postawa odnosi się do określonego przedmiotu i składa się z elementów:[3/]

1/ poznawczych;

1/ S.Mika, Wstęp do psychologii społecznej, Warszawa 1987, s. 114.
2/ Tamże, s. 115.
3/ S.Nowak, Teorie postaw, Warszawa 1973, s. 22, M.Marody, Sens teoretyczny a sens empiryczny pojęcia postawy, Warszawa 1976, s. 27, T.Mądrzycki, Psychologiczne prawidłowości kształtowania się postaw, Warszawa 1977, s. 22.

2/ emocjonalno-oceniających;

3/ behawioralnych.

W mojej pracy pojęciu postawa nadałem charakter empiryczny za S.Nowakiem. Zdaniem tego autora "...postawą pewnego człowieka wobec pewnego przedmiotu jest ogół względnie trwałych dyspozycji do oceniania tego przedmiotu i emocjonalnego nań reagowania oraz ewentualnie towarzyszących tym emocjonalno-oceniającym dyspozycjom względnie trwałych przekonań o naturze i właściwościach tego przedmiotu i względnie trwałych dyspozycji do zachowania się wobec tego przedmiotu".[1/]

Ważną cechą powyższej definicji jest znaczenie przypisywane poszczególnym komponentom postawy. Komponent emocjonalno-oceniający jest z założenia koniecznym i wystarczającym warunkiem, a zarazem wskaźnikiem wystąpienia postawy. Komponenty postawy - poznawczy i behawioralny - odnoszą się do czynników czysto psychicznych, a komponent emocjonalno-oceniający jest to skłonność do czynności pozapsychicznych, podlegający kontroli społecznej. Ten składnik postawy to ustosunkowanie się emocjonalno-oceniające do przedmiotu postawy, które ma określoną siłę i intensywność, może być pozytywne i negatywne.[2/]

Wszystkie te trzy komponenty są wzajemnie powiązane i uwarunkowane. "I tak, komponent afektywny określa kierunek działania /dążenie lub unikanie/, warunkujące jego formę /zachowanie bardziej skrajne lub bardziej umiarkowane/, może

---

1/ S.Nowak, Teorie postaw, Warszawa 1973, s. 23.
2/ M.Marody, Sens teoretyczny a sens empiryczny pojęcia postawy, Warszawa 1976, s. 18.

wpływać na zmianę przekonań zawartych w komponencie poznawczym wówczas, gdy różne sądy dotyczące tego samego obiektu opatrzone są niezgodnym ładunkiem emocjonalnym. Z kolei komponent poznawczy określa cel działania /nakierowany być może on na przedmiot postrzegany jako pewna całość, bądź też niektóre jego elementy oraz jego formę /dostarczając informacji o cechach i właściwościach obiektu. Wiedza o obiekcie postawy może wypływać również na zmianę komponentu emocjonalno-oceniającego poprzez informacje zmieniające ocenę obiektu. Komponent bahawioralny modyfikować może natomiast pozostałe składniki postawy poprzez zapotrzebowanie na nowe informacje niezbędne dla skonkretyzowania programu działania".[1/]

Także psycholodzy i pedagodzy wojskowi dużo uwagi poświęcają problematyce postaw i ich kształtowaniu w warunkach służby wojskowej ."Przez postawy - według R.Stępnia - rozumie się najczęściej względnie stałe formy reakcji emocjonalnych i racjonalnych /przekonania, poglądy/ na fakty i zjawiska zachodzące w otoczeniu jednostki".[2/] Z tej racji mówimy także o postawach młodzieży wobec służby wojskowej, wobec obronności i wielu innych wartości oraz zjawisk ."Postawy ujawniają się w różnorodnych zachowaniach, ale zawsze charakteryzuje je pewna wspólna cecha, a mianowicie określony /pozytywny lub negatywny/ stosunek do danego przedmiotu, faktu lub procesu".[3/]

1/ M.Marody, Sens teoretyczny a sens empiryczny pojęcia postawy, Warszawa 1976, s. 21.
2/ R.Stępień, Z zagadnień dydaktyki i wychowania w wojsku, Warszawa 1993, s. 8.
3/ Tamże, s. 8.

W czasie służby wojskowej dowódcy-wychowawcy pracują z żołnierzami ujawniającymi rozmaite postawy i motywy swoich zachowań. Z tego też powodu głównym zadaniem przełożonych /różnych szczebli dowodzenia/ jest dokładne poznawanie podwładnych. Jest ono wstępnym warunkiem tak indywidualizacji , jak i pracy dydaktyczno-wychowawczej. Dlatego też jeżeli mamy kształtować postawy żołnierzy /w tym i podchorążych/ należy wnikliwie poznać ich emocjonalne, motywacyjne doświadczenia. W strukturze oddziaływań szkoleniowo-wychowawczych powinny funkcjonować racjonalne zróżnicowania, dostosowane do indywidualnych cech osobowościowych żołnierzy. "Z teorii i praktyki wychowawczej w wojsku wiadomo, że kształtowanie postaw żołnierzy odbywa się nie tylko w toku wyodrębnionej działalności, ale także w procesie szkolenia, podczas realizowania różnorodnych zadań wynikających z organizacji życia wojskowego, a także w czasie wszelkich form pracy kulturalnej i oświatowej".[1/]

Przez przyjęcie tak rozumianego - trójkomponentnego - określenia postawy zdecydowałem, że cały cykl badawczy rozprawy podporządkowany będzie składnikowi emocjonalno-oceniającemu stosunku uczestników procesu dydaktyczno-wychowawczego WSO wobec patriotyzmu. Zaś oceny i przekonania oraz deklaracje dotyczące postaw patriotycznych, uważam za interferencyjne wskaźniki tegoż stosunku.

1/ R.Stępień, Z zagadnień dydaktyki i wychowania w wojsku, Warszawa 1993, s. 12.

2.2. Definicyjne ujęcie patriotyzmu

Patriotyzm - określenie to wywodzi się z greckiego słowa patriote, znaczącego tyle, co rodak, ziomek czy obywatel. Ale pochodne od niego łacińskie słowo patria ma już między innymi takie znaczenie, jak miasto ojczyste i ojczyzna, czyli oznacza węższej rozumianą ojczyznę, tzn. rodzinne strony i szerzej rozumianą, tzn. kraj ojczysty. Analizując rozwój wspomnianego terminu nasuwa się na myśl, że pierwotnie patriotyzm łączono z objawami miłości do swojego miejsca urodzenia, np. domu rodzinnego, rodziny, konkretnego miasta i jego mieszkańców, czyli ziomków. Następnie stopniowo rozszerzano jego zakres, obejmując nim określony region, kraj i państwo. Potwierdzeniem tej tezy jest znane dzieło Św. Tomasza z Akwinu "Suma teologiczna", w którym między innymi wymienia i opisuje następujące cnoty społeczne:[1/]

1/ zgodliwość

2/ uczciwość w wymianach

3/ niewinność

4/ religijność

5/ pietyzm i patriotyzm

6/ grzeczność

7/ wdzięczność

8/ karność

9/ prawdomówność

10/ uprzejmość

1/ Św. Tomasz z Akwinu, Suma teologiczna, t. 19. Religijność, Londyn 1971, s. 15.

11/ hojność

12/ słuszność.

Dla Św. Tomasza z Akwinu patriotyzm jest tożsamy z pietyzmem, który ma "...usprawnić nas w oddaniu czci rodzicom i Ojczyźnie; cześć należna rodzicom powinna objąć również i innych krewnych ze względu na pochodzenie od wspólnych przodków... Cześć dla Ojczyzny zaś to cześć należna współrodakom oraz tym wszystkim, którzy są przyjaciółmi naszej Ojczyzny".[1/] Tak więc dla tegoż autorą patriotyzm /pietyzm/ jest jedną z cnót społecznych będącą wyrazem miłości do rodziców i Ojczyzny.

W kilka wieków później E.Chojecki charakteryzując patriotyzm, również zwrócił uwagę na to, iż jest to uczucie wobec ojczyzny. Pisał on: "Ze wszystkich uczuć najszlachetniejsze, Patriotyzm, kwiat, że tak powiem wszechuczucia, wszystkie inne w sobie wielmoży i urzeczywistnia. Wyrosły na niwie rozmiłowania w Dobru ogólnem, z osobistego zupełnem zaparciem, rozkwita, a nieograniczoną a ciągłą ofiarę własnego szczęścia i życia, w podejmowaniu wszelkich trudów i cierpień, dla tej to Idei która ludzkim wyrazem, zwie się Ojczyzną".[2/]

Z czasem patriotyzm zaczyna się kojarzyć z miłością i przywiązaniem nie tylko do kraju urodzenia lub zamieszkania i jego mieszkańców, ale również do państwa, a więc do organizacji poniekąd wszechogarniającej dany kraj i jego miesz-

---

1/ Św. Tomasz z Akwinu, t. 20. Cnoty społeczne. Londyn 1971, s. 14.
2/ E.Chojecki, Patrjotyzm, Objawy jego u niektórych narodów, Paryż 1870, s. 2.

kańców. "Przez patriotyzm - zdaniem L.Malinowskiego - można rozumieć taki stan, w którym człowiek, żywiąc swe uczucia i przywiązanie do ojczyzny, narodu i państwa stara się jednocześnie dać im zewnętrzny wyraz w swoim postępowaniu, niezależnie od sytuacji w jakiej się znajduje".[1/] Uczucia patriotyczne służą zatem rozwojowi państwa i dlatego powinny być stymulowane poprzez różne formy wychowania obywatelskiego, zmierzające na ogół do wykazania zbieżności interesów państwa i danego kraju oraz jego mieszkańców.

Zbliżone stanowisko prezentuje K.Kotłowski, według którego "...patriotyzm określa się jako "miłość czy uczucie miłości do swojej ojczyzny", a ponieważ głównym elementem ojczyzny bywa zawsze jakaś grupa narodowa, można równie dobrze określić patriotyzm jako "uczucie miłości do swego narodu".[2/] Takie wyartykułowanie sprawy upoważnia do wyciągnięcia wniosku, że skoro patriotyzm wiąże się nierozerwalnie z narodem, to im bardziej w świadomości ludzi krystalizuje się pojęcie narodu, tym jaśniejsze i bardziej skrystalizowane stają się uczucia patriotyczne.

Na nieco inne akcenty w definiowaniu patriotyzmu kładą nacisk J.Bogusz i Z.Kosyrz, którzy w swoich pracach patriotyzm określają jako uczucie miłości do ojczyzny, do przyszłej i teraźniejszej historii narodu, do jego dorobku, zadań itp.[3/]

Do zasadniczych treści tak rozumianego patriotyzmu - re-

1/ L.Malinowski, Barwy patriotyzmu, Warszawa 1987, s. 6.
2/ K.Kotłowski, Rzecz o wychowaniu patriotycznym, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, 1974, s. 16.
3/ J.Bogusz, Z.Kosyrz, Kształtowanie postaw patriotyczno-obronnych młodzieży, Warszawa 1979, s. 27.

prezentowanego głównie przez młodzież /w tym podchorążych WSO/ - zaliczają:[1/]

1/ miłość do ojczyzny;

2/ rzetelną służbę i pracę;

3/ poświęcenie dla ojczyzny;

4/ aktywną postawę społeczną;

5/ współodpowiedzialność za dalsze losy kraju;

6/ obronę kraju;

7/ walkę o pokój na świecie.

Według T.Kotarbińskiego patriotyzm to "...stosunek do własnego państwa i do własnego narodu oraz do innych państw i narodów".[2/]

Wyróżnia on dwa rodzaje patriotyzmu:[3/]

1/ patriotyzm nacjonalistyczny

2/ patriotyzm uniwersalny.

Patriota nacjonalistyczny jest szczególnie przywiązany do swoistych odrębności swojego narodu - w naszym kraju jest to kult języka, tradycji i obyczajów. Dla tej odmiany patriotyzmu znamienny jest również stosunek do przedstawicieli mniejszości narodowych danego kraju. Jest to zazwyczaj stosunek niechętny, nieżyczliwy, niekiedy nawet wrogi.

Inną postawę prezentuje natomiast patriota uniwersalny. Jest on też przywiązany do własnego kraju i narodu, do specyficznych odrębności, troszczy się o narodową pomyślność - ta sprawa nie jest dla niego jednak pierwszoplanowa. Wysuwa

---

1/ J.Bogusz /red.nauk./, Młodzież polska u progu lat dziewięćdziesiątych, Warszawa 1991, s. 248.
2/ J.Kotarbińska, Czy świat zmierza do jedności, /w:/ "Polityka" nr 46 z 16.11.1991.
3/ Tamże.

się na pierwszy plan tylko wtedy, gdy wartości te są zagrożone, podczas gdy w normalnych warunkach chodzi w pierwszym względnie o rozwój we własnym kraju tych dziedzin kultury, które mają charakter ogólnoludzki, które łączą zatem ludzkość a nie dzielą, jak np. nauka, technika, gospodarka, ochrona środowiska. Patriota uniwersalny nie ukazuje różnicy między przedstawicielami różnych narodowości, organizuje współpracę z nimi dla dobra wspólnego i ceni ich wkład do kultury kraju. Postępuje wedle zasady, że ocena człowieka nie może zależeć od tego, co od niego nie zależy - od koloru włosów, od kształtu nosa, czy od religii lub narodowości przodków. Mogą o niej decydować wyłącznie jego czyny i motywacja, którą się kieruje.

Autorytetem w definiowaniu patriotyzmu może być także J.M.Bocheński, dla którego patriotyzm jest cnotą pochodną w stosunku nie do sprawiedliwości, ale do miłości. Jego zdaniem patriotyzm ma przede wszystkim siedzibę nie w uczuciu, lecz woli: jest pewną sprawnością woli, pozwalającą na energiczne i stosunkowo łatwe pełnienie obowiązku wobec ojczyzny.[1/] O patriocie pisze w następujący sposób: "Nie ten jest więc dobrym patriotą, kto ma najgorętsze uczucia patriotyczne, ale ten, kto potrafi najlepiej swój obowiązek patriotyczny spełnić - innymi słowami - ten kto ma najsilniejszą po temu wolę".[2/]

Autor znanej pokoleniom Polaków powieści, która na stałe

1/ J.M.Bocheński, O patriotyzmie, Warszawa 1989, s. 11.
2/ Tamże, s. 11.

weszła do klasyki naszej literatury R.Bratny "Kolumbowie rocznik dwudziesty" w taki oto sposób definiuje pojęcie patriotyzmu: "Im mniej będzie w naszym życiu sztandarow, orderów i hymnów, a więcej rozumu, godności i mądrości, tym łatwiej nam będzie zachować to poczucie więzi z językiem, kulturą, przyrodą i społeczeństwem, które ja nazywam patriotyzmem".[1/]

Przytoczone przykłady świadczą o tym, że patriotyzm jest materią o wiele bardziej skomplikowaną niżby można było sądzić pierwotnie, jak również nie przebiega tak prosto w myśl znanego stereotypu: patriotyzm to miłość do ojczyzny, zamieszkiwanie jej terytorium czy tęsknota za krajem.

Gdzie zawierają się więc granice patriotyzmu, gdzie go umieścić. Wydaje się, że "leży" on pomiędzy internacjonalizmem /szeroko pojętym i niekoniecznie proletariackim/ a nacjonalizmem. Jest to odcinek drogi, którą łatwo można przekroczyć w jedną bądź drugą stronę. W takim rozumieniu internacjonalizm to takie samo podejście czy stanowisko /niekoniecznie związane z uczuciem/ wobec własnego państwa, jak i wobec innych państw i narodów. Dla M.Michalika internacjonalizm - polega - "...na liczeniu się z dorobkiem nie tylko własnego, ale innych narodów. Wymaga poszanowania ich wolności i suwerenności oraz godności narodowej. Wymaga solidarności z nimi w stosownych sytuacjach oraz popierania ich słusznych dążeń i interesów".[2/] Prowadzić to może do zerwa-

---

1/ R.Bratny, Kolumbowie. Rok 1992, /w:/ "Sztandar Młodych" nr 56 z 12-14.06.1992.
2 / M.Michalik, Wzory i postawy, Warszawa 1979, s. 163.

nia więzi uczuciowych z krajem ojczystym, do kosmopolityzmu czy statusu bezpaństwowca i stosowania zasady: tam moja ojczyzna, gdzie jest mi dobrze. Potwierdza tę tezę J.Sztumski, według którego postawy kosmopolityczne przejawiają się w urzeczywistnianiu idei, że "ojczyzna jest tam, gdzie jest dobrze" i w lekceważącym - w mniejszym lub większym stopniu - stosunku do rodzinnych tradycji i wartości kulturowych.[1/] Może to doprowadzić do całkowitego otwarcia granic własnego państwa.

Odchylenie w przeciwnym kierunku przejawia się wrogim stosunkiem do innych nacji i narodów, brakiem tolerancji dla tych wszystkich, którzy w jakikolwiek sposób różnią się od nas. Na konferencji naukowej "Nacjonalizm a problemy bezpieczeństwa Europy Środkowej i Wschodniej" jaka miała miejsce w grudniu 1993 w Akademii Obrony Narodowej W.Anioł wyodrębnił następujące formy przejawiania się współczesnego nacjonalizmu:[2/]

1/ jako reakcja mniejszości narodowych na ich dyskryminację i forma walki o zagwarantowanie pełnych i równych praw politycznych, ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych;

2/ jako nurt walki o uzyskanie statusu autonomii kulturalnej, samorządowej, itp.;

3/ jako nurt tendencji separatystycznych tak w sensie stworzenia samodzielnego bytu państwowego, jak i dążenia do przyłączenia się do macierzy;

1/ J.Sztumski, Patriotyzm a nacjonalizm, /w:/ "Wojsko i Wychowanie" nr 10/93, s. 24.
2/ M.Kowalewski, L.Kościuk, Zagrożenie nacjonalizmem, /w:/ "Wojsko i Wychowanie" nr 3/93, s. 76.

4/ jako formuła reagowania w kraju macierzystym na los mniejszości narodowych w państwach sąsiednich;

5/ jako składnik sporu granicznego z sąsiadującym państwem;

6/ jako składnik konfliktu gospodarczego /tzw. nacjonalizm ekonomiczny/;

7/ wreszcie w postaci ksenofobii, nietolerancji religijnej, agresywnej reakcji wobec cudzoziemców.

Wrogi stosunek do cudzoziemców najczęściej przeradza się w agresję, gwałt i przemoc nawet wobec swoich /ale innych/, ślepą i niezrozumiałą nienawiść. Jego odmianą mogą być:

1/ szowinizm - "...polega na uznaniu za najwyższe dobro faktycznie uwielbianego własnego narodu połączone z pogardą i nienawiścią do innych, zwłaszcza sąsiednich, stałej gotowości do działania w jego interesie utożsamianym z prawem do nieograniczonej ekspansji rodzimych kapitałów i tym samym do ujarzmienia innych narodów".[1/]

2/ rasizm - "jest to uznawanie za najwyższe dobro swego narodu jako wyraziciela geniuszu najszlachetniejszej z ras połączone z gotowością do przyczyniania się do jego ekspansji terytorialnej, gospodarczej i demograficznej kosztem innych narodów i ras aż do ich fizycznej eksterminacji włącznie".[2/]

3/ ksenofobia - "jest taką postacią obcości, z którą wiąże się niechęć i wrogość wobec obcych".[3/]

1/ K.Kotłowski, Rzecz o wychowaniu patriotycznym, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk 1974, s. 36.
2/ Tamże, s. 36
3/ J.Sztumski, Patriotyzm a nacjonalizm, /w:/ "Wojsko i Wychowanie" nr 10/93, s. 25.

Pójście w kierunku internacjonalizmu jest mniej niebezpieczne i jest szkodzeniem przede wszystkim sobie, może także prowadzić do wyobcowania. Wybór nacjonalizmu mimo deklarowanej wielkiej miłości, wierności do własnego kraju, narodu, grupy społecznej szkodzi wszystkim, a dla "odmieńców" staje się niebezpieczny.

Umiejscowienie współczesnego patriotyzmu ilustruje rys. 2.

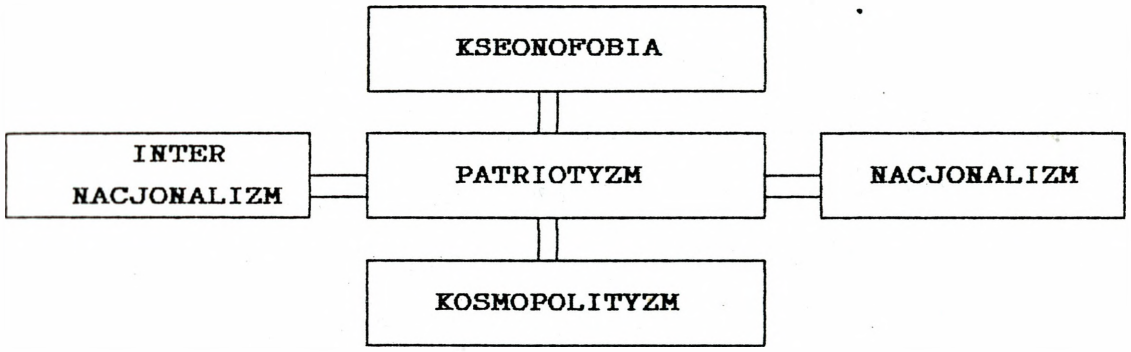

Rys. 2. Granice patriotyzmu.

Pedagogika wojskowa problematyce wychowania patriotycznego poświęcała i poświęca wiele miejsca. Świadczą o tym dokumenty normatywne, w których eksponowane są wartości patriotyczne. Jednym z takich dokumentów jest Dyrektywa MON Nr 1 z 20.03.1990 r. "w sprawie działalności wychowawczej w Wojsku Polskim", w którym sprecyzowane zostały cele działalności wychowawczej w siłach zbrojnych, do których zaliczono:[1/]

1/ Dyrektywa MON Nr 1 z 20.03.1990 r. "w sprawie działalności wychowawczej w Wojsku Polskim".

1/ zapewnienie wysokiego morale żołnierzy;

2/ wyzwolenie ich patriotycznej motywacji do wzorowej służby i działalności dla dobra ojczyzny;

3/ kształtowanie osobowości żołnierzy zgodnie z wartościami demokracji i humanizmu.

Podczas sympozjum Zespołu Autorskiego do spraw opracowania "Kodeksu Honorowego Oficera" przeprowadzonego w dn. 7-8.11.1990 r. w jednym z referatów stwierdzono: "Żołnierz zawodowy, a przede wszystkim oficer, jest obywatelem szczególnym, na którym spoczywa obowiązek obrony całości i niepodległości Ojczyzny oraz gotowość w każdej chwili oddania życia w jej obronie. Winien on służyć za wzór miłości Ojczyzny, zawsze uczciwie pełnić służbę narodowi, być dobrym wychowawcą i przyjacielem młodzieży odbywającej służbę wojskową, posłusznym i oddanym podwładnym, szczerym i doskonałym przełożonym i kolegą oraz życzliwym współobywatelem całego społeczeństwa. Jego rzetelna służba i patriotyzm są bowiem warunkiem siły wojska".[1/]

W opracowanym , lecz nie zaakceptowanym projekcie "Kodeksu Honorowego Oficera Wojska Polskiego" autorzy zapisali: "Siły Zbrojne są szkołą wychowania obywatelskiego i patriotycznego naszego społeczeństwa".[2/] Wśród naczelnych wymagań moralnych zawodu oficera /w tym także kandydatów do niego/ szczególne miejsce - w kodeksie - zajmuje miłość do

---

1/ A.Piwek, Kodeks honorowy a prawo naturalne, /w:/ "Kodeks honorowy żołnierzy zawodowych WP" - ideałem moralnym i obyczajowym łączącym tradycje z kierunkiem przemian społeczno-ustrojowych Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 1990, s. 31.

2/ Kodeks Honorowy Oficera Wojska Polskiego /Projekt/, Warszawa 1991, s. 2.

kraju rodzinnego.[1/] Również przedstawiciele pedagogiki wojskowej do sprawy patriotyzmu podchodzą z należytą uwagą.

B.Rudnicki pisze: "...Ideałem wychowania wojskowego jest ukształtowanie dobrego żołnierza, dobrego obywatela i dobrego człowieka".[2/]

Zdaniem autora na dobrego żołnierza składają się następujące grupy wartości osobowych:

1/ wartości zawodowo-wojskowe;

2/ wartości moralno-bojowe;

3/ zdyscyplinowanie.

Mówiąc o żołnierzu jako dobrym człowieku mam na myśli jednostkę:

1/ mądrą;

2/ moralną;

3/ kulturalną.

Natomiast wartościami obywatelskimi żołnierza są:

1/ patriotyzm;

2/ praworządność obywatelska;

3/ kultura polityczna.

"Patriotyzm - według B.Rudnickiego - oznacza szacunek i przywiązanie do ojczyzny, na które składają się: terytorium kraju, naród, tradycje, język, dorobek materialny i kulturalny narodu, symbole narodowe, ludzie z przeszłości i teraźniejszości, którzy wyrażają dążenia narodu. Na patriotyzm

---

1/ Tamże, s. 13.
2/ B.Rudnicki, Podstawy wychowania wojskowego, /w:/ "Wojsko i Wychowanie" nr 10/91, s. 6.

składają się ponadto takie normy jak gotowość do obrony ojczyzny, dbałość o jej dobre imię, przyczynienie się do jej rozwoju".[1/]

Z.Markocki w pojęciu patriotyzm wyróżnia trzy podstawowe składniki:[2/]

1/ poczucie miłości do Ojczyzny, przywiązanie do jej najlepszych tradycji narodowych, kształtowanie dumy narodowej;

2/ rzetelną pracę nad rozwojem Ojczyzny, zapewnienie jej bezpieczeństwa, gotowość do największych ofiar w jej obronie;

3/ szacunek dla innych państw i narodów.

Elementy te są istotne z punktu widzenia zawodu wojskowego.

Reasumując powyższe stwierdzenia, współczesny model wychowania patriotyczno-obywatelskiego w wojsku przedstawiono na rys. nr 3.

Model ten powinien być realizowany w procesie kształcenia i wychowania w Wyższych Szkołach Oficerskich /a także akademiach wojskowych/. Podchorążych /słuchaczy/ należy przygotować do aktywnej działalności obywatelskiej i patriotycznej oraz kształcić ich w kierunku dowódczym i specjalistycznym. W sprawozdaniu z badań nad systemem wychowawczym w WSO przeprowadzonych przez W.Urbańskiego zapisano: "Nowoczesny system dydaktyczno-wychowawczy musi przygotowywać słuchaczy

---

1/ B.Rudnicki, Podstawy wychowania wojskowego, /w:/ "Wojsko i Wychowanie" nr 10/91, s. 6.
2/ Z.Markocki, Wychowanie patriotyczne - zadaniem priorytetowym, /w:/ "Przegląd Obrony Terytorium Kraju" nr 4 z 1985 r., s. 10-11.

WSPÓŁCZESNY MODEL WYCHOWANIA PATRIOTYCZNO-OBYWATELSKIEGO

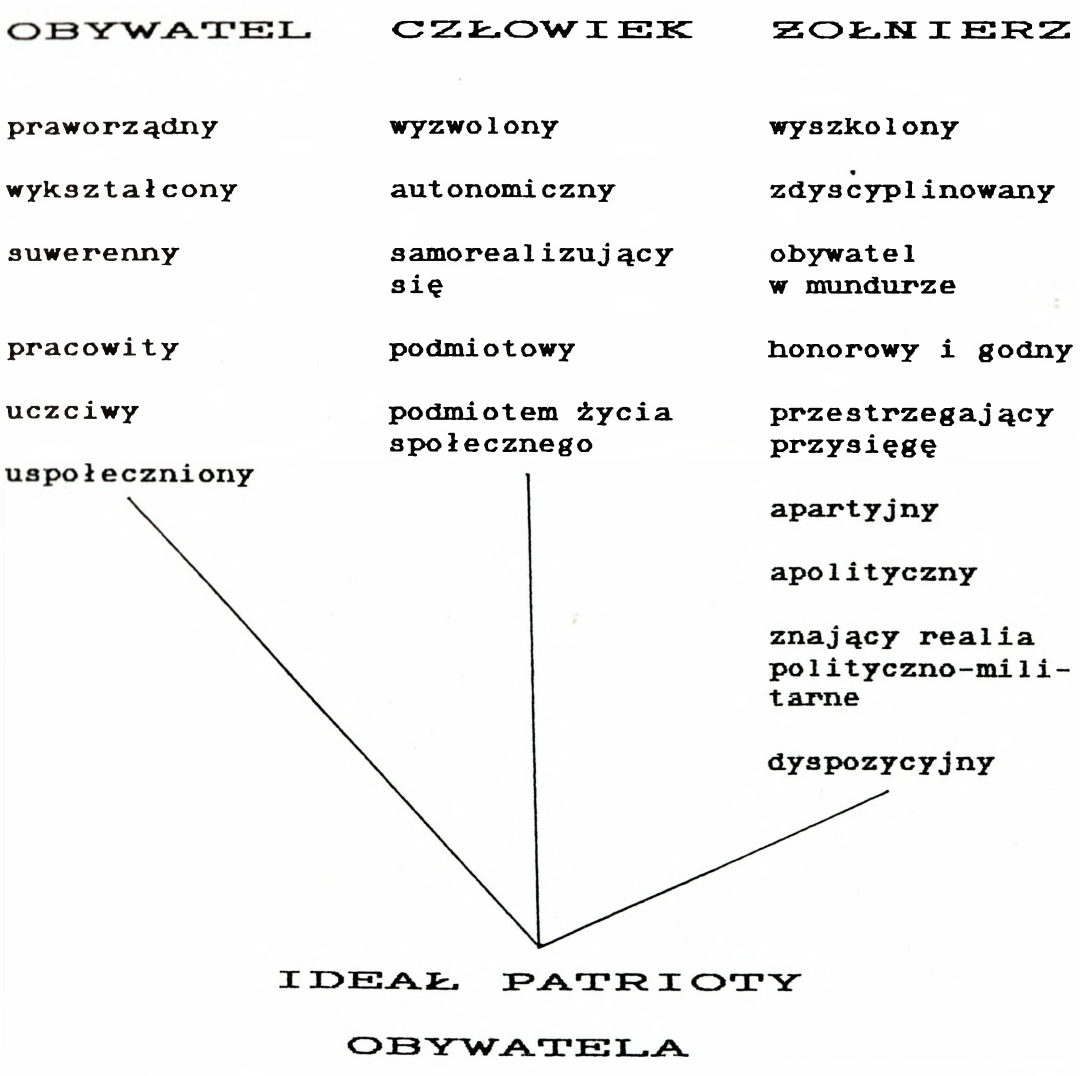

Rys. 3. Współczesny model wychowania patriotyczno-obywatelskiego

do aktywnego działania jako obywateli i patriotów oraz żołnierzy i specjalistów".[1/]

Opinię tę potwierdza B.Rudnicki, który w jednym ze swych opracowań wskazał na następujące zadania wyższych szkół wojskowych:[2/]

1/ wychowanie słuchaczy w duchu patriotyzmu, zaangażowania w sprawy ojczyzny i umacniania jej obronności, traktowania niepodległości i bezpieczeństwa Reczypospolitej Polskiej jako najwyższego dobra;

2/ kształcenie słuchaczy na wysokokwalifikowanych oficerów, posiadających wszechstronną wiedzę ogólnowojskową i specjalistyczną oraz kwalifikacje pedagogiczne;

3/ rozwijanie u słuchaczy szczególnie ważnych dla zawodu wojskowego cech i wartości, a zwłaszcza odwagi, poczucia honoru i odpowiedzialności, zdyscyplinowania, predyspozycji dowódczych, samodzielności w podejmowaniu decyzji i działania w sytuacjach trudnych, inicjatywy, odporności psychicznej i sprawności fizycznej, jak również umiejętności twórczego myślenia i wytrwałości w pracy.

Sądzę, iż w kontekście tych wielu definicji i poglądów dotyczących pojęcia patriotyzmu, można zaproponować pewną klasyfikację, która wydaje się być istotna. Rzecz w tym , że patriotyzm można traktować i rozumieć w trzech aspektach, a mianowicie:

1/ W.Urbański, Sprawozdanie z badań nad systemem wychowawczym WSO, Poznań 1993, s. 3.
2/ B.Rudnicki, doskonalenie systemów wychowania w wyższych szkołach wojskowych, /w:/ Maszynopis WNH AON, Warszawa 1992, s. 6.

1/ indywidualnym /personalnym, osobowym/;

2/ instytucjonalnym /państwowym/;

3/ kulturowym /narodowościowym/.

Są to aspekty zazębiające się ze sobą i mające wspólne pola i granice, chociaż niekoniecznie, ale kumulujące się w kontekście ostatnim, tj. kulturowym. Nie zawsze jednak patriotyzm indywidualny przenikać się musi z patriotyzmem instytucjonalnym. I tak patriotyzm indywidualny odnieść można do definicji J.M.Bocheńskiego, która wskazuje na istotność woli. W aspekcie indywidualnym każdy ze swej woli identyfikuje się z pewną tradycją, kulturą i charakterem jakiegoś narodu czy narodowości. Patriotyzm zaś instytucjonalny jest związany z "agregatem" wartości preferowanych przez różne instytucje życia społecznego, od rodziny przez grupy towarzyskie i partie polityczne po państwo /czy wspólnotę państw/ jako superinstytucję. I wreszcie patriotyzm kulturowy stanowiony jest przez zespół wartości konstytuujących narodowość, państwowość, historię i tradycję oraz uniwersalia niesione przez wieki i wciąż wzbogacane.

W tym kontekście można patriotyzm zdefiniować następująco: jest on motorem i nośnikiem preferowanych indywidualnie, instytucjonalnie i kulturowo wartości, które zapewniają trwanie i rozwój tak osoby ludzkiej, jak i tworzonych przez nią struktur społecznych oraz norm związanych z ich funkcjonowaniem. Stwierdzenie to jest zbieżne z określeniem francuskiego filozofa okresu oświecenia Paula Holbacha, według którego: "Prawdziwy patriota może się tylko znajdować w kraju, gdzie obywatele są wolni oraz rządzeni przez odpowiednie

prawa, odnajdują siebie szczęśliwymi, mają poczucie wspólnoty i dążą do znalezienia uznania w oczach współobywateli".[1/]

Przeto preferencja indywidualna niekoniecznie pokrywać się musi /zazębiać/ z preferencją instytucjonalną. Emigrant może być patriotą indywidualnym i kulturowym, chociaż nie musi być patriotą instytucjonalnym, szczególnie etatystycznym /państwowym/. Musi być jednak patriotą kulturowym /narodowościowym/.

Po omówieniu pojęcia postawy oraz zaprezentowania różnych stanowisk w kwestii patriotyzmu tematem kolejnego podrozdziału będą postawy patriotyczne i ich kształtowanie.

2.3. Postawy patriotyczne i ich kształtowanie

Część polskich psychologów i pedagogów klasyfikując postawy zwraca uwagę na to, iż ich przedmiotem jest stosunek człowieka do świata i siebie. Wychodząc z tego założenia wyróżnić możemy następujące rodzaje postaw:[2/]

1/ światopoglądowe;

2/ polityczne;

3/ obywatelskie;

4/ patriotyczne;

5/ moralne;

6/ postawy wobec pracy, itp.

Wszystkie one wyrażają określony stosunek jednostki do państwa i narodu, do bliższego i dalszego otoczenia, a także

---

1/ P.Robert, Oictionnaire de la langue Francaise; Societe du noureau littre, Paris 1972, s. 1252.

2/ J.Bogusz, Z.Kosyrz, Wychowanie patriotyczne młodzieży, Warszawa 1990, s. 38.

do siebie samego. Zbliżony podział proponuje H.Muszyński, który dokonuje następującej klasyfikacji postaw:[1/]

1/ ideowe -tj.: humanizm, egalitaryzm, demokratyzm, zaangażowanie, ideowość, umiłowanie wolności, szacunek do pracy;

2/ społeczne - na które składają się postawy: społecznego zaangażowania, patriotyzmu, społecznej użyteczności, społecznej gospodarności, społecznej dyscypliny, odpowiedzialności i społecznej otwartości;

3/ interpersonalne - takie jak: poszanowanie godności człowieka, szacunek dla zdrowia i życia ludzkiego, tolerancja, opiekuńczość, poszanowanie cudzej własności, rzetelność informacji, poszanowanie autonomii jednostki;

4/ intrapersonalne - tj. osobista godność, samokontrola, perfekcjonizm, odpowiedzialność za siebie, optymizm, samodzielność, osobista odwaga oraz dzielność;

5/ kulturowe, które rozumieć należy jako utrwaloną tendencję do obcowania z wytworami kultury duchowej, uczestnictwo w niej nawet wówczas, gdy jednostka nie jest twórcą sensu stricto.

Z uwagi na temat niniejszej dysertacji należy przybliżyć i omówić w tym podrozdziale w sposób bardziej szczegółowy - postawy patriotyczne.

Zdaniem J.Bogusza i Z.Kosyrza: "Postawa patriotyczna kształtuje się przez aktywność określonego rodzaju w danych warunkach środowiskowych. Patriotą nikt nie jest od urodzenia. Człowiek staje się nim w miarę uświadomienia sobie za-

---

1/ H.Muszyński, Ideał i cele wychowania, Warszawa 1972, s. 291.

dań, gdy ma możliwość rozwijania pożądanych właściowści osobowych przez wielokrotne ich powtarzanie".[1/] Najogólniej można więc powiedzieć, że postawa patriotyczna określa myślenie i działanie człowieka w aspekcie umiłowania kraju, narodu, współżycia społecznego, przestrzegania prawa, itp.

Część pedagogów utożsamia postawy patriotyczne z postawami obywatelskimi łącząc je w postawy patriotyczno-obywatelskie. "Postawa patriotyczno-obywatelska wyraża miłość do ziemi ojczystej, ojczyzny, poczucie wspólnoty językowej i kulturowej, szacunek do tradycji przodków i przywiązanie do dziedzictwa oraz stosunek do praw i obowiązków określonych przez państwo".[2/] Taka postawa jest jednością wielu elementów, na które składają się między innymi:[3/]

1/ gotowość do obrony granic kraju, wolności ojczyzny, ponoszenie ofiar w chwili jej zagrożenia;

2/ stosunek jednostki do prawa i obowiązków obywatelskich, do państwa i organizacji życia narodu;

3/ poczucie narodowej godności;

4/ poszanowanie, ochrona oraz pomnażanie dorobku narodu - nie tylko materialnego, ale i kulturalnego, poszanowanie historycznych pamiątek narodowych.

Inni autorzy wyróżniają postawy patriotyczno-obronne, których wyznacznikiem zachowań jest stosunek młodzieży do bezpieczeństwa ojczyzny. Do postaw tych zaliczają oni:[4/]

1/ J.Bogusz, Z.Kosyrz, Wychowanie patriotyczne młodzieży, Warszawa 1990, s. 15.
2/ E.Karczewski /red./, Wybrane problemy pedagogiki, Warszawa 1992, s. 54.
3/ Tamże, s. 54-55.
4/ J.Bogusz, Z.Kosyrz, Wychowanie patriotyczne młodzieży, Warszawa 1990, s. 40-45.

1/ zaangażowanie i patriotyzm - ich istotą powinno być zaangażowanie na rzecz umacniania państwa, gotowość do jego obrony w wypadku zagrożenia, pielęgnowanie tych wszystkich wartości, które związane są z pojęciem ojczyzny i narodu oraz aktywne włączenie się w nurt życia społecznego, politycznego i gospodarczego;

2/ społeczne zdyscyplinowanie i gospodarność - przez co jednostka uczestnicząc w określonym działaniu zbiorowym podlega pewnym normom określającym tworzenie sprawnie funkcjonującej całości;

3/ samodzielność i odpowiedzialność za siebie - postawa ta oznacza określoną gotowość do rozliczania się przed samym sobą ze spełnionych obowiązków i jest wskaźnikiem społeczno-obronnej dojrzałości młodego pokolenia;

4/ odwaga i dzielność życiowa - to nic innego jak uczynienie młodego człowieka zdolnym do odważnego i dzielnego postępowania w złożonych warunkach współczesności.

Uogólniając dotychczasowe wywody można stwierdzić, że postawa patriotyczna przejawia się w określonym zasobie wiedzy o swoim narodzie, jego historii i tradycjach, kulturze i gospodarce, a także więzi emocjonalnej z tymi wszystkimi zjawiskami. Związek ten warunkuje tworzenie się motywacji do działań na rzecz pomnażania zasobów gospodarki narodowej oraz identyfikacji spraw osobistych ze wszystkimi sprawami i problemami swojego narodu, jego dążeń do tworzenia społeczeństwa obywatelskiego i wysiłków w zakresie obronności kraju.

Kształtowanie się omawianych postaw dokonuje się pod wpływem wielu złożonych i dynamicznych oddziaływań, które za J.Boguszem i Z.Kosyrzem można podzielić na:[1/]

1/ zewnętrzne - polegające na podjęciu szeregu działań przez właściwe instytucje i osoby, a więc te elementy środowiska zewnętrznego, wśród których dana jednostka żyje, zdobywa określone wiadomości, umiejętności, nawyki i zainteresowania;

2/ wewnętrzne /własne/ - w tym przypadku proces ten ma charakter bardziej spontaniczny i subiektywny, zależy bowiem głównie od jednostki, od jej samodzielności, dążenia do zmiany, np. doskonalenia już ukształtowanej postawy, od stopnia osobistej aktywności w przyjmowaniu lub odrzucaniu pewnych informacji, bodźców, treści, itp.

Ponieważ jednym z elementów postaw patriotycznych jest także stosunek jednostki wobec obowiązku obrony kraju i jego obywateli, proces ich kształtowania winien być jednym z podstawowych zadań wyższego szkolnictwa wojskowego. Do zasadniczych zadań szkoły wyższej i akademii wojskowych - powinno przez to należeć - ukształtowanie następujących elementów osobowości:[2/]

1/ patriotycznej postawy;

2/ określonego poglądu na świat;

3/ nawyków i umiejętności twórczego działania;

4/ wrażliwości na piękno i na ludzką krzywdę.

1/ J.Bogusz, Z.Kosyrz, Wychowanie patriotyczne młodzieży, Warszawa 1990, s. 40-45.
2/ W.Skop, Osobowość pedagoga i zadania wychowawcze, /w:/ "Wojsko i Wychowanie" nr 10/91, s. 23.

O randze jaką przypisuje się kształtowaniu postaw /podchorążych/ wobec ojczyzny, realizowanym w procesie dydaktyczno-wychowawczym poszczególnych WSO świadczą dokumenty oraz programy kształcenia, w których nadaje się tej problematyce istotne znaczenie.

W programie kształcenia podchorążych WSOWZ jego autorzy zwrócili uwagę na to, iż słuchacza należy wyposażyć w niezbędną wiedzę ogólną i prawną, świadomego swoich obowiązków i praw wobec państwa i narodu.[1/]

Jednym z głównych celów kształcenia podchorążych WSOWRiA w Toruniu jest "...ukształtowanie postawy społecznej i zawodowej wyrażającej się zachowaniem i postępowaniem etycznym nacechowanym głębokim patriotyzmem, wzorowym wykonywaniem powinności obywatelskich, wysokim zdyscyplinowaniem w pracy i służbie, poczuciem odpowiedzialności wobec siebie i podwładnych oraz koleżeńskością, a także ciągłą motywacją do innowacji profesjonalnej".[2/]

W innym z dokumentów jakim jest "Charakterystyka sylwetki absolwenta studiów inżynierskich filii WAT w Zegrzu", dokonano opisu predyspozycji oraz zakresu wiedzy i umiejętności absolwentów wyższych uczelni wojskowych. W punkcie pierwszym opisane zostały postawy społeczne - wyrażające nastawienie do rzeczywistości i zachodzących w niej przemian wyznaczających sposób bycia i postępowania. W zakresie omawianych pos-

---

1/ Ramowy program kształcenia podchorążych Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Zmechanizowanych, Wrocław 1990, s. 14.
2/ Szczegółowy program kształcenia podchorążych WSOWRiA im. gen. J.Bema, Toruń 1992, s. 3.

taw absolwentów - zdaniem autorów dokumentu - charakteryzują m.in:[1/]

1/ postawa obywatelska - przejawiająca się w myśleniu kategoriami państwa, umacnianiu ładu konstytucyjnego, trosce o godność narodową i dobro ojczyzny;

2/ patriotyzm - uwidaczniający się w umiłowaniu Ojczyzny, przywiązaniu do ziemi i kultury ojczystej, gotowości poświęcenia życia w służbie narodu.

We wszystkich tych dokumentach mówi się o postawach patriotyczno-obywatelskich jakie powinny być kształtowane wśród podchorążych w czasie realizacji procesu dydaktyczno-wychowawczego wyższych uczelni wojskowych. W warunkach służby wojskowej podchorążowie są nie tylko szkoleni w wychowywaniu, ale także i dowodzeniu, przez co dowódca /przełożony/ kształtuje w nich dyscyplinę, odporność psychiczną i morale. "Przez morale - zdaniem M.Dyrdy - należy rozumieć dyspozycje żołnierzy, wyrażające się w społecznej i zawodowej świadomości oraz postępowaniu odzwierciedlającym stosunek do własnej ojczyzny i narodu, jak również gotowości do obrony niepodległości i suwerenności kraju, wykonania zadań i rozkazów przełożonych".[2/] Dla J.Kunikowskiego "morale to ogół względnie trwałych wartości duchowych, umysłowych oraz emocjonalnych poszczególnych żołnierzy oraz grup żołnierskich, określających ich gotowość do realizacji zadań w czasie pokoju i w warunkach wojny. Z punktu widzenia celów walki obronnej

---

1/ Charakterystyka sylwetki absolwenta studiów inżynierskich filii WAT w Żegrzu, Zegrze 1994, s. 2.
2/ M.Dyrda, Morale w nauce wojennej, Warszawa 1991, s. 49.

szczególne znaczenie mają takie wartości jak: patriotyzm wyrażający się w warunkach wojny głównie wolą walki i pokonania ewentualnego agresora, honor i godność żołnierska, konsekwencja i racjonalny upór w działaniu oraz koleżeństwo, odwaga i męstwo"[1/]

Tak więc charakteryzując morale należy mieć na uwadze zarówno stosunek podchorążych /żołnierzy/ do racji nadrzędnych: do własnego narodu i własnej ojczyzny, gotowość do obrony niepodległości i suwerenności - jak również do wykonywania zadań przewidzianych specyfiką służby i kształcenia oraz rozkazów przełożonych.

Nową koncepcją, która powinna znaleźć zastosowanie w procesie wychowania i kształtowania postaw patriotycznych podchorążych WSO jest wychowanie dla bezpieczeństwa. Idea ta wyrażana w koncepcji szczegółowego działu filozofii personalnego i strukturalnego bezpieczeństwa, zasadza się na sugestii poszukiwania koniunkcji pomiędzy wychowaniem dla wojny i wychowaniem dla pokoju.[2/]

Rzecz w tym aby to wychowanie realizować w perspektywie uwspólnienia ideału "homerycko-rambowskiego" i ideału "platońsko-monteskiuszowskiego" stanowienia prawa, jego podporządkowania się prawu. Ta koniunkcja wymusza w strategii wychowania wojskowego preferencję dla indywidualnego co znaczy personalnego, etosu samodzielnego wojownika, jednakże

---

1/ J.Kunikowski, Dowódcze i wychowawcze przygotowanie w systemie obronnym RP, Warszawa 1995, s. 83.
2/ J.Świniarski, Wychowanie dla bezpieczeństwa personalnego i strukturalnego, /w:/ Z.Markocki, R.Stępień /red./, Kształcenie i wychowanie w toku przemian, Warszawa 1993, s. 199-209 oraz R.Rosa, Filozoficzne aspekty edukacji dla bezpieczeństwa, /w:/ R.Stępień /red./, Edukacja dla bezpieczeństwa, Warszawa 1994, s. 51-59.

poddanego rygorom prawa stanowionego, a wypływającego /nie tylko/ zgodnie z nauką społeczną kościoła z prawa naturalnego.

Przeto z perspektywy filozofii bezpieczeństwa personalnego i strukturalnego zasadnym jest wychowanie podchorążych w jedności tych dwóch ideałów, podmiotowości internalizującej uniwersalne wartości z perspektywy nieodzownej każdemu życiu, tj. prawa do tego życia. Można więc stwierdzić za Schweitzerem i preferującą jego poglądy I.Lazari-Pawłowską, iż jestem życiem które chce żyć pośród życia",[1] czy A.Schopenchauerem, że "wszystko prze do życia".[2]

Dlatego, rzecz w tym, aby w wychowaniu dla bezpieczeństwa realizować to "chcenie życia" - życia personalnego, w życiu pośród innego życia, czyli życiu strukturalnym, społecznym - także zróżnicowanej społeczności podchorążackiej. W tym kontekście można odwołać się do M.Lutra i M.L.Kinga, którzy powiadali, że człowiek jest powołany, predystynowany nie tyle do życia dla siebie, ile do życia dla innych.[3] Co więcej, implikowane przez powyższe konstatacje najnowsze poglądy wielu myślicieli skłaniają się do tego, aby traktować bezpieczeństwo jako kategorię pierwszą i najważniejszą - w rozumieniu arystotelesowskim - filozoficzną.

Jako kategoria ogólna bezpieczeństwo stanowione jest przez:[4]

1/ I.Lazari-Pawłowska, Schweitzer, Warszawa 1976, s. 36.
2/ Za: J.Garewicz, Schopenchauer, Warszawa 1970, s. 182-183.
3/ M.Luter, O wolności chrześcijańskiej; za B.Markiewicz, Filozofia. Wybór tekstów, Warszawa 1987, s. 116 oraz M.L.King, Stranght to Love, New York 1963, s. 223.
4/ R. von Veizsäcker, Niemcy a Europa, /w:/ A.D.Rotfeld, Wizje Europy, Materiały dyskusyjne, Warszawa 1989, s. 70-84.

1/ wolność dla jednych, demokrację dla innych;

2/ prawo;

3/ dobrobyt, który dla niektórych jest gospodarką wolnorynkową.

Przyjmując to spojrzenie wielu współczesnych autorów, można więc przyjąć, że postawy podchorążych w zakresie powinności patriotycznych dają się konkludywnie analizować przez pryzmat tych trzech filarów bezpieczeństwa, albowiem dużo jest racji w stwierdzeniu Z.Freuda, iż człowiek natury swe immanentne poczucie szczęścia zamieni na poczucie bezpieczeństwa, a więc wolności, prawa i dobrobytu.[1/]

1/ Z.Freud, Kultura jako źródło cierpień, /w:/ Tenże, Człowiek, religia, kultura, Warszawa 1967, s. 286.

ROZDZIAŁ III
METODOLOGICZNA ANALIZA PROBLEMU

3.1. Cele pracy i przedmiot badań

Podstawowym zadaniem naszych badań, dotyczących kształtowania postaw, poglądów i przekonań w procesie dydaktycznym WSO jest zweryfikowanie czynników warunkujących ten proces. W niniejszej dysertacji zamierzamy zbadać następstwa tych oddziaływań oraz określić kierunki doskonalenia pracy wychowawczej w wybranych trzech uczelniach wojskowych /WSOWZmech.we Wrocławiu, WSOWŁ w Zegrzu oraz WSOWRiA w Toruniu/.

Ze względu na bardzo rozległy i złożony problem badawczy, wymagający obszernych i długotrwałych studiów i analiz empirycznych, postanowiliśmy skupić się nad wzajemnymi oddziaływaniami i powiązaniami pomiędzy procesem kształcenia i wychowania oraz kształtowaniem w tym procesie postaw patriotycznych.

Przestudiowanie dostępnej literatury upoważnia do stwierdzenia, iż jest ona bogata, jednak nie wyczerpuje do końca wszystkich problemów. Naszym zdaniem w zbyt małym stopniu porusza te zagadnienia na gruncie szkoły wyższej. Ponadto przeobrażenia cywilizacyjne na świecie , przemiany

społeczno-polityczne i gospodarcze jakie zachodzą od kilku lat w naszym kraju, a związane z transformacją systemu, skłaniają do nowego spojrzenia na kwestię kształtowania postaw patriotycznych. Nie bez znaczenia są tu także zmiany jakie zachodzą w naszych Siłach Zbrojnych, ich odpolitycznienie i odpartyjnienie oraz położenie w pracy wychowawczej większego nacisku na demokratyzację i humanizację życia w wojsku.

W fachowych periodykach można odnaleźć dużo materiałów traktujących o kształtowaniu postaw patriotycznych w czasie zajęć dydaktycznych. Dotyczą one głównie lekcji przysposobienia obronnego i wychowania patriotyczno-obronnego młodzieży.

W wojsku nie prowadzono do tej pory szerszych badań dotyczących kształtowania postaw wobec Ojczyzny wśród kandydatów na przyszłych oficerów Wojska Polskiego. Badania takie prowadzono jedynie wśród żołnierzy zasadniczej służby wojskowej.[1/] Te właśnie przyczyny jak i głębokie osobiste przeświadczenie o dużej roli jaką ma do spełnienia proces kształcenia w kształtowaniu wszechstronnie rozwiniętej osobowości wychowanka i jego postaw patriotycznych skłoniły mnie do podjęcia studiów na temat: **PROCES DYDAKTYCZNO-WYCHOWAWCZY WSO W ASPEKCIE KSZTAŁTOWANIA POSTAW PATRIOTYCZNYCH PODCHORĄŻYCH.**

1/ W 1988 roku IBS WAP prowadził badania dotyczące kształtowania postaw patriotycznych żołnierzy zasadniczej służby wojskowej oraz WIBS, który w marcu 1992 przeprowadził sondaż nt.: "Ocena postaw patriotycznych żołnierzy zasadniczej służby wojskowej w świetle ich opinii o zakresie i treści patriotyzmu".

Rozważana problematyka rozprawy posiada charakter interdyscyplinarny i obejmuje zagadnienia z zakresu pedagogiki i socjologii oraz wybrane elementy psychologicznej teorii postaw.

Zdaniem S.Nowaka - pedagog i socjolog ma pełne prawo szukać związków między sytuacjami społecznymi a ludzkimi postawami, świadomie rezygnując z uwzględnienia przy tym pośredniczących mechanizmów psychologicznych.[1/] Autor postuluje zbudowanie teoretycznych modeli takich sytuacji i układów postawotwórczych, jak szkoła, rodzina, środki masowego przekazu, zakłady pracy, instytucje wychowawcze - wojsko. Na bazie tych teoretycznych modeli proponuje ustalenie, które z czynników teoretycznie możliwych nie działają w danej sytuacji kształtowania postaw. W ten sposób chce uprościć model teoretyczny, dopasowując go do układu czynników rzeczywiście je kształtujących.[2/]

W dysertacji zmierzaliśmy do uzyskania w pełni obiektywnego, adekwatnego i obiektywnego obrazu całokształtu procesu dydaktyczno-wychowawczego uczelni wojskowej i jego roli w kształtowaniu postaw patriotycznych podchorążych /słuchaczy, studentów/. Dlatego zdecydowaliśmy, że przedmiotem badań będzie proces kształcenia i kształtowania postaw, poglądów i przekonań podchorążych w tym ich postaw wobec narodu i Ojczyzny.

Głównym celem rozprawy jest podjęcie próby analizy rezul-

1/ S.Nowak, Teorie postaw, Warszawa 1973, s. 77.
2/ Tamże, s. 85.

tatów osiąganych przez kadrę dydaktyczną i dowódczą w WSO w zakresie wychowania, a przede wszystkim kształtowania postaw patriotycznych w procesie kształcenia słuchaczy. Praca powinna zatem w pewnym stopniu przyczynić się do głębszego poznania tego procesu, występujących powiązań i różnic między nimi, ze szczególnym uwzględnieniem specyfiki i uwarunkowań występujących w poszczególnych szkołach oficerskich będących terenem badań.

Z metodologicznego punktu widzenia założyliśmy osiągnięcie następujących celów badawczych:

1. diagnostycznego
2. prakseologicznego
3. wychowawczego

Ad.1/ Dzięki analizie otrzymanych wyników pragnęliśmy przedstawić diagnozę /stan rzeczywisty/ przebiegu procesu dydaktyczno-wychowawczego w wybranych wyższych szkołach oficerskich.

Ad.2/ W rozprawie postanowiliśmy zaprezentować opinie oceniające /słuchaczy, wojskowych nauczycieli akademickich i kadry dowódczej/ odnoszące się do praktycznego kształtowania postaw patriotycznych podchorążych w procesie dydaktyczno-wychowawczym wyższych uczelni wojskowych.

Ad.3/ Celem tym ujętym w pracy doktorskiej była próba ustalenia roli procesu kształcenia w kształtowaniu postaw, poglądów i przekonań, w tym głównie postaw patriotycznych podchorążych wyższych szkół oficerskich.

Uzupełnieniem powyższych celów dysertacji było:

1/ określenie miejsca i roli procesu kształcenia w procesie wychowania podchorążych;

2/ wykazanie wpływu procesu dydaktyczno-wychowawczego nauczycieli akademickich i dowódców na kształtowanie postaw patriotycznych słuchaczy /studentów/;

3/ zaprezentowanie opinii i ocen słuchaczy, dotyczących wojskowych nauczycieli akademickich i kadry dowódczej na temat ich udziału w procesie kształcenia i wychowania oraz kształtowania postaw patriotycznych;

4/ zgromadzenie materiału empirycznego umożliwiającego charakterystykę czynników warunkujących kształtowanie wszechstronnie rozwiniętej osobowości podchorążych;

5/ sformułowanie wniosków usprawniających, których uwzględnienie pozwoliłoby na podwyższenie efektów kształtowania postaw patriotycznych podchorążych poprzez proces dydaktyczno-wychowawczy.

3.2 Problemy i hipotezy badawcze

Przyjęte cele pracy spowodowały konieczność dokonania analizy aktualnego stanu kształtowania postaw, poglądów i przekonań podchorążych /słuchaczy, studentów/, w tym ich postaw patriotycznych, w procesie dydaktyczno-wychowawczym wyższych szkół oficerskich.

Uświadamiając sobie rozległość problematyki, złożoność i wielostronność uwarunkowań kształtowania postaw, a jednocześnie ograniczone możliwości prowadzenia długotrwałych badań empirycznych, postanowiliśmy zawęzić przedmiot badań do

oddziaływań wychowawczych kadry dydaktycznej i dowódczej na podchorążych wyższych uczelni wojskowych i kształtowania w tym procesie ich postaw patriotycznych. Przedstawiamy w ten sposób problemy, naszym zdaniem, najważniejsze dla potrzeb praktyki wychowawczej w wojsku.

W opracowaniach z zakresu metodologii badań pedagogicznych, najczęściej przyjmuje się, iż główne problemy badawcze są próbą stawiania pytań dotyczących zależności między zjawiskiem a jego przyczynami.[1/] Zdaniem T.Pilcha "...problemy w sposób znacznie bardziej precyzyjny określają zakres naszych wątpliwości, tym samym określają teren badawczych poszukiwań".[2/]

Z zarysowanych uwarunkowań oraz zaprezentowanych wcześniej celów badawczych wynikają następujące, główne problemy badawcze rozprawy:

P.1. Czy w realizowanym w wyższych szkołach oficerskich procesie kształcenia uwzględnione są cele wychowawcze, a więc czy proces ten przebiega w sposób właściwy?

P.2. "Czy w procesie zdobywania wiedzy, umiejętności i nawyków osiągane są zamierzone cele wychowawcze, a przede wszystkim, czy we właściwy sposób kształtowane są u podchorążych odpowiednie postawy patriotyczne?"

Udzielenie odpowiedzi na tak postawione pytania prowadzić musi do wysunięcia przez autora pewnych przypuszczeń - hipotez - zweryfikowanych w następstwie przeprowadzonych badań

1/ R.Wroczyński, T.Pilch, Metodologia pedagogiki społecznej, Warszawa, Kraków, Gdańsk, 1974, s. 100.
2/ T.Pilch, Zasady badań pedagogicznych, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk 1977, s. 64-65.

empirycznych. "Hipotezą - zgodnie z T.Kotarbińskim nazywa się wszelkie twierdzenia częściowo tylko uzasadnione, przeto także wszelki domysł, za pomocą którego tłumaczymy dane faktyczne, a więc też i domysł w postaci uogólnienia, osiągniętego /.../ na podstawie danych wyjściowych".[1/] Twierdzenia te w dalszym toku postępowania badawczego mogą być udowodnione przez zebranie danych popierających wysuwaną zależność lub obalone przez brak takich danych albo danych świadczących o fałszywości założenia.[2/]

Wyżej wymienione pytania oraz wnioski wypływające z analizy literatury merytorycznej stanowiły podstawę do sformułowania dwóch hipotez roboczych:

H.1. "Proces kształcenia i wychowania podchorążych wyższych szkół oficerskich realizowany jest we właściwy sposób. Stwierdzono, że istnieje jedność procesu kształcenia i wychowania".

H.2. "Kształcenie w wyższych szkołach oficerskich wywiera decydujący wpływ na całokształt procesów wychowawczych, na wszystkie dziedziny i cele wychowania, a głównie wychowanie patriotyczne. W procesie dydaktyczno-wychowawczym WSO kształtowane są postawy patriotyczne".

3.2.1. Problemy i hipotezy szczegółowe

Biorąc pod uwagę stosunkowo duży poziom uogólnienia głównych problemów badawczych, należy uściślić problemy szczegó-

---

1/ T.Kotarbiński, Kursy logiki, Warszawa 1960, s. 181.
2/ R.Wroczyński, T.Pilch, Metodologia pedagogiki społecznej, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk 1974, s. 102-103.

łowe, których rozwiązanie pozwoli właściwie zinterpretować i udzielić odpowiedzi na wyżej postawione pytania.

W związku z tym, odpowiednio do problemu pierwszego /P.1./ sformułowano następujące problemy szczegółowe:

P.1.1. "Czy wszyscy wojskowi nauczyciele akademiccy zakładają osiągnięcie zamierzonego celu wychowawczego w trakcie prowadzonych przez siebie zajęć?"

P.1.2. "Czy pod wpływem prowadzonych zajęć ze szkolenia ogólnowojskowego przez kadrę dowódczą osiąganę są u podchorążych określone zmiany zachodzące w ich postawach, poglądach i przekonaniach?"

P.1.3. "Czy w procesie kształcenia w poszczególnych katedrach /cyklach przedmiotowych/ realizowane są przez wykładowców w sposób spójny określone cele wychowawcze?"

P.1.4. "Czy w procesie zdobywania wiedzy, kształtowania umiejętności i nawyków, studenci odczuwają i dostrzegają zmiany zachodzące w ich postawach, poglądach i przekonaniach?"

Z problemów szczegółowych /P.1./ wyłoniono następujące hipotezy szczegółowe:

H.1.1. "Większość wykładowców w czasie realizacji procesu dydaktycznego zakłada sobie osiągnięcie zamierzonych celów wychowawczych".

H.1.1.1. "Istnieje pewna grupa wojskowych nauczycieli akademickich, która proces kształtowania postaw i przekonań traktuje w sposób "marginesowy", nastawiając się głównie na realizację i osiągnięcie celów kształcących i poznawczych".

H.1.2. "Zdecydowana większość kadry dowódczej prowadząc zajęcia ze szkolenia ogólnowojskowego z podchorążymi osiąga zakładane cele wychowawcze".

H.1.2.1. "Nie dla wszystkich słuchaczy wyższych szkół oficerskich cele te są jednak zbyt "wyraźne i czytelne".

H.1.3. "Wszystkie katedry i cykle przedmiotowe wyższych szkół oficerskich wpływają na kształtowanie postaw, poglądów i przekonań studentów".

H.1.3.1. "Zróżnicowany wpływ na proces wychowania słuchaczy wywierają poszczególne katedry i cykle przedmiotowe".

H.1.3.2. "Istnieje dodatnia współzależność /korelacja/ między treściami wychowawczymi przekazywanymi w toku zajęć a postawami emocjonalno-oceniającymi podchorążych o otaczającej ich rzeczywistości".

H.1.4. "W wyniku wdrożeń badań empirycznych zakładamy osiągnięcie pozytywnych zmian w postawach patriotycznych słuchaczy zachodzących pod wpływem procesu kształcenia".

Uszczegółowieniem problemu drugiego /P.2/ są następujące problemy szczegółowe:

P.2.1. "Jakie warunki muszą być spełnione przez kadrę dydaktyczną i dowódczą w procesie kształcenia by dawał on zamierzone efekty wychowawcze i kształtował u podchorążych postawy wobec Ojczyzny?"

P.2.2. "Czy w toku zdobywania przez słuchaczy szkół oficerskich wiedzy w czasie zajęć są kształtowane u nich odpowiednie postawy patriotyczne, których zasadniczymi treściami powinny być:

- miłość do Ojczyzny;
- rzetelna służba i praca /nauka/;
- poświęcenie dla Ojczyzny;
- aktywna postawa społeczna;
- współodpowiedzialność za dalsze losy kraju;
- obrona kraju;
- walka o pokój na świecie.

Do problemów szczegółowych /P.2./ sformułowano następujące hipotezy szczegółowe:

H.2.1. "W procesie wychowania podchorążych i kształtowania ich postaw patriotycznych winna uczestniczyć w równym stopniu cała kadra dydaktyczna i dowódcza, niezależnie od wykładanego /nauczanego/ przedmiotu".

H.2.1.1. "Cały proces dydaktyczno-wychowawczy uczelni wojskowej polegać musi głównie na wszechstronnym rozwoju osobowości studentów, w taki sposób, by byli oni zdolni do twórczego działania dla dobra kraju, a co za tym idzie by WSO w procesie wychowania przez kształcenie rozwijała sferę fizyczną, estetyczną, intelektualną, emocjonalną i moralną".

H.2.1.1. "Wszystkie sfery kształtowane w sposób ciągły, celowy, planowy i równoczesny warunkują prawidłowy rozwój osobowości słuchaczy, którzy powinni być zdolni do samodzielnego myślenia, aktywnego działania, właściwej oceny własnego i innych postępowania".

H.2.1.3. "Wojskowi nauczyciele akademiccy i dowódcy, w procesie kształcenia podchorążych winni oddziaływać na nich w taki sposób by, kształtować ich poglądy, przekonania,

zainteresowania i postawy, w tym postawy patriotyczne, a nie skupiać swojej uwagi wyłącznie na przekazywaniu wiedzy i realizacji programu nauczania".

H.2.2. "Szczegółowy problem badawczy P.2.2. zostanie ustalony w wyniku diagnozy postaw emocjonalno-oceniających studentów".

3.3. Zmienne i wskaźniki

Weryfikacja poszczególnych grup hipotez wymaga zastosowania odpowiedniego postępowania badawczego oraz wyodrębnienia określonych zmiennych oraz wskaźników. W literaturze fachowej zmienne te są różnie określane. Część autorów dzieli je na zmienne wychowawczo rozwojowe i statyczne. Z.Kosyrz i W.Magoń do zmiennych wychowawczo rozwojowych zaliczają takie zespoły czynności, które mogą być odpowiednio uruchamiane, tworzone i regulowane. Natomiast do zmiennych wychowawczo statycznych ich zdaniem należą takie czynniki, które mają wpływ na kształtowanie osobowości jednostki /żołnierza, podchorążego/, ale którymi wychowawca nie może się posługiwać dowolnie: nie może ich ani zmieniać, ani też na przestrzeni jakiegoś czasu rekonstruować.[1/] Dla potrzeb niniejszej rozprawy posługiwać się będziemy pojęciem zmiennych zależnych i zmiennych niezależnych. Zmienne, które będą przedmiotem naszych badań i jednocześnie te, których związki z innymi zmiennymi będziemy określać, zaliczymy do grupy

---

1/ Z.Kosyrz, W.Magoń, Wychowanie wojskowe, Warszawa 1981, s. 23.

zmiennych zależnych. Te zmienne, od których one zależą i które na nie oddziaływują umieścimy w grupie zmiennych niezależnych.

Do wyjaśnienia pozostaje nam jeszcze pojęcie wskaźnika. W naszym przypadku wykorzystamy do tego celu definicję zaproponowaną przez S.Nowaka: "Wskaźnik to pewna cecha, zdarzenie lub zjawisko, na podstawie zajścia którego wnioskujemy z pewnością bądź z określonym prawdopodobieństwem, bądź wreszcie z prawdopodobieństwem wyższym od przeciętnego, że zachodzi zjawisko, jakie nas interesuje".[1/]

Dla zmiennych zależnych i niezależnych jako wyników procesu dydaktyczno-wychowawczego w kształtowaniu postaw patriotycznych, przyjęliśmy następujące rodzaje wskaźników:

I. Dla zmiennej niezależnej:

1/ w grupie badanych podchorążych:

- rok studiów;
- ocena średnia /z ostatniego semestru/;
- pochodzenie społeczne;
- wielkość miejsca zamieszkania;
- rodzaj ukończonej szkoły średniej;
- samoocena zaangażowania w życiu uczelni;
- nałożone kary dyscyplinarne;

2/ w badaniach nauczycieli akademickich:

- tytuł naukowy;
- staż pracy;

1/ S.Nowak, Metodologia badań socjologicznych, Warszawa 1970, s. 102 oraz W.Bańka, H.Cabak, J.Sobiecki, Wstęp do metodologii badań społecznych w wojsku, Warszawa 1986, s. 119.

- korpus osobowy;
- rodzaj wykładanego przedmiotu.

3/ w grupie badanych dowódców pododdziałów:

- wykształcenie;
- rodzaj ukończonej WSO;
- staż zawodowy;
- korpus osobowy;
- stanowisko służbowe.

II. Dla zmiennej zależnej:

1/ w grupie badanych podchorążych:

- ocena stosowanych przez nauczycieli oddziaływań wychowawczych w czasie zajęć;
- ocena efektów kształtowania postaw;
- ocena oddziaływań wychowawczych wiedzy zdobywanej w trakcie zajęć;
- ocena realizacji celów wychowawczych w WSO;
- samodostrzeganie zmian cech psychofizycznych;
- zaufanie podchorążych do wykładowców;
- zaufanie słuchaczy do dowódców;
- ocena oddziaływań wychowawczych dowódców pododdziałów;
- cenione przez podchorążych wartości;
- pojmowanie przez podchorążych patriotyzmu;
- deklarowana gotowość oddania życia dla Ojczyzny;
- ocena kształtowania postaw patriotycznych;
- zachowania na negatywną ocenę Wojska Polskiego;
- zachowania na negatywną ocenę Polski i Polaków.

2/ wśród badanych wojskowych nauczycieli akademickich:

- ocena procesu dydaktyczno-wychowawczego;
- ocena efektów wychowania w WSO;
- kształtowanie cech osobowościowych podchorążych;
- satysfakcja z pracy wychowawczej;
- ocena działalności dowódców w realizacji procesu dydaktyczno-wychowawczego;
- cenione wartości;
- powinności patriotyczne;
- ocena kształtowania postaw patriotycznych;
- zachowania wobec negatywnych ocen Wojska Polskiego;
- zachowania wobec negatywnych ocen Polski.

3/ w grupie badanych dowódców pododdziałów:

- ocena stopnia uczestnictwa wykładowców w wychowaniu podchorążych;
- ocena stanu dyscypliny pododdziału;
- samoocena udzielanej podchorążym pomocy;
- ocena stosunku podchorążych do wykładowców i dowódców;
- przyczyny niepowodzeń dydaktyczno-wychowawczych;
- ocena "traktowania" wychowania patriotyczno-obywatelskiego w WSO;

- stosowane metody kształtowania postaw patriotycznych.

Weryfikacja przyjętych w dysertacji hipotez stanowi próbę określenia roli procesu dydaktyczno-wychowawczego w zakresie kształtowania postaw patriotycznych podchorążych wyższych uczelni wojskowych.

Aby sprawdzić ich słuszność, zastosowaliśmy określone metody gromadzenia materiału empirycznego oraz jego analizy, które przedstawione są w kolejnej części rozdziału.

3.4. Metody i techniki badawcze

Ze względu na złożoność i bogactwo problematyki obejmującej zjawiska społeczne o istotnym znaczeniu dla procesu wychowania i kształtowania postaw patriotycznych /podchorążych/, opinie, oceny i poglądy nauczycieli akademickich, dowódców i słuchaczy WSO oraz procesy narastania i nasilania określonych czynników warunkujących wpływ procesu kształcenia i wychowania na kształtowanie postaw patriotycznych - w badaniach jako podstawowa metoda stosowany będzie sondaż diagnostyczny.

Wybór głównej metody badań określony został za A.Kamińskim jako "... zespół teoretycznie uzasadnionych zabiegów koncepcyjnych i instrumentalnych, obejmujących całość postępowania badawczego, zmierzającego do rozwiązania określonego problemu".[1/]

1/ A.Kamiński, Metoda, technika, procedura badawcza w pedagogice empirycznej, /w:/ "Studia Pedagogiczne", t. XIX, s. 37.

Jak już wcześniej wspomniano zastosowaną w pracy metodą badawczą jest metoda sondażu diagnostycznego, która zdaniem T.Pilcha "...jest sposobem gromadzenia wiedzy o przymiotach strukturalnych i funkcjonalnych oraz dynamice zjawisk społecznych, opiniach i poglądach wybranych zbiorowości, nasileniu się i kierunkach rozwoju określonych zjawisk, o wszelkich innych zjawiskach instytucjonalnie nie zlokalizowanych, posiadających znaczenie wychowawcze, w oparciu o specjalnie dobraną grupę reprezentującą populację generalną, w której badane zjawisko występuje".[1/]

Metoda ta pozwoli wykryć i ukazać możliwie dużą ilość cech strukturalnych i funkcjonalnych procesu dydaktyczno-wychowawczego WSO.

Konsekwencją sondażu diagnostycznego będzie zaprojektowanie /w oparciu o uzyskany materiał badawczy/ rozwiązań praktycznych, zmierzających do przeobrażeń w wyższych szkołach oficerskich, w myśl przyjętych celów wychowawczych. Metodę pomocniczą stanowiła krytyczna analiza literatury.

Stosując metodę sondażową w badaniach wykorzystane zostały techniki i narzędzia badawcze przedstawione na schemacie nr 1.

Biorąc pod uwagę przedmiot i charakter poszukiwań zastosowano następujące techniki badawcze:

1. Obserwacja /swobodna i niestandaryzowana/. Zdaniem W.Szewczuka: "Obserwacja polega na planowanym i systematycz-

---

1/ T.Pilch, Zasady badań pedagogicznych, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk 1977, s. 126.

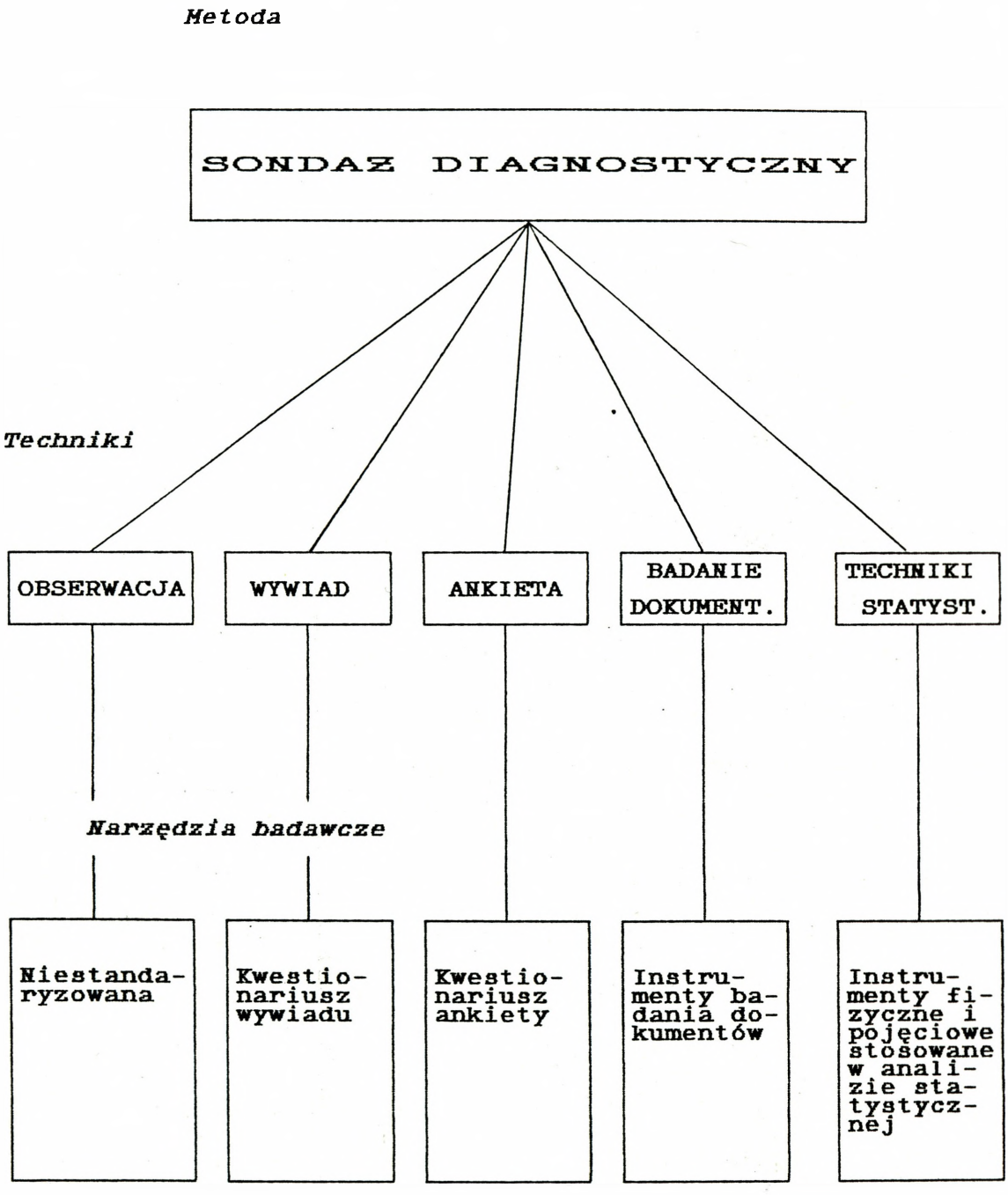

Schemat nr 1. Metoda, techniki i narzędzia badawcze.

nym spostrzeganiu właściwości określonych obiektów, w tym także tego co się z nimi dzieje w danej sytuacji. Pozwala to odpowiedzieć na pytanie: jakie coś jest, jak coś przebiega, za tym pytaniem "idzie" następne: dlaczego coś jest takie, "jak" jest, dlaczego coś przebiega tak jak przebiega".[1/] Technika ta służy więc do spostrzegania określonych przedmiotów, zjawisk, zachowania się człowieka lub działania w określonych sytuacjach. W prowadzonych badaniach była to obserwacja własna /uczestnicząca/ autora pracy. Tego typu obserwacja polega na poinformowaniu grupy o roli badającego.[2/] Stosowałem ją najczęściej w połączeniu z innymi metodami, głównie zaś w trakcie zwiedzania obiektów mieszkalnych i szkoleniowych szkół, w trakcie prowadzonych badań /ankietowych i wywiadu/ oraz w czasie rozmów z badanymi podchorążymi, kadrą dydaktyczną i dowódczą poszczególnych WSO. Miała ona charakter pomocniczy w stosunku do omawianych niżej technik badawczych.

2. Ankieta /kwestionariusz ankiety/.

Stosowana była jako podstawowa technika poznawania cech, poglądów i opinii zbiorowości podchorążych i wojskowych nauczycieli akademickich odnoszących się do procesów wychowania i kształtowania postaw patriotycznych słuchaczy w czasie zajęć programowych.

Ankieta - jest zbiorem odpowiednio skonstruowanych pytań utrwalonych na kwestionariuszu i skierowanych do osób lub

---

1/ W.Szewczuk, Ćwiczenia eksperymentalne z psychologii ogólnej, Warszawa 1985, s. 7-8.
2/ T.Pilch, Metodologia pedagogicznych badań środowiskowych, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk 1971, s. 86.

osoby badanej. Składa się z kilkunastu lub kilkudziesięciu pytań odpowiednio ponumerowanych z wyznaczonym miejscem na wpisanie odpowiedzi. "Ankieta zatem jest techniką gromadzenia informacji, polegającą na wypełnianiu najczęściej samodzielnie przez badanego specjalnych kwestionariuszy, na ogół o wysokim stopniu standaryzacji, w obecności lub częściej nie w obecności ankietera".[1/]

Popularność badań ankietowych, szczególnie w odniesieniu do analizy zjawisk społecznych wynika przede wszystkim z niewątpliwych zalet jakie posiada ta technika w porównaniu z innymi najczęściej stosowanymi technikami badawczymi. Jej niewątpliwą zaletą wykorzystaną w tej pracy jest to, że pomogła ona dostarczyć materiału empirycznego dotyczącego oceny procesu dydaktyczno-wychowawczego i kształtowania w nim postaw wobec Ojczyzny badanych podchorążych. "Badania ankietowe przeprowadzamy przede wszystkim wtedy, gdy trzeba się odwołać do oceny danej sytuacji, w której się badany znajduje, jego oceny wydarzeń zewnętrznych, własnych upodobań, postaw itp".[2/] Przy jej wyborze odegrała pewną rolę łatwość prowadzenia badań dużych populacji oraz podatność uzyskanych tą drogą danych na analizę statystyczną i porównania z danymi uzyskanymi w wyniku stosowania innych technik.

Ankieta przeprowadzona została w dwóch grupach respondentów /podchorążych i wojskowych nauczycieli akademickich/ w oparciu o odrębnie przygotowane dla nich kwestionariusze.

1/ T.Pilch, Zasady badań pedagogicznych, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk 1977, s. 141.
2/ W.Bańka, H.Cabak, J.Sobiecki, Wstęp do metodologii badań społecznych w wojsku, Warszawa 1986, s. 159.

Opracowany kwestionariusz ankiety dla podchorążych zawiera w sumie 43 pytania, w tym:

- 30 pytań zamkniętych;
- 6 pytań otwartych;
- 7 pytań metryczkowych /zamkniętych/

Przygotowany kwestionariusz ankiety dla wojskowych nauczycieli akademickich składa się z 36 pytań, w tym:

- 27 pytań zamkniętych;
- 5 pytań otwartych;
- 4 pytań metryczkowych /zamkniętych/.

Zawarte w kwestionariuszu pytania miały między innymi na celu:

1/ Uzyskanie danych dotyczących przebiegu procesu dydaktyczno-wychowawczego w poszczególnych WSO.

2/ Stwierdzenie realizacji celów wychowawczych osiąganych w procesie kształcenia przez kadrę dydaktyczną i dowódczą.

3/ Zapoznanie się z opiniami badanych podchorążych i wojskowych nauczycieli akademickich na temat jedności kształcenia i wychowania.

4/ Wyjaśnienie własnego rozumienia pojęcia "patriotyzmu" przez badanych respondentów.

5/ Zbadanie skuteczności kształtowania u podchorążych postaw patriotycznych w procesie dydaktyczno-wychowawczym realizowanym przez dowódców i wykładowców.

6/ Otrzymanie niezbędnych danych demograficzno-społecznych.

Ankieta przeprowadzona została anonimowo, w warunkach umożliwiających właściwe i rzetelne jej wypełnienie.

Tekst kwestionariusza ankiety opracowanego dla podchorążych znajduje się w załączniku 1, a kwestionariusza przygotowanego dla wojskowych nauczycieli akademickich w załączniku 2.

3. Wywiad /kwestionariusz wywiadu/

Przeprowadzony został z kadrą dowódczą /dowódcami plutonów, kompanii - równorzędnymi/ podchorążych poddanych badaniom ankietowym według wcześniej przygotowanych dyspozycji na specjalnym kwestionariuszu.

Zdaniem W.Zaczyńskiego: "Wywiad jest metodą zdobywania informacji przez pytanie wybranych osób za pośrednictwem drukowanej listy pytań, zwanej kwestionariuszem".[1/] W praktyce przeprowadzone wywiady z dowódcami przybierały postać rozmów, pozwalających na swobodne i zgodne z odczuciami badanych uzasadnianie przedstawionych ocen i opinii. Jest to stwierdzenie zgodne z definicją Z.Paleskiego, dla którego "...wywiad jest rozmową na temat osoby badanej, prowadzoną z innymi ludźmi, mianowicie: rodziną, sąsiadami, znajomymi lub podwładnymi itp.".[2/] W tym przypadku chodziło o przeprowadzenie wywiadu z przełożonymi podchorążych.

Kwestionariusz wywiadu opracowany dla dowódców pododdziałów zawiera 28 pytań, w tym:

1/ W.Zaczyński, Praca badawcza nauczyciela, Warszawa 1968, s. 153.
2/ Z.Paleski, Wprowadzenie do psychologii ogólnej, Warszawa 1982, s. 48.

- 17 pytań zamkniętych;
- 6 pytań otwartych;
- 5 pytań metryczkowych.

Celem wywiadu było:

1/ Zebranie informacji dotyczących przebiegu procesu kształcenia i wychowania realizowanego w badanych szkołach;

2/ Ustalenie stosunku podchorążych do wykładowców i dowódców;

3/ Uzyskanie opinii dowódców na temat kształtowania u słuchaczy postaw patriotyczno-obywatelskich w procesie dydaktyczno-wychowawczym WSO;

4/ Zebranie danych demograficzno-społecznych.

Wywiad z dowódcami przybierał formę dłuższej, niekiedy wyczerpującej dyskusji obejmującej całokształt życia wojskowego w poszczególnych uczelniach wojskowych. Dostarczone przez badanych informacje obrazują całokształt sytuacji wychowawczej w różnych Wyższych Szkołach Oficerskich, a ich opinie o przebiegu procesu wychowania patriotycznego, dały wysoce interesujący materiał badawczy.

Wywiad ten był jawny i indywidualny, a jego kwestionariusz znajduje się w załączniku 3.

4. Badanie dokumentów.

Technika ta stanowiła bazę wyjściową dla przeprowadzonych badań. Dla dokonania analizy wpływu procesu kształcenia na wychowanie i kształtowanie postaw patriotycznych podchorążych WSO, szczególną wagę przywiązano do następujących dokumentów:

- struktury organizacyjnej poszczególnych WSO;
- dokumentów szkoleniowych;
- programów kształcenia podchorążych;
- dzienników zajęć lekcyjnych;
- dokumentów normatywnych /dyrektywy, rozkazy, zarządzenia, wytyczne/;
- dokumentów metodycznych poszczególnych katedr /cykli przedmiotowych/;
- kart kar i wyróżnień.

Zdaniem T.Pilcha pożytek z zastosowania tej techniki szczególnie w badaniach mających na celu poznanie cech psychicznych, życia wewnętrznego jednostek i grup, motywacji i postaw jest istotny i niewątpliwy dla badań środowiskowych.[1/]

Wykorzystanie techniki badania dokumentów pozwoliło odtworzyć zachowania osób badanych i sytuacje wychowawcze w poddanych badaniom pododdziałach podchorążych. Dokonać konfrontacji oraz stopnia rzetelności otrzymanych innymi technikami a także uzupełnić i wzbogacić uzyskane dane z kwestionariuszy.

W przypisach rozprawy umieszczone zostały następujące dokumenty:

1/ Kierowanie pracą wychowawczą - obowiązki dowódców. Bydgoszcz 1991.

2/ Wytyczne do szkolenia patriotyczno-obywatelskiego w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa 1990.

1/ T.Pilch, Metodologia pedagogicznych badań środowiskowych, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk 1971, s. 100.

3/ Ustawa z dn. 31.03.1965 r. o wyższym szkolnictwie wojskowym. Załącznik do obwieszczenia MON z dn 17.12.1991 r. /poz. 40/. Dziennik Ustaw Nr 10.

4/ Kodeks Honorowy Oficera Wojska Polskiego /Projekt/. Warszawa 1991.

5/ Kodeks Honorowy Żołnierzy Zawodowych WP - ideałem moralnym i obyczajowym łączącym tradycje z kierunkiem przemian społeczno-ustrojowych Rzeczypospolitej Polskiej. /Materiały z sympozjum Zespołu Autorskiego do spraw opracowania "Kodeksu Honorowego Oficera" przeprowadzonego w dn. 7 - 8.11.1990 r.

6/ Dyrektywa MON Nr 1 z 20.03.1990 r. "w sprawie działalności wychowawczej w Wojsku Polskim".

7/ Sprawozdanie z badań nad systemem wychowawczym WSO. Poznań 1993.

8/ Ramowy program kształcenia podchorążych Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Zmechanizowanych. Wrocław 1990.

9/ Szczegółowy program kształcenia podchorążych Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Rakietowych i Artylerii. Toruń 1992.

10/ Charakterystyka sylwetki absolwenta studiów inżynierskich filii WAT w Zegrzu. Zegrze 1994.

5. Techniki statystyczne

Uzyskany w wyniku obserwacji, badania dokumentów, wywiadu i ankiet materiał empiryczny stanowił podstawę wszelkich uogólnień i wniosków, zaś techniki te ułatwiły opis ilościowy i jakościowy, ocenę rzetelności i wskazały kierunki oraz si-

łę zależności. Posługiwanie się tą techniką w badaniach pedagogicznych wynika z kilku istotnych problemów. Pierwszym z nich jest możliwość dokładnego i ścisłego opisu zjawisk będących wynikiem skrupulatnego i konsekwentnego myślenia i działania badawczego. Drugim jest możliwość zestawienia wyników w dogodnej formie i wyciągania ogólnych wniosków oraz przewidywania faktów i zdarzeń na podstawie uzyskanych wyników. Trzecim jest możliwość wyodrębniania pewnych przyczyn ze złożonych zjawisk społecznych.[1/]

W prowadzonych badaniach w ramach technik statystycznych wykorzystane zostały następujące elementy statystyki opisowej:

- tabele statystyczne;
- prezentacje graficzne i wykresy;
- rangowanie;
- opisy liczbowe.

Za pomocą tabel statystycznych staraliśmy się przedstawić wszystkie możliwe do wyrażenia w liczbach dane zawarte w materiale badawczym.

Prezentacje graficzne i wykresy stanowiły ilustrację wyników otrzymanych danych empirycznych.

Poprzez rangowanie każdemu wynikowi /wyrażonemu w punktach/ nadano kolejną rangę od najważniejszej po najmniej istotną.

1/ J.P.Guilford, Podstawowe metody statystyczne w psychologii i pedagogice, Warszawa 1964, s. 15-16.

Opisy liczbowe pozwoliły na uporządkowanie określonych wartości ilościowych i jakościowe ich zinterpretowanie.

Technik statystycznych nie traktowano jako samodzielnej techniki badawczej, ale jako technikę określającą zależności interesujących nas faktów i występujących pomiędzy nimi powiązań.

6. Krytyczna analiza literatury.

Zastosowana została jako metoda pomocnicza. Ze względu na empiryczny charakter pracy, pozwoliła opracować dwa rozdziały teoretyczne, a jednocześnie stanowiła układ odniesienia dla analizy ilościowej i jakościowej danych z własnych badań empirycznych.

Analizie poddane zostały trzy podstawowe rodzaje literatury:

1/ ogólna i źródła ogólne;

2/ specjalistyczna, a w szczególności opracowania monograficzne;

3/ metodologiczna.

3.5. Teren i organizacja badań.

Przyjęty temat badań, sformułowane cele rozprawy oraz problemy warunkowały potrzebę przeprowadzenia badań w trzech wyższych szkołach oficerskich. Wyższej Szkole Wojsk Łączności w Zegrzu, Wyższej Szkole Oficerskiej Wojsk Rakietowych i Artylerii w Toruniu oraz Wyższej Szkole Oficerskiej Wojsk Zmechanizowanych we Wrocławiu. Wybór tych szkół /uczelni wojskowych/ podyktowany został ich specyficznym programem

nauczania, głównie przedmiotów specjalistycznych /kierunkowych/, zróżnicowanym profilem /technicznym, specjalistyczno-dowódczym i dowódczym/, tradycjami poszczególnych uczelni oraz ich usytuowaniem /różne okręgi wojskowe, odmienność miast i miejscowości/.

W dobranych szkołach drogą losowania wyłoniono po jednej grupie szkoleniowej /plutonie/ z poszczególnych lat studiów.

Badania objęły podchorążych, ich dowódców oraz wojskowych nauczycieli akademickich, a więc osoby, które bezpośrednio uczestniczą oraz wpływają na przebieg procesu kształcenia w wyższych szkołach oficerskich.

Przeprowadzone badania w tych szkołach umożliwiły określenie roli procesu kształcenia w wychowaniu i kształtowaniu postaw patriotycznych wśród podchorążych wszystkich roczników studiów. Badania przeprowadzone zostały w trzech niezależnych grupach respondentów:

1/ podchorążych - 250 osób;

2/ nauczycieli akademickich - 60 osób;

3/ kadry dowódczej - 12 osób.

Łącznie badaniami w poszczególnych szkołach objęto 322 respondentów.

Badania zrealizowano w trzech etapach:

- pierwszy etap - to przeprowadzenie badań na terenie Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Łączności w Zegrzu w okresie 11 - 15.04.1994 r. z grupą 80 badanych;

- drugi etap - objął przeprowadzenie badań w Wyższej

Szkole Oficerskiej Wojsk Rakietowych i Artylerii w Toruniu w dniach 9 - 13.05.1994 r. na populacji 106 osób;

- trzeci etap - zrealizowany został w Wyższej Szkole Oficerskiej Wojsk Zmechanizowanych we Wrocławiu w terminie 6 - 10.06.1994 wśród 136 respondentów.

W celu nawiązania bezpośredniego kontaktu z badanymi i pozyskania ich zaufania, autor - przeprowadził badania osobiście, poinformował o ich celu, naukowym charakterze oraz intencjach badającego. Badania przeprowadzone zostały anonimowo, a jednorodność danych uzależniona została od stopnia standaryzacji kwestionariuszy ankiet i wywiadu.

Konfrontacja uporządkowanych danych pochodzących z otrzymanych wyników badań z podchorążymi, wojskowymi nauczycielami akademickimi i dowódcami okazała się koniecznością w celu uzyskania względnie obiektywnego obrazu sytuacji.

3.5.1. Charakterystyka społeczno-demograficzna badanych

Badaną populację stanowiły trzy grupy respondentów /podchorążowie, wykładowcy, dowódcy pododdziałów/.

Pierwszą z nich byli podchorążowie WSO. Zróżnicowanie badanych pod względem poszczególnych szkół i roczników przedstawia tabela 1.

Najliczniejszą grupę osobową stanowili słuchacze drugiego roku studiów - 78 podchorążych co stanowi 31,2% ogółu badanych. Nieco mniejsza była liczba studentów pierwszego roku i wynosiła 75 osób, tj. 30%. Podchorążych czwartego roku poddanych badaniom było 53 i stanowili oni 21,2%. Najmniejszą

grupę respondentów reprezentował rocznik trzeci z liczbą 44 osób /17,6%/.

TABELA 1

ILOSC PODCHORĄZYCH POSZCZEGÓLNYCH SZKÓŁ I ROCZNIKÓW BIORĄCYCH UDZIAŁ W BADANIACH

Lp	Rok studiów	W S O						RAZEM	
		WSOWŁ		WSOWZ		WSOWRiA		Ilość	%
		Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%		
1.	pierwszy	20	8	36	14,4	19	7,6	75	30
2.	drugi	15	6	39	15,6	24	9,6	78	31,2
3.	trzeci	7	2,8	16	6,4	21	8,4	44	17,6
4.	czwarty	18	7,2	18	7,2	17	6,8	53	21,2
R A Z E M		60	24	109	43,6	81	32,4	250	100

Następnym, uwzględnionym w badaniach korelatem cech była średnia ocena studiów uzyskana przez podchorążych poszczególnych WSO w czasie ostatniej sesji egzaminacyjnej. Jak wynika z tabeli 2 przeważający odsetek słuchaczy otrzymał podczas egzaminów ocenę dobrą /68,4%/. Blisko co czwarty student zadowolił się oceną dostateczną /24%/. Niewielki procent badanych uzyskał podczas sesji ocenę najwyższą, tj. bardzo dobrą /7,6%/. Znamienne w przeprowadzonych badaniach jest to, iż w żadnej z WSO /w których wykonano badania/ podchorążowie nie uzyskali oceny średniej na poziomie niedostatecznym.

TABELA 2

ŚREDNIA OCENA STUDIÓW
UZYSKANA PRZEZ PODCHORĄŻYCH POSZCZEGÓLNYCH WSO.

Lp		W S O						RAZEM	
		WSOWŁ		WSOWZ		WSOWRiA		Ilość	%
		Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%		
1.	ndst	0	0	0	0	0	0	0	0
2.	dst	20	8	19	7,6	21	8,4	60	24
3.	dobra	36	14,4	79	31,6	56	22,4	171	68,4
4.	b.dobra	4	1,6	11	4,4	4	1,6	19	7,6
R A Z E M		60	24	109	43,6	81	32,4	250	100

Istotnym czynnikiem różnicującym badaną populację jest pochodzenie społeczne studentów. Otrzymane dane ilustruje wykres 1, z którego wynika, iż największy procent badanych - 43,2% - posiada pochodzenie inteligenckie, a robotnicze - 38,8%. Jedynie 16,4% podchorążych wywodzi się ze środowiska chłopskiego. Deklarujący inne pochodzenie stanowią margines wśród słuchaczy wynoszący jedynie 1,6%.

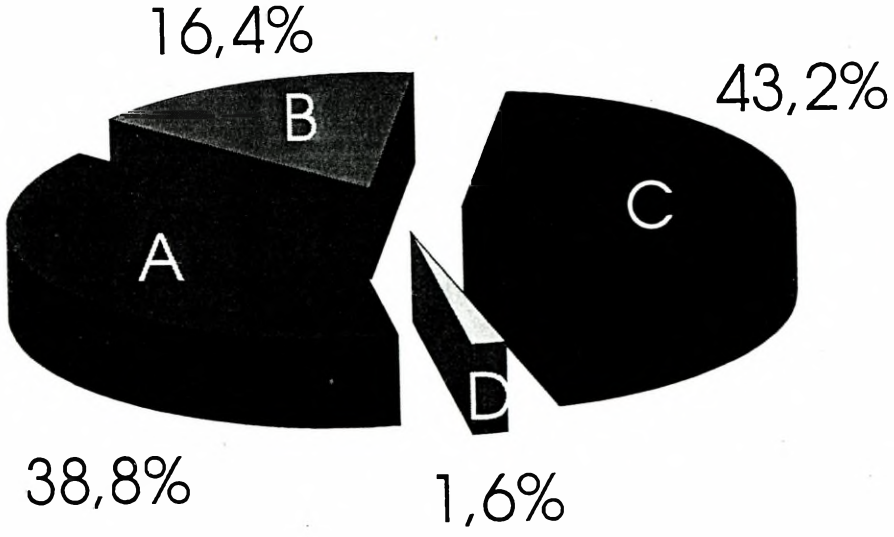

Wykres 1. Pochodzenie społeczne badanych podchorążych. /A-robotnicze; B-chłopskie; C-inteligenckie; D-inne/.

Kolejnymi ważnymi korelatami są: miejsce zamieszkania oraz rodzaj ukończonej przez słuchaczy szkoły.

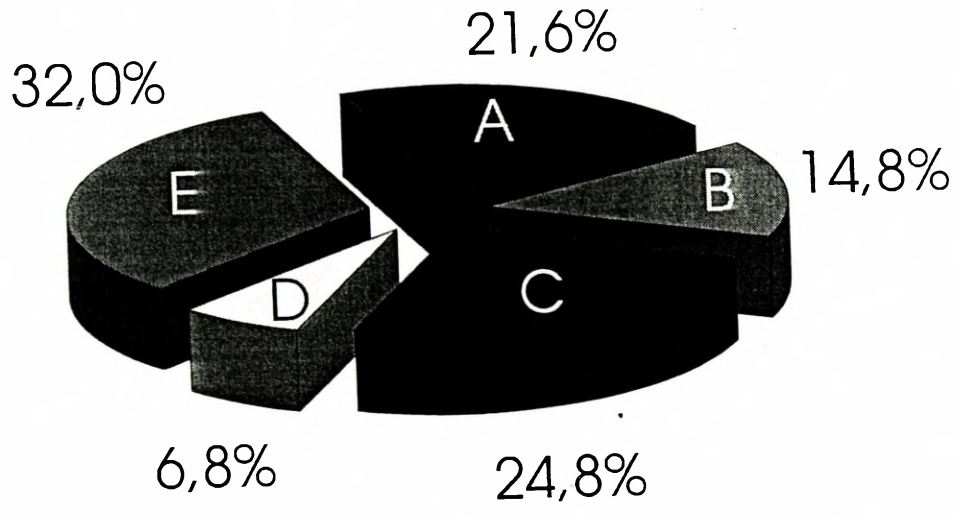

Wykres 2. Miejsce stałego zamieszkania podchorążych. /A-miasto powyżej 100 tys. ludności; B-miasto od 50 do 100 tys. ludności; C-miasto od 10 do 50 tys. ludności; D-miasto do 10 tys. ludności; E-wieś/

Jak wynika z wykresu 2 najwięcej respondentów mieszka na wsi - 32%. Na drugiej pozycji znajduje się grupa podchorążych pochodząca z miast o ludności do 50 tysięcy mieszkańców. Stanowią oni 24,8% ogółu badanych. Nieco mniejszą liczbę stanowią słuchacze mieszkający w dużych miastach /powyżej 100 tysięcy ludności/ - jest ich 21,6. W miastach o średniej wielkości, mieszka 14,8% studentów. Najmniejszy odsetek badanych /6,8%/ pochodzi z małych miast i miasteczek o ludności do 10 tysięcy mieszkańców.

Rodzaj ukończonej przez badanych podchorążych szkoły przedstawia wykres 3, z którego analizy wynika, iż największy ich procent - 41,6% jest absolwentami liceum ogólnokształcącego. 34% studentów ukończyło technikum, a 11,2% liceum zawodowe. Absolwentami innych typów szkół - głównie licea wojskowe - jest blisko co dziesiąty badany /9,6%/. Naj-

mniejszą grupę stanowią byli słuchacze studium pomaturalnego, jest ich bowiem 3,6% ogółu respondentów.

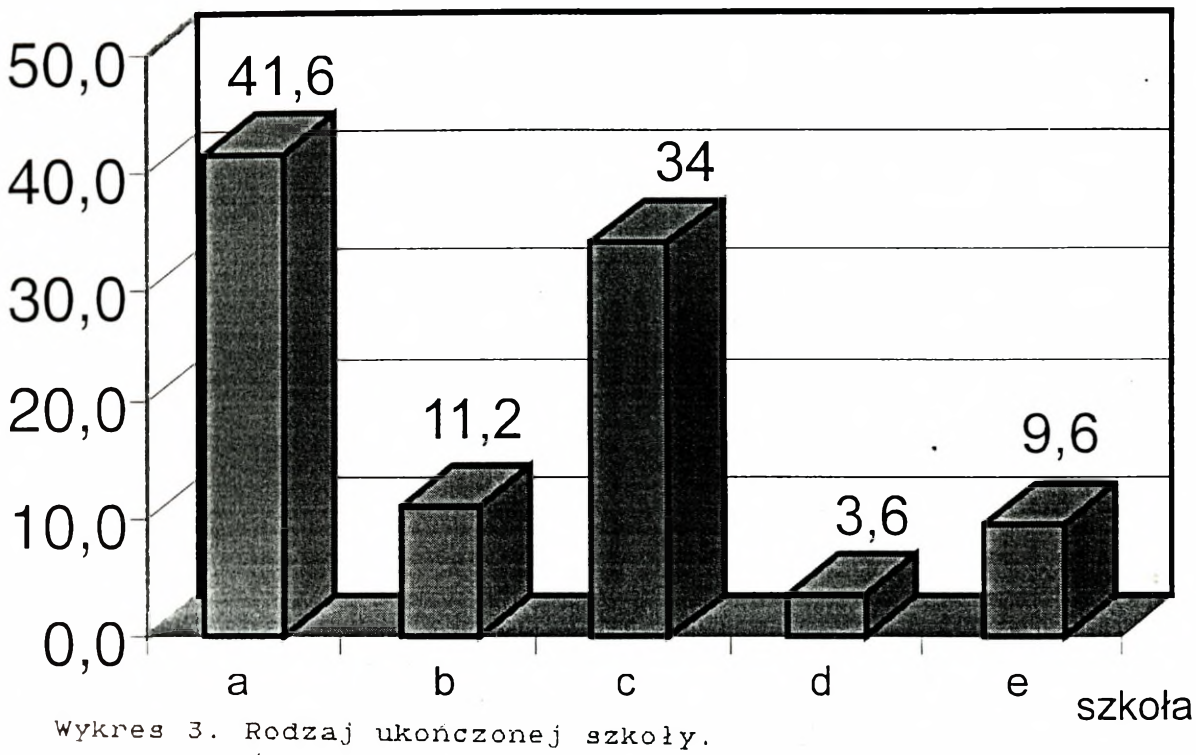

Wykres 3. Rodzaj ukończonej szkoły.
/a - liceum ogólnokształcące; b - liceum zawodowe; c - technikum; d - studium policealne; e - inne/

Następną badaną cechą podchorążych jest ich stopień zaangażowania w życie uczelni /wykres 4/.

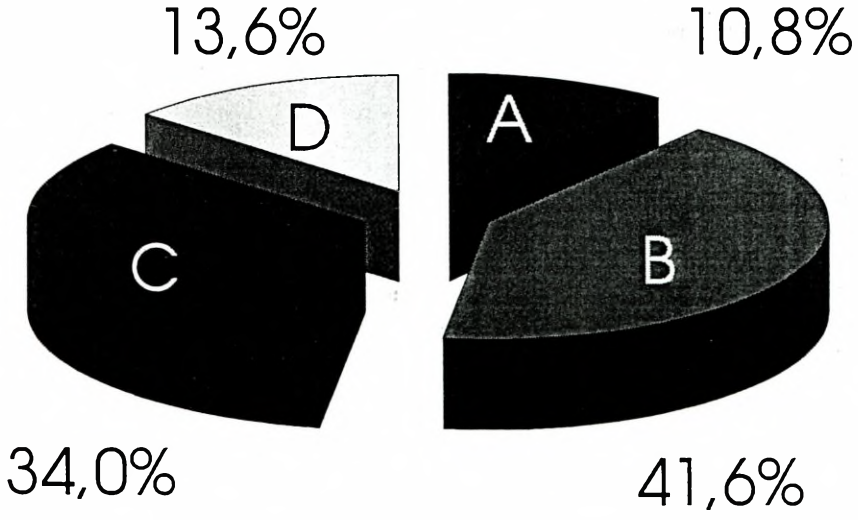

Wykres 4. Stopień zaangażowania podchorążych w życie uczelni. /A-duży; B-średni; C-mały; D-żaden/

Z zaprezentowanych danych wynika, że największa ilość studentów /41,6%/ swoje zaangażowanie w życie szkoły ocenia jako średnie, a następnie jako małe /34% badanych/. 13,6% respondentów twierdzi, iż ich aktywność w uczelni jest żadna, a nieco ponad dziesięć procent /dokładnie 10,8%/ uznało swoje zaangażowanie jako duże.

Tabela 3 przedstawia zestawienie kar dyscyplinarnych udzielonych podchorążym w poszczególnych wyższych szkołach oficerskich.

TABELA 3

STOPIEŃ ZDYSCYPLINOWANIA PODCHORĄŻYCH W POSZCZEGÓLNYCH WSO.

Lp	Kary dyscyp.	W S O						RAZEM	
		WSOWŁ		WSOWZ		WSOWRiA		Ilość	%
		Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%		
1.	więcej niż 3	10	16,67	13	11,93	6	7,40	29	11,6
2.	2 - 3	8	13,33	20	18,34	4	4,95	32	12,8
3.	jedna	15	25	13	11,93	13	16,05	41	16,4
4.	wcale	27	45	63	57,80	58	71,6	148	59,2
R A Z E M		60	100	109	100	81	100	250	100

Zestawienie to wskazuje na bardzo dużą ilość studentów ukaranych dyscyplinarnie. 40,8% badanych posiada co najmniej jedną karę dyscyplinarną. Więcej niż trzema karami ukarano 29 podchorążych, co stanowi 11,6% respondentów. Od dwóch do trzech kar posiada 32 słuchaczy, tj. 12,8%. Jedną karę nało-

żono na 41 badanych /16,4%/. Żadnych kar dyscyplinarnych nie ma 148 studentów, daje to jednak tylko 59,2% ogółu badanych.

Z analizy przeprowadzonej w poszczególnych uczelniach wynika, iż szkołą o największym współczynniku karanych jest WSOWŁ w Zegrzu z 55% karanych dyscyplinarnie podchorążych. Wysoki wskaźnik ukaranych - 42,2% - posiada także WSOWZ we Wrocławiu. Najmniejszy odsetek przewinień dyscyplinarnych odnotowany został w WSOWRiA w Toruniu. I tam jest on zbyt wysoki, gdyż blisko co trzeci student - 28,4% - jest karany przez przełożonych.

Dane te, z jednej strony wskazują na niski stopień zdyscyplinowania samych podchorążych, a z drugiej na niewłaściwie prowadzoną działalność wychowawczą i praktykę dyscyplinarną przez ich bezpośrednich przełożonych /kadrę zawodową/.

Drugą grupę badanej populacji stanowili wojskowi nauczyciele akademiccy. Podział wykładowców według poszczególnych cykli przedmiotowych prezentuje tabela 4.

Najliczniej reprezentowani byli wykładowcy przedmiotów humanistycznych, których 19 wzięło udział w badaniach, co stanowi 31,67% ogółu respondentów. Nieco mniejsza była liczba nauczycieli przedmiotów technicznych i wynosiła 17 osób, tj. 28,33%. Nauczycieli akademickich kształcących w grupach przedmiotów ogólnych i ogólnokształcących oraz przedmiotów wojskowych poddano badaniom po 12 /po 20% w grupie/.

Ważnym czynnikiem wyróżniającym badanych jest korpus osobowy ankietowanych wykładowców. W tabeli 5 przedstawiono liczby i procenty dotyczące tego podziału.

TABELA 4

WYKŁADOWCY POSZCZEGÓLNYCH CYKLI PRZEDMIOTOWYCH W WSO.

Lp	Wykładowcy-przedmiotów	W S O						RAZEM	
		WSOWŁ		WSOWZ		WSOWRiA		Ilość	%
		Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%		
1.	humanistycznych	3	5	7	11,67	9	15	19	31,7
2	ogólnych i ogólnokształcących	4	6,67	3	5	5	8,33	12	20
3.	przedmiotów wojskowych	3	5	6	10	3	5	12	20
4.	technicznych	6	10	7	11,67	4	6,66	17	28,3
R A Z E M		16	26,67	23	38,34	21	34,99	60	100

TABELA 5

KORPUS OSOBOWY ANKIETOWANYCH NAUCZYCIELI

Lp	Korpus osobowy	W S O						RAZEM	
		WSOWŁ		WSOWZ		WSOWRiA		Ilość	%
		Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%		
1.	oficer starszy	10	16,67	18	30	18	30	46	76,67
2	oficer młodszy	4	6,67	3	5	3	5	10	16,67
3.	pracownik wojska wych	2	3,33	2	3,33	0	0	4	6,66
R A Z E M		16	26,67	23	38,33	21	35	60	100

Z analizy danych zawartych w tabeli wynika, iż dominują oficerowie starsi w liczbie 46 osób, tj. 76,6%. Oficerowie młodsi są z zdecydowanej mniejszości, jest ich bowiem tylko 10 /16,67%/. Najmniej liczną grupę, zaledwie 4 osobową - 6,66% - stanowią pracownicy cywilni wojska. Przedstawione liczby wskazują na bezwzględną dominację kadry zawodowej -

stanowiącej 93,34% - wśród nauczycieli akademickich w badanych WSO. Ponadto wykładowcami są w większości doświadczeni oficerowie starsi.

Istotnym, uwzględnionym w badaniach korelatem, jest staż w zawodzie nauczyciela akademickiego /wykres 5/.

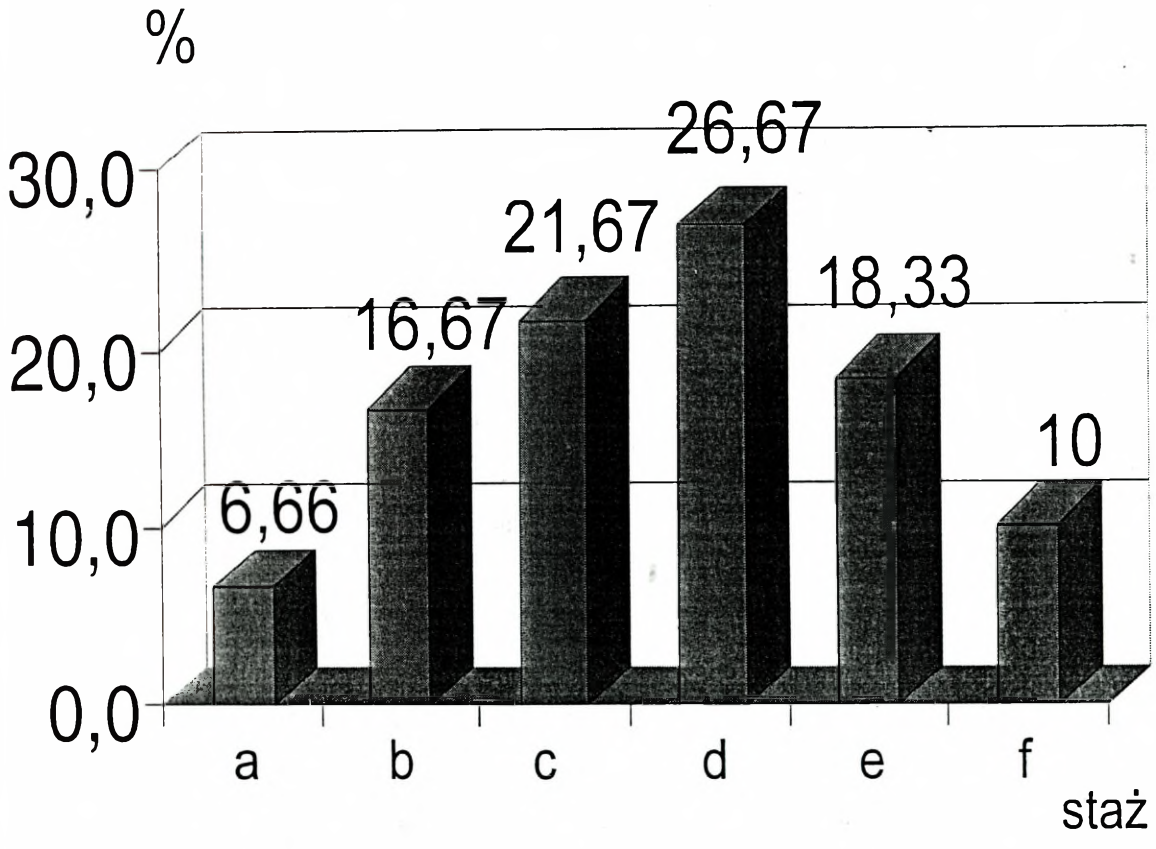

Wykres 5. Staż w zawodzie nauczyciela.
/a - do 2 lat; b - 3 - 5 lat; c - 6 - 10 lat; d - 11 - 15 lat; e - 16 - 20 lat; f - ponad 20 lat/

Jak wynika z wykresu największy odsetek wykładowców ma staż w zawodzie wojskowego nauczyciela akademickiego w przedziale 11 - 15 lat /26,67%/ oraz w grupie nauczycieli pracujących w szkolnictwie od 6 do 10 lat - jest ich 21,67%. Ze

stażem 16 - 20 letnim jest 18,33% wykładowców. Wskaźnik 16,67% cechuje nauczycieli uczących od 3 do 5 lat. Co dziesiąty badany /10%/ pracuje w WSO ponad 20 lat. Najmniejszy procent ankietowanych nauczycieli - 6,66% - ma mały staż pracy w tym zawodzie wynoszący do 2 lat.

Ostatnią badaną cechą respondentów jest posiadany przez nich stopień naukowy. Dane dotyczące tej właściwości ilustruje wykres 6.

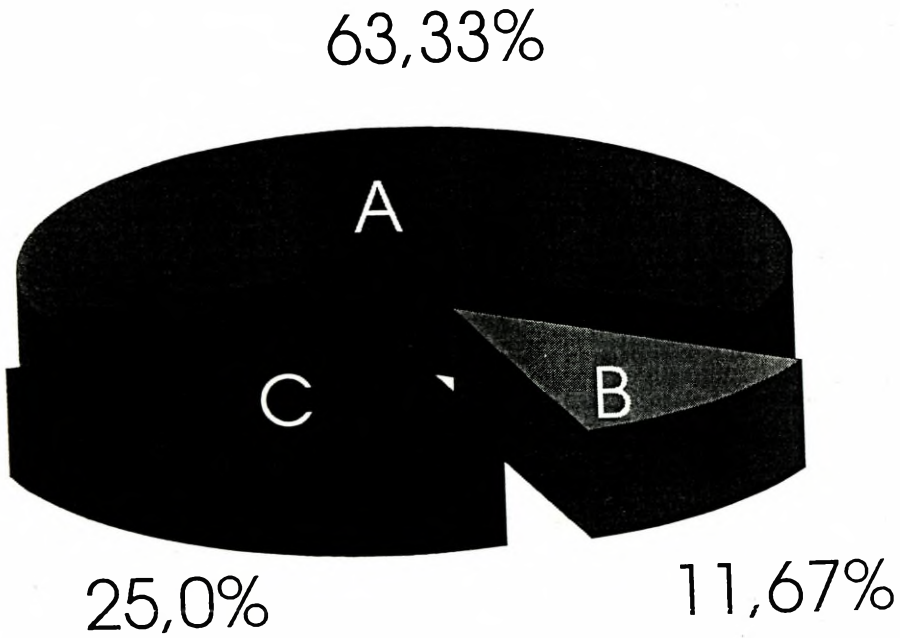

Wykres 6. Posiadany tytuł naukowy.
/A - mgr; B - dypl.; C - dr; D - dr hab.; E - prof./

Analiza wykresu wskazuje, iż większość wykładowców - 63,33% posiada tytuł naukowy magistra. Co czwarty badany legitymuje się dyplomem doktora /25%/. Najmniejszy procent nauczycieli - 11,67% - stanowią oficerowie dyplomowani. Od strony czysto formalnej liczby te wskazują na właściwe przygotowanie i fachowość wojskowych nauczycieli akademickich nauczających w WSO.

Ostatnią charakteryzowaną grupą respondentów stanowili dowódcy pododdziałów /kadra zawodowa/ badanych podchorążych.

Najistotniejszym korelatem - cech społeczno-demograficznych - zastosowanym podczas analizowania wyników w tej grupie było stanowisko służbowe kadry dowódczej. Podział ten przedstawia wykres 7.

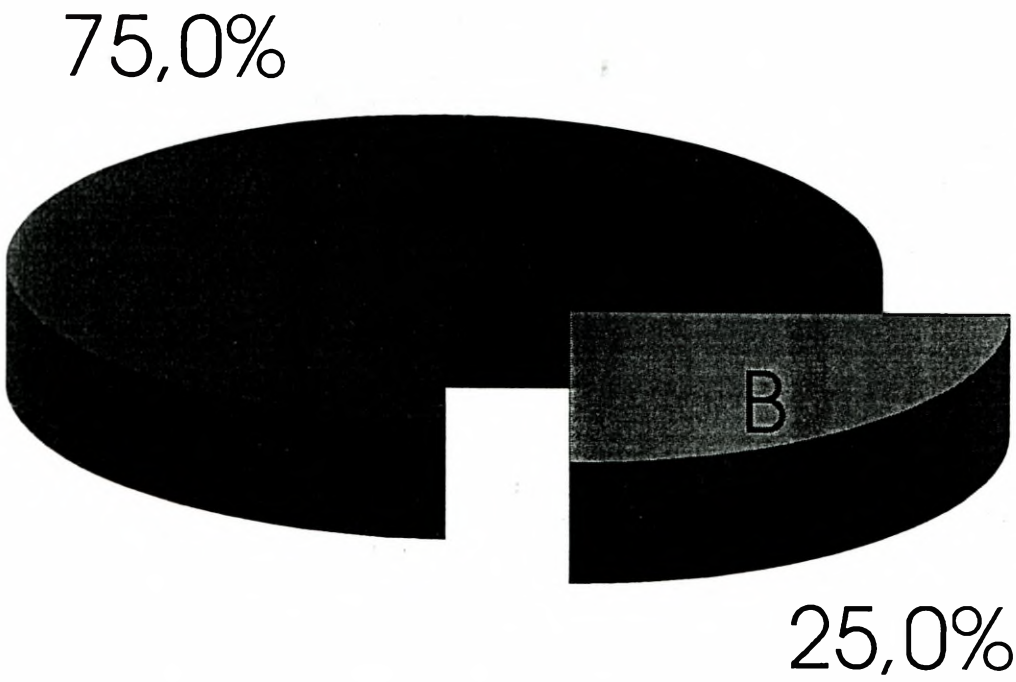

Wykres 7. Stanowisko służbowe.
/A - dca plutonu; B - dca kompanii; C - dca bat./

Najliczniejszą grupę osobową, stanowiącą trzy czwarte badanych /75%/ reprezentowali dowódcy plutonów. Pozostałe 25% badanej populacji stanowili dowódcy kompanii /równorzędnych/.

Dokonanie takiego podziału w badanych populacjach doprowadziło do wskazania charakterystycznych i reprezentatywnych cech typowych dla wszystkich uczestników procesu dydaktyczno-wychowawczego realizowanego w poszczególnych wyższych szkołach oficerskich.

ROZDZIAŁ IV
PROCES DYDAKTYCZNO-WYCHOWAWCZY W OPINII PODCHORĄŻYCH WSO

4.1. Realizacja procesu dydaktyczno-wychowawczego

Kształtowanie postaw patriotycznych podchorążych jest procesem złożonym i wymaga wielostronnego oddziaływania dydaktyczno-wychowawczego. Trudno sobie wyobrazić rozwijanie i kształtowanie uczuć słuchaczy wobec Ojczyzny w oderwaniu od procesu kształcenia i wychowania. W obecnych warunkach kraj nasz wymaga od kandydatów na żołnierzy zawodowych sumiennego wykonywania obowiązków oraz poczucia odpowiedzialności za rozwój i bezpieczeństwo naszego państwa i narodu. Treści kształtowania postaw patriotycznych podchorążych powinny ulec pewnej modyfikacji. Potrzeba ta wynika "...z wielorakich przekształceń ustrojowych, wyboru nowych norm etyczno-moralnych, ciągłej zmiany struktury państwa, zmieniających się stosunków ekonomiczno-społecznych oraz doktryny obronnej".[1/]

Po to by stworzyć możliwości rzeczywistej poprawy poziomu oddziaływania wychowawczego na słuchaczy niezbędna jest istotna korekta działalności dydaktyczno-wychowawczej szkoły.

1/ J.Obrębski, Patriotyczno-obronne wychowanie w opinii nauczycieli i uczniów, /w:/ "Przysposobienie obronne" /Obrona Cywilna w Szkole/ nr 1, 1992, s. 17.

Z.Markocki pisze: "Działalność szkoły powinna być nastawiona na wypracowanie takiego modelu dydaktyczno-wychowawczego, który by w efekcie przyniósł ukształtowanie sylwetki młodych obywateli, gotowych do ofiarnej pracy dla swojej ojczyzny w okresie pokoju a w razie potrzeby do jej obrony".[1/]

Rozdział ten poświęcony jest analizie otrzymanych wyników, których dostarczyły ankiety rozprowadzone wśród podchorążych trzech wyższych szkół oficerskich /WSOWŁ w Zegrzu, WSOWRiA w Toruniu oraz WSOWZmech we Wrocławiu/ wszystkich roczników.

Przeprowadzone badania dostarczyły szeregu ciekawych opinii, poglądów oraz wypowiedzi studentów dotyczących problematyki kształtowania postaw wobec Ojczyzny w procesie dydaktyczno-wychowawczym realizowanym w uczelni wojskowej.

4.1.1. Ocena procesu kształcenia

Efekty jakie powinien dawać proces kształcenia realizowany przez wykładowcę w czasie zajęć ilustruje rysunek 1. /Jest to pierwszy z problemów omówionych w tym rozdziale/.

Zdaniem 46,8 % podchorążych uczelni wojskowych, w których przeprowadzone zostały badania ankietowe, wykładowca powinien w czasie zajęć skupić taką samą uwagę na przekazywaniu wiedzy jak i wychowaniu. 27,6% słuchaczy uważa, że obowiązkiem nauczyciela akademickiego jest szczególne uwzględnienie w swej pracy aspektu kształtowania postaw, poglądów, za-

---

1/ Z.Markocki, Współczesne problemy wychowania patriotyczno-obronnego, /w:/ "Przysposobienie obronne" /Obrona Cywilna w Szkole/ nr 2/3 1992, s. 71.

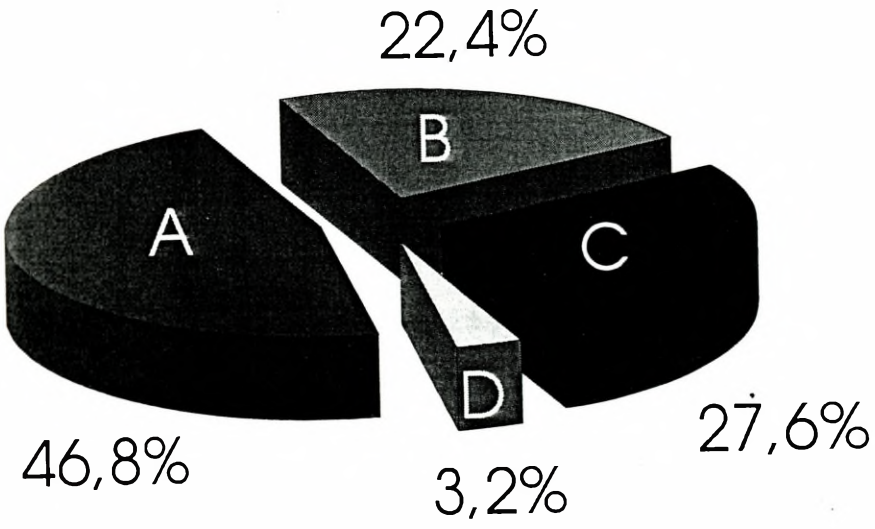

Rys. 1. Cele realizowane przez wykładowcę w czasie zajęć. /A- informować jak i kształtować postawy; B - realizować program kształcenia; C - kształtować postawy, zainteresowania i poglądy; D - brak zdania.

interesowań itp. Liczby te świadczą o tym, iż problem kształcenia jest rozumiany przez studentów jako pretekst, gdzie w wyniku przekazywania im informacji, wykładowca musi przede wszystkim wychowywać, a dopiero potem ich kształcić /uczyć/. Znaczny odsetek, bo aż 22,4% ankietowanych uznaje, że proces kształcenia realizowany w wyższych szkołach oficerskich służy głównie zdobywaniu określonej porcji wiedzy /wiadomości/. Świadczy to z jednej strony o niewłaściwym zrozumieniu tej kwestii przez słuchaczy, ale także o zbyt słabym wyjaśnieniu istoty i celów kształcenia przez wykładowców. Istnieje także część wojskowych nauczycieli akademickich, która do problemu kształtowania postaw, poglądów i

zainteresowań podchorążych nie przywiązuje zbyt wielkiej wagi, ograniczając się tylko do przekazywania na prowadzonych przez siebie zajęciach określonej sumy wiedzy i umiejętności. 3,2% respondentów nie wyraża na ten temat własnego zdania.

Zaprezentowany materiał świadczy o tym, iż w procesie dydaktycznym realizowanym przez wojskowych nauczycieli akademickich, słuchacze dostrzegają poza przekazywaną im podczas zajęć wiedzą, także cele wychowawcze.

4.1.2. Proces kształcenia a wychowanie

Rozwinięcie problematyki analizowanej w poprzednim podrozdziale pracy, stanowią dane empiryczne jakie zamierzam zaprezentować przy omawianiu związków zachodzących pomiędzy kształceniem a wychowaniem podchorążych WSO.

Zagadnienie związane z oddzieleniem od siebie procesu informowania od procesu wychowania poruszone jest w pytaniu drugim zawartym w kwestionariuszu ankiety opracowanym dla słuchaczy. Na pytanie zawarte w ankiecie: "Czy Pana zdaniem na zajęciach prowadzonych w uczelni, zachodzi zjawisko oddzielenia od siebie procesu przekazywania wiedzy od procesu kształtowania postaw, poglądów i przekonań" - udzielono następujących odpowiedzi:

a/ tak - 52,8% respondentów /132 studentów/;

b/ nie - 47,2% badanych /118 podchorążych/.

Niepokojący jest fakt, iż ponad połowa ankietowanych uważa, że proces zdobywania wiadomości nie odbywa się na zaję-

ciach "równolegle" z przekazywaniem określonych wartości wychowawczych. 47,2% słuchaczy jest zdania, że w trakcie prowadzonych przez wykładowców zajęć nie zachodzi zjawisko oddzielenia od siebie procesu kształcenia od procesu wychowania. Ich zdaniem wraz z określoną porcją wiedzy zdobywaną w czasie zajęć kształtowane są wśród nich równocześnie określone poglądy, postawy i przekonania.

Do najbardziej reprezentatywnych uzasadnień tego pytania w tej grupie respondentów należą następujące wypowiedzi:

1/ podchorążych WSOWŁ w Zegrzu:

- "Zajęcia mają za zadanie wszechstronny rozwój podchorążych" /słuchacz III roku/;

- "Zjawisko to jest ze sobą powiązane w każdej sytuacji" /student IV roku/.

2/ podchorążych WSOWRiA w Toruniu:

- "Wykładowcy wojskowi podczas zajęć mają na uwadze to kim będą w przyszłości ich słuchacze" /student II roku/;

- "Według mnie jest to kształtowanie postaw w trakcie przekazywania wiedzy i tak powinno być, gdyż są to procesy, które się łączą" /podchorąży III roku/;

3/ podchorąży WSOWZ we Wrocławiu:

- "Szczególną uwagę w procesie nauczania odgrywa postawa wobec Ojczyzny i to nam ciągle przypominają wykładowcy" /student I roku/;

- "Zawsze na zajęciach można wyrazić własny pogląd nie będąc za to prześladowanym" /podchorąży II roku/;

- "Każdy nauczyciel swoim zachowaniem /wzorem/ kształtuje ucznia" /słuchacz IV roku/.

Podchorążowie, którzy nie widzą żadnego związku zachodzącego między procesami kształcenia i wychowania, nie dostrzegają wzajemnych powiązań istniejących między dydaktyką a kształtowaniem postaw, poglądów, zainteresowań i przekonań uzasadniają swoje opinie w następujący sposób:

1/ słuchacz WSOWŁ w Zegrzu:

- "Nie ma na to czasu, za dużo jest materiału przeznaczonego do przekazania podchorążym" /student I roku/;

- "Prowadzone zajęcia nie mają nic wspólnego z kształtowaniem postaw, wbijają do głowy tylko wiedzę" /podchorąży II roku/;

- "Nie zachodzi tylko na zajęciach organizowanych przez Katedrę Nauk Humanistycznych" /student IV roku/.

2/ słuchacze WSOWRiA w Toruniu:

- Są to dwie, nieraz obce rzeczy dla wykładowców" /podchorąży I roku/;

- "Myślę, że często się zdarza, że wiedza przekazywana przez wykładowcę nie idzie w parze z jego osobistymi poglądami" /słuchacz II roku/;

- "Część wykładowców skupia się tylko na przekazywaniu wiedzy, nie zwracając często uwagi na to co robi w tym czasie słuchacz" /podchorąży III roku/;

- "Czasami zajęcia są jedynie suchą relacją" /student IV roku/;

3/ słuchacz WSOWZ we Wrocławiu:

- "Niejednokrotnie wykładowcy uznają, że tylko oni mają rację, a z rangi stopnia wojskowego trudno temu zaprzeczyć" /podchorąży I roku/;

- "Przekazywana jest wiedza "encyklopedyczna", "sucha", ta którą można znaleźć w książce" /student II roku/;

Z przytoczonymi wyżej przykładami koresponduje kolejne pytanie zawarte w ankiecie, następującej treści: "Czy, w Pana odczuciu, w realizowanym programie kształcenia uwidaczniają się cele wychowawcze?" W wyniku badań dotyczących realizacji przez kadrę dydaktyczną programu kształcenia i zawartych w nim celów wychowawczych uzyskano następujące odpowiedzi:

a/ tak - 60,8% respondentów /152 podchorążych/;

b/ nie - 39,2% ankietowanych /98 słuchaczy/.

Tak więc ponad 60% badanych podchorążych w realizowanym programie kształcenia dostrzega cele wychowawcze jakie powinny być przez wykładowcę osiągnięte. Studenci poszczególnych uczelni wojskowych wskazują na następujące z nich:

1. podchorążowie WSOWŁ w Zegrzu:

- "Przekonanie do słuszności istnienia i funkcjonowania armii" /I rok studiów/;

- "Systematyczność i aktywność /słuchacz II roku/;

- "Przede wszystkim kształtowanie osobowości, wyrabianie nawyków samodzielnego, umiejętnego, logicznego myślenia" /podchorąży III roku/;

- "Kształtowanie sylwetki i charakteru przyszłego oficera" /IV rok studiów/.

2. podchorążowie WSOWRiA w Toruniu:

- "Umiejętność współżycia z kolegami, dbanie jeden o drugiego" /słuchacz I roku/;

- "Zdyscyplinowanie i punktualność" /student II roku/;

- "Patriotyzm, poczucie godności oficera" /III rok studiów/;

- "Odpowiedni przebieg zajęć i przekonywanie" /słuchacz IV roku/;

3. podchorążowie WSOWZ we Wrocławiu:

- "Uczeni jesteśmy karności i dyscypliny, współczucia i tego jak udzielać pomocy innym" /I rok studiów/;

- "Program przewiduje abyśmy byli w przyszłości dobrymi fachowcami, ale również dowódcami i wychowawcami" /podchorąży II roku/;

- "Solidarność, rzetelność, uczciwość" /słuchacz III roku/;

- "Szacunek dla wartości ogólnych, interesu służby" /student IV roku/.

Natomiast zdaniem 39% ankietowanych, obecny program kształcenia, w oparciu o który prowadzone są w uczelniach wojskowych zajęcia, celów wychowawczych nie posiada. Świadczyć o tym mogą niżej przytoczone /niektóre/ wypowiedzi słuchaczy:

1. WSOWŁ w Zegrzu:

- "Jakie wychowanie? Program nasz skonstruowany był chyba tylko po to, żeby odwrócić uwagę słuchaczy od czegokolwiek a

skupić ją tylko na nauce - scholastyka" /podchorąży II roku/;

- "Nabyte wiadomości kolidują z codziennością życia podchorążych" /III rok studiów/;

-"Większość zajęć przeprowadza się tylko w oparciu o program kształcenia, a że jest on przeładowany to nie starcza na to czasu" /student IV roku/;

2. WSOWRiA w Toruniu:

- "Wykładowcy koncentrują się na nauczaniu" /podchorąży II roku/;

- "Wychowanie zepchnięte jest na drugi plan, jedyne wychowanie to dyscyplinowane ograniczanie" /student III roku/;

- "Zbyt wielką wagę przykłada się do przekazywania treści programu /często naszym zdaniem zbędnych/" /IV rok studiów/;

3. WSOWZ we Wrocławiu:

- "Jeżeli ktoś nie zgadza się ze zdaniem nauczycieli, to zostaje ukarany - czy tak powinien wyglądać proces wychowania?" /podchorąży II roku/;

- "Szczota i szmata nie są celami wychowawczymi" /III rok studiów/.

Wyniki badań oraz przytoczone wypowiedzi podchorążych - mimo wysokiego procentu odpowiedzi negatywnych - wskazują na istnienie celów wychowania w programie kształcenia. Rozbieżności w wypowiedziach spowodowane są tym, iż zgodnie z zasadami dydaktyki wykładowca rozpoczynając zajęcia z danego przedmiotu winien poinformować słuchaczy o celach kształcenia, a nie o celach wychowania stawianych przed danym tema-

tem. Być może, że obowiązek ten jest przez niektórych nauczycieli niedopełniany i stąd są różnice w wypowiedziach podchorążych. Słuchacz uważa, że jeśli nie został zapoznany z celami wychowania, to takich nie ma i być nie może. Część z nich nie jest także zainteresowana co do treści analizowanego programu.

Z przeprowadzonych badań wynika także i to, iż jest też pewna grupa wojskowych nauczycieli akademickich, która w realizowanym przez siebie programie zajęć nie dostrzega celów wychowania lub je świadomie pomija, nastawiając się głównie na przekazywanie konkretnych treści.

Następnym zagadnieniem wymagającym omówienia w tej części rozprawy jest kwestia wpływu wiedzy zdobywanej przez podchorążych - na ich osobowość - w procesie kształcenia realizowanym w wyższych uczelniach wojskowych.

Wyniki badań dotyczące tej problematyki przedstawione zostały i zilustrowane na rys. 2 stanowiącym zestawienie odpowiedzi udzielonych w badaniu ankietowym wśród słuchaczy WSO /pyt. 6/.

Zdaniem prawie 39% respondentów, wiedza zdobywana w procesie dydaktycznym wpływa na umiejętność samodzielnego myślenia i działania studentów. Ponad 19% ankietowanych twierdzi, że przekazywanie wiedzy podczas zajęć znajduje swe odbicie w rozwoju intelektualnym słuchaczy. Blisko 15% badanych stanowią ci, którzy uważają, że zdobywane w procesie kształcenia wiadomości w bezpośredni sposób wpływają na wyrobienie odpowiednich postaw, poglądów i przekonań. 12,8%

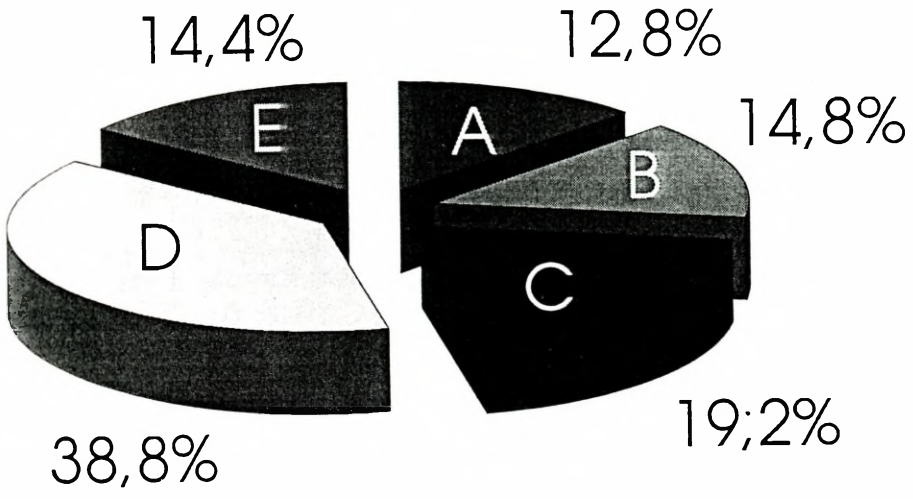

Rys. 2. Wpływ wiedzy zdobywanej przez podchorążych w trakcie zajęć. /A - rozszerzanie i pogłębianie zainteresowań; B - wyrobienie odpowiednich postaw, poglądów i zainteresowań; C - rozwój intelektualny; D - umiejętność samodzielnego myślenia i działania; E - brak odpowiedzi/

badanych podchorążych sądzi, że zajęcia prowadzone przez wykładowców rozszerzają i pogłębiają ich zainteresowania. Około 14% respondentów nie ma sprecyzowanego zdania na ten temat.

Analizując poszczególne wyniki można zauważyć, że w odpowiedziach nie występują rażące rozpiętości i różnice. Zdecydowanie największy odsetek badanych skłania się ku poglądowi, iż proces dydaktyczny w największym stopniu wpływa na ich umiejętność samodzielnego myślenia i działania. Poza tym na pozostałe z pytań odpowiedziała prawie taka sama ilość słuchaczy. Świadczy to o tym, że podchorążowie uczelni wojskowych dzięki zdobywanej w procesie kształcenia wiedzy

rozszerzają i pogłębiają swoje zainteresowania, kształtują swoje poglądy, przekonania i postawy, co jest równoznaczne z wychowawczym znaczeniem i charakterem wiedzy. Wiedza, którą zdobywają w czasie zajęć posiada bezpośredni wpływ na ich wychowanie /i odwrotnie/. Dzięki zdobywanym w WSO wiadomościom, nabywają oni trudnej sztuki samodzielnego myślenia i działania /jako jednego z podstawowych celów procesu dydaktyczno-wychowawczego/. Zaprezentowane wyniki wskazują i na to, że przekazywana wiedza posiada wpływ na rozwój intelektualny studentów, gdyż rozwój sfery umysłowej odbywać się musi przede wszystkim w oparciu o zdobywaną /posiadaną/ wiedzę, tak teoretyczną jak i praktyczną oraz pracę nad sobą /proces samokształcenia i samowychowania/.

Zdobywanie wiedzy z równoczesnym oddziaływaniem wychowawczym na podchorążych, jest kolejnym problemem jaki poddany został analizie w tym podrozdziale.

Dokonano tego w oparciu o otrzymane wyniki badań ankietowych, w których studenci odpowiadali na pytanie: "Czy przekazywana przez wykładowców na zajęciach wiedza teoretyczna i praktyczna przyswajana jest przez Pana równocześnie z kształtowaniem postaw, poglądów i przekonań?" Odpowiedzi słuchaczy kształtowały się w następujący sposób:

a/ tak - 53,2% respondentów /133 badanych/;

b/ nie - 46,8 studentów /117 słuchaczy/.

Zdaniem większości ankietowanych - 53,2% - przekazywana przez kadrę dydaktyczną wiedza w procesie kształcenia, jest przez nich zdobywana wraz z kształtowaniem postaw, poglądów

i przekonań. Prawie 47% badanych uważa, że zdobywane na zajęciach wiadomości nie są studentom jednocześnie przekazywane wraz z określonymi celami wychowawczymi.

Dlaczego tak się dzieje, że aż tak duży odsetek respondentów jest zdania, że zdobywana przez podchorążych w procesie kształcenia wiedza nie jest im przekazywana z równoczesnym realizowaniem procesu wychowania? Odpowiedzi na to pytanie powinny dostarczyć wypowiedzi samych słuchaczy poszczególnych uczelni wojskowych:

1. WSOWŁ w Zegrzu:

- "Zbyt duży nacisk ze strony wykładowców na wiedzę naukową" /I rok studiów/;

- "Uczę się bo chcę skończyć tę szkołę. Moje przekonania i poglądy daleko odbiegają od wpojonych mi tutaj. To jest nieporozumienie" /podchorąży II roku/;

- "Postawę trzeba kształtować samemu, wg własnych wzorów, gdyż w szkole ważniejszym jest "wykucie" na pamięć jakiegoś wzoru czy regułki, którą za 5 minut należy zapomnieć, gdyż do niczego nie jest potrzebna" /IV rok/.

2. WSOWRiA W Toruniu:

- "Najczęściej są podawane suche fakty, które nie kształtują odpowiednich postaw, poglądów, czy przekonań" /podchorąży I roku/;

- "Wykładowcy w większości przekazują tylko suchą wiedzę" /II rok studiów/;

- "Nie przyswajam tego na zajęciach, bo jak zaczną smucić to się chce tylko spać" /słuchacz III roku/;

- "Nauczanie prowadzi się w większości bez powiązania z kształtowaniem postaw" /IV rok/;

3. WSOWZ we Wrocławiu:

- "Zmęczenie ciągłą pracą" /podchorąży I roku/;

- "Nie zawsze wykładowca jest wzorem do naśladowania" /II rok studiów/;

- "Teoria przekazywana przez wykładowców jest oderwana od praktyki" /słuchacz III roku/;

"Otrzymane dane z badań empirycznych oraz prezentowane wypowiedzi podchorążych wskazują na to, iż duża część wykładowców prowadząc zajęcia nastawia się przede wszystkim na przekazywanie określonej sumy wiedzy swoim słuchaczom, traktując problem wychowania podchorążych w sposób marginesowy. Powodem tego może być także niewłaściwie opracowany program studiów oraz jego "przeładowanie".

W podrozdziale tym wskazano na istniejące związki oraz występowanie współzależności pomiędzy procesem kształcenia i procesem wychowania. Z zaprezentowanych w nim wyników badań oraz opinii podchorążych wynika, iż istnieje jedność procesów kształcenia i wychowania rozumiana jako proces dydaktyczno-wychowawczy.

W kolejnej części wskazane zostały sposoby oddziaływań wychowawczych wykładowców na słuchaczy uczelni wojskowych.

4.1.3. Sposoby oddziaływań wychowawczych

W podrozdziale tym scharakteryzowane zostały sposoby oddziaływań wychowawczych stosowane przez nauczycieli

podczas zajęć, efekty tego procesu oraz motywy podchorążych WSO skłaniające ich do zdobywania wiedzy w czasie studiów.

Pierwszym z omawianych problemów jest ocena, dokonana przez słuchaczy, metod oddziaływań wychowawczych stosowanych przez wojskowych nauczycieli akademickich w trakcie procesu kształcenia.

Analizy tego zagadnienia dokonano w oparciu o wyniki badań, które zestawione zostały w tabeli 1.

Pozytywną ocenę wg 67% podchorążych uzyskał przykład osobisty jako jeden ze sposobów oddziaływań wychowawczych. Blisko 25% respondentów uznało ten tryb postępowania za średni. Ocenę niską i żadną wystawiło tej metodzie ok. 8% badanych. Rozbudzenie zainteresowań najwyżej oceniło ok. 57% słuchaczy. Na poziomie średnim sklasyfikowało ten sposób kształtowania postaw, poglądów i przekonań prawie 24% ankietowanych. Zbliżony odsetek podchorążych ocenił tę metodę najniżej. Prawie jedna czwarta respondentów pozytywnie wypowiedziała się na temat przekonywania - jako sposobu stosowanego w procesie wychowania przez nauczycieli. Ok. 50% badanych sposób ten oceniło na poziomie średnim. Co czwarty ankietowany uznał tę metodę za mało skuteczną. Zdaniem 56% słuchaczy odpowiedni przebieg zajęć oceniony został jako najbardziej efektywny sposób oddziaływań wychowawczych. Ponad 33% badanych wystawiło mu ocenę średnią. Co dziesiąty ankietowany twierdzi, że metoda ta jest mało efektywna. Wysoka wymagalność i sprawiedliwość w opiniowaniu słuchaczy przez nauczycieli oceniana jest najwyżej przez ponad połowę

TABELA 1

OCENA SPOSOBÓW ODDZIAŁYWAŃ WYCHOWAWCZYCH
STOSOWANYCH PRZEZ NAUCZYCIELI W TRAKCIE ZAJĘĆ

Lp	Sposób oddziaływań wychowawczych	Ocena										Razem	
		b.pozytywna		pozytywna		średnia		niska		żadna			
		Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%
1.	Przykład osobisty	74	29,6	94	37,6	61	24,4	16	6,4	5	2	250	100
2.	Rozbudzanie zainteresowań	70	28	72	28,8	59	23,6	40	16	9	3,6	250	100
3.	Przekonywanie	12	4,8	51	20,4	127	50,8	36	14,4	24	9,6	250	100
4.	Odpowiedni przebieg zajęć	41	16,4	100	40	84	33,6	19	7,6	6	2,4	250	100
5.	Wysoka wymagalność i sprawiedliwość w ocenianiu słuchaczy	43	17,2	84	33,6	84	33,6	29	11,6	10	4	250	100
6.	Ocenianie pchor. na podstawie kryteriów pozanaukowych	21	8,4	34	13,6	104	41,6	53	21,2	38	15,2	250	100
7.	Przekazywanie treści o charakterze patriotycznym i moralnym	23	9,2	50	20	90	36	64	25,6	23	9,2	250	100

respondentów, a przez ok. 33% pytanych średnio. Nisko sposób ten ocenia blisko 15% badanych. Kryterium pozanaukowe stosowane w ocenianiu podchorążych jako tryb oddziaływania wychowawczego nauczycieli klasyfikuje najwyżej 22% badanych, a ok. 42% wystawia temu sposobowi ocenę średnią. Ok. 36% respondentów nisko ocenia taką metodę kształtowania postaw, poglądów i przekonań. W ocenie prawie 30% pytanych, przekazywanie treści o charakterze patriotycznym i moralnym jest najlepszym sposobem oddziaływań wychowawczych nauczycieli stosowanym w czasie zajęć. Średnio ocenia tę metodę 36% badanych, a nisko prawie 35%.

Zdaniem ankietowanych podchorążych do najbardziej efektywnych sposobów oddziaływań wychowawczych stosowanych przez wojskowych nauczycieli akademickich w procesie dydaktycznym zaliczają oni:

1/ przykład osobisty /67,2% b. pozytywnych - 29,6% - i pozytywnych - 37,6% - ocen/;

2/ rozbudzanie zainteresowań /56,8% ocen b.pozytywnych - 28% - i pozytywnych - 28,8%/;

3/ odpowiedni przebieg zajęć /56,4% b.pozytywnych - 16,4% i pozytywnych - 40% - ocen/;

Wśród najmniej skutecznych metod wychowawczych stosowanych w procesie kształcenia słuchacze wymieniają:

1/ ocenianie podchorążych na podstawie kryteriów pozanaukowych /36,4% ocen niskich - 21,2% - i żadna - 15,2%/;

2/ przekazywanie treści o charakterze patriotycznym i moralnym /34,8 ocen niskich - 25,6 i żadna - 9,2%/.

Kolejną kwestią wymagającą omówienia jest realizacja procesu wychowania i jego efekty uzyskiwane w poszczególnych WSO. Analizy tego problemu dokonano w oparciu o otrzymane wyniki badań na podstawie pytania umieszczonego w kwestionariuszu ankiety opracowanej dla podchorążych /pyt. 5/. Na pytanie: "Jak Pan sądzi, czy proces kształtowania postaw, poglądów i przekonań realizowany w Szkole daje określone efekty?", słuchacze odpowiedzieli:

a/ tak - 48% respondentów /120 studentów/.

b/ nie - 52% badanych /130 podchorążych/.

Zastanawiająca i budząca zdziwienie jest liczba tylko 48% ankietowanych, którzy uważają, że proces wychowania realizowany w WSO daje zamierzone efekty. Na pytanie uzupełniające - jakie to są efekty? - udzielono w badanych uczelniach wojskowych następujących odpowiedzi:

1/ podchorążowie WSOWŁ w Zegrzu:

- "Patrząc po sobie" wydoroślałem - zostałem wciągnięty w dorosłe życie, pełne odpowiedzialności" /słuchacz I roku/;

- "Kształtuje żołnierza - obywatela, odpowiedzialnego pod względem moralnym, patriotę, przykładnego obywatela" /III rok studiów/;

- "Niektórzy dzięki temu postrzegają potem żołnierza jako człowieka, a nie jak rzecz" /IV rok/;

2/ podchorążowie WSOWRiA w Toruniu:

- "Przygotowanie do przyszłej pracy" /słuchacz I roku/;

- "Uczy odpowiedzialności, kształtuje postawy patriotycz-

ne, kształtuje świadomego swej roli w społeczeństwie człowieka" /II rok studiów/;

3/ podchorążowie WSOWZ we Wrocławiu:

- "Większość podchorążych staje się pełnowartościowymi oficerami rozumiejącymi problemy swoich podwładnych" /student I roku/;

- "Otwiera oczy na rzeczywistość i sprawy wojska" /II rok/;

- "W pozytywnym tego słowa znaczeniu zwiększa odpowiedzialność, dokładność i troskę o innych" /słuchacz III roku/;

- "Rozwija osobowość i szybkość podejmowania decyzji" /IV rok/.

Cytowane wypowiedzi słuchaczy świadczą o tym, że proces wychowania realizowany w badanych WSO daje pożądane efekty, a sami podchorążowie potrafią je wyartykułować. Niekorzystnym zjawiskiem jest jednak to, że większa ich część nie dostrzega określonych skutków tego procesu. Dlatego też 52% ankietowanych uważa, że proces kształtowania postaw, poglądów, przekonań i zainteresowań nie spełnia pokładanych w nim nadziei. Jako przyczynę takiego stanu rzeczy podchorążowie wymieniają:

1/ w WSOWŁ w Zegrzu:

- "Ponieważ większa część poglądów jest narzucana z góry, a nie przyjęcie ich bądź odmienne, często ponosi za sobą konsekwencje dyscyplinarne /na stopie przełożony - podwładny" /student I roku/;

- "Wykształca w słuchaczu reakcje obronne przed wojskiem. Już teraz 90% moich znajomych uciekłoby z wojska, gdyby mieli inne perspektywy. Co będzie dalej" /podchorąży II roku/;

- "Ponieważ jest "robiony" na siłę" /IV rok/;

2/ w WSOWRiA w Toruniu:

- "Nikt nie zwraca na to uwagi" /I rok studiów/;

- "Za mały nacisk kładzie się na przekazywanie tych postaw i poglądów" /II rok/;

- "Uczy kombinować, poniżać innych o ile jest to możliwe, uczy też niesprawiedliwego oceniania" /słuchacz III roku/;

- "Proces ten jest w szkole wadliwy i nikt się tym nie przejmuje" /student IV roku/;

3/ w WSOWZ we Wrocławiu:

- "Większość oficerów dba o interesy własne a nie o interesy podchorążych" /I rok studiów/;

- "Nie zwraca się uwagi na wychowanie żołnierza - patrioty , lecz stwarza się warunki kujonom /nie tym z zainteresowaniem przedmiotem, lecz grzecznym chłopczykom uczącym się, bo tak mama kazała/" /II rok/;

- "Rzeczywistość w znacznym stopniu odbiega od treści przekazywanych w WSO" /słuchacz IV roku/;

Tak krytyczne ustosunkowanie się podchorążych do analizowanej problematyki efektywności procesu wychowania prowadzić musi do wniosku, że nie wszyscy wykładowcy w czasie prowadzonych zajęć - z należytą starannością - kładą nacisk na kształtowanie postaw, poglądów i przekonań wśród słucha-

czy realizując głównie program kształcenia. Ponadto widoczne jest u ankietowanych niedocenianie rzeczywistych efektów procesu wychowania, które mogą być spowodowane zarówno nadmierną skromnością podchorążych, jak też i aktualną sytuacją społeczno-polityczną i gospodarczą w kraju, co na pewno nie pozostaje bez związku z otrzymanymi wynikami. Poza tym skutki tego procesu nie są tak bardzo wymierne /widoczne/, łatwe do zmierzenia i porównania jak np. efekty procesu kształcenia, którego miernikiem mogą być chociażby oceny w indeksach.

Występująca teza o wpływie współczesnej, skomplikowanej sytuacji społeczno-politycznej w Polsce i pewnym kryzysie norm moralnych /występującym w naszym społeczeństwie/ wydaje się być uzasadniona.

Ostatnim z omawianych zagadnień - w tej części rozprawy - są motywy jakimi kierują się podchorążowie WSO w procesie zdobywania wiedzy w trakcie zajęć.

Otrzymane dane empiryczne dotyczące wyżej wymienionej problematyki ilustruje rysunek 3, w którym zaprezentowano procentowy wskaźnik odpowiedzi, udzielonych przez badanych studentów /pyt. 10 ankiety/.

Dla blisko 55% ankietowanych najistotniejszym czynnikiem motywującym słuchaczy do kształcenia się w czasie studiów winna być ich przyszła praca. Zdaniem ok. 21% respondentów podstawowym motywem pogłębiania swej wiedzy jest wykorzystanie jej w życiu. Ponad 11% badanych uważa, że posiadana

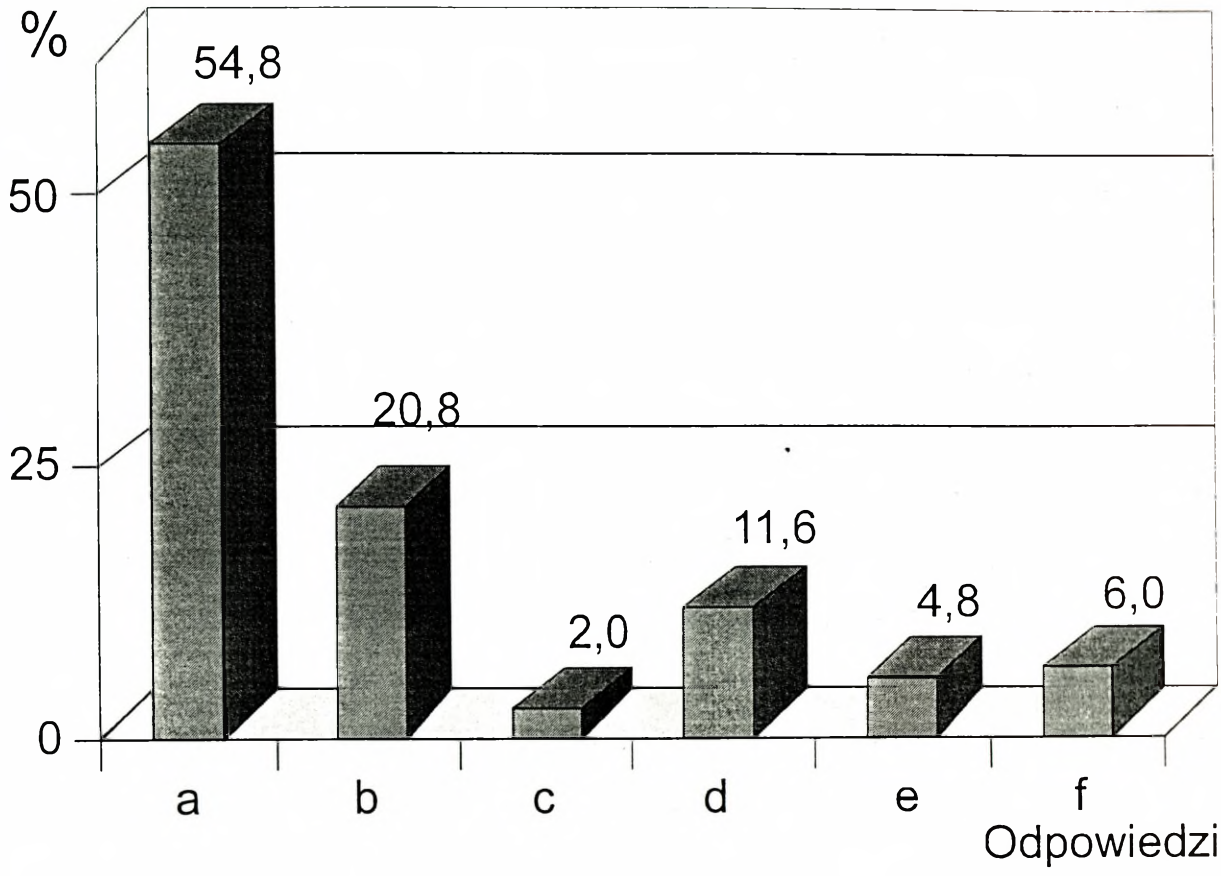

Rys. 3. Czynniki motywujące podchorążych do zdobywania wiedzy na zajęciach /a- przyszła praca; b - wykorzystanie jej w życiu; c - zaspokojenie swoich potrzeb; d- konsekwencje grożące ze strony przełożonych; e - wewnętrzna przyczyna poznania czegoś nowego; f - brak zdania/.

wiedza i wiadomości zdobywane w procesie kształcenia wynikają głównie ze strachu i obawy przed grożącymi im konsekwencjami ze strony dowódców i wykładowców. Prawie 5% podchorążych przyswaja sobie wiedzę przede wszystkim z wewnętrznej potrzeby poznania czegoś nowego. Tylko 2% odpowiadających twierdzi, że zdobywana przez nich wiedza jest wyłącznie

rezultatem zaspokajania /głównie/ swych potrzeb. 6% respondentów nie ma na ten temat wyrobionego zdania.

Z analizy zaprezentowanych wyników wynika, że podchorążowie WSO, w których przeprowadzone zostały badania dużą rolę przypisują procesowi kształcenia realizowanemu przez wojskowych nauczycieli akademickich. Dzięki studiom słuchacze przyswajając sobie wiedzę, wiadomości i umiejętności zdobywają je, głównie z myślą o późniejszym wykorzystaniu ich w pracy zawodowej i służbie oraz w życiu, co prowadzić musi do zaspokajania potrzeb /stąd tak mały procent odpowiedzi/. Jednym z podstawowych motywów uczenia się jest rozbudzanie u studentów aspiracji prowadzących do wewnętrznej potrzeby poznania nowych zjawisk, rzeczy, poglądów dotyczących najróżniejszych tematów, a więc sięgania w głąb ludzkiej wiedzy. Nie bez znaczenia jest tu także odpowiednie kształtowanie przez wykładowców osobowości podchorążych, wyrabianie właściwego stosunku do otaczającej ich rzeczywistości, prezentowanie właściwych postaw oraz pobudzanie do samodoskonalenia się.

Cały ten bardzo złożony proces odbywać się musi pod nadzorem, kontrolą i przy współudziale słuchaczy, kadry dowódczej i dydaktycznej, która wkraczać powinna wszędzie tam, gdzie proces ten zbacza z obranego wcześniej toru, poprzez wyciąganie konsekwencji w stosunku do nie spełniających oczekiwań i odstających słuchaczy.

Tematem ostatniej części omawianego podrozdziału - bę-

dącej kontynuacją i uzupełnieniem dotychczasowych wywodów - będą realizowane w uczelni wojskowej - cele wychowania i ich skuteczność.

4.1.4. Cele wychowania

Jednym z podstawowych zadań uczelni wojskowej jest wyposażenie przyszłego oficera Wojska Polskiego w odpowiednią wiedzę umożliwiającą mu aktywny udział w życiu społecznym, wykonywanie pracy zawodowej, służbę Ojczyźnie, a także samodzielne znalezienie swego miejsca w świecie idei, poglądów, wartości i postaw.

W celu wytworzenia pozytywnej /wychowawczo/ atmosfery z całokształtu procesu dydaktyczno-wychowawczego szkoły wyodrębniono niżej określone cele wychowawcze realizowane w WSO. Cele te oraz ich skuteczność w oddziaływaniu na słuchaczy zawarte zostały w tabeli 2.

W wyniku przeprowadzonych badań stwierdzono, że ponad 22% udzielających odpowiedzi /podchorążych/ uznaje skuteczność rozwoju motywacji do nauki i aktywności intelektualnej za b. wysoką i wysoką. Ok. 78% ankietowanych ten cel wychowawczy określa na poziomie słabym i żadnym. Dla 64% respondentów najwyżej cenionym celem realizowanym w WSO jest ukształtowanie właściwej postawy zawodowej i cech psychofizycznych niezbędnych w służbie wojskowej. Cel ten nie ma większego znaczenia dla 36% słuchaczy. Ukształtowanie kultury współżycia społecznego jest dla 32% badanych najistotniej-

TABELA 2

SKUTECZNOSC REALIZOWANYCH W WSO CELÓW WYCHOWAWCZYCH

Lp	Cele wychowawcze	Skuteczność										Razem	
		b. wysoka		wysoka		słaba		żadna		nie wiem			
		Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%
1.	Rozwój motywacji do nauki, aktywności intelektualnej	11	4,4	45	18	140	56	54	21,6	0	0	250	100
2.	Ukształtowanie własnej postawy zawodowej i cech psychofizycznych niezbędnych w służbie wojsk.	37	14,8	123	49,2	74	29,6	16	6,4	0	0	250	100
3.	Ukształtowanie kultury współżycia społecznego	11	4,4	69	27,6	126	50,4	44	17,6	0	0	250	100
4.	Ukształtowanie postawy obywatelskiej i patriotycznej	19	7,6	81	32,4	115	46	29	11,6	6	2,4	250	100
5.	Ukształtowanie postawy prospołecznej i wysokich walorów etyczno-moralnych	7	2,8	59	23,6	120	48	53	21,2	11	4,4	250	100
6.	Wszechstronny rozwój fizyczny i zdrowotny	76	30,4	110	44	53	21,2	8	3,2	3	1,2	250	100

szym celem wychowawczym jaki należy osiągnąć podczas studiów w WSO. Zdaniem 68% badanych podchorążych skuteczność tego celu jest bardzo znikoma. Według 40% respondentów najwyższą wartością jaka powinna być wyniesiona z uczelni wojskowej jest ukształtowanie postawy obywatelskiej i patriotycznej. Przeciwnego zdania jest blisko 60% ankietowanych. Dla ponad 26% studentów najważniejszym celem WSO jest ukształtowanie postawy prospołecznej i wysokich walorów etyczno-moralnych. Ok. 69% badanych uznaje skuteczność tego celu za słabą i żadną. Blisko trzy czwarte respondentów stwierdza, że najskuteczniejszym celem wychowawczym realizowanym w uczelni wojskowej jest wszechstronny rozwój fizyczny i zdrowotny. Prawie jedna czwarta badanych sądzi, że skuteczność tego celu jest niska lub żadna.

Opisane wyniki badań wskazują na to, iż dla ankietowanych podchorążych WSO najbardziej czytelnymi i skutecznymi celami wychowawczymi realizowanymi /oraz osiąganymi/ w procesie studiowania /w uczelni wojskowej/ są: wszechstronny rozwój fizyczny i zdrowotny oraz ukształtowanie właściwej postawy zawodowej i cech psychofizycznych niezbędnych w służbie wojskowej. Do celów o najniższej skuteczności zaliczają oni natomiast: ukształtowanie postawy prospołecznej i wysokich walorów etyczno-moralnych, a także rozwój motywacji do nauki i aktywności intelektualnej.

Na cele o najmniejszej skuteczności oddziaływań wychowawczych powinni zwrócić szczególną uwagę tak wykładowcy, jak i kadra dowódcza realizując z podchorążymi proces dydaktyczno-wychowawczy w WSO.

4.2. Kształtowanie cech psychofizycznych

Przedmiotem rozważań niniejszego podrozdziału są cechy psychofizyczne kształtowane u podchorążych WSO w trakcie ich pobytu w uczelni.

Dostrzegalna przez słuchaczy siła zmiany zachodzącej ich zdaniem w procesie dydaktyczno-wychowawczym - z uwzględnieniem poszczególnych właściwości - ujęta została w tabeli 3.

Z przeprowadzonych badań wynika, że 24% badanych podchorążych w znacznym stopniu zauważa u siebie zmiany w zakresie sprawności intelektualnej i zainteresowań. Ponad 46% respondentów twierdzi, iż cecha ta w niewielkim stopniu uległa modyfikacji. Blisko 30% ankietowanych jest zdania, że we właściwości tej zmiana jest niewidoczna i żadna. W zakresie wiedzy ogólnej i humanistycznej radykalną odmianę dostrzega 17,2% udzielających odpowiedzi, a co drugi badany zmianę tę określa jako niewielką. 30% badanych nie stwierdza u siebie żadnych różnic w poziomie wiedzy ogólnej i humanistycznej. Dla 84% respondentów /i jest to największy odsetek badanych/ zasadniczą cechą ulegającą przekształceniom jest wiedza ogólnowojskowa. Zmianę tej właśnie wiedzy w stopniu niewielkim dostrzega 15,2% badanych, a tylko niewielki ich odsetek /0,8%/ żadnych zmian w tym zakresie nie odczuwa. Istotną ewolucję wiedzy i umiejętności niezbędnych w procesie dowodzenia zauważa u siebie ponad 65% odpowiadających. Zdaniem 30,4% respondentów zmiana ta występuje w stopniu niewielkim, a dla znikomego procentu badanych /2,4%/ jest ona żadna i brak zmiany nie występuje. Ok. 36% ankietowanych

TABELA 3

DOSTRZEGALNA W CZASIE POBYTU W UCZELNI

SIŁA ZMIANY CECH PSYCHOFIZYCZNYCH PODCHORĄŻYCH

Lp	Cechy psychofizyczne	Dostrzegalna siła zmiany										Razem	
		w znacznym stopniu		w stopniu niewielkim		brak zmiany		żadna		nie wiem			
		Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%
1.	Sprawność intelektualna, zainteresowania	60	24	116	46,4	48	19,2	26	10,4	0	0	250	100
2.	Wiedza ogólna i humanistyczna	43	17,2	129	51,6	47	18,8	28	11,2	3	1,2	250	100
3.	Wiedza ogólnowojskowa	210	84	38	15,2	2	0,8	0	0	0	0	250	100
4.	Wiedza i umiejętności niezbędne w procesie dowodzenia	163	65,2	76	30,4	3	1,2	3	1,2	5	2	250	100
5.	Wiedza praktyczna i umiejętności specjalistyczne	89	35,6	129	51,6	8	3,2	16	6,4	8	3,2	250	100
6.	Cechy psychiczne niezbędne na polu walki	93	37,2	98	39,2	11	4,4	22	8,8	26	10,4	250	100
7.	Postawy zawodowe	157	62,8	70	28	13	5,2	10	4	0	0	250	100
8.	Postawy prospoł.	11	4,4	127	50,8	71	28,4	25	10	16	6,4	250	100
9.	Postawy moralne	24	9,6	113	45,2	86	34,4	22	8,8	5	2	250	100
10	Postawy patriotyczno-obywat.	44	17,6	102	40,8	85	34	19	7,6	0	0	250	100
11	Wrażliwość estetyczna	33	13,2	83	33,2	86	34,4	39	15,6	9	3,6	250	100
12	Stan zdrowia i kondycja fiz.	167	66,8	59	23,6	20	8	4	1,6	0	0	250	100

dostrzega u siebie zasadniczą odmianę poziomu wiedzy praktycznej i umiejętności specjalistycznych. Co drugi badany zmiany w tym zakresie ocenia jako niewielkie, a blisko 10% uważa, że one nie występują. Ponad 37% respondentów twierdzi, że zasadnicza siła zmiany nastąpiła w przypadku cech psychicznych niezbędnych na polu walki. Zbliżony odsetek badanych /39,2%/ jest zdania, że właściwość ta ewoluowała w stopniu niewielkim. Ok. 13% podchorążych sądzi, że w obrębie tej cechy nie wystąpiły u nich żadne zmiany. Ponad 10% ankietowanych miało problemy z udzieleniem odpowiedzi na to pytanie. W grupie postaw zawodowych radykalną zmianę dostrzega ok. 63% respondentów, a w stopniu niewielkim 28%. Odmiany tego typu postaw nie zauważa u siebie ok. 9% badanych. W zakresie postaw prospołecznych zasadniczą ich ewolucję dostrzega tylko 4,4% udzielających odpowiedzi. Co drugi ankietowany zmiany tych postaw ocenia jako niewielkie, a blisko 40% twierdzi, że w ich przypadku takowe nie występują. 6,4% odpowiadających nie ustosunkowało się do tego zagadnienia. Postawy moralne w stopniu znacznym uległy przekształceniom u ok. 10% respondentów, a w niewielkim wymiarze u 45,2% badanych podchorążych. Dla ponad 45% słuchaczy zmiany w tym zakresie są niedostrzegalne. W grupie postaw patriotyczno-obywatelskich blisko 18% ankietowanych zauważa u siebie radykalne zmiany. Ok. 41% respondentów odmianę tego rodzaju określa jako niewielką. Zbliżony ich odsetek /41,6%/ twierdzi, iż zmiana taka nie nastąpiła. Kolejną z cech jest wrażliwość estetyczna, której ewolucję w stopniu znacznym dostrzega 13,2% badanych. Co trzeci ankietowany sądzi, że

przekształcenia te są niewielkie, a co drugi uważa, iż zmiany takie nie występują. Istotne znaczenie dla 66,7% udzielających odpowiedzi ma znaczna poprawa stanu zdrowia i kondycji fizycznej podczas studiów w WSO. Dla ok. 24% badanych ich kondycja w tym czasie uległa zmianie w stopniu niewielkim, a u blisko 10% była ona żadna.

Analiza otrzymanych wyników upoważnia do sformułowania następujących stwierdzeń:

1/ Zdaniem podchorążych, w czasie ich dotychczasowego pobytu w uczelni, w mniejszym bądź większym stopniu /lub też żadnym/ dostrzegają oni u siebie zachodzące zmiany w zakresie określonych cech psychofizycznych;

2/ Do najistotniejszych cech, które uległy przekształceniom w stopniu znacznym, słuchacze WSO zaliczają:

a/ wiedzę ogólną /84% badanych/;

b/ stan zdrowia i kondycję fizyczną /66,8% respondentów/;

c/ wiedzę i umiejętności niezbędne w procesie dowodzenia /65,2% ankietowanych/;

d/ postawy zawodowe - zdyscyplinowanie, odpowiedzialność, wymagalność /62,8% badanych/;

3/ W grupie cech psychofizycznych, w których studenci badanych uczelni wojskowych nie dostrzegli wystąpienia żadnej zmiany, bądź jej brak wymienić należy:

a/ wrażliwość estetyczną /50% ankietowanych/;

b/ postawy moralne /43,2% respondentów/;

c/ postawy patriotyczno-obywatelskie /41,6% odpowiadających/;

d/ postawy prospołeczne /38,4% badanych/.

Rozwinięciem problematyki kształtowania u podchorążych WSO cech psychofizycznych jest kolejne zagadnienie poddane omówieniu w tym podrozdziale. Dotyczy ono wykształcenia u słuchaczy uczelni wojskowych odpowiednich cech osobowościowych w procesie oddziaływań dydaktyczno-wychowawczych.

Opracowane wyniki badań przedstawione zostały na wykresie 1, w którym zilustrowano dokonywane przez ankietowanych wybory określonych cech.

Zaprezentowane na wykresie dane świadczą o tym, że wszystkie z wymienionych w ankiecie cech, choć w różnym stopniu zostały wykształcone u studentów w procesie dydaktyczno-wychowawczym prowadzonym w szkole przez nauczycieli akademickich.

Odpowiednie ilości bezwzględne /ilość wyborów/ pozwalają na wyodrębnienie dwóch charakterystycznych grup cech osobowościowych ukształtowanych u podchorążych w procesie zdobywania wiedzy oraz kształtowania postaw, poglądów i przekonań. Do grupy pierwszej zaliczyć możemy te z cech, które najczęściej wskazywane były przez respondentów. Należą do nich: dyscyplina /142 wybory/, samodzielność /122 wskazania/, odpowiedzialność /121 odpowiedzi/, zaradność /104 wybory/, wytrwałość /96 wskazań/.

Grupę drugą stanowią te cechy, które w sposób wyraźny odstają w ilości wyborów od pozostałych właściwości osobowościowych. Stanowią je: dobroć i życzliwość /tylko 2 wska-

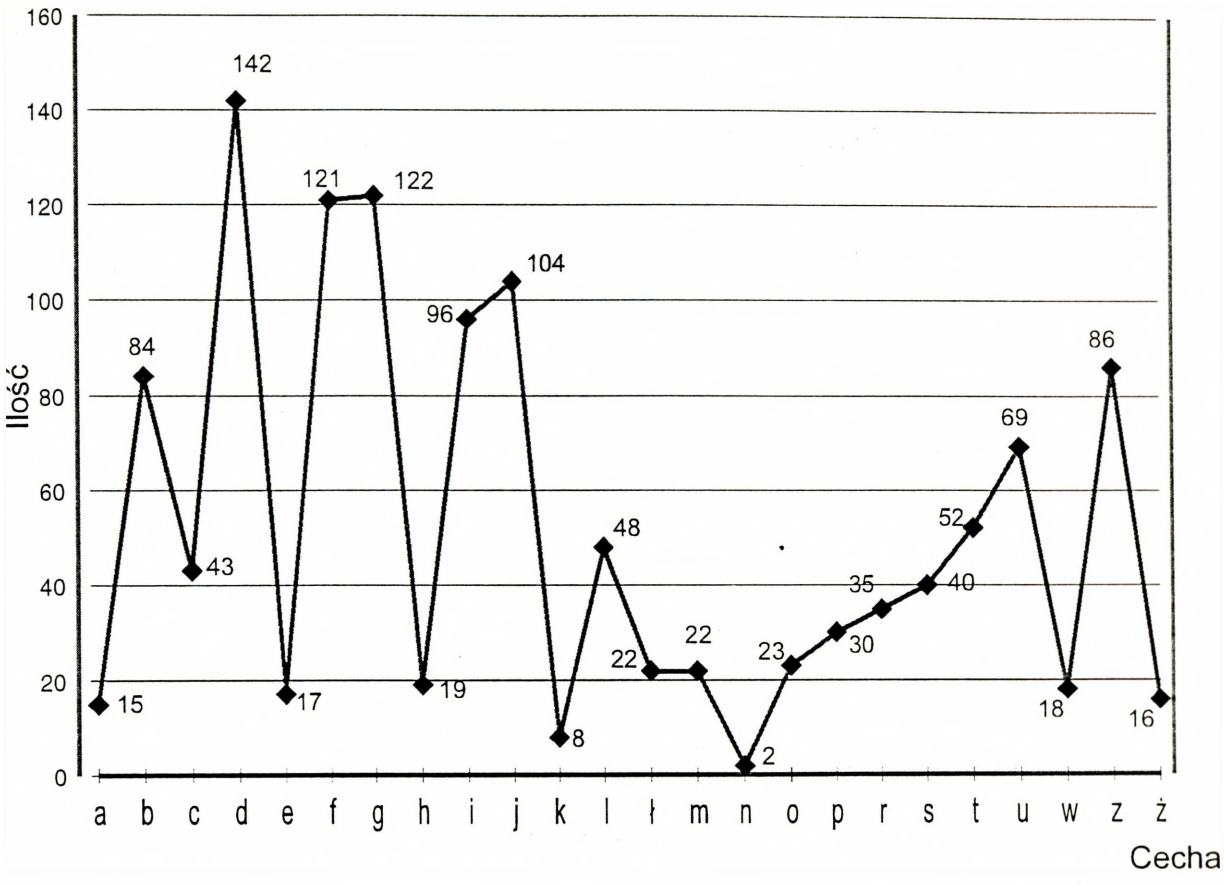

Wykres 1. Rozkład cech wykształconych u podchorążych w procesie dydaktyczno-wychowawczym WSO.
/a - wiedza, mądrość; b - posiadanie własnych poglądów; c - praca; d - dydscyplina; e - rzetelność; f - odpowiedzialność; g - samodzielność; h - aktywność; i - wytrwałość; j - zaradność ; k - uczciwość, szczerość; l - odwaga; ł - lojalność; m - sprawiedliwość; n - dobroć; o -wyrozumiałość; p - fantazja; r - wyobraźnia; s - ambicja; t - niezależność ; u -stanowczość; w - miłość do Ojczyzny; z - cwaniactwo, ż - inne/.

zania/, uczciwość i szczerość /8 wyborów/, wiedza i mądrość /15 odpowiedzi/, inne - takie jak np. kombinatorstwo, pociąg do alkoholu - /16 wskazań/, rzetelność /17 wyborów/.

Dla każdego człowieka chcącego właściwie funkcjonować i żyć w otaczającej go rzeczywistości, prezentującego swoim postępowaniem, głoszonymi poglądami i przekonaniami właściwe

postawy, wszystkie z zaznaczonych na wykresie 1 - cech powinny mieć jednakowe znaczenie /poza cwaniactwem i chamstwem/. Służba wojskowa, jej specyfika i uwarunkowania, wymagają jednak położenia nacisku i wyeksponowania oraz - jak gdyby - pewnego uszeregowania przyjętych w społeczeństwie wartości. Stąd też nie należy się dziwić, że takie a nie inne cechy znalazły się na poszczególnych poziomach "krzywej" sporządzonej na podstawie ilości odpowiedzi udzielonych przez podchorążych. Tak więc na samym szczycie znalazły się te z cech, które dla słuchaczy WSO - przyszłych oficerów WP - są najbardziej pożądane.

Kontynuacją zagadnienia kształtowania u podchorążych uczelni wojskowych określonych cech psychofizycznych jest uszczegółowienie tych z cech, które zdaniem badanych sprzyjają odbywaniu służby wojskowej.

Analizy tego problemu dokonano w oparciu o wyniki badań, których ilustrację przedstawia rysunek 4.

Dane te wskazują na to, że wszystkie z wymienionych /wyżej/ cech sprzyjają zdaniem słuchaczy WSO odbywaniu przez nich służby wojskowej.

Ilość poszczególnych wyborów umożliwia jednak dokonanie pewnej ich klasyfikacji /wg kryterium bezwzględnej ilości wskazań/ i wyodrębnienia czterech istotnych dla badanej problematyki grup / w/w cech/.

Grupę pierwszą stanowią: odporność na stresy /165 wyborów/, sprawność fizyczna /143 odpowiedzi/ oraz umiejętność współżycia z kolegami /142 wskazania/, a więc cechy, które najczęściej wybierane były przez studentów.

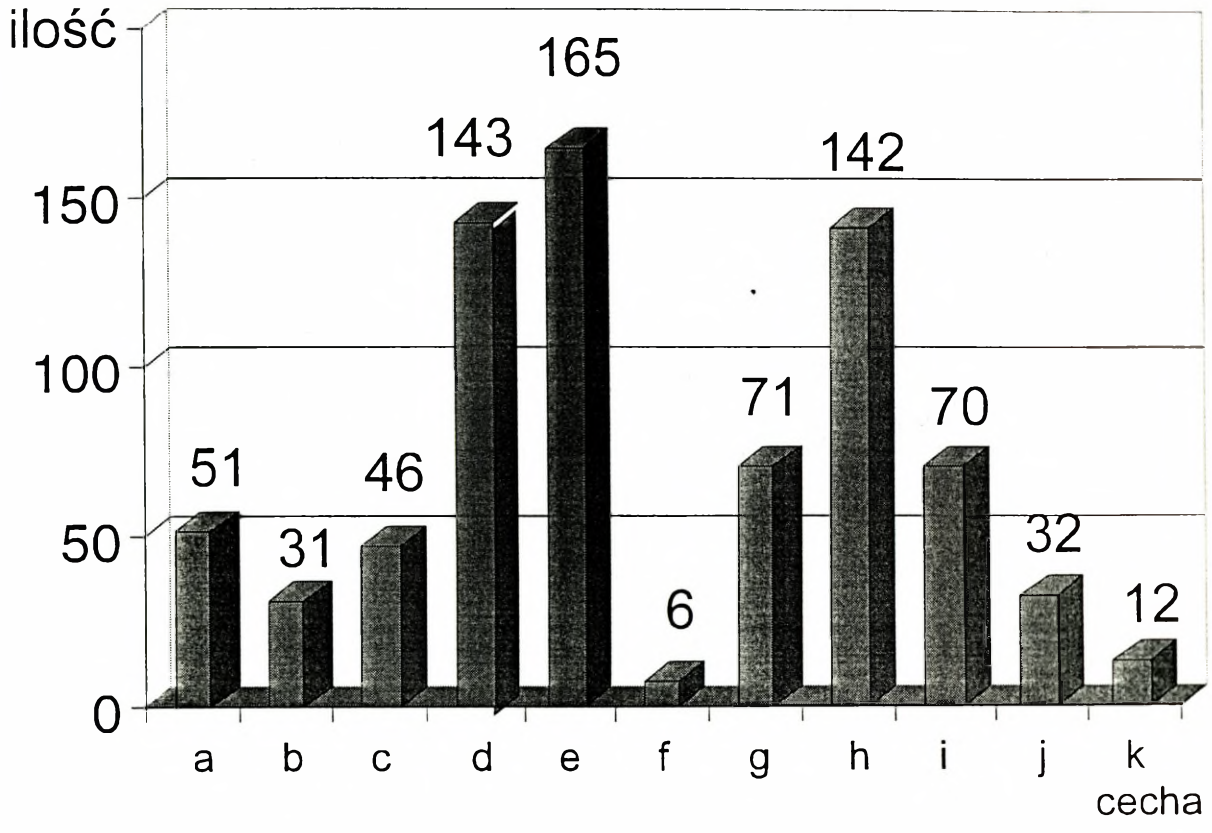

Rys. 4. Cechy sprzyjające odbywaniu służby wojskowej przez podchorążych.
/a - wiedza ogólna; b - wiedza specjalistyczna; c - wiedza ogólnowojskowa; d - sprawność fizyczna; e - odporność na stresy; f - patriotyzm; g - cwaniactwo; h - umiejętność współżycia z kolegami; i - umiejętność współżycia z przełożonymi; j - posłuszeństwo, karność, dyscyplina; k - chęć pogłębiania wiedzy/.

Grupa druga to: cwaniactwo /71 wyborów/ i umiejętność współżycia z przełożonymi /70 wskazań/.

Do kolejnej z grup ankietowani zaliczyli: wiedzę ogólną /51 odpowiedzi/, wiedzę ogólnowojskową /46 wyborów/, posłuszeństwo, karność i dyscyplinę /32 wskazania/ oraz wiedzę specjalistyczną /31 wyborów/.

Grupę czwartą - ostatnią - stanowią te z cech, które najrzadziej wskazywane były przez respondentów, tj.: chęć pogłębienia wiedzy /12 wyborów/ i patriotyzm /tylko 6 odpowiedzi/.

Zaprezentowane wyniki świadczą o tym, iż w procesie dydaktyczno-wychowawczym realizowanym w uczelni wojskowej przez nauczycieli akademickich i dowódców, kształtowane są u podchorążych cechy sprzyjające odbywaniu przez nich służby wojskowej. Są to zarówno cechy psychiczne /np. odporność na stresy/, fizyczne /np. sprawność fizyczna/, jak i cechy intelektualne /np. wiedza ogólnowojskowa i specjalistyczna/.

4.3. Ocena działalności wychowawczej kadry dydaktycznej i dowódczej

Przedmiotem rozważań tegoż podrozdziału jest dokonanie przez podchorążych WSO oceny działalności wychowawczej wojskowych nauczycieli akademickich i dowódców pododdziałów oraz przytoczenie charakterystycznych wypowiedzi słuchaczy na powyższy temat.

Omawianą problematykę ziterpretowano w oparciu o przedstawienie wyników badań dotyczących kwestii zaufania studentów uczelni wojskowych do wykładowców i przełożonych oraz ich oceny pracy wychowawczej prowadzonej z podwładnymi.

4.3.1 Zaufanie do wykładowców

Pierwszym z omawianych zagadnień jest deklarowane przez podchorążych zaufanie do nauczycieli akademickich.

Otrzymane dane związane z w/w problematyką ujęte zostały na rysunku 5.

Blisko połowa ankietowanych /46,4%/ nie zwróciłaby się do wykładowcy z prośbą o pomoc lub radę w razie kłopotów osobistych. Ok. 23% badanych jest zdania, że o tego typu pomoc raczej by nie zabiegało. Prawie 15% respondentów uważa, że w określonych okolicznościach o radę lub pomoc można zwrócić się do nauczyciela. Tylko 7,6% udzielających odpowiedzi stwierdza, że na wojskowych nauczycielach akademickich można polegać w każdej sytuacji. Ok. 9% ankietowanych podchorążych nie ma wyrobionego zdania na ten temat.

Wyniki te jednoznacznie wskazują na to, że zdecydowana większość słuchaczy - 69,2% - nie jest skłonna do zwrócenia się o pomoc do wykładowcy w razie kłopotów osobistych. Tylko 22% na takie poparcie może i chce liczyć.

Świadczy to o braku, lub małym zaufaniu podchorążych do nauczycieli akademickich oraz niezbyt wielkim z ich strony zainteresowaniu sprawami osobistymi swoich słuchaczy. Wskazuje to również i na to, że bezpośredni kontakt studentów z wykładowcami ograniczony jest przede wszystkim do zajęć dydaktycznych /a winę za to ponoszą tak sami nauczyciele, jak i słuchacze oraz brak czasu na tego typu kontakty i spotkania/.

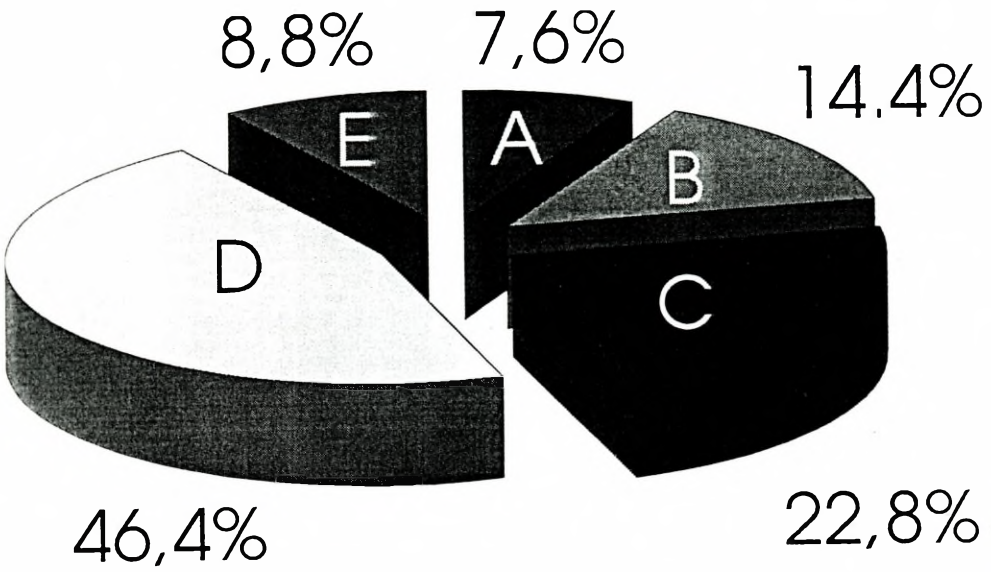

Rys. 5. Zaufanie podchorążych do wykładowców.
/A - tak; B - raczej tak; C - raczej nie; D - nie;
E - brak zdania/.

4.3.2. Ocena pracy wychowawczej dowódców pododdziałów

Następnym problemem wymagającym poruszenia w tej części rozprawy jest zagadnienie związane z działalnością kadry dowódczej i jej wpływ na przebieg procesu wychowania i kształcenia podchorążych WSO.

Wyniki badań dotyczące tej problematyki opracowane zostały na podstawie pytania umieszczonego w kwestionariuszu ankiety dla słuchaczy uczelni wojskowych /pyt. 13/, gdzie mieli oni możliwość wypowiedzenia się na ten temat. Na pytanie zawarte w ankiecie: "Czy działalność kadry dowódczej w trak-

cie prowadzonych przez nią zajęć wpływa na kształtowanie Pana postaw, przekonań i poglądów oraz zdobywanie nowych i przydatnych wiadomości", podchorążowie udzielili następujących odpowiedzi:

a/ tak - 58,4% respondentów /146 słuchaczy/;

b/ nie - 41,6% ankietowanych /104 studentów/.

Większość badanych, bo ponad 58% uważa, że dowódcy prowadząc zajęcia z podchorążymi wpływają w pozytywny sposób na ich wychowanie i kształcenie. Pomaga to słuchaczom w odpowiednim kształtowaniu postaw, poglądów i przekonań oraz zainteresowań, a także zdobyciu w uczelni wiedzy, którą będą oni mogli we właściwy sposób wykorzystać w swej przyszłej pracy oraz działalności. Niepokojącym jest fakt, iż tak duża ilość podchorążych /42%/ nie widzi u swoich dowódców właściwego oddziaływania dydaktycznego i wychowawczego. Bierze się to stąd, iż zdecydowaną większość kadry dowódczej stanowią ludzie młodzi, nie posiadający większego doświadczenia życiowego oraz odpowiedniego przygotowania pedagogicznego. Z wiedzy, którą posiadają nie potrafią we właściwy sposób skorzystać i umiejętnie jej przekazać. Poza tym bardziej są zainteresowani w realizacji zadań pododdziału niż skupieniu uwagi na problemach kształcenia i wychowania. Potwierdzają to wypowiedzi słuchaczy poszczególnych uczelni wojskowych:

1/ WSOWŁ w Zegrzu:

- "Ponieważ kadra nie przejawia żadnej inicjatywy w tej dziedzinie" /student I roku/;

- "Kadra nie przykłada do tego żadnej wagi - boją się tylko o swoje miesięczniki" /II rok/;

- "Kadra jest zbyt słabo przygotowana do prowadzenia takiego procesu wychowawczego" /słuchacz III roku/;

- "Niewielu jest dla mnie wzorem do naśladowania" /IV rok studiów/.

2/ WSOWRiA w Toruniu:

- "Są oni zbyt agresywni itp., mam nadzieję, że nie będę taki kiedyś" /I rok studiów/;

- "Kadra nie interesuje się kształtowaniem postaw tylko wyrobieniem posłuchu - najważniejsze są tu rejony" /słuchacz II roku/;

- "Bo są głupsi niż ustawa przewiduje!" /III rok/;

- "Nie zawsze odpowiedni ludzie piastują odpowiednie stanowiska" /student IV roku/;

3/ WSOWZ we Wrocławiu:

- "Większość oficerów naszej kadry ma do podchorążych stosunek olewatorski i nie potrafi przekazać swojej wiedzy /jeżeli takową posiada/" /I rok/;

- "Zajęcia z nimi są rzadkie. Poza tym przed dowódcami czuje się zbyt duży respekt. Całkiem inaczej rzecz ma się z kadrą dydaktyczną" /student II roku/;

- "Nie chce im się tego robić" /IV rok/.

Podsumowując otrzymane wyniki badań, przytoczone wyżej wypowiedzi oraz nasuwające się wnioski należy dojść do przekonania, iż w procesie dydaktyczno-wychowawczym realizowanym w uczelniach wojskowych w bardziej aktywny i widoczny sposób

/głównie dla podchorążych/ musi uczestniczyć cała kadra dowódcza. Większego wysiłku z ich strony wymaga również odpowiednie przygotowanie i prowadzenie zajęć oraz podnoszenie i uzupełnianie swoich kwalifikacji zawodowych, w tym głównie kwalifikacji i wiedzy pedagogicznej. W procesie kształcenia dowódcy muszą wspierać wykładowców.

Zagadnienie dotyczące zaufania do swoich dowódców poddano analizie w oparciu o wyniki badań, których ilustracją jest rysunek 6.

Widoczne jest, iż w przypadku kłopotów osobistych ok 21% słuchaczy twierdzi, że może liczyć na przychylność i pomoc ze strony przełożonych. Zdaniem 38% respondentów różnie bywa z zainteresowaniem przez dowódców problemami osobistymi swoich podwładnych. Blisko 36% ankietowanych uważa, że na taką pomoc i przychylność okazywaną przez przełożonych liczyć nie można. Nieco ponad 5% badanych nie jest zdecydowana w wyborze odpowiedzi.

Wyniki te świadczą o tym, że słuchacze w stosunku do swoich przełożonych są nieufni i w sposób świadomy unikają rozmów na tematy osobiste /35,6% badanych/. Część podchorążych w określonych sytuacjach jest w stanie bezpośrednio skontaktować się ze swoim dowódcą i "otworzyć" się przed nim, licząc na jego pomoc i doświadczenie /ponad jedna trzecia ankietowanych/. W mniejszości są ci studenci, którzy darzą zaufaniem swoich przełożonych i wiedzą o tym, że mogą na nich liczyć w przypadku kłopotów osobistych /co piąty respondent/. Są oni dla podchorążych nie tylko dowódcami, ale i wychowawcami traktującymi ich po partnersku.

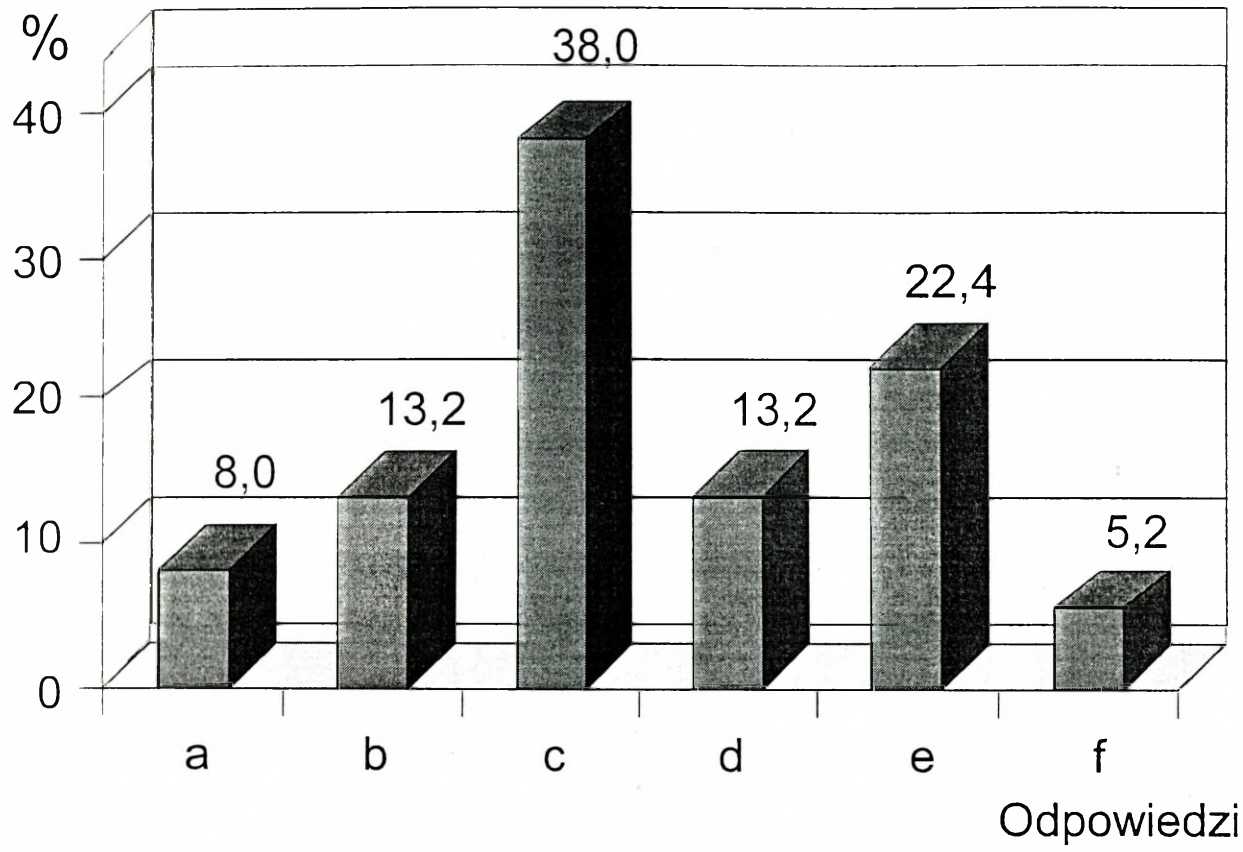

Ryc. 6. Zaufanie podchorążych do dowódców.
/a - tak; b - raczej tak; c - różnie z tym bywa; d - raczej nie; e - nie; f - brak zdania/.

Ocenę poszczególnych sposobów oddziaływań wychowawczych /dokonaną przez podchorążych/ stosowanych przez dowódców przedstawia zestawienie umieszczone w tabeli 4.

TABELA 4

OCENA SPOSOBÓW ODDZIAŁYWAŃ WYCHOWAWCZYCH
DOWÓDCÓW PODODDZIAŁÓW

L.p	Sposób oddziaływań wychowawczych	Ocena										Razem	
		b.pozytywna		pozytywna		średnia		niska		żadna			
		Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%
1.	Przykład osobisty	77	30,8	61	24,4	32	12,8	51	20,4	29	11,6	250	100
2.	Perswazja i przekonywanie	6	2,4	63	25,2	96	38,4	61	24,4	24	9,6	250	100
3.	Kształtowanie postaw patriotycznych i moralnych	5	2	45	18	77	30,8	86	34,4	37	14,8	250	100
4.	Utrzymywanie dyscypliny i sprawiedliwe stosowanie kar dyscyplinarnych	29	11,6	90	36	57	22,8	49	19,6	25	1	250	100
5.	Dbałość o ład i porządek	41	16,4	113	45,2	67	26,8	16	6,4	13	5,2	250	100
6.	Dbałość o zaspokajanie podstawowych potrzeb	43	17,2	76	30,4	59	23,6	46	18,4	26	10,4	250	100

Z przeprowadzonych badań wynika, iż ponad 55% respondentów uznaje przykład osobisty za bardzo pozytywny i pozytywny sposób oddziaływań wychowawczych dowódcy pododdziału. Na poziomie średnim ten rodzaj wpływania na postępowanie podwładnych ocenia niecałe 13% badanych słuchaczy.

Bardzo niską ocenę wystawia tej metodzie wychowawczej 32% ankietowanych. Zdaniem blisko 28% udzielających odpowiedzi, perswazja i przekonywanie mają bardzo duże i duże znaczenie w procesie wychowania, a dla ponad 38% respondentów ważność tego środka oddziaływań wychowawczych stosowanego przez przełożonych jest średnia. 34% ankietowanych uważa ten sposób wpływania na swoich podwładnych za nieskuteczny. Kształtowanie postaw patriotycznych i moralnych w procesie wychowania b.wysoko i wysoko ocenia co piąty respondent. Blisko 31% badanych jest zdania, że ta metoda jest średnio skuteczna. Ten tryb postępowania w procesie kształtowania postaw, poglądów i przekonań nie przynosi pożądanych rezultatów wg 49,2% ankietowanych. Dla prawie 48% respondentów pozytywne oceny uzyskało utrzymywanie dyscypliny i sprawiedliwe stosowanie kar dyscyplinarnych. Ok. 23% badanych taką metodą oddziaływań wychowawczych uznało za średnio skuteczną, a blisko 21% nie dostrzega w niej żadnych efektów wychowawczych. Zdaniem ok. 62% ankietowanych podchorążych dbałość o ład i porządek jest najbardziej pożądanym sposobem oddziaływań wychowawczych stosowanym przez dowódców. Średnio metodę tą ocenia blisko 27% respondentów. Dla ok. 12% odpowiadających sposób ten jest nieefektywny. Dbałość o zaspokajanie pod-

stawowych potrzeb jako metodę oddziaływań wychowawczych wykorzystywanych w pracy z podwładnymi b. wysoko i wysoko ocenia 47,6% badanych słuchaczy. Za średni ten tryb postępowania uznaje ok. 24% ankietowanych, a żadną skuteczność przypisuje temu sposobowi 29% respondentów.

Z zaprezentowanych danych wynika, iż podchorążowie najwyżej oceniają następujące metody stosowane w pracy wychowawczej dowódców pododdziałów: dbałość o ład i porządek /61,6% b. pozytywnych i pozytywnych odpowiedzi/ oraz przykład osobisty /55,2% b. pozytywnych i pozytywnych ocen/.

Za najmniej skuteczne sposoby oddziaływań wychowawczych podwładni uznali u swoich przełożonych: kształtowanie postaw patriotycznych i moralnych /49,2% ocen niskich i żadnych/ oraz perswazję i przekonywanie /34% niskich i żadnych odpowiedzi/.

W rozdziale tym omówione zostały opinie podchorążych WSO dotyczące procesu dydaktyczno wychowawczego. Zaprezentowano w nim wyniki badań ankietowych jakie przeprowadzono w trzech wybranych uczelniach wojskowych wśród studentów wszystkich roczników. Dokonano oceny i analizy procesu kształcenia i wychowania oraz przedstawiono cele i sposoby oddziaływań wychowawczych, zakładanych i stosowanych przez wykładowców. Omówiono cechy psychofizyczne kształtowane u słuchaczy WSO w trakcie ich pobytu w uczelni, zapoznając się z ich opiniami na ten temat. Zaprezentowano także ocenę /dokonaną przez respondentów/ działalności wychowawczej wojskowych nauczycieli akademickich i dowódców pododdziałów

przytaczając charakterystyczne wypowiedzi podchorążych dotyczące powyższej problematyki.

Przedmiotem rozważań w dalszej części rozprawy jest kształtowanie postaw patriotycznych podchorążych w procesie dydaktyczno-wychowawczym WSO.

ROZDZIAŁ V
ROLA PROCESU DYDAKTYCZNEGO W KSZTAŁTOWANIU POSTAW PATRIOTYCZNYCH SŁUCHACZY WSO W ŚWIETLE PRZEPROWADZONYCH BADAŃ

5.1. Kształtowanie postaw patriotycznych

W podrozdziale tym omówione zostały zagadnienia dotyczące wyborów najwyżej cenionych przez podchorążych wartości i znaczenia terminu "patriotyzm". Zaprezentowano własne rozumienie przez słuchaczy pojęcia "patriotyzm" oraz przeanalizowano wyniki badań związane z kwestią kształtowania u studentów postaw wobec Ojczyzny przez kadrę dydaktyczną i dowódczą w procesie kształcenia i wychowania.

5.1.1. Wartości cenione przez podchorążych

Pierwszym z przebadanych problemów było ustalenie wartości najistotniejszych dla słuchaczy uczelni wojskowych. Poszczególne wartości oraz ilość wyborów jakich dokonali respondenci ilustruje wykres 1.

Z danych zawartych na wykresie wynika, iż zdecydowanie najistotniejsze znaczenie dla słuchaczy WSO ma rodzina z 216 wyborami. W dalszej kolejności ankietowani wskazywali na takie wartości, jak: Ojczyzna /137 odpowiedzi/, sprawied-

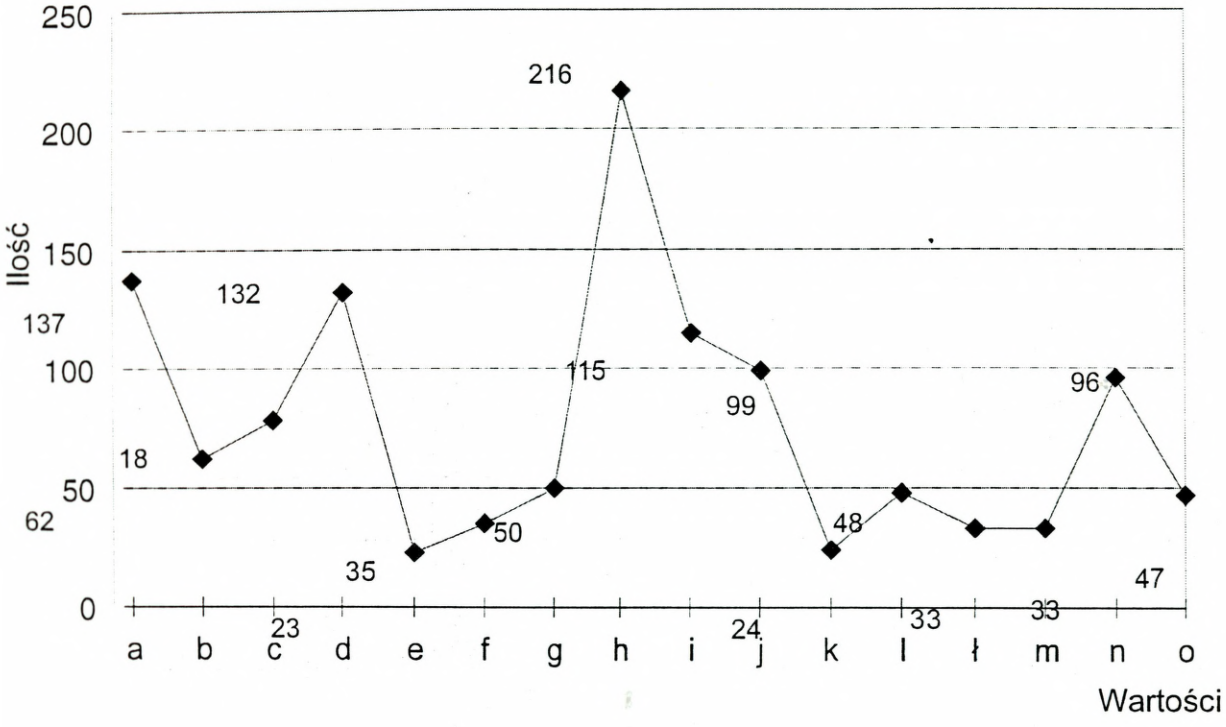

Wykres 1. Najwyżej cenione wartości przez podchorążych. /a - Ojczyzna; b - bezpieczeństwo; c - pokój; d - sprawiedliwość; e - demokracja; f - piękno; g - praca; h - rodzina; i - przyjaźń, j - Bóg; k - nauka; l - zabawa; ł - współpraca; m - dobrobyt; n - człowiek; o - patriotyzm/.

liwość /132 wybory/ i przyjaźń /115 wskazań/. Do najniżej cenionych wartości podchorążowie zaliczają: demokrację, którą wskazywano 23 razy oraz naukę z 24 wyborami. Następnie

były to: współpraca i dobrobyt /po 33 odpowiedzi/ oraz piękno /35 wskazań/.

Nadmienić należy, iż wszystkie z wymienionych /w ankiecie/ wartości znalazły uznanie u respondentów i poza tymi skrajnymi, pozostałe z nich nie różniły się od siebie w zasadniczy sposób, a ilość wyborów mieściła się w zakresie 47 i 99 punktów.

5.1.2. Znaczenie pojęcia "patriotyzm"

Dominujące wśród słuchaczy znaczenie terminu "patriotyzm" jest kolejnym zagadnieniem, jakie scharakteryzowane zostało w niniejszym podrozdziale. Opisu tego dokonano w oparciu o badanie, którego wyniki zawarte zostały w tabeli 1, gdzie poszczególnym znaczeniom nadano odpowiednią rangę /wg ilości znaczeń - wskazań/.

Z tabeli wynika, że dominującym dla podchorążych określeniem słowa "patriotyzm" jest "szacunek i przywiązanie do Ojczyzny", które w badaniu uzyskało 1 rangę /193 wybory/. Rangę 2 respondenci nadali "gotowości do największych poświęceń" /181 znaczeń/, a rangę 3 "gwarancji pomyślnego rozwoju Ojczyzny" /148 wskazań/. Na ostatnim miejscu z rangą 13, słuchacze umieścili "zamykanie się przed światem", które w jednym przypadku skojarzone zostało z uczuciem wobec Ojczyzny. Rangę 12 /przedostatnią/ ankietowani przypisali "możliwości dochodzenia do szczęścia osobistego" /10 punktów/, a rangę 11 "wychowaniu obywatelskiemu" /z 25 wybo-

TABELA 1

RANGA ZNACZENIA TERMINU "PATRIOTYZM"

Lp.	Znaczenie słowa "patriotyzm"	Ilość znaczeń	Ranga
1.	Możliwość dochodzenia do szczęścia osobistego	10	12
2.	Gwarancja pomyślnego rozwoju Ojczyzny	148	3
3.	Możliwość urzeczywistnienia i osiągania przez ludzi wartości najwyżej cenionych	44	10
4.	Odpowiedzialność przywódców za los kraju i jego obywateli	135	5
5.	Zamykanie się przed światem	1	13
6.	Tolerancja wobec innych państw i narodów	60	9
7.	Sumienna nauka, służba i praca	89	8
8.	Gotowość do największych poświęceń	181	2
9.	Szacunek i przywiązanie do Ojczyzny	193	1
10.	Wychowanie obywatelskie	25	11
11.	Dbałość o dobre imię kraju rodzinnego	144	4
12.	Miłość do Ojczyzny	110	6
13.	Stosunek do własnego państwa i własnego narodu	102	7

rami/. Pozostałe z ujętych w tabeli znaczeń pojęcia "patriotyzm" uzyskały od 144 do 44 wskazań.

Dla badanych podchorążych zdecydowana większość zapropo-

nowanych określeń odzwierciedlających uczucie miłości wobec własnej Ojczyzny okazało się czytelne i zrozumiałe, a respondenci kluczowe znaczenia przypisywali tym, które stawiały dobro kraju i ogółu obywateli nad szczęściem i własnym poczuciem bezpieczeństwa.

Jak jednak słuchacze poszczególnych uczelni wojskowych rozumieją i interpretują własne określenie bliskich ze sobą pojęć, takich jak: patriotyzm, powinności obywatelskie i powinności żołnierskie?

Odpowiedzi na to pytanie udzielić mogą sami podchorążowie, którzy w kwestionariuszu ankiety /pyt.19/ dokonali próby zdefiniowania w/w terminów.

Słuchacze WSO ustalili własne rozumienie tych pojęć, gdzie dla studentów:

1)WSOWŁ w Zegrzu, termin:

a/ patriotyzm, oznacza:

- "Poszanowanie wolności innego człowieka, zdolność do niesienia pomocy."/słuchacz I roku/;

- "Gotowość do poświęcenia pewnych przywilejów na rzecz kraju." /II rok/;

- "To chęć pozostania w kraju, a nie zarabiania na Zachodzie, to bycie w jedności z Bogiem" /student III roku/;

- "Oddanie dla własnego kraju w każdej sytuacji i w każdym miejscu" /IV rok/;

b/ powinności obywatelskie, to:

- "Lojalność wobec Ojczyzny"/student I roku/;

- "Ogół obowiązków, które stosowane w minimalnym stopniu pozwalają na sprawne funkcjonowanie państwa" /II rok/;

- "Podporządkowanie się prawom naszego kraju" /słuchacz III roku/;

- "Wszystkie działania i obowiązki jakie stawia przed nami kraj" /IV rok/;

c/ powinności żołnierskie, oznaczają:

- "Dyscyplinę wobec siebie, podwładnych i przełożonych, podnoszenie poziomu wiedzy" /I rok/;

- "Dotrzymywanie przysięgi wojskowej" /student II roku/;

- "Obowiązek daniny: krwi i życia, obowiązek obrony i służenia" /student III roku/;

- "Wypełnianie rozkazów" /IV rok/;

2/ WSOWRiA w Toruniu, pojęcie:

a/ patriotyzm, oznacza:

- "Miłość do Ojczyzny, połączona z tolerancją wobec innych narodów" /podchorąży I roku/;

- "Jest to spełnianie swych powinności w pracy, społeczeństwie zgodnie ze swymi kwalifikacjami oraz zdolnościami i możliwościami" /II rok/;

- "Więź między mieszkańcami, a państwem, w którym żyją, możliwości obopólnego rozwoju" /III rok/;

- "Dobro innych ludzi oraz Ojczyzny przedkładać nad szczęście własne" /słuchacz IV roku/;

b/ powinności obywatelskie, to:

- "Tolerancja i sprawiedliwość" /I rok studiów/;

- "Być gotowym do wypełniania obowiązków związanych z posiadaniem obywatelstwa polskiego" /II rok/;

- "Obowiązki obywateli wynikające z konstytucji" /student III roku/;

- "Lojalność wobec sprawiedliwego i demokratycznego państwa" /IV rok/;

c/powinności żołnierskie, oznaczają:

- "Zobowiązania wobec kolegów-żołnierzy i przełożonych" /I rok/;

- "Wykonywanie rozkazów, które nie szkodzą Ojczyźnie, umrzeć za nią i walczyć do ostatniej kropli krwi, zabierając ze sobą jak najwięcej nieprzyjaciół" /II rok studiów/;

- "Obrona kraju i kształcenie się w tym kierunku" /III rok/;

- "Odwaga, sumienność, sprawiedliwość i patriotyzm" /słuchacz IV roku/;

3/ WSOWZ we Wrocławiu, termin:

a/ patriotyzm, oznacza:

- "Szacunek dla kraju i dla siebie samego tworzącego ten kraj" /student I roku/;

- "Czuć się Polakiem na dobre i na złe" /II rok studiów/;

- "Dbałość o losy i byt swojej Ojczyzny i rodaków" /III rok/;

- "Szczęście szczęściem Ojczyzny" /IV rok/;

b/ powinności obywatelskie, to:

- Nie wstydzić się swojego kraju" /I rok/;

- "Płacenie podatków i uczestnictwo w wyborach" /słuchacz II roku/;

- "Służba wojskowa" /student III roku/;

- "Szeroko pojęta odpowiedzialność i współpraca z ludźmi" /IV rok/;

c/ powinności żołnierskie, oznaczają:

- "Wierność przysiędze wojskowej, sumienne i rzetelne wykonywanie swoich obowiązków, gotowość do poświęceń /słuchacz I roku/;

- "Rzetelną i sumienną służbę, podnoszenie swoich kwalifikacji" /II rok/;

- "Walkę o bezpieczeństwo własnego narodu" /podchorąży III roku/;

- "Znoszenie przez żołnierzy trudów szkolenia wojskowego i gotowość do wykonywania tych walorów w walce" /IV rok/.

Zaprezentowane wypowiedzi słuchaczy poszczególnych WSO świadczą o ich dużej dojrzałości i zrozumieniu omawianej problematyki, bez względu na profil szkoły i rok studiów. Większość podchorążych potrafi w przemyślany i ciekawy sposób wyartykułować uczucie miłości do Ojczyzny oraz zinterpretować - treściowo - pojęcia powinności obywatelskich i żołnierskich. Część z nich jest być może zbyt patetyczna, lecz /większość/ pozostałe odwołują się bardziej do ich strony praktyczno-realistycznej /pozytywistycznej/, a nie do uczuciowo-literackiej /romantycznej/.

5.1.3. Kształtowanie postaw wobec Ojczyzny

W tej części rozprawy należy na wstępie odpowiedzieć na pytania: kto u podchorążych powinien głównie kształtować postawy patriotyczne? oraz które z przedmiotów są najbardziej nasycone treściami dotyczącymi kształtowania postaw wobec Ojczyzny w poszczególnych WSO?

Odpowiedzi na pierwsze z pytań udzielić pomogły dane, jakie zawarte zostały w tabeli 2.

TABELA 2

KSZTAŁTUJĄCY POSTAWY PATRIOTYCZNE PODCHORĄŻYCH W WSO

Lp.	Kształtujący postawy patriotyczne	Odpowiedzi	
		Ilość	%
1.	D-cy pododdziałów	17	6,8
2.	Komenda szkoły	5	2
3.	Wojskowi nauczyciele akademiccy	18	7,2
4.	Oficerowie wychowawczy	7	2,8
5.	Księża kapelani	2	0,8
6.	Cała kadra zawodowa	181	72,4
7.	Brak zdania	20	8

Analiza otrzymanych wyników jednoznacznie wskazuje na to, iż zdaniem zdecydowanej większości podchorążych w procesie kształtowania postaw patriotycznych musi partycypować cała kadra zawodowa. Takiej odpowiedzi udzieliło 72,4% badanych /181 słuchaczy/. Ponad 7% /18 studentów/ respondentów uważa, że wyrabianie postawy miłości wobec Ojczyzny jest podstawowym zadaniem wojskowych nauczycieli akademickich. Podobny odsetek ankietowanych - 6,8% /17 podchorążych/ twierdzi, że postawy te winni głównie kształtować dowódcy pododdziałów. Ok. 6% badanych /14 słuchaczy/ wskazuje na komendę szkoły, oficerów wychowawczych i kapelanów, którzy w swej pracy muszą oddziaływać na wyrabianie postaw patriotycznych. Pozostałe 8% odpowiadających /20 podchorążych/ nie ma na ten temat sprecyzowanego poglądu.

Odpowiedzi na kolejne z pytań dotyczących kwestii przedmiotów najbardziej nasyconych treściami patriotycznymi, dostarczyły wypowiedzi podchorążych WSO z poszczególnych lat studiów. Ponieważ profile badanych szkół, ich programy kształcenia, a co za tym idzie część przedmiotów jest specyficzna dla danych uczelni i roczników zaszła konieczność zacytowania ich w oparciu o kryteria rodzaju szkoły i roku studiów.

Słuchacze WSOWŁ w Zegrzu:

1/ pierwszego roku studiów, wymieniają następujące z przedmiotów: prawo wojskowe i wojenne, kulturę języka, historię wojskowości, socjologię, psychologię i naukę o polityce.

2/ drugiego roku, wskazują na przedmioty: metodyka szkolenia i wychowania, historia, podstawy dowodzenia, historia wojskowości, pedagogika oraz socjologia.

3/ trzeciego rocznika, wymieniają takie przedmioty jak:wychowanie fizyczne, metodyka szkolenia i wychowania, historia wojskowości, treningi ogólnowojskowe, socjologia, psychologia i pedagogika.

4/ czwartego roku, wskazują na następujące przedmioty: historia, podstawy wychowania wojskowego, podstawy dowodzenia, kultura i oświata, taktyka, historia wojskowości, pedagogika, działalność wychowawcza w wojsku, psychologia i filozofia.

Podchorążowie WSOWRiA w Toruniu, z roku:

1/ pierwszego, wymieniają przedmioty takie jak: psychologia, pedagogika, socjologia, wybrane zagadnienia prawa, musztra, regulaminy, strzelanie i kierowanie ogniem;

2/ drugiego, wskazują na następujące przedmioty: wybrane zagadnienia prawa, podstawy dowodzenia, taktyka, działoczyny, strzelanie i kierowanie ogniem, pedagogika i psychologia;

3/ trzeciego, wymieniają takie przedmioty, jak: metodyka-pracy wychowawczej, podstawy szkolenia i wychowania, samokształcenie, taktyka, regulaminy, wychowanie fizyczne, historia wojskowości;

4/ czwartego, wskazują na następujące przedmioty: historia, podstawy dowodzenia, historia wojskowości, pedagogika,

metodyka pracy wychowawczej, podstawy szkolenia i wychowania.

Słuchacze WSOWZ we Wrocławiu:

1/ pierwszego roku, wymieniają następujące przedmioty: historia filozofii, pedagogika, szkolenie ogniowe, regulaminy, retoryka;

2/ drugiego rocznika, wskazują na przedmioty: język polski i retoryka, pedagogika, historia wojskowości,teoria szkolenia wojskowego, filozofia, psychologia, taktyka, regulaminy;

3/ trzeciego roku, wymieniają przedmioty: organizacja działalności wychowawczej, kultura i oświata, historia wojskowości, filozofia;

4/ czwartego rocznika, wskazują na następujące przedmioty: działalność kulturalno-oświatowa, organizacja działalności wychowawczej w pododdziale, historia wojskowości, wiedza o polityce, pedagogika.

Zaprezentowana wyżej lista przedmiotów eksponujących w poszczególnych szkołach treści patriotyczne skłaniać musi do sformułowania kilku podstawowych wniosków. Po pierwsze, najbardziej reprezentatywne dane uzyskane w badanych uczelniach wojskowych zaprezentowane zostały przez słuchaczy trzeciego, a głównie czwartego rocznika, ponieważ objął ich w czasie studiów pełny program kształcenia /wszystkie przedmioty/. Po drugie, z analizy listy przedmiotów wynika, iż znajdują się na niej w większości przedmioty humanistyczne /historia, psychologia, pedagogika, socjologia i in./,

przedmioty ogólnowojskowe /podstawy dowodzenia, taktyka, musztra, regulaminy/ oraz przedmioty ogólne /WF/. I po trzecie, w oparciu o zacytowane wypowiedzi podchorążych poszczególnych WSO, można zestawić grupę przedmiotów wspólną dla badanych uczelni wojskowych. Zaliczyć do nich można: historię /wojskowości i powszechną/, pedagogikę, psychologię i socjologię, metodykę pracy wychowawczej /organizację działalności wychowawczej w pododdziale/, podstawy nauki o polityce /wiedzę o polityce/, podstawy dowodzenia i WF.

Z powyższym problemem pozostaje w ścisłym związku zagadnienie form organizacyjno-programowych stosowanych w uczelni, które zdaniem słuchaczy można uznać za najbardziej skuteczne i pożądane w kształtowaniu ich postaw patriotycznych.

Wyniki badań dotyczące tej kwestii zawarte zostały w tabeli 3.

Według podchorążych do najbardziej skutecznych form organizacyjno-programowych stosowanych w WSO w procesie kształtowania postaw wobec Ojczyzny zaliczyć należy nieoficjalne dyskusje i rozmowy koleżeńskie /wśród słuchaczy/, których wysoką niezawodność oceniło 45% respondentów. Mniejszy odsetek ankietowanych - wynoszący 38% wskazał na najwyższą skuteczność w tym zakresie przedmiotów humanistycznych. /Potwierdziło to wcześniej omówione badania i słuszność wyciągniętych na ich podstawie wniosków/. Nowymi elementami na które zwrócili uwagę słuchacze okazały się nieoficjalne rozmowy i dyskusje z wykładowcami, których wysoką skuteczność w kształtowaniu postaw patriotycznych ocenia 27,2% res-

TABELA 3

SKUTECZNOSC FORM ORGANIZACYJNO-PROGRAMOWYCH
STOSOWANYCH W WSO W KSZTAŁTOWANIU POSTAW PATRIOTYCZNYCH

Lp	Formy organizacyjno-programowe	Skuteczność								Razem	
		wysoka		średnia		niska		żadna			
		Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%
1.	Przedmioty kierunkowe	30	12	90	36	90	36	40	16	250	100
2.	Przedmioty ogólne	24	9,6	117	46,8	89	35,6	20	8	250	100
3.	Przedmioty ogólnowojskowe	35	14	117	46,8	77	30,8	21	8,4	250	100
4.	Przedmioty humanistyczne	95	38	95	38	49	19,6	11	4,4	250	100
5.	Koła naukowe	42	16,8	65	26	96	38,4	47	18,8	250	100
6.	Zebrania	13	5,2	56	22,4	112	44,8	69	27,6	250	100
7.	Nieoficjalne dyskusje z kolegami	68	27,2	106	42,4	46	18,4	30	12	250	100
8.	Nieoficjalne rozmowy z przełożonymi	57	22,8	89	35,6	53	21,2	51	20,4	250	100
9.	Nieoficjalne dyskusje koleżeńskie	113	45,2	71	28,4	42	16,8	24	9,6	250	100
10	Ceremoniał wojskowy	59	23,6	95	38	78	31,2	18	7,2	250	100
11	Praktyki	42	16,8	93	37,2	95	38	20	8	250	100
12	Czyny społeczne	14	5,6	51	20,4	101	40,4	84	33,6	250	100
13	Własne samokształcenie	49	19,6	98	39,2	72	28,8	31	12,4	250	100
14	Korzystanie ze środków masowego przekazu	48	19,2	111	44,4	63	25,2	28	11,2	250	100
15	Warty i służby	29	11,6	56	22,4	102	40,8	63	25,2	250	100
16	Cwiczenia poligonowe	42	16,8	93	37,2	68	27,2	47	18,8	250	100

pondentów oraz ceremoniał wojskowy z 23,6%. Zbliżony odsetek badanych - 22,8% - wskazał na nieoficjalne rozmowy z przełożonymi jako na tę formę, która jest najbardziej efektywna w wyrabianiu pożądanych postaw wobec Ojczyzny.

Do form organizacyjno-programowych o najniższej /żadnej/ skuteczności - jakie są stosowane przez kadrę dydaktyczną i dowódczą w procesie kształtowania postaw patriotycznych - słuchacze zaliczyli czyny społeczne, przy których jedna trzecia respondentów /33,6%/ stwierdziła, że ich efektywność jest żadna. Blisko 28% badanych uznało zebrania za najmniej skuteczne ogniwo oddziaływujące w procesie wychowania patriotycznego, a jedna czwarta /25,2%/ ankietowanych wyraziła pogląd, że są nim warty i służby. Wysoki odsetek negatywnych odpowiedzi wystąpił również w przypadku nieoficjalnych rozmów z przełożonymi. Co piąty respondent /20,4%/ uznał tą formę za nieskuteczną w procesie wyrabiania postaw patriotycznych.

Przytoczone wyniki badań wskazują na to, iż najbardziej skutecznymi formami organizacyjno-programowymi stosowanymi w uczelni wojskowej w procesie kształtowania postaw wobec Ojczyzny są nieoficjalne rozmowy i dyskusje toczone przez podchorążych w gronie kolegów wraz z wykładowcami oraz przełożonymi. Tak więc najbardziej efektywne w tym zakresie są bezpośrednie i pozasłużbowe kontakty interpersonalne. Z przedmiotów jakimi objęci są w procesie dydaktycznym słuchacze, wymieniają oni grupę przedmiotów humanistycznych jako najbardziej skuteczną w wychowaniu patriotycznym.

Jak już wyżej wskazano z zagadnieniem stosowania w WSO określonych form organizacyjno-programowych łączy się kwestia kształtowania u słuchaczy postaw patriotycznych. Badania dotyczące tej problematyki zawarte są także w tabeli 4.

TABELA 4

KSZTAŁTOWANIE POSTAW PATRIOTYCZNYCH PODCHORĄŻYCH

Treść pytania	Odpowiedzi								Razem	
	Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%
Pchor. powinni uzyskać poszerzone przygotowanie do pracy wychowawczej	93	37,2	117	46,8	32	12,8	8	3,2	250	100
WSO wytworzyły u siebie odpowiednie mechanizmy dla wychowania patriotycznego	14	5,6	117	46,8	83	33,2	36	14,4	250	100
Pchor. na co dzień żyją problematyką patriotyczną	3	1,2	23	9,2	109	43,6	115	46	250	100
Nauczyciele akademiccy kształtują postawy patriotyczne pchor.	0	0	68	27,2	130	52	52	20,8	250	100

Z analizy danych ujętych w tabeli wynika, iż zdaniem zdecydowanej większości respondentów /84%/, podchorążowie powinni uzyskać poszerzone przygotowanie do pracy wychowawczej /w tym wychowania patriotycznego/. 16% badanych nie podziela tego stanowiska. Dla 52,4% ankietowanych uczelnia wytworzyła u siebie odpowiednie mechanizmy dla wychowania patriotycznego. Ok. 48% studentów jest odmiennego zdania. Tylko co dziesiąty respondent uważa, że podchorążowie żyją na co dzień problematyką patriotyczną. Innego zdania jest aż 90% badanych /i jest to normalne/. Według 27,2% ankietowanych, nauczyciele akademiccy kształtują postawy wobec Ojczyzny u słuchaczy /głównie w czasie nieoficjalnych dyskusji i rozmów ze swoimi studentami, co ustalono w toku wcześniejszych badań - porównywalność wyników/. Niepokojący jest tu zbyt duży odsetek negatywnych odpowiedzi wynoszący ok. 73%. Wynikać on może z tego, że dla badanych słuchaczy WSO niezbyt widoczne i czytelne są elementy kształtowania postaw patriotycznych przez wykładowców w toku samych zajęć.

Uzupełnieniem omawianej problematyki jest zaprezentowanie odpowiedzi jakich udzielili podchorążowie - badanych WSO - na jedno z pytań zawartych w ankiecie /pyt. 31/ o następującym brzmieniu: "Czy w trakcie dotychczasowych studiów odczuwa Pan niedostatek kształtowania postaw patriotycznych?"
Dla 57,2% ankietowanych /143 słuchaczy/ odczuwalny jest niedostatek kształtowania ich postaw wobec Ojczyzny, jakie powinny być realizowane w trakcie procesu dydaktyczno-wychowawczego. 42,8% respondentów /107 studentów/ uważa, iż w

czasie dotychczasowych studiów w uczelni wojskowej zauważalne jest oddziaływanie kadry dydaktycznej i dowódczej w celu wyrabiania u swoich słuchaczy i podwładnych postaw patriotycznych.

Dane te mogą wskazywać na to, iż część podchorążych trafiła do WSO z ukształtowanymi już wcześniej postawami miłości wobec Ojczyzny, a przez to nie dostrzegają oni realizacji tego procesu, który nie jest przecież wyraźnie wyartykułowany /choćby przez konkretny przedmiot/. Zachodzić tu także może i zjawisko marginalnego podejścia do tego problemu przez bezpośrednich wykonawców procesu dydaktyczno-wychowawczego, a więc wykładowców i dowódców pododdziałów.

Kolejną kwestią wymagającą odrębnego omówienia jest ustalenie podmiotów najsilniej i najefektywniej kształtujących w uczelni wojskowej postawy patriotyczne.

W przeprowadzonej ankiecie podchorążowie poszczególnych WSO oraz roczników wymieniali następujące z nich:

1/ słuchacze WSOWŁ w Zegrzu:

a/ pierwszego roku, wskazywali na dowódcę kompanii, służby, styczność z historią wojska, przedmioty humanistyczne, codzienne obowiązki, indywidualności wśród wykładowców;

b/ drugiego rocznika: dyscyplinę, regulaminy, przedmioty humanistyczne i ich wykładowców;

c/ trzeciego roku, wymieniali: zajęcia z historii, nauczycieli katedry nauk humanistycznych;

d/ czwartego roku, wskazywali na : ceremoniał wojskowy, codzienną pracę i jej końcowy efekt, zawód wojskowego, regu-

laminy, przedmioty humanistyczne, proces dydaktyczny, nauczycieli akademickich, zajęcia z historii;

2/ podchorążowie WSOWRiA w Toruniu:

a/ pierwszego roku, najczęściej wymieniali: przykład kadry zawodowej, kapelana, niektórych wykładowców, przedmioty humanistyczne;

b/ drugiego rocznika: książki, oficerów wychowawczych w klubie studenckim, kadrę dowódczą pododdziałów, komendę;

c/ trzeciego roku, wymieniali: święta narodowe i wojskowe, dyskusje z kolegami, katedrę nauk humanistycznych, oficerów wychowawczych, kapelana, mądrych wykładowców i dowódców, pieniądze;

d/ czwartego rocznika, wskazywali głównie na: komendanta, samych siebie, wykładowców, oficerów wychowawczych i samokształcenie;

3/ słuchacze WSOWZ we Wrocławiu:

a/ pierwszego roku, wymieniali najczęściej: nauczycieli akademickich, dowódców pododdziałów, akademie i uroczystości, ceremoniał wojskowy, rozmowy z wykładowcami, dowódcami i kolegami;

b/ drugiego rocznika: kadrę zawodową, przedmioty humanistyczne, dyskusje z kolegami, oglądanie TV, prywatne rozmowy z wykładowcami, pełnienie wart, nauczycieli akademickich, wykładowcę języka polskiego i retoryki;

c/ trzeciego roku, wskazywali głównie na: komendanta, osobistą postawę wykładowców i dowódców, nieformalne /koleżeńskie/ rozmowy z przełożonymi, kadrę zawodową;

d/ czwartego rocznika, wymieniali: dyscyplinę, oficerów wychowawczych,ceremoniał wojskowy, katedrę nauk humanistycznych, atmosferę i rozmowy z kolegami, zajęcia i tradycje oficerskie.

Z zestawienia tego wynika, że podchorążowie poszczególnych uczelni wojskowych i roczników studiów do najsilniej oddziałujących elementów /ogniw/ kształtujących ich postawy wobec Ojczyzny najczęściej zaliczają: nieformalne rozmowy toczone z kolegami, przełożonymi i wykładowcami, kadrę dydaktyczną /głównie przedmiotów humanistycznych/, ceremoniał wojskowy /udział w uroczystościach państwowych i wojskowych/, przedmioty humanistyczne, tradycje wojska /historia wojskowości/, kadrę dowódczą /komendanci szkół i dowódcy pododdziałów/, oficerów wychowawczych i kapelanów oraz pełnienie wart i służb. Istnieje także grupa słuchaczy, zdaniem której,nic i nikt nie kształtuje w czasie ich pobytu w WSO postaw patriotycznych.

Ostatnim problemem wymagającym sprecyzowania - w tym podrozdziale - jest próba udzielenia odpowiedzi na następujące pytanie, jakie postawione zostało podchorążym badanych uczelni wojskowych: "Jakie środowiska, instytucje i osoby miały największy wpływ na Pana patriotyzm w przeszłości, a jakie mają obecnie?"

Słuchacze trzech WSO ze wszystkich lat studiów wymieniali w kwestionariuszu ankiety, te z elementów, które miały istotny wpływ na kształtowanie ich postaw wobec Ojczyzny, jeszcze przed rozpoczęciem przez nich nauki w uczelni woj-

skowej oraz te, których oddziaływanie okazało się decydujące obecnie, lecz nie pozostające w bezpośrednim związku z procesem dydaktyczno-wychowawczym Szkoły.

Dla podchorążych WSOWŁ w Zegrzu:

1/ pierwszego roku, największy wpływ:

a/ dawniej miały: szkoła /podstawowa i średnia/, ZHP, rodzice, nauczyciele historii, ludzie znajomi określani mianem patriotów, środki masowego przekazu;

b/ obecnie mają: środowisko wojskowe, własna świadomość, tradycje rodzinne;

2/ drugiego rocznika, istotne znaczenie:

a/ w przeszłości miały: ZHP, szkoła podstawowa i średnia, literatura beletrystyczna, rodzice /głównie ojciec/;

b/ obecnie mają: książki, kino, WSO, TV i koledzy;

3/ trzeciego roku, decydujący wpływ:

a/ wcześniej miały: dom kultury, klub sportowy, szkoła /liceum ogólnokształcące/ i rodzina;

b/ teraz mają: koła zainteresowań, rodzina;

4/ czwartego rocznika, istotne znaczenie:

a/ miały: rodzina, ZHP, szkoła średnia, ugrupowania nieformalne, LOK, zawodowi wojskowi i tradycje;

b/ mają: studia wojskowe, ZHP, nauczyciele akademiccy, wojsko i rodzina;

Wśród słuchaczy WSOWRiA w Toruniu:

1/ pierwszego rocznika, największy wpływ:

a/ w przeszłości miały: wychowanie rodziców, dziadkowie, szkoła;

b/ obecnie mają: służba wojskowa, rodzina, kościół i TV;

2/ drugiego rocznika, istotne znaczenie:

a/ dawniej miały: środki masowego przekazu, szkoła, kościół, książki, rodzina /dziadek i ojciec/;

b/ teraz mają: samokształcenie, rozmowy z kolegami oraz własne zainteresowania, wojsko i tradycje;

3/ trzeciego roku, decydujący wpływ:

a/ miały: szkoła, ZHP i ZSMP, LOK, PTTK, nauczyciele historii, postacie historyczne z książek;

b/ mają: rodzina, nikt;

4/ czwartego rocznika, istotne znaczenie:

a/ dawniej miały: rodzina, ZSMP, szkoła, dziadkowie, kościół, ZHP;

b/ obecnie mają: środowisko wojskowe, rodzina, prezydent, ZHP;

Zdaniem podchorążych WSOWZ we Wrocławiu:

1/ pierwszego roku, największe znaczenie:

a/ w przeszłości miały: szkoła /liceum wojskowe/, kościół, rodzina /rodzice, dziadkowie/, prasa, literatura, ZHP, wspomnienia kombatantów, nauczyciele języka polskiego, sport, środki masowego przekazu, własne zainteresowania historyczne;

b/ teraz mają: wojsko, przyjaciele, nauczyciele, Szkoła, kadra;

2/ drugiego rocznika, istotny wpływ:

a/ miały: szkoła /średnia, liceum wojskowe/, nauczyciele

/historii/, ZHP, kościół, wychowanie w rodzinie, literatura, środowisko internackie, dziadek, środowisko wojskowe;

b/ mają: WSO, koledzy, wojsko, TV i rodzina;

3/ trzeciego roku, decydujące znaczenie:

a/ dawniej miały: rodzina, RiTV, szkoła;

b/ obecnie mają: Szkoła i massmedia;

4/ czwartego rocznika, istotny wpływ:

a/ kiedyś miały: rodzina, szkoła, środowisko studenckie, książki i film oraz TV, tradycje;

b/ teraz mają: środowisko pracy, WSO.

Uogólniając dotychczasowe wywody należy stwierdzić, że w okresie poprzedzającym rozpoczęcie studiów w uczelni wojskowej, przyszli podchorążowie stykali się bezpośrednio z osobami i instytucjami /lub funkcjonowali jako członkowie w określonych grupach środowiskowych/, które oddziaływały na ukształtowanie ich patriotyzmu. Systematyzując wypowiedzi słuchaczy należy przyjąć, iż największy wpływ na wyrobienie właściwej postawy wobec Ojczyzny w przeszłości miały: szkoła /przede wszystkim średnia, a w tym licea wojskowe/, rodzina /głównie rodzice - ojciec; dziadkowie - dziadek/, organizacje i stowarzyszenia młodzieżowe /ZHP i ZSMP/, organizacje paramilitarne /LOK/, nauczyciele /przede wszystkim historii i języka polskiego/, kościół, literatura /głównie lektury szkolne i beletrystyka/, środki masowego przekazu /w tym: TV i prasa/ oraz organizacje oświatowo-wychowawcze /takie jak domy kultury, kluby sportowe, czy PTTK/. Obecnie poza przebiegiem procesu dydaktyczno-wychowawczego, jego elementami

oraz uczestnikami, na kształtowanie poczucia patriotyzmu u słuchaczy największy wpływ wywierają: środowisko wojskowe WSO, rodzina i kultywowanie tradycji rodzinnych, koła zainteresowań działające w Szkole, ZHP /głównie WKI, których instruktorami jest część podchorążych/, samokształcenie, nauczyciele akademiccy, środki masowej informacji /głównie TV i kino/. Najistotniejszym jednak wnioskiem dla charakteryzowanego problemu jest to, iż bez względu na profil WSO i rok studiów badani podchorążowie udzielali bardzo zbliżonych do siebie odpowiedzi /pytanie otwarte/ wskazując na wymienione wyżej środowiska, instytucje i osoby mające największy wpływ na ich patriotyzm kiedyś i obecnie.

Po omówieniu zagadnień związanych z kształtowaniem postaw patriotycznych - w ostatnim z podrozdziałów tej części rozprawy - opisać należy najistotniejsze powinności oraz cechy odzwierciedlające współcześnie oddanie dla Ojczyzny, wskazane przez podchorążych w trakcie przeprowadzonych badań ankietowych.

5.2. Powinności patriotyczne

W podrozdziale tym scharakteryzowane zostały najważniejsze dla badanych słuchaczy uczelni wojskowych obowiązki patriotyczne oraz cechy współczesnego patriotyzmu.

5.2.1. Najistotniejsze powinności patriotyczne

Do najistotniejszych powinności patriotycznych, zgodnie z otrzymanymi wynikami badań, których ilustrację przedstawia

rysunek 1 - respondenci zaliczają: poświęcenie dla Ojczyzny z oddaniem życia włącznie, które wybrało 27% /68 studentów/. Ok. 19% ankietowanych /48 słuchaczy/ uważa, że najważniejszym obowiązkiem, jaki nakłada na każdego obywatela Ojczyzna jest rzetelna służba i praca. Blisko 15% badanych /36 podchorążych/ jest zdania, że podstawową powinnością patriotyczną jest dbałość o dobro kraju rodzinnego. Nieco mniejszy wskaźnik respondentów, wynoszący 13,2% /33 słuchaczy/ uznaje miłość do Ojczyzny za główny przejaw patriotyzmu. Zbliżony odsetek udzielających odpowiedzi sądzi, iż najistotniejszymi powinnościami wynikającymi ze służenia narodowi są: walka zbrojna w przypadku zagrożenia /12% tj. 30 ankietowanych/ oraz sumienne wypełnianie obowiązków /11,6% - 29 badanych/. Na ostatnim miejscu podchorążowie umiścili dobrą naukę, na którą wskazało tylko 1,2% respondentów /3 studentów/. Pod pojęciem "inne" /1,2%/ ankietowani rozumieli najczęściej "miłość do żony i rodziny".

Zaprezentowane dane świadczą o tym, iż w uzyskanych wynikach badań nie da się dostrzec występowania zdecydowanych różnic wśród udzielających odpowiedzi. Ankietowani podchorążowie WSO swoje preferencje skierowali w stronę tych z powinności patriotycznych, które odznaczały się /ich zdaniem/ konkretnymi działaniami /często o skrajnym i zdecydowanym charakterze/.

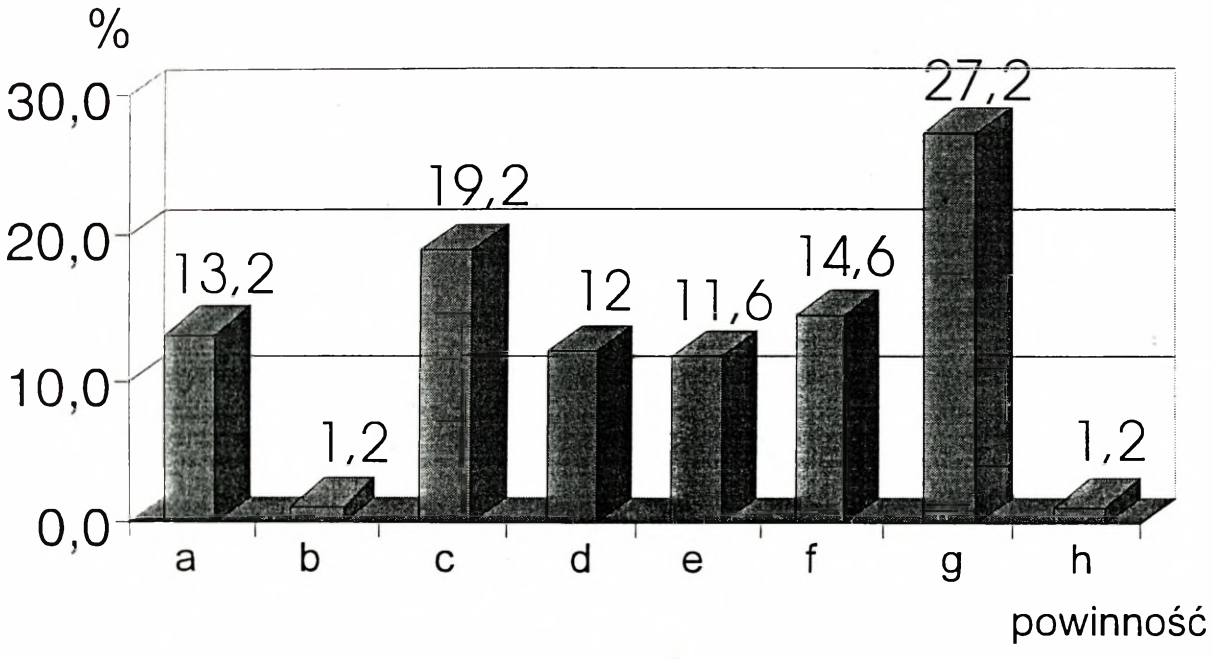

Rys. 1. Istotne dla podchorążych powinności patriotyczne. /a - miłość do Ojczyzny; b - dobra nauka; c - rzetelna praca i służba; d - walka zbrojna; e - sumienne wypełnianie obowiązków;f-dbałość o dobro Ojczyzny; g - poświęcenie dla Ojczyzny; h - inne/.

5.2.2. Cechy współczesnego patriotyzmu

Jeżeli chodzi o najważniejsze z cech współczesnego patriotyzmu, to wyniki otrzymanych w tym zakresie badań przedstawione zostały na rysunku 2.

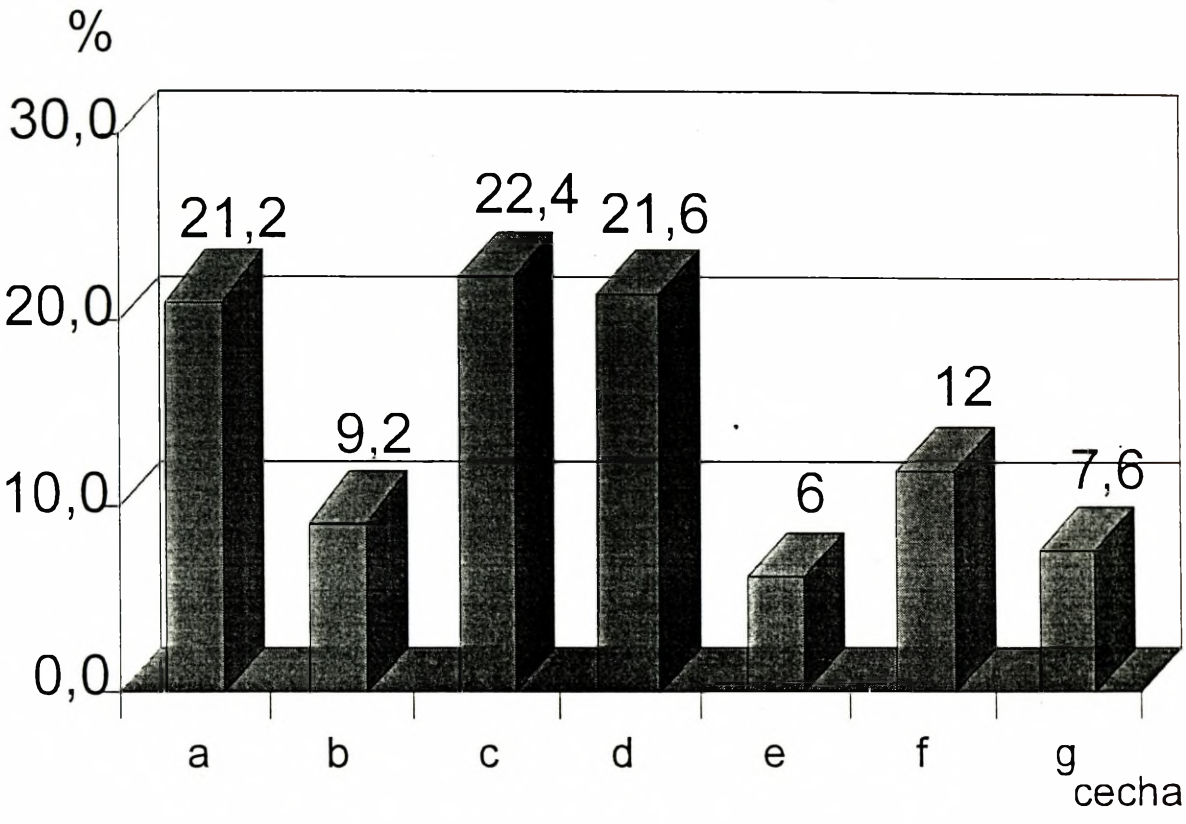

Rys. 2. Najważniejsze dla podchorążych cechy współczesnego patriotyzmu.
/a - dbałość o dobre imię Polski na arenie międzynarodowej; b - szacunek dla symboli i tradycji narodowej; c - rzetelny stosunek do pracy i nauki; d - dbałość o rozwój kraju; e - walka o pokój na świecie; f - wzmacnianie obronności kraju; g - pełnienie służby wojskowej i zawodu wojskowego/.

Z jego analizy wynika, że dla ankietowanych bardzo istotne znaczenie mają następujące właściwości nowoczesnego pojmowania miłości do Ojczyzny: rzetelny stosunek do pracy

i nauki /22,4% udzielających odpowiedzi - 56 słuchaczy/, dbałość o rozwój kraju /21,6% respondentów, tj. 54 badanych/ oraz dbałość o dobre imię Polski na arenie międzynarodowej /odpowiednio 21,2% - 53 studentów/. O połowę mniejszy odsetek badanych /12%, tj. 30 podchorążych/ jest zdania, że najważniejszym atrybutem współczesnego patriotyzmu jest aktywne wzmocnienie obronności kraju. Blisko co dziesiąty ankietowany /9,2% - 23/ uważa, że szacunek do symboli i tradycji narodowej stanowi najistotniejszą swoistość dzisiejszej postawy wobec Ojczyzny.

Ok. 8% respondentów /19 słuchaczy/ twierdzi, że największe znaczenie dla badanej problematyki ma pełnienie służby wojskowej i wykonywanie zawodu wojskowego, a 6% /15 badanych/ uznaje, że takim atrybutem jest walka o pokój na świecie.

Konkludując z powyższego opisu należy stwierdzić, że tak jak w przypadku badania istotnych dla studentów powinności patriotycznych, tak i tutaj - w grupie zaproponowanych im do wyboru najważniejszych /dla nich/ cech współczesnej postawy wobec Ojczyzny - nie występują jaskrawe rozbieżności w typowaniu odpowiedzi. Specyfice studiów w uczelni wojskowej należy przypisać fakt, iż najistotniejsze znaczenie dla podchorążych WSO mają te z nich, które w jednoznaczny sposób charakteryzują cechy kandydata do zawodu wojskowego.

Zaprezentowane wyżej wyniki uzupełniają wypowiedzi - samych - słuchaczy reprezentujących poszczególne uczelnie wojskowe oraz lata studiów. Odzwierciedlają one cechy współczesnego patriotyzmu, które zdaniem ankietowanych okazały się znaczące i godne wymienienia.

Dla podchorążych WSOWŁ w Zegrzu:

1/ pierwszego rocznika, współczesny patriotyzm ilustrują: sumienność, pracowitość, rzetelność, odwaga do poświęceń, rzetelny stosunek do pracy i nauki;

2/ drugiego roku studiów, dzisiejszy patriotyzm odzwierciedlają następujące cechy: nauka, którą można spożytkować, oddanie dla spraw kraju, a nie dla spraw prywatnych, mądrość życiowa i sprawiedliwość oraz solidarność w zagrożeniu;

3/ trzeciego rocznika, przykładem współczesnego pojmowania miłości do Ojczyzny są: sumienne wypełnianie obowiązków oraz szacunek dla kraju;

4/ czwartego roku, patriotyzm dzisiejszy cechuje: uczciwość, honor, obowiązkowość, odpowiedzialność za podejmowane decyzje, konsekwencja w działaniu, rzetelność oraz sumienna praca.

Zdaniem słuchaczy WSOWRiA w Toruniu:

1/ pierwszego rocznika, cechą współczesnego patriotyzmu jest: rzetelna praca i nauka, sumienne wykonywanie obowiązków i bezpieczeństwo pracy;

2/ drugiego roku studiów, nowoczesny patriotyzm odzwierciedla: pełnienie służby wojskowej, pracowitość, szacunek do innych, troska o obronność kraju oraz dbałość o jego rozwój;

3/ trzeciego rocznika, dzisiejsze uczucie wobec kraju ojczystego cechuje się: poszanowaniem mienia, wzmacnianiem obronności kraju, utożsamianiem własnych potrzeb z potrzebami Ojczyzny i szacunkiem do symboli narodowych;

4/ czwartego roku, współczesnymi przejawami odzwierciedl-

lającymi patriotyzm powinny być: gotowość do poświęceń, wzmacnianie obronności kraju, właściwe wypełnianie obowiązków, dbałość o rozwój kraju, dobra praca i szacunek do symboli i tradycji.

Podchorążowie WSOWZ we Wrocławiu:

1/ pierwszego roku studiów, wymieniają następujące cechy współczesnego patriotyzmu: pracowitość, poczucie obowiązku wobec kraju, sumienność, rzetelność, zdyscyplinowanie, odwagę, cierpliwość, wyrozumiałość, godność, lojalność, tolerancję, walkę zbrojną w wypadku agresji;

2/ drugiego rocznika, wskazują: odbywanie służby wojskowej, udział w wyborach, solidną pracę, sprawiedliwość, przestrzeganie konstytucji, pracowitość, odwagę i oddanie życia w razie potrzeby;

3/ trzeciego roku, wymieniają takie z cech nowoczesnego pojmowania miłości wobec Ojczyzny jak: pracowitość, zaradność, odpowiednie zachowanie, ofiarność, rzetelność, sumienność i poświęcenie;

4/ czwartego rocznika, wskazują na następujące z cech: rzetelny stosunek do pracy i nauki, szacunek do symboli i tradycji narodowych.

Cytowane /wyżej/ wypowiedzi podchorążych poszczególnych WSO, świadczą o ich dużej dojrzałości intelektualnej i emocjonalnej oraz zrozumieniu istoty badanej problematyki. Większość z nich nie miała kłopotów z wymienieniem cech odzwierciedlających współczesny patriotyzm. Ich odpowiedzi były trafne i rzeczowe. Istnieje jednak grupa słuchaczy, która

nie potrafiła w czasie badań ankietowych wyartykułować samodzielnie właściwości charakteryzujących nowoczesne pojmowanie pojęcia - miłość wobec Ojczyzny. W tej grupie respondentów wypowiedzi były szablonowe, bądź nie było ich wcale.

Udzielone odpowiedzi wskazują na to, iż dla podchorążych uczelni wojskowych najistotniejsze znaczenie mają te z cech - współczesnego patriotyzmu - które określić można mianem cnót żołnierskich i obywatelskich. Świadczy to o właściwie prowadzonej pracy wychowawczej w badanych WSO.

Z cechami odzwierciedlającymi współczesne pojmowanie uczucia wobec Ojczyzny koresponduje - ostatnie z omawianych w tym rozdziale - zagadnienie dotyczące postaw, czynów i działań, które obecnie można nazwać patriotycznymi.

W badanych WSO, ankietowani reprezentujący wszystkie roczniki studiów wymieniali czyny i postawy, które ich zdaniem zasługiwały na miano patriotycznych.

W kwestionariuszu /ankiety/, podchorążowie poszczególnych uczelni wojskowych, wskazali następujące z nich:

1/ słuchacze WSOWŁ w Zegrzu:

a/ pierwszego roku: zakup polskich towarów, wspieranie rodzimego przemysłu, praworządność;

b/ drugiego rocznika, do czynów i postaw patriotycznych zaliczyli: zdobywanie wiedzy i późniejsze jej wykorzystanie, przywiązanie do tradycji narodowej oraz umacnianie obronności kraju;

c/ trzeciego roku studiów: dbałość o dobro Ojczyzny, poświęcenie dla innych, płacenie podatków;

d/ czwartego rocznika, uznali, że są nimi: wzbogacenie majątku narodowego, służba wojskowa, bezinteresowne działanie dla dobra kraju, rzetelna praca i sumienne wypełnianie obowiązków;

2/ podchorążowie WSOWRiA w Toruniu:

a/ pierwszego roku, mianem postaw i czynów patriotycznych określili: rozwój przedsiębiorczości, wykonywanie obowiązków zawodowych, pełnienie wart i służb, poświęcenie, odwagę oraz uczciwość;

b/ drugiego rocznika, za najistotniejsze uznali: zapobieganie rozkradaniu majątku narodowego, wzmacnianie gospodarcze kraju oraz pracę i służbę dla dobra Ojczyzny;

c/ trzeciego roku studiów: dbałość o rozwój całego kraju i wszystkich dziedzin jego życia, udział w "mądrym" rządzeniu krajem, walka nie o prywatę, a o dobro społeczeństwa, o zwiększanie obronności kraju, gotowość do poświęceń dla dobra Ojczyzny;

d/ czwartego rocznika, wymieniali: pracę społeczną oraz służbę w wojsku;

3/ słuchacze WSOWZ we Wrocławiu:

a/ pierwszego roku, do postaw i czynów patriotycznych zaliczyli: przedkładanie dobra własnego kraju nad dobro własne, pełnienie służby wojskowej, czynny udział w wyborach, nie wstydzenie się polskości, dbałość o rozwój ekonomiczny kraju;

b/ drugiego rocznika: zapobieganie wojnom, uczciwość wo-

bec przełożonych i podwładnych, szacunek dla tradycji narodowej, sumienne wykonywanie swoich obowiązków;

c/ trzeciego roku studiów, do najważniejszych zaliczyli: sumienne wypełnianie obowiązków wobec kraju, pracę społeczną oraz obronę dobrego imienia Polski;

d/ czwartego rocznika, wśród postaw i czynów patriotycznych wymieniali: tworzenie dobrobytu narodowego oraz służbę na rzecz niepodległości Ojczyzny.

Zaprezentowane wypowiedzi badanych podchorążych dotyczące postaw, czynów i działań, które można obecnie określić mianem patriotycznych /tak jak i w przypadku cech współczesnego pojmowania miłości wobec Ojczyzny/ wskazują na uświadomienie sobie przez słuchaczy WSO istoty /i sensu/ analizowanego zagadnienia.

Ankietowani wymieniali przede wszystkim postawy i działania patriotyczne o charakterze:

1. gospodarczo-ekonomicznym /m.in. zakup polskich towarów, płacenie podatków, wzbogacanie majątku narodowego, rozwój przedsiębiorczości/;

2. społeczno-politycznym /np. udział w życiu politycznym kraju, czynny udział w wyborach i rządzeniu krajem/;

3. obywatelskim /m.in. praworządność, rzetelna praca, uczciwość, praca społeczna, sumienne wykonywanie obowiązków, umacnianie obronności kraju/;

4. edukacyjno-kulturowym /np. przywiązanie do tradycji narodowych, nie wstydzenie się polskości, zdobywanie wiedzy/;

5. specjalnościowo-zawodowym /m.in. służba wojskowa, wykonywanie obowiązków zawodowych, pełnienie wart i służb, odwaga/.

Postawy te oraz wskazane czyny i działania cechuje troska o nadrzędny interes państwa, którego są oni obywatelami. Poprzez pryzmat prymatu kraju ojczystego nad dobrem własnym słuchacze postrzegają współczesne pojmowanie postaw, czynów i zachowań patriotycznych.

Wyrazistość tych deklaracji świadczy o tym, iż w uczelniach wojskowych w trakcie realizowanego przez kadrę /dowódczą i dydaktyczną/ procesu dydaktyczno-wychowawczego kształtowane są u podchorążych odpowiednie postawy patriotyczne.

Zadaniem szkoły /każdego typu, szczebla - poziomu/, a szczególnie uczelni wojskowej jest wychowywanie młodego pokolenia w oparciu o zasady społeczne, doceniając tak osobę ludzką, jak i dobro wspólne. Niewątpliwie najważniejszym dobrem dla narodu, jak i dla słuchaczy WSO, powinna być Ojczyzna.

Stojąc na stanowisku wychowania podchorążego do działalności i przez działanie /w tym i na potencjalnym polu walki/ należy akcentować w procesie dydaktyczno-wychowawczym uczelni wojskowej wartości uwzględniające elementy kształtowania ich postaw patriotycznych.

Ma to istotne znaczenie teraz, kiedy coraz bardziej zanika w naszym społeczeństwie myślenie kategoriami państwa, przez co Szkoła powinna /jeszcze bardziej/ wzmóc od-

działywania wychowawcze, a przede wszystkim kształtowanie postawy miłości wobec Ojczyzny u swoich słuchaczy.

x

x x

Rozdział ten poświęcony został omówieniu zagadnień związanych z kształtowaniem u podchorążych postaw patriotycznych, wartości najwyżej cenionych przez słuchaczy WSO, w tym powinności patriotycznych, istotnych dla studentów uczelni wojskowych oraz cech współczesnego pojmowania - przez nich - miłości do kraju, państwa i narodu.

W ostatnim z rozdziałów zaprezentowane zostaną wyniki badań oraz opinie dowódców pododdziałów na temat roli procesu dowódczo-wychowawczego w kształtowaniu u podwładnych /podchorążych WSO/ postaw patriotycznych.

ROZDZIAŁ VI
PRACA DOWÓDCZO-WYCHOWAWCZA Z PODCHORĄŻYMI A KSZTAŁTOWANIE POSTAW PATRIOTYCZNYCH

Rozdział ten jest uzupełnieniem treści, jakie zawarte zostały w dwóch poprzednich częściach niniejszej rozprawy. Analiza przedstawionych w nim wyników /badań/ otrzymanych po przeprowadzeniu wywiadu, w oparciu o wcześniej opracowany jego kwestionariusz - stanowi dopełnienie danych empirycznych uzyskanych w trakcie badań, w grupie podchorążych oraz wojskowych nauczycieli akademickich. Ze względu na bezpośredni udział dowódców pododdziałów /szkolnych/ w realizacji procesu dydaktyczno-wychowawczego uczelni wojskowych i ich roli w kształtowaniu postaw patriotycznych swoich podwładnych, w rozdziale tym zaprezentowane zostały wyniki badań, jakie udało się uzyskać w tej grupie respondentów. Przytoczono także opinie i wypowiedzi kadry dowódczej dotyczące przebiegu procesu dydaktyczno-wychowawczego WSO oraz ich oceny związane z kształtowaniem u swoich słuchaczy właściwych postaw patriotyczno-obywatelskich.

6.1. Udział kadry dydaktycznej i dowódczej w procesie wychowania

Pierwszy z prezentowanych w tym fragmencie pracy podrozdziałów poświęcony jest problematyce udziału kadry dydak-

tycznej i dowódczej w procesie wychowania podchorążych, cechom jakie zamierzają oni kształtować u swoich podwładnych w trakcie jego realizacji.

6.1.1. Uczestnictwo wykładowców w procesie wychowania

Z przeprowadzonego z dowódcami podchorążych /biorących udział w badaniach ankietowych/ wywiadu wynika, że ich zdaniem w procesie wychowania słuchaczy uczelni wojskowych w różnym stopniu uczestniczą nauczyciele akademiccy. Dane dotyczące tego zagadnienia ilustruje rysunek 1.

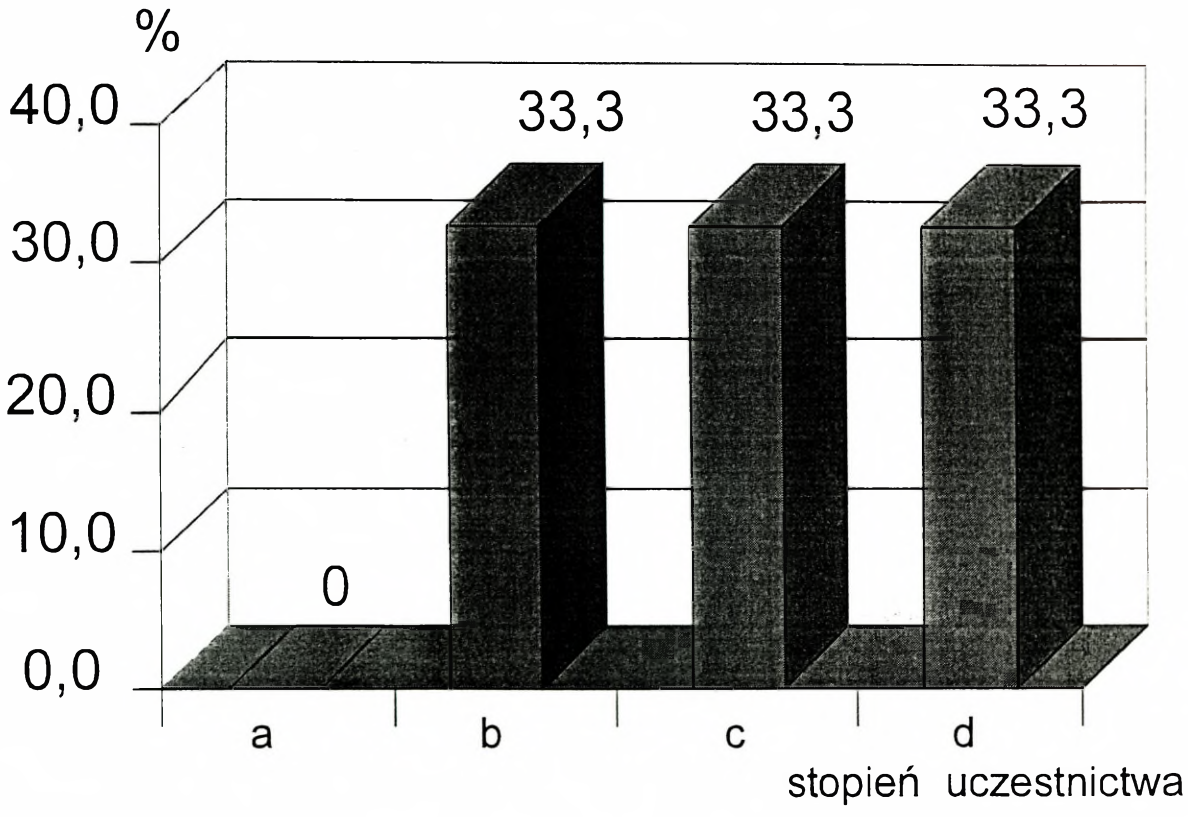

Rys. 1. Stopień uczestnictwa wykładowców w procesie wychowania podchorążych.
/a - b.duży; b - duży; c - mały; d - b. mały/

Jego analiza wskazuje na jednakowy rozkład odpowiedzi, jakich udzielili dowódcy. Po jednej trzeciej badanych uważa, że wykładowcy w dużym , małym i bardzo małym stopniu uczestniczą w procesie tworzenia /kształtowania/ właściwych postaw, poglądów i przekonań swoich słuchaczy. Żaden z respondentów nie wskazał na bardzo duże znaczenie wykładowcy w tym procesie. Świadczyć to może o tym, iż dowódcy z jednej strony nie doceniają roli nauczycieli akademickich w procesie wychowania studentów, chcąc ją ograniczyć jedynie do przekazywania wiedzy, a z drugiej /strony/ nie są skłonni do jej przeceniania i zmonopolizowania oddziaływań szkoleniowo-wychowawczych przez samych nauczycieli. Tak więc celowym wydaje się być uśrednienie uzyskanych wyników odpowiedzi i sformułowanie następującego wniosku: zdaniem dowódców pododdziałów wojskowi nauczyciele akademiccy w dostatecznym /średnim/ stopniu uczestniczą w procesie wychowania podchorążych.

6.1.2. Cele procesu kształcenia

Cele, jakie stawiają przed sobą dowódcy prowadząc zajęcia, są kolejnym problemem, o który ich pytano w trakcie wywiadu. Uzyskane wyniki dotyczące tej kwestii prezentuje rysunek 2.

Z jego analizy w jednoznaczny sposób wynika, że zdecydowana większość badanej kadry - wynosząca ponad 83% - prowadząc zajęcia z podchorążymi stara się taką samą uwagę skupić na przekazywaniu wiedzy, jak i wychowaniu. Dla nieco

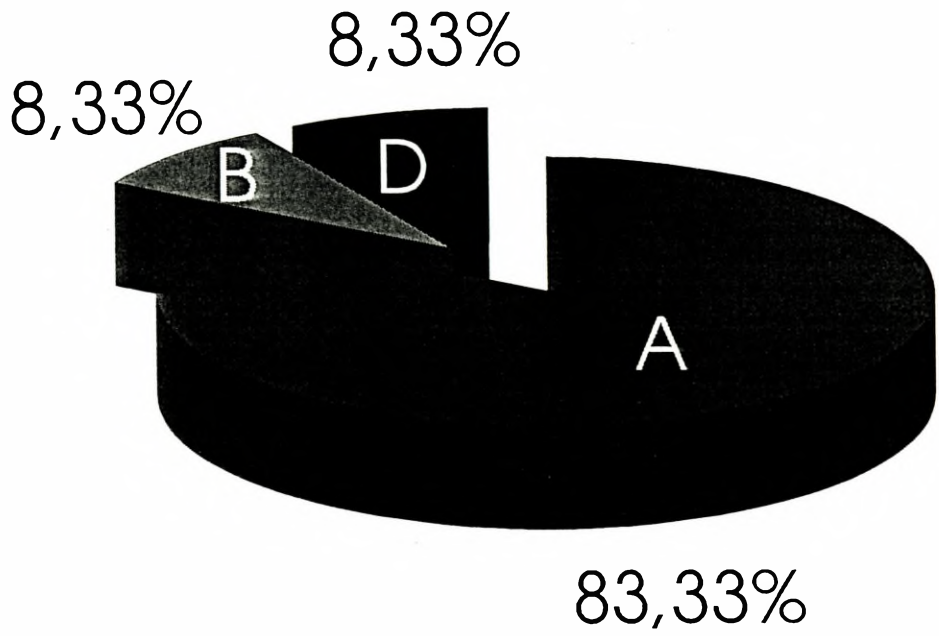

Rys. 2. Realizacja celów kształcenia i wychowania. /a - przekazywać wiedzę i wychowywać; b - realizować program kształcenia; c - wychowywać; d - brak zdania/

więcej niż 8% respondentów najistotniejszym elementem jest realizacja programu kształcenia. Żaden z dowódców nie stwierdził, iż podczas zajęć stara się przede wszystkim kształtować postawy, poglądy, zamiłowania i zainteresowania. Ponad 8% badanych nie miało na ten temat wyrobionego zdania.

Przytoczone wyniki wywiadu świadczą o "wyrobieniu pedagogicznym" kadry dowódczej i jej dużej wiedzy z tego zakresu. Dowódcy w czasie prowadzonych przez siebie zajęć z podchorą-

żymi, zakładają sobie /choćby tylko deklaratywnie/ przestrzeganie zasady jedności kształcenia i wychowania oraz realizację celów dydaktycznych i wychowawczych. Wskazuje to na dużą wagę jaką przykładają oni do przekazywania wiedzy, jak i kształtowania pożądanych postaw, poglądów i przekonań u swoich podwładnych /podobnie jak w badaniach ankietowych wśród podchorążych i wykładowców/.

6.1.3. Kształtowanie cech u podwładnych

Z zagadnieniem jedności kształcenia i wychowania koresponduje kolejny z problemów, jaki poddany został analizie, a

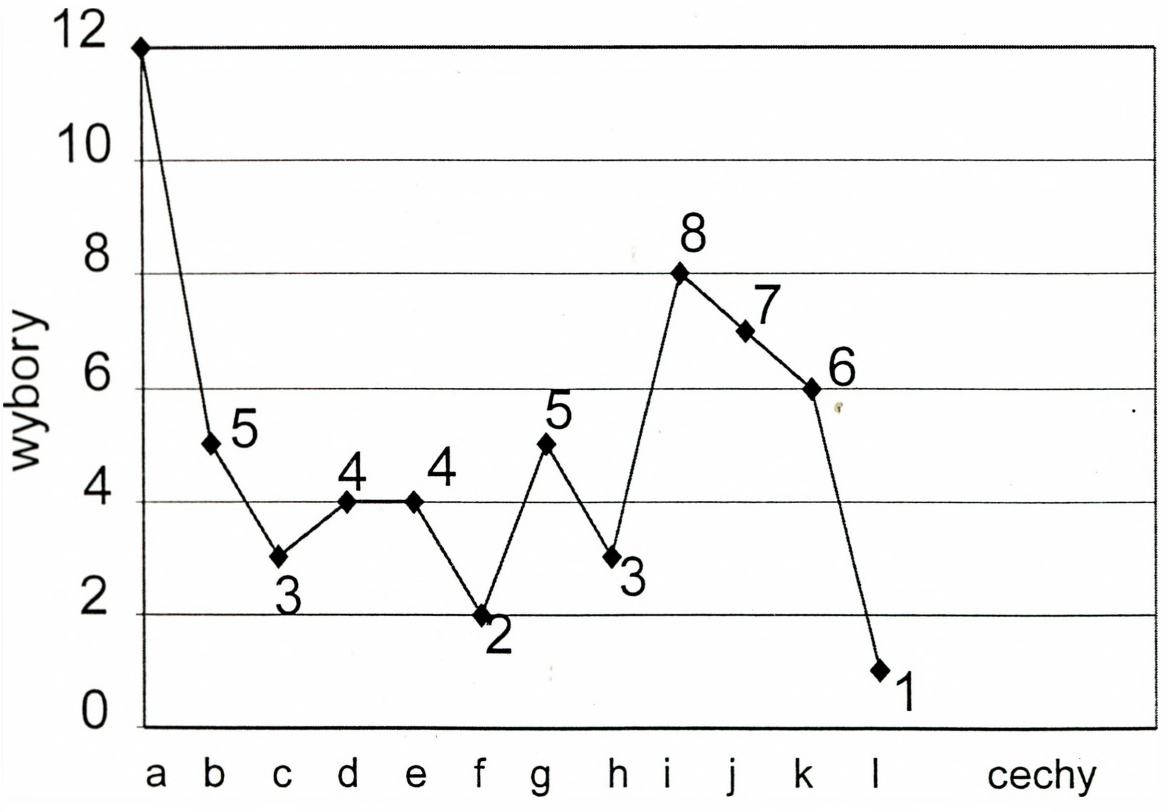

Wykres 1. Cechy kształtowane u podwładnych.
/a - zdyscyplinowanie; b - odwaga; c - patriotyzm; d - pracowitość; e - koleżeństwo; f - życzliwość; g - sumienność; h - przedsiębiorczość; i - wiedza; j - wytrwałość i odporność; k - honor i godność; l - inne/

mianowicie cech, które w trakcie pobytu w WSO powinny być ukształtowane u podchorążych przez ich przełożonych. Wyniki badań w postaci punktowanych wyborów przedstawia wykres 1.

Z zaprezentowanego wykresu wynika, iż dowódcy pododdziałów szczególny nacisk kładą na kształtowanie u podchorążych następujących cech: zdyscyplinowania /12 wyborów/, wszechstronnej wiedzy ogólnej i wojskowej /8 wskazań/ oraz wytrwałości i odporności /7 odpowiedzi/. W dalszej kolejności znalazły się: poczucie honoru i godności, odwaga, sumienność oraz pracowitość i koleżeńskość /które uzyskały od 6 do 4 punktów/. Najmniej istotne dla dowódców okazały się takie cechy jak: patriotyzm i przedsiębiorczość /po 3 wybory/ oraz życzliwość /2 wskazania/. Inne z cech, jako możliwe do wyboru wskazane zostały tylko 1 raz.

Z zaprezentowanego opisu wynika, iż wszystkie z zaproponowanych do wyboru kadrze dowódczej cech, zostały uznane za ważne i godne kształtowania u słuchaczy uczelni wojskowych. Jednak dla dowódców najbardziej pożądanymi cechami, które w szczególny sposób powinny być kształtowane u przyszłych oficerów okazały się te z nich, dzięki którym zawód wojskowego nabiera właściwego znaczenia i jest jednoznacznie charakteryzowany /zdyscyplinowanie, poczucie humoru i godności, wytrwałość i odporność/. Bardzo dużą uwagę dowódcy przykładają także do wyrabiania u swoich podwładnych poczucia posiadania i doskonalenia wszechstronnej wiedzy ogólnej i wojskowej przydatnej podchorążym w życiu, jak i ich przyszłej pracy zawodowej.

Wyniki badań w tej grupie respondentów są zbieżne z danymi, jakie uzyskano - analizując powyższą problematykę - ankietując słuchaczy i wojskowych nauczycieli akademickich WSO.

6.2. Ocena poziomu wiedzy i dyscypliny podchorążych

Podrozdział ten dotyczy oceny poziomu dyscypliny swojego pododdziału oraz wyników nauczania - uzyskanych podczas ostatniej sesji egzaminacyjnej - dokonanych przez dowódców podchorążych biorących udział w badaniach ankietowych.

Wyniki oceny poziomu dyscypliny prezentuje rysunek 2.

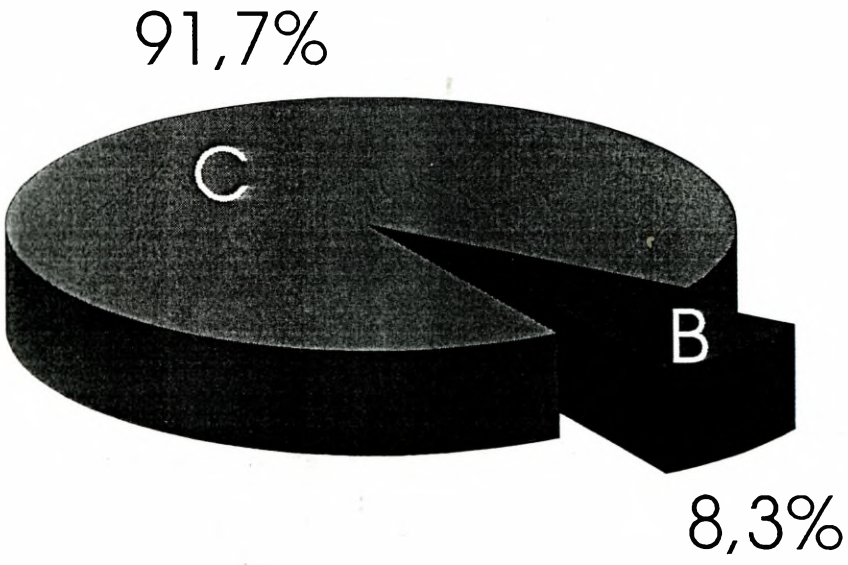

Rys. 2. Ocena poziomu dyscypliny podchorążych przez dowódców. /A - ndst; B - dst; C - db; D - bdb/

Zdecydowana większość dowódców - wynosząca blisko 92% - ocenia poziom dyscypliny dowodzonego przez siebie pododdziału jako dobry. Około 8% uważa, że dyscyplina ich podwładnych jest na poziomie dostatecznym. Nikt z badanej kadry dowódczej nie ocenił dyscypliny swojego pododdziału jako niedostatecznej, czy bardzo dobrej.

Pomimo względnie dużej ilości kar dyscyplinarnych /wykazały to wyniki badań podchorążych zawarte w rozdziale IV/ oraz sporej liczby /44 słuchaczy/ ukaranych dyscyplinarnie przez swoich przełożonych, dowódcy pododdziałów dobrze oceniają przestrzeganie regulaminów, przepisów, wytycznych, zarządzeń oraz rozkazów przez swoich podwładnych - podchorążych WSO.

Jest to bardzo pozytywny fakt, wskazujący na to, iż kadra dowódcza nie ocenia poziomu dyscypliny swojego pododdziału jedynie przez pryzmat ilości kar dyscyplinarnych i ukaranych słuchaczy, dostrzegając także mechanizmy kreowania przez siebie właściwej praktyki i profilaktyki dyscyplinarnej.

Oceny wyników nauczania dowódcy dokonali w oparciu o średnią, jaką uzyskali studenci dowodzonych przez nich pododdziałów podczas ostatniej sesji egzaminacyjnej poprzedzającej przeprowadzone badania /ankietowe oraz wywiad/. Dane dotyczące powyższej problematyki ilustruje rysunek 3.

Otrzymane podczas wywiadu wyniki świadczą o tym, iż większość pododdziałów /grup szkoleniowych/ uzyskała w czasie ostatniej sesji ocenę średnią wynoszącą od 3,6 do 4,0. Pododdziałów z taką średnią było prawie 60%. Co czwarta gru-

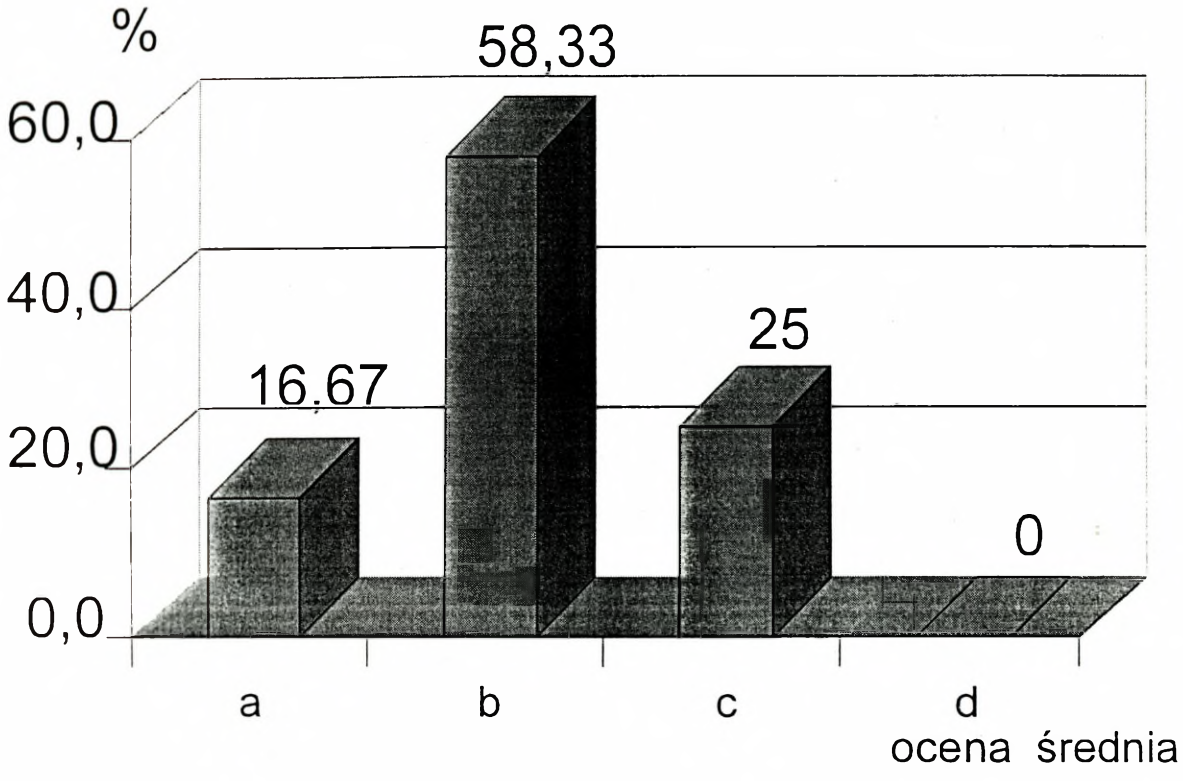

Rys. 3. Średnie oceny wyników nauczania.
/a = 3,0 - 3,5; b = 3,6 - 4,0; c = 4,1 - 4,5; d = 4,6 - 5,0/.

pa szkoleniowa osiągnęła jeszcze wyższe oceny mieszczące się w przedziale od 4,1 do 4,5. Blisko 17% pododdziałów w trakcie ostatnich egzaminów uzyskało średnią ocenę 3,0 do 3,5. Żaden z badanych respondentów nie stwierdził, iż jego pododdział osiągnął ocenę od 4,6 do 5,0.

Z wypowiedzi kadry dowódczej wynika, że orientuje się ona, poza problematyką dyscyplinarną, także i w zagadnieniach dotyczących przebiegu procesu kształcenia i osiąganych

w jego rezultacie wymiernych efektach w postaci ocen, jakie osiągają słuchacze. Ponadto stwierdzić można, że podchorążowie podczas studiów w uczelni wojskowej uzyskują dobre bądź więcej niż dobre oceny w trakcie sesji egzaminacyjnych, będących sprawdzianem ich dotychczasowej pracy i studiowania - zdobywania wiedzy, czego efektem jest uzyskanie przez ok. 83% badanych pododdziałów /grup szkoleniowych/ ocen średnich w granicach od 3,6 do 4,5.

6.3. Zaufanie i stosunek dowódców do podchorążych i wykładowców

Kolejny z podrozdziałów niniejszej rozprawy poświęcony jest kwestii możliwości udzielenia pomocy dowódców swoim podwładnym w przypadku ich kłopotów osobistych, ocenie stosunku słuchaczy do wykładowców i swoich przełożonych oraz próbie ustalenia przez kadrę dowódczą najatrakcyjniejszych przedmiotów wykładanych w poszczególnych uczelniach wojskowych.

6.3.1. Ocena możliwości udzielenia pomocy podwładnym

Wyniki badań związane z powyższym zagadnieniem zawarte są na rysunku 4.

Z danych otrzymanych podczas wywiadu wynika, iż połowa respondentów w dużym stopniu ma możliwości i sposobność udzielania pomocy /czy porady/ w sytuacji, kiedy o tego typu interwencję zwraca się do nich któryś z podwładnych. Kolejnych 33% badanych dowódców uważa, że mogą oni udzielić wsparcia podchorążym w przypadku ich kłopotów osobistych,

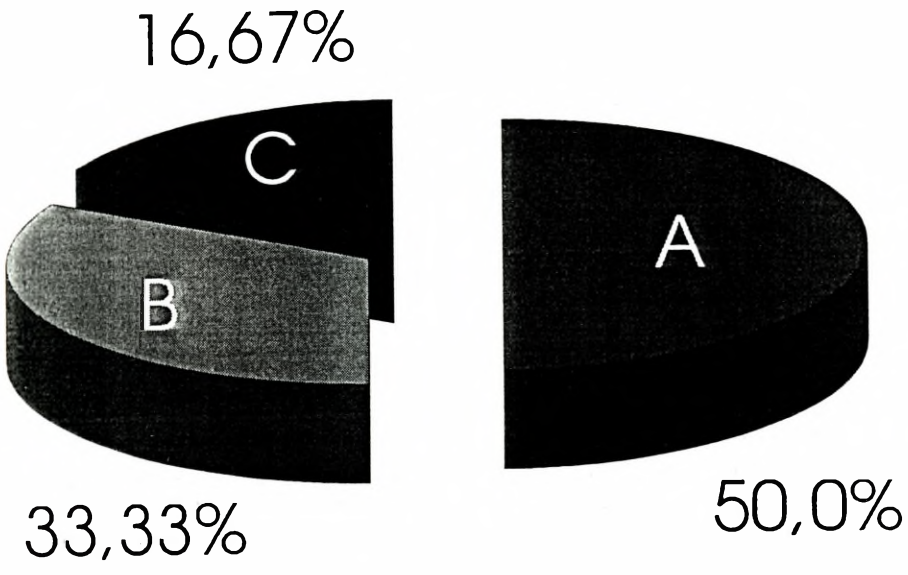

Rys. 4. Możliwość udzielenia pomocy podchorążym przez dowódców.
/A - tak; B - raczej tak; C - nie mam możliwości/.

ale w bardzo ograniczonym zakresie. Zdaniem blisko 17%, kadra dowódcza nie ma żadnych możliwości dopomożenia swoim podwładnym, gdy z takową prośbą zwracają się oni do swoich przełożonych.

Zaprezentowane wyniki badań wskazują na to, iż ponad 83% respondentów sądzi, że jest /ona/ w stanie udzielić pomocy podwładnym - w przypadku ich kłopotów osobistych - w mniejszym bądź większym stopniu. Według dowódców posiadają oni możliwości, w podejmowaniu tego typu działalności wy-

chowawczej, konkretnych decyzji mających na celu rozwiązywanie problemów życiowych podległych sobie podchorążych. Świadczyć to może także i o tym, iż dowódcy pododdziałów wyposażeni są w przydatną im w tym zakresie wiedzę pedagogiczną i psychologiczną, niezbędne doświadczenie oraz kompetencje. Jest to najprawdopodobniej zbyt optymistyczna samoocena dokonana przez dowódców, nie potwierdzona w pełni badaniami dotyczącymi kwestii zaufania podwładnych do swoich przełożonych /kadra dowódcza w większym stopniu ufa swoim możliwościom - w przypadku udzielania pomocy słuchaczom, niż podchorążowie obdarzają zaufaniem swoich przełożonych - w sytuacji, kiedy zwracają się do nich o pomoc w przypadku kłopotów osobistych/.

Rozwinięciem omawianej problematyki jest zagadnienie dotyczące stosunku słuchaczy do wykładowców i dowódców /dokonane przez tych ostatnich/, którego ilustrację stanowi rysunek 5.

Jego ocena wskazuje na to, iż zdaniem prawie 67% badanych dowódców, stosunek podchorążych do kadry dowódczej i dydaktycznej jest pozytywny. Dla jednej czwartej udzielających wywiadu, nastawienie studentów do dowódców i wykładowców jest obojętne. Około 8% respondentów uważa, że stosunek słuchaczy do swoich przełożonych i nauczycieli akademickich jest negatywny.

Zdecydowana większość dowódców pododdziałów odbiera /i ocenia/ niewerbalne i werbalne zachowania swoich podwładnych, jako przychylne dla kadry dydaktycznej i dowódczej. W

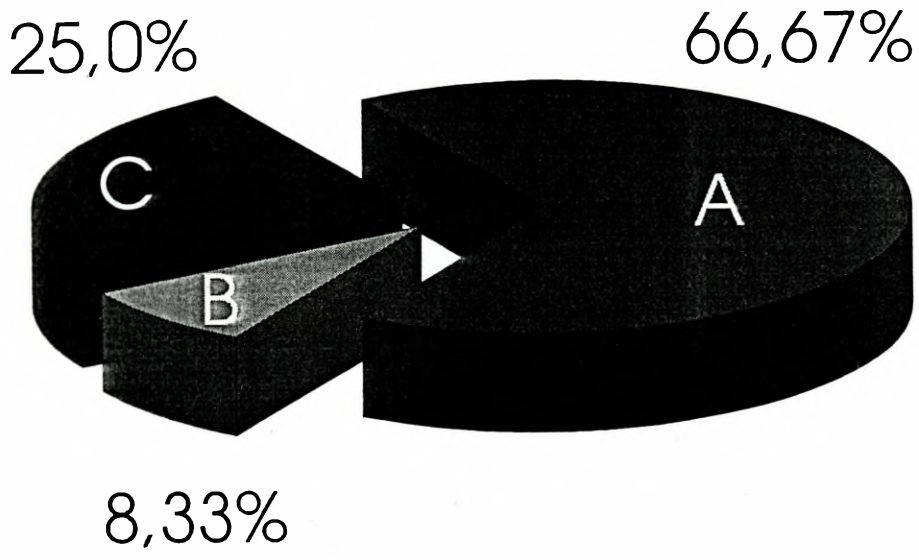

Rys. 5. Stosunek słuchaczy do wykładowców i dowódców. /A - pozytywny; B - negatywny; C - obojętny/.

ich ocenie podchorążowie darzą swoich przełożonych i wykładowców nie tylko zaufaniem, ale także i sympatią, przez co i realizowany przez nich proces dydaktyczno-wychowawczy oceniany jest pozytywnie /i jest to nie tylko zdanie dowódców/.

6.3.2. Atrakcyjność wykładanych przedmiotów

Ta część podrozdziału poświęcona jest ocenie, jakiej dokonali w trakcie wywiadu dowódcy, stosunku słuchaczy do wykładanych przedmiotów, a przez to ich atrakcyjności.

Zdaniem badanych, w poszczególnych uczelniach wojskowych, można wyodrębnić przedmioty, które według nich są najatrakcyjniejsze dla ich podwładnych.

Z analizy zgromadzonego w trakcie wywiadu materiału wynika, że do przedmiotów takich można zaliczyć, w:

1/ WSOWŁ w Zegrzu:

- szkolenie strzeleckie;
- szkolenie fizyczne;
- teorię obwodów;
- socjologię;

2/ WSOWRiA w Toruniu:

- strzelanie i kierowanie ogniem /SiKO/;
- sprzęt artyleryjski;
- szkolenie fizyczne;
- służbę ogniową;
- taktykę;
- informatykę;

3/ WSOWZ we Wrocławiu:

- taktykę;
- armie obce;
- teorię i praktykę strzelań;
- języki obce.

Wypowiedzi dowódców pododdziałów z poszczególnych WSO wskazują na istnienie grupy kilku przedmiotów, będących ich zdaniem najciekawszymi w odbiorze i uczestnictwie dla podchorążych. Należą do nich przede wszystkim przedmioty ogólne /np. szkolenie fizyczne/, przedmioty ogólnowojskowe /jak np.

szkolenie strzeleckie i taktyka/ i przedmioty specjalistyczne /np. teoria obwodów, strzelanie i kierowanie ogniem, teoria i praktyka strzelań/. Ze względu na odmienne profile Szkół, w których wykonano badania, trudno jest ustalić wspólną listę przedmiotów najatrakcyjniejszych dla - ich - słuchaczy /poza szkoleniem fizycznym i strzeleckim/. Każda z wymienionych uczelni wojskowych posiada swoją specyfikę oraz odmienne programy kształcenia /z przedmiotami wykładanymi tylko w danej WSO/. W opinii przełożonych najbardziej pozytywny stosunek podwładni mają do zajęć, w czasie których stykają się oni bezpośrednio z określoną dynamiką i konkretnym działaniem /szkolenie strzeleckie i fizyczne, sprzęt artyleryjski, czy teoria i praktyka strzelań/. Tak więc słuchacze realizując program studiów cenią przede wszystkim - według dowódców - te z przedmiotów, które wiedzę teoretyczną weryfikują praktyką.

Nie do końca powyższe stwierdzenia pokrywają się z badaniami, dotyczącymi tej problematyki, w pozostałych dwóch grupach respondentów /podchorążowie i wykładowcy/. Dowódcy raczej oceniają atrakcyjność przedmiotów pod kątem własnego doświadczenia i ich przydatności w pracy zawodowej /czego słuchaczom brak/. Dlatego też porównanie poszczególnych wypowiedzi /głównie studentów i dowódców/ wskazuje na rozbieżności w ustaleniu atrakcyjności wykładanych przedmiotów, choć kadra dowódcza i podchorążowie WSOWRiA w Toruniu okazali się bardzo zgodni.

6.4. Sukcesy i niepowodzenia dydaktyczno-wychowawcze słuchaczy

W podrozdziale czwartym zawarte zostały wyniki badań przeprowadzonych wśród dowódców pododdziałów, poświęcone problematyce niepowodzeń i sukcesów dydaktyczno-wychowawczych podchorążych.

6.4.1. Sukcesy studentów

W trakcie wywiadu zapytano przełożonych słuchaczy o czynniki wpływające na ich sukcesy osiągane w nauce i postępowaniu. Procentowe zestawienie otrzymanych odpowiedzi prezentuje tabela 1.

TABELA 1

WPŁYW POSZCZEGÓLNYCH CZYNNIKÓW NA SUKCESY STUDENTÓW

Lp.	Wybór sukcesu	%
I.	**Nauka**	
1.	*pilność*	*33,33*
2.	*systematyczność*	*50*
3.	*wcześniejsze przygotowanie*	*16,67*
4.	*pomoc kolegów*	*0*
5.	*pomoc wykładowców*	*0*
II.	**Postępowanie**	
1.	*zdyscyplinowanie*	*50*
2.	*punktualność*	*8,33*
3.	*zaangażowanie*	*41,67*
4.	*posłuszeństwo*	*0*
5.	*szacunek dla przełożonych*	*0*

Z analizy danych zawartych w tabeli wynika, że w nauce - zdaniem dowódców - największy wpływ na odniesienie sukcesu ma systematyczność /50% odpowiedzi/. Jedna trzecia respondentów uważa, że najlepsze efekty w trakcie studiowania osiąga się dzięki pilności. Blisko 17% badanych uznaje wcześniejsze przygotowanie, wyniesione ze szkoły podstawowej i średniej, za decydujące w odniesieniu powodzenia /w nauce/ przez swoich podwładnych. Żaden z dowódców nie wymienił pomocy kolegów i wykładowców jako elementu wpływającego na oceny uzyskiwane podczas studiów w uczelni wojskowej.

Dla kadry dowódczej najistotniejszym czynnikiem oddziaływującym na postępowanie podwładnych jest zdyscyplinowanie. Tak uważa połowa badanych. Blisko 42% udzielających odpowiedzi sądzi, że o zachowaniu studentów decyduje głównie ich zaangażowanie. Zdaniem ok. 8% respondentów takim elementem jest punktualność. Nikt z udzielających wywiadu nie wskazał na posłuszeństwo i szacunek do przełożonych, jako na czynniki mające istotne znaczenie na postępowanie słuchaczy.

Według dowódców o odniesieniu sukcesu przez podchorążych w WSO /jest nim ukończenie Szkoły i uzyskanie stopnia podporucznika/, w największej mierze decyduje systematyczność i pilność oraz zdyscyplinowanie i zaangażowanie. Najmniejszy wpływ dla przełożonych na odpowiednie postępowanie podwładnych, podczas pobytu w uczelni wojskowej oraz wyniki osiągane w nauce, mają: udzielanie pomocy przez kolegów i wykładowców oraz posłuszeństwo i szacunek do przełożonych.

6.4.2. Niepowodzenia dydaktyczno-wychowawcze podchorążych

Dane dotyczące niepowodzeń dydaktyczno-wychowawczych słuchaczy WSO w opinii dowódców pododdziałów ilustruje rysunek 6.

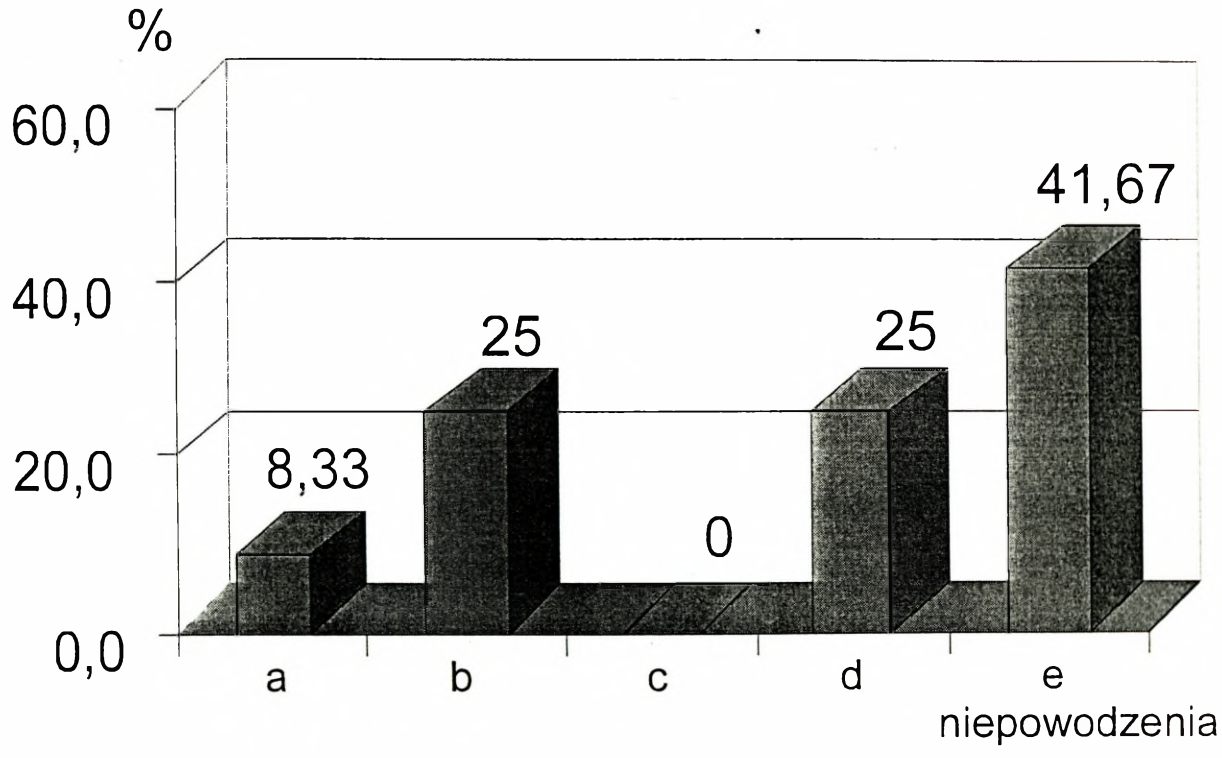

Rys. 6. Czynniki niepowodzeń dydaktyczno-wychowawczych podchorążych.
/a - stosunki międzyludzkie; b - brak pomocy ze strony przełożonych; c - brak pomocy ze strony kolegów; d - trudności w opanowaniu materiału; e - obojętność i lekceważenie/.

Wyniki przeprowadzonych badań wskazują na to, że - zdaniem kadry dowódczej - największy wpływ na niepowodzenia podwładnych w nauce i postępowaniu ma obojętność i lekceważenie swoich podstawowych obowiązków przez podchorążych. Do kolejnych czynników rzutujących na wypaczenia w prawidłowym przebiegu tego procesu zaliczyć należy brak pomocy ze strony przełożonych oraz trudności w opanowaniu materiału. Jedna czwarta respondentów /po 25%/ uznała je za istotne. Najmniejszy odsetek badanych /ponad 8% odpowiadających/ uznał stosunki międzyludzkie za składnik posiadający decydujące znaczenie w zniekształceniach procesu zdobywania wiedzy i kształtowania postaw, poglądów i przekonań.

Wydaje się, że tak mały wpływ tego czynnika wynika przede wszystkim z faktu, iż w uczelni wojskowej /w odróżnieniu od jednostki/, naruszenia stosunków interpersonalnych mają incydentalny charakter ze względu na jednorodność pododdziałów podchorążych /grup szkoleniowych/. Słuchacze WSO traktują się bardziej po partnersku, zachowując jednak pewien dystans w bezpośrednich kontaktach, wynikający głównie z roku studiów.

Dlatego też, dowódcy pododdziałów do podstawowych czynników wpływających na niepowodzenia dydaktyczno-wychowawcze studentów uczelni wojskowych, zaliczyli obojętność i lekceważenie swoich obowiązków, brak pomocy ze strony przełożonych oraz trudności w opanowaniu materiału. Świadczyć to może o "przeładowaniu" programu studiów lub nieumiejętnym przekazie wiadomości przez dowódców i wykładowców.

6.5. Obowiązki i zadania podchorążego

Podrozdział ten poświecony jest problematyce obowiązków podchorążego oraz zadań jakie wynikają z jego przynależności do państwa i narodu.

6.5.1. Podstawowe obowiązki podchorążego

W tej części rozprawy poddano analizie wypowiedzi dowódców pododdziałów dotyczące podstawowych obowiązków słuchacza uczelni wojskowej, jakie wynikają z regulaminów, programu studiów oraz z przysięgi wojskowej.

Kadra dowódcza reprezentująca poszczególne WSO w trakcie wywiadu wymieniła następujące obowiązki swoich podwładnych:

1/ Dowódcy pododdziałów z WSOWŁ w Zegrzu zwrócili uwagę na niżej wymienione powinności podchorążego, wynikające z:

a/ regulaminów:

- zdyscyplinowanie,
- szacunek dla przełożonych,
- przestrzeganie porządku wojskowego,
- poszanowanie broni,

b/ programu studiów:

- zaliczanie w terminie sesji egzaminacyjnych,
- pilność,
- systematyczność,
- opanowanie obowiązującego programu,

c/ przysięgi wojskowej:

- poszanowanie honoru,
- zachowanie godności,
- szacunek do munduru.

2/ Kadra z WSOWRiA w Toruniu wymieniła następujące z nich, wynikające z:

a/ regulaminów:

- zdydscyplinowanie,
- koleżeństwo,
- wykonywanie rozkazów i poleceń przełożonych,
- szacunek do przełożonych,
- dbałość o sprzęt i mienie wojskowe,

b/ programu studiów:

- systematyczne pogłębianie wiedzy,
- mistrzowska znajomość sprzętu artyleryjskiego,
- umiejętność podejmowania decyzji,
- pracowitość,
- kształtowanie cech dowódcy,

c/ przysięgi wojskowej:

- dbałość o godność i honor żołnierski,
- wierność Ojczyźnie i narodowi,
- zdolność poświęcenia życia w obronie Ojczyzny,
- zdyscyplinowanie,
- sumienność.

3/ Dowódcy z WSOWZ we Wrocławiu do najważniejszych obowiązków podchorążego zaliczyli, w zakresie:

a/ regulaminów:

- przestrzeganie porządku dnia,
- pełnienie służb i wart,
- zdyscyplinowanie,
- dyspozycyjność,

b/ programu studiów:

- zdobywanie wiedzy,
- uczestnictwo w zajęciach,
- zaliczanie nieobecności,
- zaliczanie przedmiotów,

c/ przysięgi wojskowej:

- sumienne wykonywanie zadań służbowych,
- lojalność wobec przełożonych,
- obronę państwa,
- dbałość o dobra narodowe,
- umacnianie obronności kraju.

Analiza zaprezentowanych odpowiedzi wskazuje, iż dowódcy pododdziałów poszczególnych uczelni wojskowych do patriotycznych powinności podchorążego zaliczyli - w dziedzinie:

1/ regulaminów:

- zdyscyplinowanie,
- szacunek do przełożonych,
- przestrzeganie porządku wojskowego,

2/ programu studiów:

- systematyczność zdobywania i pogłębiania wiedzy,
- zaliczanie sesji egzaminacyjnych,
- opanowanie obowiązującego materiału,

3/ przysięgi wojskowej:

- wierność Ojczyźnie i narodowi,
- poszanowanie godności i honoru żołnierskiego,
- obrona państwa.

Kadra dowódcza WSO wymieniła głównie obowiązki uniwersal-

ne, wspólne dla wszystkich podchorążych i uczelni wojskowych /bez względu na specyfikę i typ danej Szkoły/. W trakcie wywiadu przełożeni wyeksponowali te z powinności, które z punktu widzenia dowódcy-wychowawcy i służby wojskowej okazały się najistotniejsze.

6.5.2. Zadania i obowiązki Polaka

Kolejnym zagadnieniem wymagającym omówienia w tym podrozdziale są podstawowe zadania i obowiązki Polaka wynikające z jego przynależności do państwa i narodu.

Dowódcy pododdziałów ustosunkowali się do tej kwestii w trakcie przeprowadzonego z nimi wywiadu, w którym poproszono ich o wymienienie pięciu istotnych - dla nich - zadań i powinności Polaka.

Kadra dowódcza reprezentująca poszczególne WSO - gdzie przeprowadzono badania - wskazała:

1/ w WSOWŁ w Zegrzu:

- patriotyzm,
- przestrzeganie prawa,
- poszanowanie Konstytucji RP,
- pracę dla dobra kraju,
- obronę Ojczyzny.

2/ w WSOWRiA w Toruniu:

- patriotyzm,
- zdolność do poświęceń,
- poszanowanie prawa,
- szacunek do współobywateli i symboli narodowych,
- rzetelnie wykonywaną pracę.

3/ w WSOWZ we Wrocławiu:

- obronę państwa,
- patriotyzm,
- ochronę dóbr kultury,
- wychowywanie dzieci na prawych obywateli,
- sumienną pracę.

Z wypowiedzi jakich udzielili dowódcy wynika, iż do podstawowych obowiązków i zadań obywateli państwa polskiego zaliczyli przede wszystkim:

- patriotyzm,
- poszanowanie i przestrzeganie prawa,
- rzetelnie wykonywaną pracę,
- obronę państwa.

Wymienione wyżej powinności cechować winny wszystkich lojalnych obywateli Rzeczypospolitej Polskiej, w tym także żołnierzy Wojska Polskiego, których jednym z podstawowych obowiązków wynikających z przysięgi wojskowej jest obrona państwa i jego narodu.

6.5.3. Wypełnianie obowiązków żołnierskich /jako przejaw patriotyzmu/

Uzupełnieniem treści zawartych w poprzedniej części pracy /a poświęconej zadaniom i obwiązkom Polaka/ jest problematyka rzetelnego wypełniania powinności żołnierskich.

Na pytanie postawione kadrze dowódczej: "Czy rzetelne i zaangażowane wypełnianie obowiązków żołnierskich uznaje Pan za przejaw patriotyzmu" - respondenci udzielili następujących odpowiedzi, których ilustrację prezentuje rysunek 7.

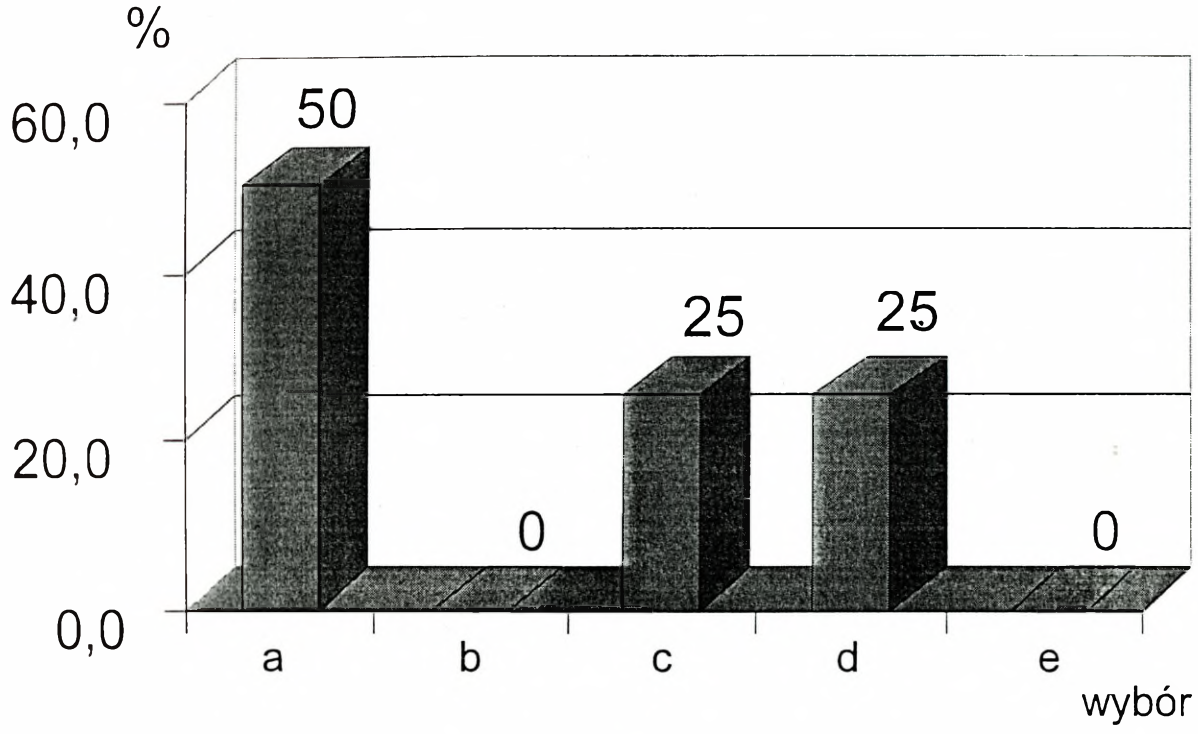

Rys. 7. Wpływ wypełniania obowiązków żołnierskich, a przejawy patriotyzmu.
/a - zdecydowanie tak; b - raczej tak; c - nie mam pewności; d - raczej nie; e - zdecydowanie nie/.

Z danych tych wynika, że 50% respondentów potwierdziło zdecydowany wpływ wypełniania obowiązków żołnierskich na kształtowanie postaw patriotycznych. 25% badanych nie miało pewności, czy sumienne odbywanie służby wojskowej można zaliczyć do jednego z przejawów patriotyzmu. Taki sam odsetek dowódców /25%/ uznał, że rzetelne pełnienie służby wojskowej

/tak przez żołnierzy zasadniczej służby wojskowej, żołnierzy nadterminowych i kontraktowych, żołnierzy zawodowych, czy kandydatów do tego zawodu/ ma raczej niewielki wpływ na ich patriotyzm. Żaden z dowódców pododdziałów w kategoryczny sposób nie zanegował związku istniejącego pomiędzy odbywaniem służby w wojsku, a uczuciowym stosunkiem do swojej Ojczyzny i narodu.

Analiza otrzymanych wyników wskazuje, że kadra dowódcza /w przeprowadzonym z nimi wywiadzie/ potwierdziła tezę, iż rzetelne i zaangażowane wypełnianie obowiązków żołnierskich uznać należy za przejaw patriotyzmu i miłości wobec Ojczyzny.

6.6. Kształtowanie postaw patriotyczno-obywatelskich podchorążych w procesie dydaktycznym

Podrozdział ten poświęcony jest zagadnieniom kształtowania u słuchaczy WSO postaw patriotyczno-obywatelskich przez wojskowych nauczycieli akademickich w procesie kształcenia oraz celom wychowania patriotyczno-obywatelskiego osiąganym przez dowódców w ich pracy dowódczo-wychowawczej z podchorążymi.

6.6.1. Kształtowanie postaw patriotyczno-obywatelskich

Ta część rozprawy dotyczy kształtowania przez nauczycieli akademickich postaw patriotycznych i obywatelskich słuchaczy uczelni wojskowych. Wyniki badań poświęcone powyższej problematyce zaprezentowane zostały na rysunku 8.

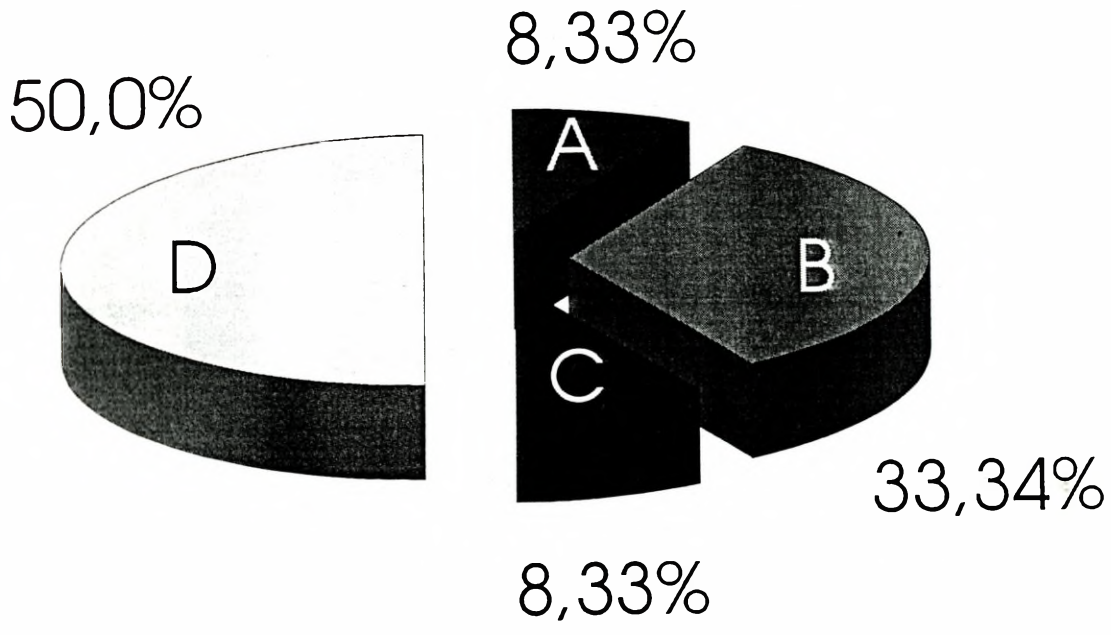

Rys. 8. Charakter kształtowania przez nauczycieli postaw patriotycznych słuchaczy.
/A - celowy i uświadomiony; B - spontaniczny i intuicyjny; C - postawy nie są kształtowane; D - brak wpływu/

Zdaniem połowy badanych dowódców /50%/ wykładowcy nie mają wpływu na kształtowanie u swoich studentów postaw patriotyczno-obywatelskich. Według jednej trzeciej respondentów /33,34%/, nauczyciele akademiccy w trakcie zajęć dydaktycznych kształtują u podchorążych WSO tego typu postawy w sposób spontaniczny i intuicyjny. Ponad 8% /8,33%/ kadry dowódczej uważa, że kształtowanie postaw wobec Ojczyzny w procesie dydaktyczno-wychowawczym ma charakter celowy i uświadomiony. Taki sam odsetek badanych /8,33%/ twierdzi, że

postawy o których mowa, nie są w ogólne kształtowane u ich podwładnych.

Omówione wyniki badań wskazują, iż dowódcy pododdziałów raczej negatywnie oceniają pracę wojskowych nauczycieli akademickich w zakresie kształtowania u podchorążych WSO postaw patriotyczno-obywatelskich. Swiadczyć to może o tym, iż dowódcy nie dostrzegają istotnych zmian w tego typu postawach, zachodzących u ich podwładnych pod wpływem procesu dydaktyczno-wychowawczego. Wskazywać to może także i na to, iż sami wykładowcy, niezbyt wyraźnie akcentują zakładane sobie cele, dotyczące kształtowania właściwego stosunku wobec Ojczyzny, realizowane przeznich podczas zajęć i nie przywiązują do nich zbyt dużej wagi.

Tezę o mało istotnym znaczeniu przypisywanym procesom wychowania patriotyczno-obywatelskiego podchorążych uczelni wojskowych potwierdzają wyniki badań, których ilustrację stanowi rysunek 9.

Zdaniem połowy udzielających odpowiedzi dowódców w WSO nie przywiązuje się należytej uwagi do wychowania patriotyczno-obywatelskiego słuchaczy. Dla ponad 41% /41,67%/ respondentów proces ten traktowany jest z należytą starannością i powagą. Blisko 8,5% /dokładnie 8,33%/ badanych nie potrafiła wyrazić na ten temat swojego stanowiska.

Z zaprezentowanych danych wynika, iż dowódcy pododdziałów w swych poglądach dotyczących roli i znaczenia procesu wychowania patriotyczno-obywatelskiego podchorążych w WSO są podzieleni. Podobne rozbieżności występują wśród słuchaczy

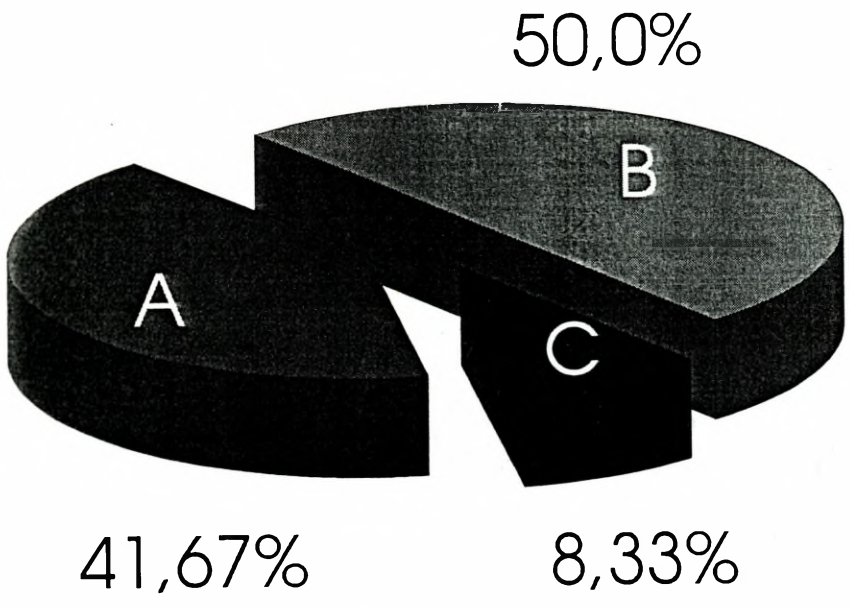

Rys. 9. Znaczenie wychowania patriotyczno-obywatelskiego podchorążych WSO.
/A - tak; B - nie; C - nie wiem/

oraz wojskowych nauczycieli akademickich /badania ankietowe/. Przez to nie sposób jest jednoznacznie stwierdzić, czy w uczelni wojskowej z należytą uwagą traktuje się wychowanie patriotyczne i obywatelskie.

6.6.2. Cele wychowania patriotyczno-obywatelskiego

W podrozdziale tym przytoczne zostały wypowiedzi - udzielających wywiadu - dowódców na temat celów wychowania patriotyczno-obywatelskiego, jakie zamierzają oni osiągnąć w

swej pracy dowódczo-wychowawczej z podchorążymi. Cele te wymienione zostały w kolejności ich ważności poczynając od najistotniejszych.

Dla reprezentantów poszczególnych WSO najważniejszymi celami tego procesu okazały się:

1/ w WSOWŁ w Zegrzu:

- poczucie polskości,
- poświęcenie życia dla dobra kraju,
- przestrzeganie zasad Konstytucji RP,
- sumienne wypełnianie obowiązków,
- zdyscyplinowanie.

2/ w WSOWRiA w Toruniu:

- szacunek i umiłowanie Ojczyzny,
- stała gotowość do obrony kraju,
- poczucie honoru i godności osobistej,
- wierność przysiędze wojskowej,
- rzetelne wykonywanie obowiązków.

3/ w WSOWZ we Wrocławiu:

- zdyscyplinowanie,
- zdobywanie jak najwyższych wyników w szkoleniu,
- sumienność i profesjonalizm w pracy zawodowej,
- wierność złożonej przysiędze,
- miłość do Ojczyzny.

Zestawiając zaprezentowane wyżej cele wychowania patriotyczno-obywatelskiego zakładane do zrealizowania w pracy dowódczej i wychowawczej przez kadrę uczelni wojskowych należy wymienić jako najistotniejsze, następujące z nich:

1/ szacunek i umiłowanie Ojczyzny /w tym poczucie polskości/;

2/ stałą gotowość do obrony kraju z poświęceniem życia włącznie;

3/ sumienne wykonywanie obowiązków;

4/ zdyscyplinowanie;

5/ wierność przysiędze wojskowej.

Wskazuje to na wyraźną preferencję, jaką przypisują dowódcy pododdziałów kształtowaniu u swoich podwładnych - w pracy dowódczej, szkoleniowej i wychowawczej - postawie szacunku i miłości do Ojczyzny.

Pozostaje to w pewnej sprzeczności w stosunku do wyników badań, jakie opisane zostały w poprzednim podrozdziale pracy, z którego wynika, że szkoła jako instytucja nie przywiązuje należytej wagi do wychowania patriotyczno-obywatelskiego, a jednak kadra dowódcza i dydaktyczna /jako jedni z realizatorów tegoż procesu/ zakładają sobie osiągnięcie omawianego celu.

6.7. Normy, formy i metody oddziaływań stosowane w pracy dowódczo-wychowawczej

W podrozdziale tym zaprezentowane zostały wyniki badań dotyczące form i metod oddziaływań dydaktyczno-wychowawczych stosowanych przez dowódców pododdziałów w procesie kształtowania postaw patriotycznych swoich podwładnych oraz norm określających pożądany stosunek do Ojczyzny i wojska u słuchaczy uczelni wojskowych.

6.7.1. Metody stosowane w procesie wychowania patriotyczno-obywatelskiego

Pierwszym z omawianych w tej części rozprawy zagadnieniem są metody oddziałujące na zachowania studentów wykorzystywane w procesie wychowania przez kadrę dowódczą. Problematykę tę ilustruje rysunek 10.

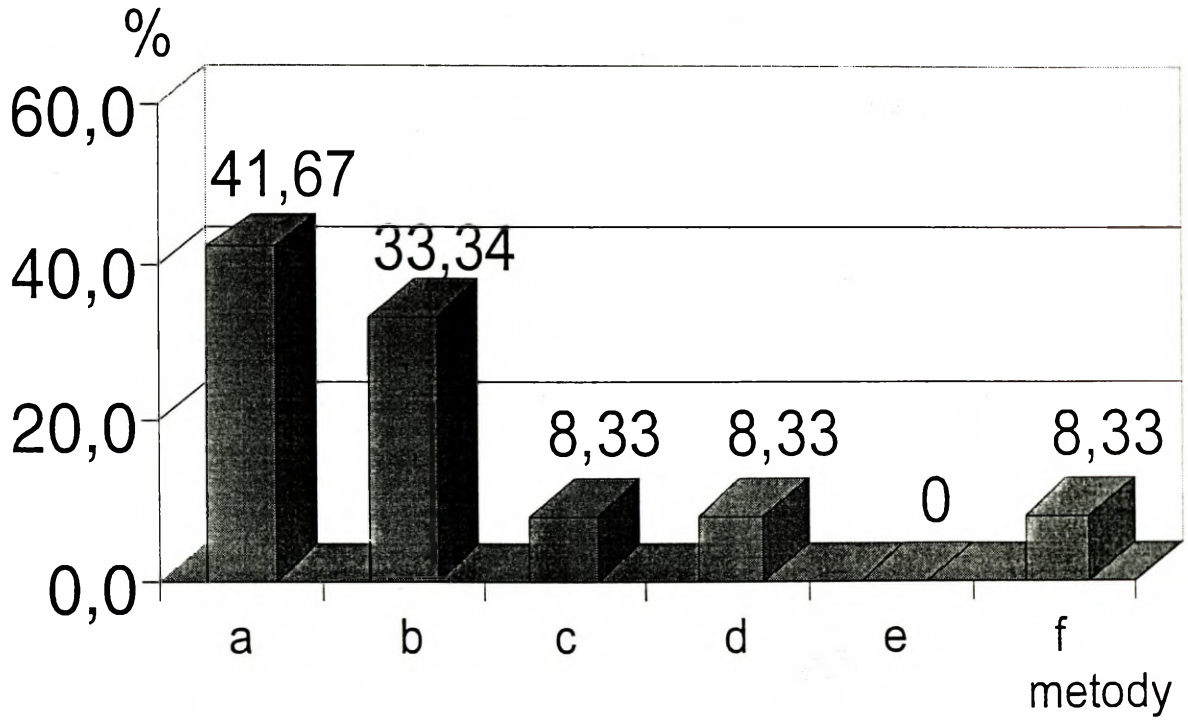

Rys. 10. Metody oddziałujące na zachowania słuchaczy stosowane przez dowódców w procesie wychowania.
/a - instruowanie o nakazach i zakazach; b - perswazja; c - sugestia; d - dyskusja; e - wygłaszanie referatów, prelekcji; f - zebrania żołnierskie/

Do najczęściej stosowanych metod w pracy wychowawczej prowadzonej ze słuchaczami WSO, dowódcy zaliczają instruowanie o nakazach i zakazach. Wskazywało na nią 41,67% respondentów. 33,34% badanych uważa, że najbardziej skutecznym sposobem oddziaływania na zachowania podchorążych jest perswazja. Dla ponad 8% /8,33%/ udzielających wywiadu dowódców pododdziałów takimi metodami są sugestia, dyskusja i zebrania żołnierskie. Żaden z respondentów nie wskazał na wygłaszanie referatów, prelekcji o tematyce patriotycznej jako na metodę przynoszącą konkretne efekty w zakresie stymulowania zachowań swoich podwładnych.

Analiza otrzymanych wyników wyraźnie wskazuje, że do najbardziej skutecznych i najczęściej stosowanych metod oddziałujących na zachowania /tak w szkole, jak i poza nią/ podchorążych uczelni wojskowych, dowódcy pododdziałów zaliczają przede wszystkim informowanie o obowiązujących nakazach i zakazach oraz przekonywanie /perswazję/. Odrębnego omówienia wymaga kwestia posługiwania się - przez kadrę dowódczą - metodami oddziałującymi na uczucia i wyobraźnię w procesie kształtowania postaw patriotycznych studentów. Wyniki badań poświęcone temu zagadnieniu zawarte zostały na rysunku 11.

Połowa badanych /50%/ twierdziła, iż w procesie kształtowania postaw patriotycznych słuchaczy WSO najskuteczniejszą metodą jest przykład wychowawczy. Blisko 17% /16,67%/ udzielających wywiadu uważa, że taką metodą są występy artystyczne. Taki sam odsetek respondentów /16,67%/ jest zda-

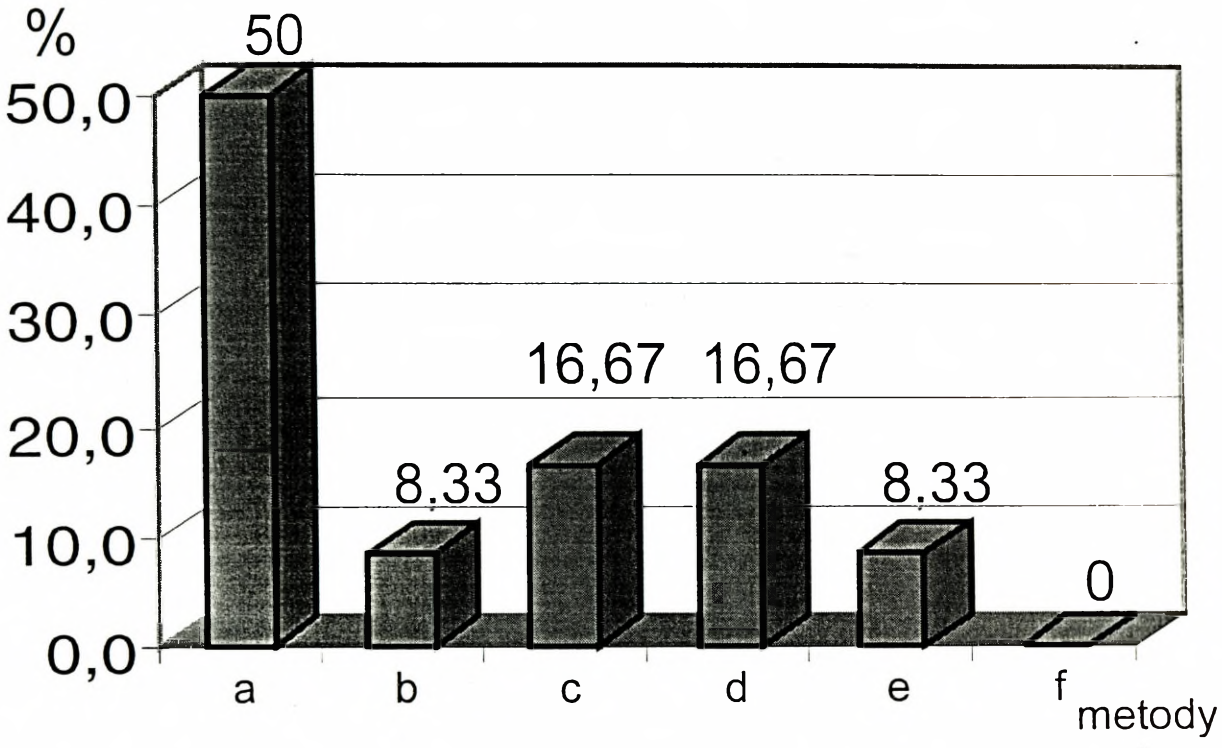

Rys. 11. Metody regulujące postępowanie podchorążych stosowane przez dowódców w wychowaniu patriotycznym. /a - przykład wychowawczy; b - ceremoniał wojskowy; c - wycieczki, rekreacja i sport; d - występy artystyczne; e - filmy i literatura; f - spotkania z ciekawymi ludźmi/

nia, że najczęściej stosowanym sposobem oddziałującym na uczucia i wyobraźnię w kształtowaniu postaw patriotycznych podchorążych jest ich udział w wycieczkach, rekreacja i sport masowy. Ponad 8% /8,33%/ dowódców uznaje ceremoniał wojskowy, filmy i literaturę za najefektywniejszy sposób kształtowania postaw miłości wobec Ojczyzny swoich podwładnych. Nikt w czasie wywiadu nie wymienił spotkań z ciekawymi ludźmi /jako metody stosowanej w pracy wychowawczej/.

Kadra dowódcza oddziałując na uczucia i wyobraźnię słu-

chaczy uczelni wojskowych, w procesie kształtowania postaw patriotycznych w prowadzonej przez siebie pracy dowódczej preferuje głównie przykład wychowawczy, udział w wycieczkach, szeroko pojętej rekreacji i sporcie masowym oraz występy artystyczne /uczestnicząc w nich jako widzowie i wykonawcy/.

Powyższą problematykę dopełniają wyniki badań zaprezentowane na rysunku 12 - poświęcone metodom regulującym postępowanie podchorążych, stosowane przez dowódców w wychowaniu patriotyczno-obywatelskim.

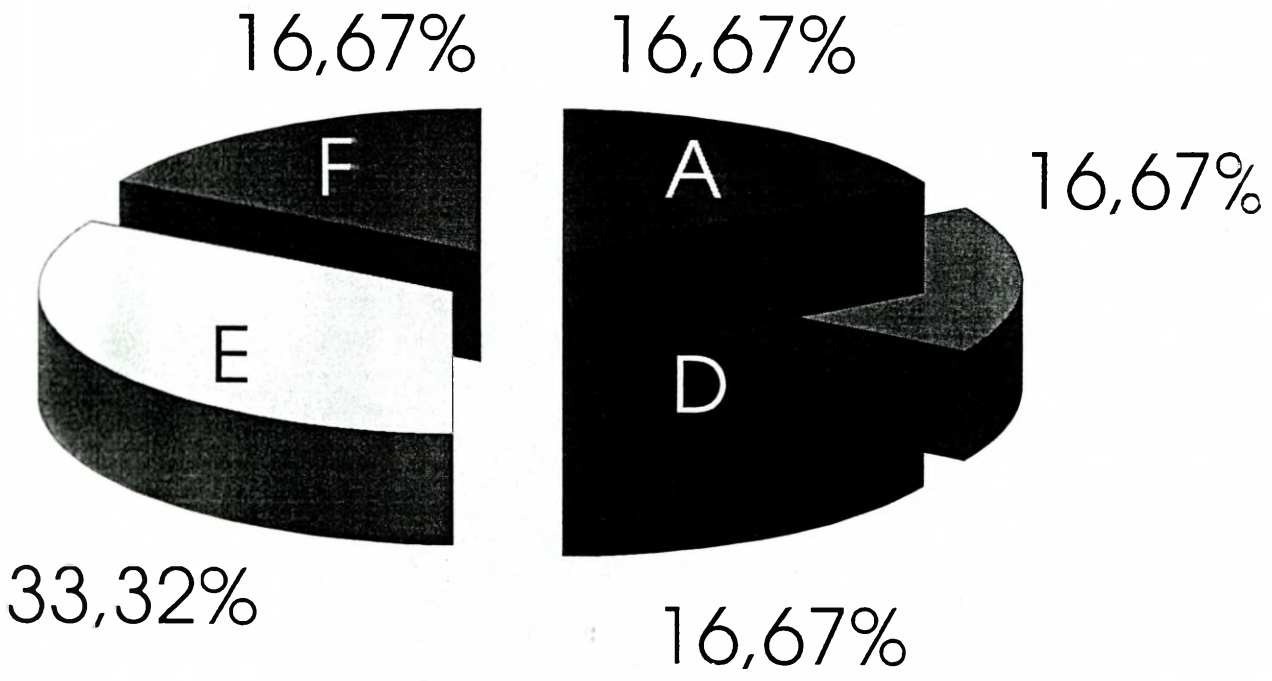

Rys. 12. Metody regulujące postępowanie podchorążych stosowane przez dowódców w wychowaniu patriotycznym. /A - zakazy i nakazy; B - doraźne uwagi; C - pochwały; D - nagany; E - rozmowy; F - inne/.

Zdaniem przełożonych słuchaczy WSO, najefektywniejszym sposobem modyfikującym ich stosunek do Ojczyzny, jest bezpośrednia rozmowa prowadzona z podwładnymi /33,32% udzielonych odpowiedzi/. Pozostałe z wymienionych w kwestionariuszu wywiadu metod /tj. nakazy i zakazy, pochwały, nagany i inne/ regulujące postępowanie podchorążych, stosowane przez dowódców w wychowaniu patriotyczno-obywatelskim uzyskały ten sam odsetek wskazań, wynoszący blisko 17% /16,67%/.

Świadczyć to może o tym, iż w grupie metod wpływających na kształtowanie postaw patriotycznych wykorzystywanych przez kadrę w pracy dowódczo-wychowawczej nie ma wyraźnie dominujących i skutecznych. Tylko łączne ich stosowanie przynieść może w tym procesie pożądane efekty /wszystkie one wzajemnie się uzupełniają/.

6.7.2. Normy określające pożądany stosunek do Ojczyzny i wojska

W podrozdziale tym opisane zostały normy określające pożądany stosunek do państwa i jego Sił Zbrojnych kształtowane przez dowódców u podchorążych WSO. Wyniki otrzymanych badań przedstawia rysunek 13.

Do podstawowych norm określających pożądany stosunek do Ojczyzny i wojska kształtowanych w uczelni wojskowej przełożeni zaliczyli stałą gotowość do obrony kraju /58,34% odpowiedzi/. Zdaniem blisko 17% respondentów /16,67%/ taką normą jest szacunek, miłość i przywiązanie do Ojczyzny. Dla 8,33% badanych najważniejsze jest wykształcenie u podchorążych troski o rozwój Ojczyzny i jej dobre imię. Taki sam odsetek

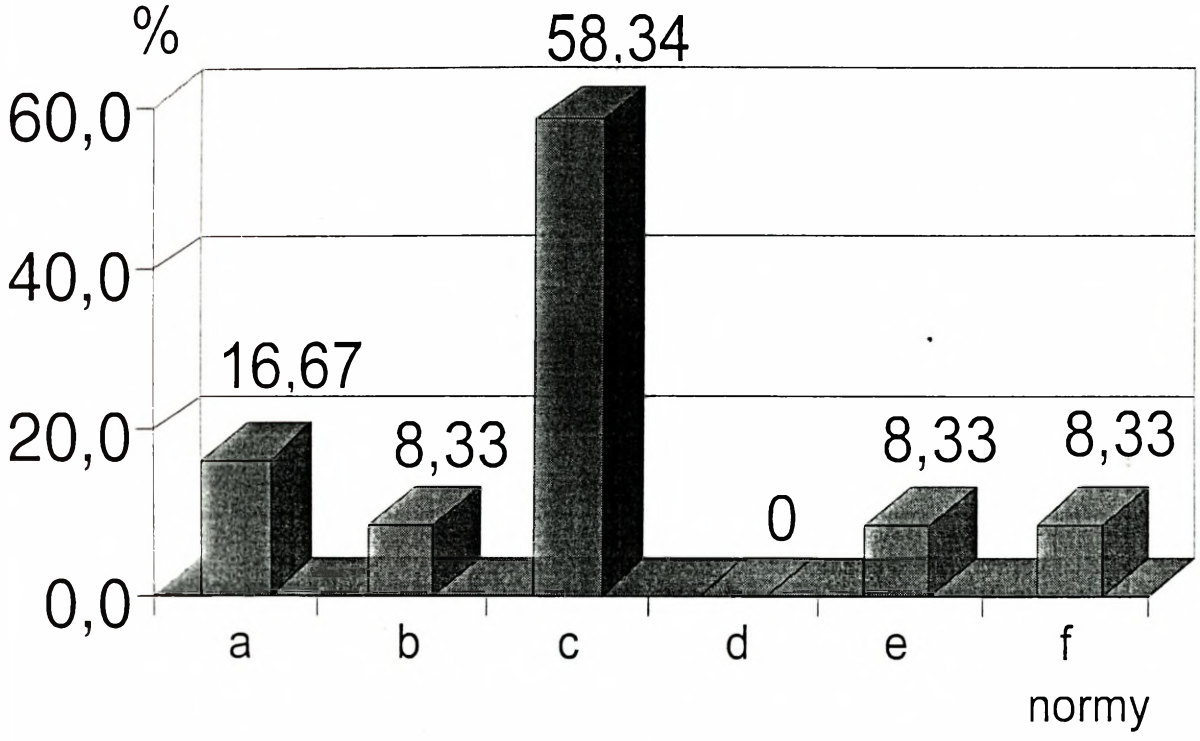

Rys. 13. Normy określające stosunek do Ojczyzny i wojska kształtowane u podchorążych przez dowódców. /a - szacunek, miłość i przywiązanie do Ojczyzny; b - troska o rozwój Ojczyzny; c - stała gotowość do obrony kraju; d - utrzymanie więzi kulturowej z narodem; e - wierność przysiędze wojskowej; f - dbałość o dobre imię wojska/.

udzielających wywiadu dowódców uważa, że przede wszystkim podwładnym trzeba "wpoić" /"zaszczepić"/ wierność złożonej przysiędze wojskowej oraz dbałość o dobre imię wojska i troskę o jego rozwój. Żaden z respondentów nie wskazał na utrzymywanie więzi kulturowej z narodem.

Analiza powyższej problematyki wskazuje, iż najistotniejsze znaczenie dla dowódców pododdziałów mają te z norm - określających pożądany stosunek do Ojczyzny i wojska - dzięki którym słuchacze WSO uświadomią sobie potrzebę stałej gotowości do obrony kraju oraz eksponowanie szacunku, miłości i przywiązania do Ojczyzny.

Tezę tę potwierdzają badania uzyskane w grupie podchorążych oraz wojskowych nauczycieli akademickich.

6.7.3. Formy organizacyjne stosowane w kształtowaniu postaw patriotycznych

Ta część rozprawy poświęcona jest omówieniu wyników badań dotyczących form organizacyjnych stosowanych przez dowódców pododdziałów w kształtowaniu postaw patriotyczno-obywatelskich słuchaczy WSO. Otrzymane wyniki ilustruje rysunek 14.

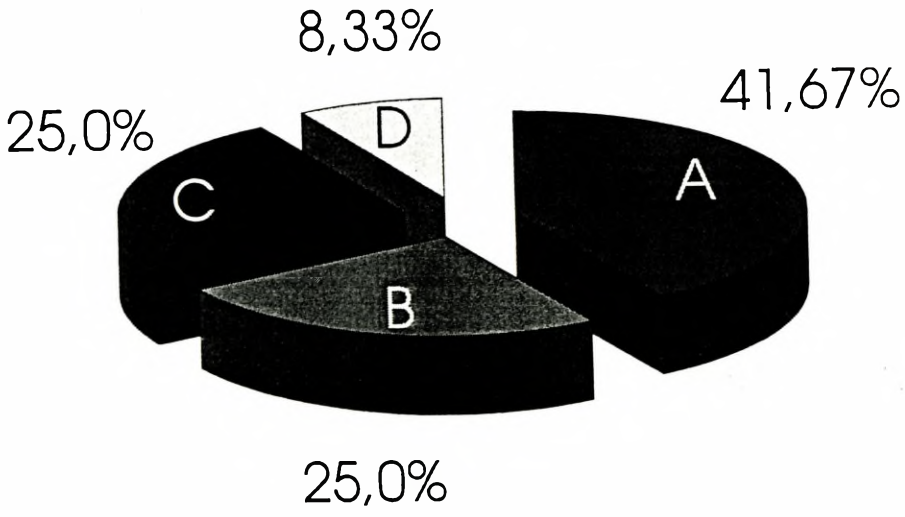

Rys. 14. Formy organizacyjne stosowane przez dowódców w kształtowaniu postaw patriotyczno-obywatelskich słuchaczy.
/A - działalność indywidualna; B - działalność zespołowa; C - wychowanie w kolektywie; D - działalność samorządowa/.

Zdaniem prawie 42% odpowiadających /41,67%/ najczęściej stosowaną formą w pracy dowódczo-wychowawczej jest działalność indywidualna. Jedna czwarta badanych /25%/ wskazuje działalność zespołową jako formę wykorzystywaną powszechnie w kształtowaniu postaw patriotyczno-obywatelskich podchorążych. Taka sama wielkość udzielających wywiadu dowódców twierdzi, iż najczęściej stosowaną przez nich formą w tym procesie jest wychowanie w kolektywie i przez kolektyw. Najmniejszy odsetek badanych wynoszący 8,33% uznał działalność samorządową studentów za godną zastosowania w kształtowaniu postaw patriotycznych i obywatelskich swoich podwładnych.

Wszystkie z wymienionych form organizacyjnych stosowanych w kształtowaniu postaw miłości wobec Ojczyzny zostały uznane /choć w różnym zakresie/ przez kadrę za istotne i praktycznie wykorzystywane przez nią w pracy wychowawczej prowadzonej z podchorążymi uczelni wojskowych.

6.8. Podstawowe dla narodu wartości

W podrozdziale scharakteryzowane zostały wyniki badań, jakie uzyskano w grupie dowódców pododdziałów w trakcie wywiadu dot. wymienienia /wskazania/ wartości obecnie ich zdaniem podstawowych dla naszego narodu oraz tych, które wartościami być powinny.

Otrzymane dane dotyczące powyższej problematyki ujęte zostały w tabeli 2.

TABELA 2

PODSTAWOWE DLA NASZEGO NARODU WARTOŚCI
WG DOWÓDCÓW

Lp.	Wartości	Obecnie		Być powinny	
		Wybory	Ranga	Wybory	Ranga
1.	Patriotyzm	3	4	6	2
2.	Religia	4	3	0	-
3.	Prawda	0	-	1	5
4.	Praworządność	4	3	7	1
5.	Wolność	5	2	3	4
6.	Demokracja	9	1	5	3
7.	Sprawiedliwość społeczna	1	5	1	5
8.	Godność osoby ludzkiej	0	-	3	4
9.	Bezpieczeństwo	3	4	5	3
10.	Prawa człowieka	5	2	5	3
11.	Równość społeczna	1	5	0	-
12.	Solidarność	1	5	0	-

Z przeprowadzonych badań wynika, iż kadra dowódcza najwyższą rangę przypisuje obecnie takiej wartości, jak demokracja. Drugą pozycję /rangę/ respondenci aktualnie /w trakcie prowadzonego wywiadu/ przyznają wolności i prawom człowieka - jako tym, które dla narodu polskiego mają największe znaczenie. Rangę trzecią uzyskały takie wartości,

jak religia i praworządność. Czwartą rangę zdaniem kadry - obecnie - posiadają patriotyzm i bezpieczeństwo. Ostatnie miejsce i najmniejsze znaczenie dla Polaków dowódcy pododdziałów przypisali równości i sprawiedliwości społecznej oraz solidarności. Prawda i godność osoby ludzkiej jako wartości podstawowe dla naszego narodu przez żadnego z respondentów nie zostały wybrane.

Z wartości, które powinny być najistotniejsze dla Polaków - a nie są - rangę pierwszą dowódcy przyznali praworządności. Na drugim miejscu, ich zdaniem, powinien się znaleźć patriotyzm, a na trzecim demokracja, bezpieczeństwo i prawa człowieka. Rangę czwartą, według kadry dowódczej, powinny posiadać takie wartości, jak wolność i godność osoby ludzkiej. Rangę ostatnią - piątą - dowódcy pododdziałów przypisali prawdzie i sprawiedliwości społecznej jako wartościom, które powinny mieć podstawowe znaczenie dla naszego narodu. Respondenci nie wskazali religii, równości społecznej i solidarności, uznając je za wartości nieistotne dla narodu polskiego.

Zaprezentowane i opisane wyniki badań wskazują na to, iż zdaniem kadry dowódczej inne wartości o podstawowym znaczeniu dla Polaków są preferowane obecnie /demokracja, wolność i prawa człowieka/ a inne takimi powinny być /praworządność, patriotyzm, bezpieczeństwo/. Stąd też rozbieżności występujące pomiędzy wyborami /dokonywanymi przez dowódców/ wartości uznawanych teraz, a tymi, które rzeczywiście należałoby kształtować.

Dowódca pododdziału jest dla podchorążego nie tylko jego przełożonym, ale także wykładowcą /między innymi regulaminów wojskowych, musztry, szkolenia strzeleckiego, itp./ i wychowawcą. Ma on bezpośredni kontakt ze słuchaczami w różnych sytuacjach i w różnym czasie /np. zajęcia programowe, ćwiczenia, praca na sprzęcie, apele, uroczystości, zebrania, nadzór służbowy, raporty, rozmowy i inne/ tak na drodze służbowej, jak i poza nią. Powinien on znać i orientować się w problemach osobistych oraz tych wynikających ze służby i nauki - swoich podwładnych. Ze względu na swój młody wiek /w większości/ winien on także być partnerem i starszym kolegą /poza służbą/ "swoich" podchorążych.

Uwarunkowania te stwarzają przewagę dowódcy nad wojskowymi nauczycielami akademickimi /prowadzącymi zajęcia z większą ilością studentów/ z którymi kontakt jest ograniczony raczej do czasu prowadzenia zajęć. Nie bez znaczenia jest tu także różnica występująca w stopniach wojskowych /zdecydowana większość wykładowców należy do korpusu oficerów starszych/ co prowadzić może do powstawania swego rodzaju barier psychologicznych i formalnych występujących pomiędzy nauczycielem, a ich słuchaczami. Większe doświadczenie i wiedza są jednak po stronie wykładowców.

W rozdziale tym zaprezentowane zostały wyniki badań poświęcone pracy dowódczo-wychowawczej prowadzonej z podchorążymi WSO i jej miejsca i roli w kształtowaniu postaw wobec Ojczyzny - słuchaczy uczelni wojskowych. Omówiono w nim opinie dowódców pododdziałów uzyskane w trakcie przeprowadzone-

go z nimi wywiadu, dotyczące problematyki udziału kadry dydaktycznej i dowódczej w procesie wychowania podchorążych oraz dokonano w oparciu o nie, oceny poziomu dyscypliny i wiedzy studentów. Analizie poddano stosunek słuchaczy do dowódców i wykładowców /w opinii kadry dowódczej/ oraz zaprezentowano czynniki wpływające, zdaniem przełożonych, na sukcesy i niepowodzenia dydaktyczno-wychowawcze swoich podwładnych. W dalszej części rozdziału scharakteryzowano podstawowe obowiązki podchorążego oraz zadania wynikające z przynależności do państwa i narodu. Omówiono także problematykę kształtowania postaw patriotyczno-obywatelskich słuchaczy WSO. Przedstawiono też normy, formy i metody oddziaływań stosowane w procesie kształtowania pożądanego stosunku do Ojczyzny i wojska oraz wymieniono wartości podstawowe, zdaniem dowódców, dla naszego narodu.

ZAKOŃCZENIE

Problematyka rozprawy koncentrowała się wokół zagadnień wychowania patriotycznego młodzieży akademickiej /podchorążych WSO/, a w swoim przedmiocie badań zakładała określenie - w jakim stopniu teza o szczególnym znaczeniu procesu dydaktyczno-wychowawczego dla kształtowania postaw patriotycznych znajduje rzeczywiste potwierdzenie w praktyce.

Zakres zainteresowań obejmował przedstawienie oddziaływań wojskowych nauczycieli akademickich i dowódców pododdziałów - poprzez kształcenie, wychowanie i dowodzenie - na kształtowanie postaw miłości wobec Ojczyzny studentów uczelni wojskowych oraz określenie możliwości ich zintensyfikowania dzięki próbie zweryfikowania najbardziej skutecznych form i metod pracy wychowawczej Szkoły. Starano się w niej również ukazać wpływ i rolę procesu kształcenia na kształtowanie postaw, poglądów i przekonań. Zebrany materiał badawczy, stanowiący podstawę weryfikacji wcześniej przyjętych hipotez, obejmował szeroki sondaż w zakresie opinii, poglądów i ocen, zarówno kadry dydaktycznej i dowódczej, jak i studentów WSO, objętych badaniami.

Podejmując próbę podsumowania wyników badań dotyczących kształtowania postaw patriotycznych w toku procesu dydaktyczno-wychowawczego należy sformułować wnioski i propozycje

praktyczne oraz wskazówki odnoszące się do dalszych kierunków ewentualnych badań nad tymi problemami.

Podjętym w pracy badaniom przyświecały następujące cele:

1. poznawczy - służący wzbogaceniu istniejącej wiedzy na temat wychowania i kształtowania postaw podchorążych w czasie zajęć dydaktycznych;

2. diagnostyczny - pozwalający ustalić jakie są obecnie postawy wobec państwa, narodu i służby wojskowej u słuchaczy WSO;

3. weryfikacyjny - umożliwiający sprawdzenie /skontrolowanie/ przyjętych założeń teoretycznych.

Analiza otrzymanych wyników badań stanowiła próbę znalezienia odpowiedzi na dwa postawione pytania:

1. Czy w realizowanym w wyższych szkołach oficerskich procesie kształcenia uwzględnione są cele wychowawcze, a więc czy proces ten przebiega w sposób właściwy?

2. Czy w procesie zdobywania wiedzy, umiejętności i nawyków osiągane są zamierzone cele wychowania, a przede wszystkim, czy we właściwy sposób kształtowane są u podchorążych odpowiednie postawy patriotyczne?

Tak sformułowane problemy stały się podstawą do określenia następujących założeń badawczych:

1. Proces kształcenia i wychowania podchorążych wyższych szkół oficerskich realizowany jest we właściwy sposób. Stwierdzono, że istnieje jedność procesu kształcenia i wychowania.

2. Kształcenie w wyższych szkołach oficerskich wywiera decydujący wpływ na całokształt procesów wychowawczych, na wszystkie dziedziny i cele wychowania, a głównie wychowanie patriotyczne. W procesie dydaktyczno-wychowawczym WSO kształtowane są postawy patriotyczne.

W wyniku przeprowadzonych badań potwierdzone zostały przyjęte wcześniej /w rozdziale metodologicznym/ hipotezy, a ich weryfikacja umożliwiła wysunięcie następujących wniosków:

Po pierwsze - cała kadra dydaktyczna i dowódcza uczelni wojskowych musi w bardziej aktywny sposób włączyć się do procesu wychowania podchorążych. Nie może ona skupić swojej uwagi wyłącznie ma kształceniu /i dowodzeniu/ słuchaczy oraz realizacji programu studiów, ale musi w równym stopniu /odnośnie nauczania i dowodzenia - kierowania/ oddziaływać na słuchaczy w taki sposób, by kształtować ich poglądy, przekonania, zainteresowania i postawy /w tym postawy patriotyczne/. Wykładowcy prowadząc określone zajęcia /nie tylko w cyklu przedmiotów humanistycznych/, do przekazywanych w programach treści powinni wnosić te wartości, które dla każdego żołnierza-obywatela-patrioty winny mieć znaczenie priorytetowe. We właściwy przebieg tego procesu mają /i muszą/ być angażowani nie tylko wojskowi nauczyciele akademiccy, ale także dowódcy, komendy szkół, oficerowie oświatowo-wychowawczy, kapelani, psycholodzy oraz sami studenci.

Po drugie - proces wychowania przez kształcenie realizo-

wany w badanych WSO spełnia pokładane w nim nadzieje, choć nie w pełni, a to z tego względu, że podstawowy warunek tego procesu tzn. jedność celów wychowania i nauczania nie zawsze i nie przez wszystkich wykładowców /głównie spoza cyklu przedmiotów humanistycznych/ oraz przełożonych podchorążych jest spełniony. Jego efekty uwidaczniają się w trakcie czteroletniego pobytu słuchaczy w uczelni, w czasie którego przekazywana jest im bardzo duża "porcja" wiedzy /może zbyt duża/, informacji i umiejętności z najróżniejszych dziedzin, a także kształtowane są ich poglądy, przekonania, postawy, itp., często odmienne od tych z jakimi przychodzili do szkoły. Pozwala to na swobodne poruszanie się w otaczającym świecie oraz dokonywanie ocen i wartościowanie zdarzeń, zjawisk, w których sami uczestniczą w sposób bezpośredni lub występują jedynie jako ich obserwatorzy.

Po trzecie - cały proces dydaktyczno-wychowawczy polegać musi głównie na wszechstronnym rozwoju osobowości podchorążych w taki sposób, by byli oni zdolni do twórczego działania na rzecz państwa i jego obywateli, a co za tym idzie, by WSO w procesie dydaktyczno-wychowawczym rozwijała sferę intelektualną, emocjonalną, moralną, estetyczną i fizyczną słuchaczy. Wszystkie te sfery kształtowane w sposób ciągły, celowy, planowy i równoczesny warunkują prawidłowy rozwój osobowości studentów uczelni wojskowych, którzy mają być zdolni do samodzielnego myślenia, aktywnego działania oraz właściwej oceny własnego i innych postępowania.

Po czwarte - głównym celem procesu kształcenia i wychowa-

nia w WSO jest przygotowanie podchorążych do wykonywania przez nich w przyszłości zawodu oficera Wojska Polskiego/dowódcy, wychowawcy, kierownika zespołów ludzkich/ ale także nauczyciela-wychowawcy. Dlatego też Szkoła, po to, by jej absolwent był w pełni zdolny do podjęcia tej pracy i służby musi przede wszystkim "uzbroić" go w odpowiednią sumę wiedzy, umiejętności oraz tak go ukształtować /wychować/, by był on zdolny do kształtowania poglądów, przekonań, zainteresowań i postaw /w tym postaw patriotycznych/ innych.

Proces kształcenia przebiegający w uczelniach wojskowych jest procesem, który jednocześnie wychowuje dzięki funkcjonowaniu całego systemu dydaktyczno-wychowawczego w WSO, jest rezultatem wysiłków kadry dydaktycznej, dowódców, komendy uczelni, oficerów wychowawczych, kapelanów wojskowych oraz samych podchorążych. W ramach procesu wychowawczego kształtowane są u słuchaczy postawy patriotyczne.

Wszystkie dyscypliny nauki realizowane w szkołach oficerskich zawierają bogaty materiał, dzięki któremu wykładowcy i kadra dowódcza realizują określone zadania wychowawcze. Zarówno przedmioty humanistyczne, wojskowe i techniczne, jak i ogólne przekazywane studentom w czasie zajęć ułatwiają im poznanie i zrozumienie zjawisk i procesów zachodzących we współczesnym świecie, stanowią podstawę kształtowania postaw /również postaw patriotycznych/, poglądów, przekonań i zainteresowań słuchaczy. Są one także elementem właściwej oceny własnego postępowania, a także zachowania innych jednostek zgodnie z ogólnymi normami /prawnymi, moralnymi, etycznymi/

jakie zostały przyjęte i zaakceptowane przez społeczeństwo. Zdobywana przez podchorążych wiedza, umiejętności i doświadczenie przygotowuje ich między innymi do zawodu oficera /w tym także nauczyciela i wychowawcy żołnierzy/, a także umożliwia trafną orientację w zjawiskach zachodzących we współczesnym życiu oraz ułatwia ich wychowanie.

Stąd też wychowanie /także patriotyczne/ podchorążych WSO nie zamyka się wyłącznie w ramach programowych jednego określonego przedmiotu, a analiza zgromadzonego materiału badawczego wskazuje na to, że:

1. Zadania wychowawcze realizowane w procesie kształcenia wymagają od wykładowców wszystkich cykli przedmiotowych oraz dowódców nie tylko przekazywania słuchaczom określonej sumy informacji, ale również umiejętności wykorzystania ich w praktyce i organizowaniu samodzielnej pracy.

2. Istnieje niebezpieczeństwo niedoceniania przez część nauczycieli akademickich /szczególnie cykli przedmiotów technicznych i wojskowych/ i kadry dowódczej jej własnej roli wychowawczej oraz walorów wychowawczych wykładanego przedmiotu.

3. Wychowawczy wpływ na studentów wywiera prawidłowa organizacja procesu kształcenia oraz właściwe stosowanie rozmaitych /różnorodnych/ metod i form kształcenia.

4. Zbliżenie warunków w jakich przebiegają zajęcia praktyczne do warunków przyszłej działalności zawodowej podchorążych, w połączeniu z dużymi wymaganiami wykładowców.

oraz dowódców kształtuje w nich właściwe nastawienie zawodowe i odpowiednie walory moralno-bojowe.

5. Wychowanie w procesie kształcenia słuchaczy WSO zakłada ścisłe łączenie teorii z praktyką oraz nauczania i wychowania z życiem codziennym.

6. Na podchorążych w realizowanym procesie kształcenia, wychowawczo oddziałują:

- przykład osobisty wychowawcy /dowódcy i wykładowcy/;
- jego wiedza i umiejętności pedagogiczne;
- posiadany autorytet i cechy przywódcze;
- prezentowane przez niego walory moralno-etyczne;
- zaangażowanie w pracy;

przez co wojskowy nauczyciel akademicki i dowódca poza funkcją dydaktyczną pełni rolę wychowawcy.

7. Część kadry dydaktycznej i dowódczej dostarczając słuchaczom określonego zasobu wiadomości nie zwraca uwagi na rozwój poszczególnych sfer ich osobowości, na konieczność ich twórczego i krytycznego myślenia oraz dostarczenie podchorążym wartości wychowawczych.

8. Wychowanie przez kształcenie sprzyja rozwojowi zdolności, kształtuje postawy, poglądy, przekonania oraz świadomość, a także rozwija u słuchaczy ich możliwości poznawcze.

9. W procesie dydaktycznym podchorążowie przyswajając sobie wiadomości zdobywane w okresie studiów, rozwijają swoje zdolności poznawcze, dzięki którym są oni w stanie tworzyć własne pojęcia i sądy.

10. Zdobywana w procesie kształcenia wiedza nie jest je-

dynie procesem dydaktycznym, jest także procesem wpływającym na rozwój moralny słuchaczy i kształtowanie ich postaw patriotycznych.

11. Efektywność kształtowania postaw miłości wobec Ojczyzny podchorążych WSO - warunkuje jakość oddziaływania wszystkich uczestników procesu dydaktyczno-wychowawczego realizowanego w uczelniach, a mianowicie:

- kadry dydaktycznej i dowódczej;
- oficerów wychowawczych;
- kolektywów żołnierskich /podchorążych/;
- komend szkół;
- czynników społecznego oddziaływania;
- kapelanów wojskowych;
- samych słuchaczy /ich aktywność wychowawcza i samowychowawcza/.

12. Skuteczna realizacja celów wychowania patriotycznego wymaga aktywnego współudziału studentów w procesie kształcenia i wychowania, a także wdrażania ich do działalności samowychowawczej polegającej na:

- odpowiednim kształtowaniu motywacji samowychowawczych;
- umiejętności samokontroli i samooceny;
- wyrabianiu wysokich aspiracji moralnych i wartości etycznych /w tym etyki zawodu wojskowego/ oraz postaw obywatelskich, a także poczucia wartości własnej osoby.

13. Na kształtowanie postaw patriotycznych podchorążych wywierają wpływ wychowawcze oddziaływania rodziny, środowis-

ka społecznego WSO, garnizonu, środków masowego przekazu, literatury oraz całego środowiska cywilnego.

14. Określone znaczenie w procesie wychowania patriotycznego posiada akceptacja przez słuchaczy systemu wartości i norm moralnych uznawanych powszechnie przez ogół społeczeństwa, etyki zawodowej oraz kształtowanie u nich aspiracji i zamiłowań związanych ze społecznymi funkcjami i specyfiką zawodu oficera.

15. Wychowanie patriotyczne nie przebiega w społecznej izolacji i nie zależy wyłącznie od różnorodnych jakości funkcjonowania procesu dydaktyczno-wychowawczego i procesu dowodzenia.

16. Istnieje rzeczywiste zapotrzebowanie społeczne na rzecz kształtowania postaw patriotyczno-obywatelskich oraz autentyczne zaangażowanie podchorążych WSO w realizację zadań mających na celu dobro Ojczyzny, jej rozwój oraz bezpieczeństwo państwa i jego obywateli.

Zaprezentowane wyżej wnioski traktować należy jako uzupełnienie wyników z otrzymanych badań empirycznych.

Ze względu na specyfikę studiów w uczelniach wojskowych oraz szczególne znaczenie dla zawodu oficera Wojska Polskiego postaw patriotycznych, wymagane jest - od wszystkich uczestników - specjalne traktowanie realizowanego w WSO procesu wychowania patriotycznego. W związku z tym należy sformułować - w oparciu o analizę zgromadzonego materiału badawczego - następujące postulaty:

1. System edukacyjny wyższego szkolnictwa wojskowego po-

winien spełniać rolę inspirującą społeczne poczynania wychowawcze i być wiodącym w ich realizacji.

2. Podczas prowadzonych w uczelniach zajęć należy studentom przekazywać autentyczną, rzetelną i angażującą informację o rzeczywistości społecznej.

3. W procesie dydaktyczno-wychowawczym WSO kształtować u podchorążych umiejętności rozumienia otaczającego ich świata, interpretowania różnych zjawisk, faktów, zdarzeń oraz norm i przekonań.

4. W pracy dydaktyczno-wychowawczej i dowódczej uwzględniać warunki środowiskowe i rodzinne w jakich wzrastali i w jakich obecnie się znajdują słuchacze uczelni wojskowych.

5. Wykładowcy i dowódcy winni zwracać baczniejszą uwagę na identyfikację z treściami kształcenia przekazywanymi studentom w czasie zajęć.

6. W procesie dydaktyczno-wychowawczym stwarzać atmosferę życzliwości, szacunku i zaufania w stosunku do wszystkich jego uczestników.

7. Tak wojskowi nauczyciele akademiccy, jak i dowódcy powinni indywidualizować podejście do każdego podchorążego.

8. Do prowadzenia zajęć angażować przede wszystkim wykładowców i dowódców pododdziałów posiadających odpowiednie kwalifikacje fachowe i pedagogiczne.

9. Przy ocenie pracy słuchaczy uwzględniać: stopień zdyscyplinowania, troskę o broń i sprzęt wojskowy, środki dydaktyczne i mienie Szkoły.

10. Ocena dyscypliny winna uwzględniać zaangażowanie

podchorążego w działaniu indywidualnym i zespołowym, poprawność kierowania /dowodzenia/ powierzonym sobie pododdziałem /drużyną, plutonem/ kolegów w czasie ćwiczeń, zajęć taktycznych, musztry, służb, wart, itp. oraz stopień podporządkowania się rozkazom i poleceniom przełożonych /wykładowców i dowódców/.

11. W procesie kształcenia dobierać i stosować nowoczesne środki dydaktyczne.

12. W celu zintensyfikowania efektywności procesu wychowania patriotycznego dążyć do systematycznego zwiększenia liczby godzin przedmiotów humanistycznych w programach studiów, zwracając przy tym uwagę na ciągłe unowocześnianie wiedzy humanistycznej.

13. Wychowanie patriotyczne powinno wypływać w swych istotnych treściach z życia społeczności uczelnianej i być jej rzeczywistym wytworem.

14. W pracy wychowawczej szerzej wykorzystywać patriotyzm lokalny.

15. W procesie kształtowania postaw patriotycznych w warunkach WSO akcentować wyraźniej więź pokoleniową.

16. Dla wojskowych nauczycieli akademickich, a szczególnie dowódców pododdziałów wartości patriotyczne powinny wyznaczać cele wychowania.

17. Zwrócić baczniejszą uwagę komendom poszczególnych uczelni wojskowych na aktywniejsze uczestnictwo i zajęcie się sprawami kształtowania postaw miłości wobec Ojczyzny

oraz wytwarzanie przychylnego klimatu dla procesu wychowania patriotycznego podchorążych WSO.

Przeprowadzona w rozprawie analiza wyników badań empirycznych pozwoliła na ustalenie pewnych występujących w pracy wykładowców /różnych cykli przedmiotowych/ i dowódców poddziałów braków i niedoskonałości, których wyeliminowanie pozwoliłoby na bardziej efektywne i skuteczne oddziaływanie wychowawcze. W odniesieniu do realizowanego w WSO programu studiów, należałoby bardziej akcentować humanistyczne wartości i wiązać je z rosnącymi potrzebami rozwoju cywilizacyjnego kraju oraz wymaganiami stawianymi współcześnie oficerom Wojska Polskiego.

Celowe jest także zwrócenie baczniejszej uwagi na specyfikę okresu, w którym przeprowadzono badania - przypadającego na czas głębokich przewartościowań i odrzucenia przez społeczeństwo poprzedniego systemu. Cechuje się on dużą niestabilnością świadomości społecznej i nadmierną jednostronnością, często występujących ocen. Z tego też powodu celowe wydaje się uznanie przedstawionej w pracy problematyki za otwartą i kontynuowanie nad nią badań w nowych warunkach. Wówczas zgromadzony w niniejszej rozprawie materiał posłużyć może jako porównawczy.

Rozprawa obejmuje tylko wycinek badań ograniczających się do wybranych elementów procesu kształtowania postaw patriotycznych. Dla pełnego zobrazowania tej problematyki pożądane byłoby prowadzenie systematycznych badań empirycznych, przy wykorzystaniu jednolitych założeń teoretycznych i metodolo-

gicznych. Badania takie mogłyby być kontynuowane nie tylko w uczelniach wojskowych, ale także i w szkołach chorążych, ośrodkach szkolenia, czy jednostkach wojskowych.

Wśród różnorodnych propozycji tematycznych inspirowanych przez wyniki przedstawione w tej pracy, kilka z nich wydaje się wartych podjęcia:

1. Kształtowanie postaw patriotycznych młodzieży zrzeszonej w stowarzyszeniach paramilitarnych.

2. Cele, treści i metody wychowania patriotycznego żołnierzy.

3. Postawy patriotyczne żołnierzy zasadniczej służby wojskowej.

4. Kształtowanie patriotyzmu regionalnego /lokalnego/ w jednostkach wojskowych.

5. Wpływ procesu szkolenia i wychowania na kształtowanie postaw patriotyczno-obywatelskich i obronnych żołnierzy.

6. Pedagogiczne uwarunkowania poczucia obowiązkowości i poszanowania przełożonych w czasie zajęć dydaktycznych i służbie wojskowej.

7. Wpływ fizjologiczno-osobowościowych czynników żołnierza-obywatela-patrioty na jego działanie, na przyszłym polu walki.

Przedstawiony zarys dalszych badań nie jest wyczerpujący. Zaprezentowane zostały tylko te tematy, których realizacja wydaje się ważna i interesująca, a ich poznanie pozwoli na pełniejszą analizę przebiegu procesów dydaktyczno-wychowawczych w akademiach wojskowych, WSO, ośrodkach szkole-

nia i jednostkach wojskowych oraz zrozumienie wszystkich mechanizmów /ich działania/ mających wpływ na te procesy.

BIBLIOGRAFIA

Alloprt G.W., Attitudes W., C.Murichson /ed./ Handbook of social psychology, Worcester 1935.

Bańka W., Cabak H., Sobiecki J., Wstęp do metodologii badań społecznych w wojsku, Warszawa 1986.

Baley S., Psychologia wychowawcza w zarysie, Warszawa 1965.

Bińczycka J. /red./, Pedagogika szkoły wyższej, Katowice 1985.

Blalock H.M., Statystyka dla socjologów, Warszawa 1975.

Bocheński I.M., O patriotyzmie, Warszawa 1989.

Bogusz J., Dydaktyka wojskowa, Warszawa 1969.

Bogusz J., Metody aktywizujące studentów w procesie dydaktycznym szkoły wyższej, Warszawa 1978.

Bogusz J., Młodzież oraz metody kształtowania jej postaw patriotyczno-obronnych w wojsku, Warszawa 1985.

Bogusz J. /red. nauk/, Młodzież polska u progu lat dziewięćdziesiątych, Warszawa 1991.

Bogusz J.Kosyrz Z., Współczesne tendencje w pedagogice ogólnej i wojskowej, Warszawa 1982.

Bogusz J. Kosyrz Z., Kształtowanie postaw patriotyczno-obronnych młodzieży, Warszawa 1979.

Bogusz J., Kosyrz Z., Wychowanie patriotyczne młodzieży, Warszawa 1990.

Bogusz J., Lewowicki T., Misztal Z., /red. nauk./, Młodzież i wychowanie, Warszawa 1987.

Bogusz J., Parzyszek A., Stępień R., Kształcenie aktywizujące w wyższej szkole wojskowej, Warszawa 1977.

Bogusz J., Lewowicki T., Zakrzewski J., Treści kształcenia w szkole wyższej, Warszawa 1983.

Boczar K., Biomedyczne podstawy wychowania wojskowego. Wybrane zagadnienia, Warszawa 1982.

Bratny R., Kolumbowie. Rok 1992, /w:/ "Sztandar Młodych" nr 56 z 12-14.06.1992.

Charakterystyka sylwetki absolwenta studiów inżynierskich filii WAT w Zegrzu, Zegrze 1994.

Chojecki E., Patriotyzm. Objawy jego u niektórych narodów, Paryż 1870.

Chlewiński Z., Wybrane zagadnienia z psychologii pastoralnej, Lublin 1989.

Cytowski J., Tradycje wychowania patriotyczno-obronnego młodzieży w Polsce, /w:/ "Zeszyty Naukowe WAP" nr 116, Warszawa 1983.

Czapów Cz., Ukształtowanie motywacji i postaw, Warszawa 1976.

Czerwiński J., /red./, Moralność i wychowanie, Warszawa 1985.

Davis R.H., Alexander L.T., Yelon S.L., Konstruowanie systemu kształcenia, Warszawa 1983.

Dębowski K., Pasja rozwoju, Warszawa 1989.

Debesse M., Etapy wychowania, Warszawa 1983.

Debesse M., Mialaret G., Rozprawy o wychowaniu. Filozoficzne, psychologiczne, aspekty wychowania, Warszawa 1988.

Dudzikowa M., Wychowanie w toku procesu lekcyjnego, Warszawa 1978.

Dudzikowa M., Wychowanie przez aktywne uczestnictwo, Warszawa 1987.

Dyrda M., Morale w nauce wojennej, Warszawa 1991.

Dyrektywa MON nr 1 z 20.03.1990 r.,w sprawie działalności wychowawczej w Wojsku Polskim.

Fause E., Uczyć się, aby być, Warszawa 1978.

Filipowicz F., Rataj M., Vademecum młodego nauczyciela, Warszawa 1980.

Freud Z., Tenże człowiek, religia, kultura, Warszawa 1967.

Galloway Ch., Psychologia uczenia się i nauczania, Warszawa 1988.

Garewicz J., Schopenchauer, Warszawa 1970.

Gerstman S., Psychologiczne podstawy oddziaływań wychowawczych, Warszawa 1981.

Godlewski M., /red./, Pedagogika, podręcznik akademicki, Warszawa 1978.

Gołaszewski T., Nauczanie akademickie jako proces społeczny, Kraków 1973.

Gołaszewski T., Szkoła jako system społeczny, Warszawa 1977.

Gołaszewska M., Zarys estetyki, Kraków 1973.

Guilford J.P., Podstawowe metody statystyczne w psychologii i pedagogice, Warszawa 1964.

Gurycha A., Struktura i dynamika procesu wychowawczego, Warszawa 1979.

Hessen S., O sprzecznościach i jedności wychowania. Zagadnienia pedagogiki personalistycznej, Lwów 1939.

Hessen S., Filozofia. Kultura. Wychowanie, Wrocław 1973.

Hornowski B., Psychologia różnic indywidualnych, Warszawa 1985.

Jamiński A., Wychowanie przez pracę, Warszawa 1976.

Janowski A., Psychologia społeczna a zagadnienia wychowania, Wrocław 1980.

Janowski A., Kierowanie wychowawcze w toku lekcji, Warszawa 1974.

Januszewski F., Technologia kształcenia w szkolnictwie wyższym, Warszawa 1982.

Jan Paweł II, Imperatyw zmartwychwstania, /w:/ "Tygodnik Powszechny" nr 25 z dn. 23.06.1991.

Kamiński A., Studia i szkice pedagogiczne, Warszawa 1978.

Kamiński A., Metoda, technika, procedura badawcza w pedagogice empirycznej /w:/ "Studia Pedagogiczne" t. XIX.

Kanarski L., Markocki Z., Teoretyczne problemy skuteczności praktyki dyscyplinarnej w wojsku, Warszawa 1991.

Karczewski E., /red./, Wybrane problemy pedagogiki, Warszawa 1992.

Karczewski E., Podstawy wychowania wojskowego, Warszawa 1989.

Kierowanie pracą wychowawczą - obowiązki dowódców, Bydgoszcz 1991.

King M.L., Stranght to Love, New York 1963.

Kietlińska Z., Wybrane problemy pedagogiczne wyższych studiów technicznych, Warszawa 1980.

Kodeks Honorowy Żołnierzy Zawodowych WP - ideałem moralnym i obyczajowym łączącym tradycje z kierunkiem przemian społeczno-ustrojowych Rzeczypospolitej Polskiej /Materiały z sympozjum Zespołu Autorskiego ds. opracowania "Kodeksu Honorowego Oficera" przeprowadzonego w dn. 7-8.11,1990/, Warszawa 1990.

Kodeks Honorowy Oficera Wojska Polskiego, /Projekt/, Warszawa 1991.

Konarzewski K., Podstawy teorii oddziaływań wychowawczych, Warszawa 1982.

Kosyrz Z., Problemy osobowości wychowawcy wojskowego, Warszawa 1981.

Kosyrz Z., Zmienność i dynamiczność wychowania patriotycznego, /w:/ "Zeszyty Naukowe WAP" nr 116, Warszawa 1983.

Kosyrz Z., Wychowanie patriotyczne młodzieży akademickiej, Warszawa 1985.

Kosyrz Z., Kultura polityczna młodzieży, Warszawa 1987.

Kosyrz Z., Osobowość wychowawcy, Warszawa 1992.

Kosyrz Z., Wychowanie interpersonalne, Warszawa 1993.

Kosyrz Z., Magoń W., Wychowanie wojskowe, Warszawa 1982.

Kotarbiński T., Kurs logiki, Warszawa 1960.

Kotarbińska J., Czy świat zmierza do jedności, /w:/ "Polityka" nr 46 z 16.11.1991.

Kotłowski K., Rzecz o wychowaniu patriotycznym, Wrocław 1974.

Kotłowski K., Aksjologiczne podstawy teorii wychowania moralnego, Warszawa 1985.

Kowalski S., Socjologia wychowania w zarysie, Warszawa 1974.

Kowalewski M., Kościuk L., Zagrożenie nacjonalizmem, /w:/ "Wojsko i Wychowanie" nr 3, 1993.

Kozielecki J., O człowieku wielowymiarowym, Warszawa 1988.

Kruszewski K., Kształcenie w szkole wyższej, Warszawa 1973.

Kruszewski K., Zmiana i wiadomość. Perspektywa dydaktyki ogólnej, Warszawa 1987.

Kruszewski K. /red./, Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela, Warszawa 1991.

Kupisiewicz Cz., Paradygmaty i wizje reform oświatowych, Warszawa 1985.

Kupisiewicz Cz., Nowoczesność w kształceniu i wychowaniu, Warszawa 1985.

Kupisiewicz Cz., Podstawy dydaktyki ogólnej, Warszawa 1988.

Kunikowski J., Dowódcze i wychowawcze przygotowanie w systemie obronnym RP, Warszawa 1995.

Kwiatkowska H., /red. nauk./, Ewolucja tożsamości pedagogiki, Warszawa 1994.

Lazari-Pawłowska I., Schweitzer, Warszawa 1976.

Lech K., Nauczanie wychowujące, Warszawa 1967.

Legowicz J., O nauczycielu. Filozofia nauczania i wychowania, Warszawa 1975.

Lewin A., System wychowawczy a twórczość pedagogiczna, Warszawa 1983.

Lewowicki T., /red./, Treści kształcenia w szkole wyższej, Warszawa 1985.

Lewowicki T., Proces kształcenia w szkole wyższej, Warszawa 1988.

Łobocki M., Metody badań pedagogicznych, Warszawa 1978.

Łobocki M., W poszukiwaniu skutecznych form wychowania, Warszawa 1990.

Łobocki M., ABC wychowania dla nauczycieli i wychowawców, Warszawa 1992.

Magoń W., Metodyka wychowania wojskowego, Warszawa 1979.

Majdański K. /red./, Wychowanie do miłości, Warszawa 1988.

Makarenko A.S. Dzieła, t. V, Warszawa 1956.

Malinowski L., Barwy patriotyzmu, Warszawa 1987.

Markocki Z., Rola i zadania kół naukowych w doskonaleniu procesu dydaktyczno-wychowawczego i naukowo-badawczego uczelni wojskowych, Warszawa 1980.

Markocki Z., Społeczno-wychowawcze problemy ruchu przodownictwa i współzawodnictwa w wojsku, Warszawa 1987.

Markocki Z., Stępień R. /red./ Kształcenie i wychowanie w toku przemian, Warszawa 1993.

Markocki Z., Wychowanie patriotyczne - zadaniem priorytetowym , /w:/ "Przegląd OTK" nr 4, 1985.

Markocki Z., Dylematy współczesnego wychowania wojskowego, /w:/ "Wojsko i wychowanie" nr 2, 1990.

Markocki Z., Praca i wychowanie, /w:/ "Wojsko i wychowanie" nr 7, 1992.

Markocki Z., Wpływ sportu i turystyki na patriotyczne wychowanie żołnierzy, /w:/ "Zeszyty Naukowe AON" nr 4, Warszawa 1992.

Markocki Z., Współczesne problemy wychowania patriotyczno-obronnego, /w:/ "Przysposobienie obronne" /Obrona cywilna w Szkole/ nr 2/3, 1992.

Marody M., Sens teoretyczny a sens empiryczny pojęcia postawy, Warszawa 1976.

Maruszewski M., Reykowski J., Tomaszewski T., Psychologia jako nauka o człowieku, Warszawa 1964.

Mądrzycki T., Psychologiczne prawidłowości kształtowania się postaw, Warszawa 1977.

Michalik M., O patriotyzmie, Warszawa 1978.

Michalik M., Patriotyzm - tradycja i współczesność, Warszawa 1979.

Michalik M. Wzory i postawy, Warszawa 1979.

Michalik M., /red./ Armia a osobowość, Warszawa 1980.

Mika S., Wstęp do psychologii społecznej, Warszawa 1987.

Mika S., Psychologia społeczna dla nauczycieli, Warszawa 1987.

Misztal Z. /red. nauk./, Wojsko i wychowanie, Warszawa 1989.

Muszyński H., Wstęp do metodologii pedagogiki, Warszawa 1971.

Muszyński H., Wychowanie moralne w zespole, Warszawa 1974.

Muszyński H., Ideał i cele wychowania, Warszawa 1976.

Muszyński H., Zarys teorii wychowania, Warszawa 1976.

Muszyński H., Rozwój moralny, Warszawa 1987.

Muszyński H., Dudzikowa M., Praca wychowawcza w toku nauczania, Warszawa, Poznań 1975.

Mysłakowski Z., Wychowanie człowieka w zmiennej społeczności, Warszawa 1965.

Mysłakowski Z., Proces kształcenia i jego wyznaczniki, Warszawa 1970.

Nalaskowski S., O ideale wychowania i celach kształcenia. Toruń 1994.

Najmowicz W., Wybrane problemy kształcenia i wychowania w szkole wyższej, Olsztyn 1988.

Nawroczyński B., Encyklopedia wychowawcza, Warszawa 1936.

Nawroczyński B., O wychowaniu i wychowawcach, Warszawa 1968.

Nowacki T. Praca i wychowanie, Warszawa 1982.

Obrębski J., Patriotyczno-obronne wychowanie w opinii nauczycieli i uczniów, /w:/ "Przysposobienie obronne" /Obrona cywilna w Szkole/ nr 1, 1992.

Nowak S., Metody badań socjologicznych, Warszawa 1970.

Nowak S., Teorie postaw, Warszawa 1973.

Obuchowski K., Psychologia dążeń ludzkich, Warszawa 1967.

Okoń W., Elementy dydaktyki szkoły wyższej, Warszawa 1973.

Okoń W., Słownik pedagogiczny, Warszawa 1981.

Okoń W., Podstawy wykształcenia ogólnego, Warszawa 1987.

Okoń W., Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej, Warszawa 1987.

Ossowska M., Normy moralne - próba systematyzacji, Warszawa 1985.

Ossowska M., Socjologia moralności. Zarys zagadnień, Warszawa 1986.

Paleski Z., Wprowadzenie do psychologii ogólnej, Warszawa 1982.

Passini B., Pilch T., Wychowanie i środowisko, Warszawa 1979.

Pieter J., Słownik psychologiczny, Wrocław 1963.

Pilch T., Metodologia pedagogicznych badań środowiskowych, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk 1971.

Pilch T., /kier.nauk./, Metodologia pedagogiki społecznej, Wrocław 1974

Pilch T., Zasady badań pedagogicznych, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk 1977.

Pilch T., Lepalczyk I. /red./, Pedagogika społeczna. Człowiek w zmieniającym się świecie, Warszawa 1993.

Podgórecki J., Prawidłowości kształtowania postaw moralnych, Opole 1970.

Porwit M., Duch żołnierski /organizacja wychowania żołnierza/, Warszawa 1935.

Ramowy program kształcenia podchorążych Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Zmechanizowanych, Wrocław 1990.

Reykowski J., Metodologiczne problemy psychologii współczesnej, Warszawa 1969.

Reykowski J., Z zagadnień psychologii motywacji, Warszawa 1977.

Robert P., Dictionnaire de la langue Francaise; Societe du nouveau littre, Paris 1972.

Rotfeld A.D., Wizje Europy. Materiały dyskusyjne, Warszawa 1989.

Rozmysłowicz P., Problemy wychowania przez sztukę w Wojsku Polskim, Warszawa 1989.

Rozmysłowicz P., Koncepcja wychowania przez sztukę w wojsku, /w:/ "Zeszyty Naukowe AON" nr 1, 1992.

Rudniański J., O dobrym wychowaniu i kształceniu, Warszawa 1995.

Rudnicki B., Metodyka wychowania w oddziale wojskowym. Wybrane zagadnienia, Warszawa 1978.

Rudnicki B., Wojskowa myśl wychowawcza w polskich siłach zbrojnych. /Tradycje i współczesność/. Warszawa 1990.

Rudnicki B., Podstawy wychowania wojskowego, /w:/ "Wojsko i wychowanie" nr 10, 1991.

Rudnicki B., Przemiany w systemie wychowania wojskowego, /w:/ "Zeszyty Naukowe AON" nr 1, 1992.

Rudnicki B., Kształcenie obywatelskie żołnierzy w toku przemian, Warszawa 1994.

Skop W., Osobowość Pedagoga i zadania wychowawcze, /w:/ "Wojsko i wychowanie" nr 10, 1991.

Słońska I. /red./, O wychowaniu estetycznym w szkole podstawowej, Warszawa 1966.

Sośnicki K., Istota i cele wychowania, Warszawa 1964.

Stępień R., Rozwój i doskonalenie kształcenia w wyższym szkolnictwie wojskowym, Warszawa 1990.

Stępień R., Szkolimy, nauczamy czy kształcimy, /w:/ "Wojsko i wychowanie" nr 2, 1993.

Stępień R., Z zagadnień dydaktyki i wychowania w wojsku", Warszawa 1993.

Stępień R., /red./, Edukacja dla bezpieczeństwa, Warszawa 1994.

Strelau J., Podstawy psychologii dla nauczycieli, Warszawa 1977.

Suchodolski B., Wychowanie dla przyszłości, Warszawa 1978.

Suchodolski B., Świat człowieka a wychowanie, Warszawa 1978.

Suchodolski B., Pedagogika. Podręcznik dla kandydatów na nauczycieli, Warszawa 1982.

Suchodolski B., Wychowanie w pokoju, Wrocław 1983.

Suchodolski B., Wychowanie i strategia życia, Warszawa 1987.

Suchodolski B., Wojnar I., Humanizm i edukacja humanistyczna, Warszawa 1988.

Szelaga W. /red./, Psychologia i pedagogika w wyższej szkole wojskowej, Warszawa 1973.

Szewczuk W., Psychologiczne podstawy zasad wychowania, Warszawa 1972.

Szewczuk W., Słownik psychologiczny, Warszawa 1985.

Szewczuk W., Ćwiczenia eksperymentalne z psychologii ogólnej, Warszawa 1985.

Szewczuk W., Psychologia, Warszawa 1990.

Szczegółowy program kształcenia podchorążych WSOWRiA im. gen. J.Bema, Toruń 1992.

Szczepański J., O indywidualności, Warszawa 1988.

Sztumski J., Klika czy kolektyw?, /w:/ "Wojsko i wychowanie" nr 12, 1992.

Sztumski J., Patriotyzm a nacjonalizm, /w:/ "Wojsko i wychowanie" nr 10, 1993.

Szuman S., O sztuce i wychowaniu estetycznym, Warszawa 1969.

Św. Tomasz z Akwinu, Suma teologiczna, t. 19. Religijność, Londyn 1971.

Św. Tomasz z Akwinu, Suma teologiczna, t. 20. Cnoty społeczne, Londyn 1971.

Tchorzewski A. /red./, Wychowanie w kontekście teoretycznym. Bydgoszcz 1993.

Tomaszewski T., Z pogranicza psychologii i pedagogiki, Warszawa 1970.

Tomaszewski T., Ślady i wzorce, Warszawa 1985.

Ustawa z dn. 31 marca 1965 r. o wyższym szkolnictwie wojskowym. Załącznik do obwieszczenia MON z dn. 17 grudnia 1991 /poz. 40/, Dziennik Ustaw Nr 10.

Urbański W., Sprawozdanie z badań nad systemem wychowawczym WSO. Poznań 1993.

Włodarski Z., Człowiek jako wychowawca i nauczyciel, Warszawa 1992.

Włodarski Z., Matczak A., Wprowadzenie do psychologii. Podręcznik dla nauczycieli, Warszawa 1992.

Wiatrowski Z., Pedagogika pracy w zarysie, Warszawa 1985.

Wiatrowski Z., Wychowanie młodzieży dla pokoju oraz kontaktów i współpracy międzynarodowej, Bydgoszcz 1990.

Wojciechowski K. /red./, Encyklopedia kultury i oświaty dorosłych, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź 1986.

Wojnar I., /red./, Wychowanie przez sztukę, Warszawa 1965.

Wojnar I., Teoria wychowania estetycznego. Zarys problematyki, Warszawa 1980.

Wolny J., Służba duszpasterska w procesie wychowania wojskowego, /w:/ "Przemiany w wojsku", Warszawa 1990.

Wroczyński R., Pedagogika społeczna, Warszawa 1985.

Wroczyński R., Pilch T., Metodologia pedagogiki społecznej. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk 1974.

Wytyczne do szkolenia patriotyczno-obywatelskiego w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa 1990.

Zaborowski Z., Psychologia społeczna a wychowanie, Warszawa 1986.

Zaborowski Z., Psychospołeczne problemy pracy nauczyciela, Warszawa 1986.

Zaczyński W., Praca badawcza nauczyciela, Warszawa 1981.

Zimny Z.M., Kształcenie szkolne. Wyznaczniki przebiegu i efektywności, Częstochowa 1987.

Zegnałek K., Podstawowe założenia dydaktyki wyższej szkoły wojskowej, Warszawa 1989.

Zegnałek K., Kształcenie i samokształcenie w uczelni wojskowej, Warszawa 1991.

Z A Ł Ą C Z N I K 1

KWESTIONARIUSZ ANKIETY

DLA PODCHORĄŻYCH WSO

Akademia Obrony Narodowej
Wydział Nauk Humanistycznych

KWESTIONARIUSZ
dla podchorążych

Katedra Pedagogiki i Psychologii AON prowadzi badania naukowe na temat kształtowania postaw patriotycznych podchorążych WSO.

Celem badań jest między innymi poznanie opinii i poglądów słuchaczy uczelni wojskowych poprzez udzielenie odpowiedzi na zawarte w kwestionariuszu pytania. Zebrane informacje zostaną wykorzystane do opracowania naukowej analizy wyników badań dotyczących postaw patriotycznych studentów i ich kształtowania w procesie dydaktyczno-wychowawczym szkoły.

Odpowiedzi na zadane pytania będą miały właściwą wartość wówczas, gdy będą szczere i wyczerpujące.

Zapewniamy całkowitą anonimowość prowadzonych badań.

Dziękujemy

Warszawa 1994

Proszę podać odpowiedzi według następujących zasad:

1. w pytaniach, gdzie trzeba wybrać jedną możliwość - oznaczenie /literowe/ wybranej odpowiedzi proszę umieścić w kwadracie wydrukowanym z lewej strony arkusza

2. w pytaniach, w których należy wybrać trzy lub pięć możliwości - wybory proszę zaznaczyć poprzez podkreślenie /właściwej odpowiedzi/

3. w tabelach wyboru odpowiedzi proszę dokonać poprzez wstawienie znaku "X" w odpowiedniej rubryce.

1/ Jak Pan sądzi, czy w procesie kształcenia /nauczania/ realizowanym w czasie zajęć wykładowca powinien:

a/ taką samą uwagę skupić na informowaniu jak i kształtowaniu postaw

☐ b/ realizować przede wszystkim program kształcenia

c/ szczególnie uwzględnić aspekt kształtowania postaw, zainteresowań, poglądów itp.

d/ nie mam zdania

2/ Czy Pana zdaniem na zajęciach prowadzonych w uczelni, zachodzi zjawisko oddzielenia od siebie procesu przekazywania wiedzy od procesu kształtowania postaw, poglądów i przekonań:

☐ a/ tak

b/ nie

Proszę krótko uzasadnić odpowiedź

.....

.....

3/ Czy w Pana odczuciu w realizowanym programie kształcenia uwidaczniają się cele wychowawcze:

☐ a/ tak

b/ nie

Jeżeli tak, to jakie?

.....

.....

Jeżeli nie, to dlaczego?

.....

.....

4/ Które ze sposobów oddziaływań wychowawczych stosowanych przez nauczycieli akademickich w czasie zajęć, można Pana zdaniem ocenić najwyżej:

/Proszę wstawić znak "X" do wybranej rubryki/

Lp.	Treść pytania i odpowiedź	Ocena				
		b.pozyt.	pozyt.	średnia	niska	żadna
1.	Przykład osobisty					
2.	Rozbudzanie zainteresowań pchr.					
3.	Przekonywanie					
4.	Odpowiedni przebieg zajęć					
5.	Wysoka wymagalność i sprawiedliwość w ocenianiu słuchaczy					
6.	Ocenianie pchr. na podstawie kryteriów poza naukowych /wobec wojska i służby wojskowej, przełożonych, kolegów, zdyscyplinowania, aktywności społecznej itp./					
7.	Przekazywanie treści o charakterze patriotycznym i moralnym					
8.	Inne sposoby, jakie?					

5/ Jak Pan sądzi, czy proces kształtowania postaw, poglądów i przekonań realizowany w Szkole daje określone efekty:

☐ a/ tak
☐ b/ nie

Jeżeli tak, to jakie?

.....

.....

Jeżeli nie, to dlaczego?

.....

.....

6/ Czy wiedza zdobywana w trakcie zajęć wpływa na:

a/ rozszerzanie i pogłębianie zainteresowań
b/ wyrobienie odpowiednich postaw, poglądów i przekonań
☐ c/ rozwój intelektualny
d/ umiejętność samodzielnego myślenia i działania
e/ nie wiem

7/ Czy przekazywana przez wykładowców na zajęciach wiedza teoretyczna i praktyczna przyswajana jest przez Pana równocześnie z kształtowaniem postaw, poglądów i przekonań:

☐ a/ tak
☐ b/ nie

Jeżeli nie, to co jest tego przyczyną?

.....

.....

8/ W jakim stopniu, zdaniem Pana, realizowane są w WSO następujące cele wychowawcze:

/Proszę wstawić znak "X" w odpowiedniej rubryce/

Lp.	Treść pytania i odpowiedź	Skuteczność				
		b.wysoka	wysoka	słaba	żadna	nie wie
1.	Rozwój motywacji do nauki, aktywności intelektualnej					
2.	Ukształtowanie właściwej postawy zawodowej i cech psychofizycznych niezbędnych w służbie wojskowej					
3.	Ukształtowanie kultury współżycia społecznego					
4.	Ukształtowanie postawy obywatelskiej i patriotycznej					
5.	Ukształtowanie postawy prospołecznej i wysokich walorów etyczno-moralnych					
6.	Wszechstronny rozwój fizyczny i zdrowotny					

9/ Czy w czasie dotychczasowego pobytu w uczelni zauważył Pan u siebie określone zmiany jednej z niżej wymienionych cech psychofizycznych:

/Proszę wstawić znak "X" do odpowiedniej rubryki/

Lp.	Treść pytania i odpowiedź	dostrzegana siła zmiany				
		w znacznym stopniu	w stopniu niewielkim	brak zmiany	żadna	nie wiem
1.	Sprawność intelektualna, zainteresowania					
2.	Wiedza ogólna i humanistyczna					
3.	Wiedza ogólnowojskowa					
4.	Wiedza i umiejętności niezbędne w procesie dowodzenia					
5.	Wiedza praktyczna i umiejętności specjalistyczne					
6.	Cechy psychiczne niezbędne na polu walki					
7.	Postawy zawodowe /zdyscyplinowanie, odpowiedzialność, wymagalność/					
8.	Postawy prospołeczne					
9.	Postawy moralne					
10.	Postawy patriotyczno-obywatelskie					
11.	Wrażliwość estetyczna					
12.	Stan zdrowia i kondycja fizyczna					

10/ Czy wiedza, którą zdobywa Pan na zajęciach przyswajana jest głównie z myślą o:

a/ swej przyszłej pracy

b/ wykorzystaniu jej w życiu

c/ zaspokojeniu swych potrzeb

d/ grożących konsekwencjach ze strony dowódców i wykładowców

e/ wewnętrznej przyczyny poznania czegoś nowego

f/ nie mam zdania

11/ Które z cech zostały wykształcone u Pana w WSO w procesie przekazywania wiedzy oraz kształtowania postaw, poglądów i przekonań:

/Proszę podkreślić pięć wybranych odpowiedzi/

a/ wiedza, mądrość

b/ posiadanie własnych poglądów

c/ praca

d/ dyscyplina

e/ rzetelność

f/ odpowiedzialność

g/ samodzielność

h/ aktywność

i/ wytrwałość

j/ zaradność

k/ uczciwość, szczerość

l/ odwaga

ł/ lojalność

m/ sprawiedliwość

n/ dobroć, życzliwość

o/ wyrozumiałość

p/ fantazja, wesołość

r/ wyobraźnia

s/ ambicja

t/ niezależność

u/ stanowczość

w/ miłość do Ojczyzny

z/ cwaniactwo, chamstwo

ż/ inne, jakie?.....

12/ Gdyby miał Pan kłopoty osobiste, czy zwrócił by się Pan do któregoś z wykładowców z prośbą o radę lub pomoc:

a/ tak

b/ raczej tak

☐ c/ raczej nie

d/ nie

e/ nie wiem

13/ Czy działalność kadry dowódczej w trakcie prowadzonych przez nią zajęć wpływa na kształtowanie Pana postaw, przekonań i poglądów oraz zdobywanie nowych i przydatnych wiadomości:

☐ a/ tak

b/ nie

Jeżeli nie, to dlaczego?

.....

.....

14/ Czy w przypadku osobistych kłopotów może Pan liczyć na przychylność, zainteresowanie i pomoc ze strony dowódców:

a/ tak

b/ raczej tak

☐ c/ różnie z tym bywa

d/ raczej nie

e/ nie

f/ trudno powiedzieć

15/ Które ze sposobów oddziaływań wychowawczych dowódcy pod-
oddziału ocenia Pan najwyżej:
/Proszę wstawić znak "X" w odpowiedniej rubryce/

Lp.	Treść pytania i odpowiedź	Ocena				
		b.pozytywna	pozytywna	średnia	niska	żadna
1.	Przykład osobisty					
2.	Perswazja i przekonywanie					
3.	Kształtowanie postaw patriotycznych i moralnych					
4.	Utrzymywanie dyscypliny i sprawiedliwe stosowanie kar dyscyplinarnych					
5.	Dbałość o ład i porządek					
6.	Dbałość o zaspokajanie podstawowych potrzeb					
7.	Inne, jakie?					

16/ Które z podanych niżej cech sprzyjają zdaniem Pana odbywaniu
służby wojskowej przez podchorążych:
/Proszę zaznyczyć trzy odpowiedzi/

a/ wiedza ogólna

h/ umiejętność współżycia z kolegami

b/ wiedza specjalistyczna
c/ wiedza ogólnowojskowa
d/ sprawność fizyczna
e/ odporność na stresy
f/ patriotyzm
g/ cwaniactwo
i/ umiejętność współżycia z przełożonymi
j/ posłuszeństwo, karność, dyscyplina
k/ chęć pogłębiania swojej wiedzy
l/ inne

17/ Które z wymienionych wartości są przez Pana najwyżej cenione:
/Proszę podkreślić pięć wybranych wartości/

a/ Ojczyzna
b/ bezpieczeństwo
c/ pokój
d/ sprawiedliwość
e/ demokracja
f/ piękno
g/ praca
h/ rodzina
i/ przyjaźń
j/ Bóg
k/ nauka
l/ zabawa
ł/ współpraca
m/ dobrobyt
n/ człowiek
o/ patriotyzm

18/ Co dla Pana oznacza słowo "patriotyzm":
/Proszę wybrać pięć znaczeń dominujących/

a/ możliwość dochodzenia do szczęścia osobistego
b/ gwarancja pomyślnego rozwoju mojej Ojczyzny
c/ możliwość urzeczywistniania i osiągania przez ludzi wartości przez nich najwyżej cenionych
d/ odpowiedzialność przywódców za los kraju i jego obywateli
e/ zamykanie się przed światem
f/ tolerancja wobec innych państw i narodów

g/ sumienna nauka, służba i praca

h/ gotowość do największych poświęceń

i/ szacunek i przywiązanie do Ojczyzny

j/ wychowanie obywatelskie

k/ dbałość o dobre imię kraju rodzinnego

l/ miłość do /kraju rodzinnego/ Ojczyzny

ł/ stosunek do własnego państwa i własnego narodu

19/ Proszę ustalić własne rozumienie pojęć:

a/ patriotyzm

.....

.....

b/ powinności obywatelskie

.....

.....

c/ powinności żołnierskie

.....

.....

20/ Kto Pana zdaniem winien głównie kształtować postawy patriotyczne podchorążych:

a/ dowódcy pododdziałów

b/ komenda szkoły

c/ wojskowi nauczyciele akademiccy

d/ oficerowie wychowawczy

e/ księża kapelani

f/ cała kadra zawodowa

g/ nie mam zdania

21/ Proszę wymienić trzy przedmioty studiów najbardziej nasycone treściami dotyczącymi wychowania patriotycznego:

a/ .....

b/ .....

c/ .....

22/ Które Pana zdaniem, z niżej wymienionych form organizacyjno-programowych stosowanych w uczelni, można uznać za najbardziej skuteczne i pożądane w kształtowaniu postaw patriotycznych podchorążych:

/Proszę wstawić znak "X" w odpowiedniej rubryce/

Lp.	Treść pytania i odpowiedź	Skuteczność			
		wysoka	średnia	niska	żadna
1	2	3	4	5	6
1.	Przedmioty kierunkowe /specjalistyczne/				
2.	Przedmioty ogólne				
3.	Przedmioty ogólnowojskowe				
4.	Przedmioty humanistyczne				
5.	Koła naukowe				
6.	Zebrania				
7.	Nieoficjalne dyskusje i rozmowy z wykładowcami				
8.	Nieoficjalne rozmowy i dyskusje z przełożonymi				
9.	Nieoficjalne rozmowy i dyskusje koleżeńskie /wśród podchorążych/				

1	2	3	4	5	6
10.	Ceremoniał wojskowy				
11.	Praktyki				
12.	Czyny społeczne				
13.	Własne samokształcenie				
14.	Korzystanie ze środków masowej komunikacji /radio, prasa, TV/				
15.	Warty i służby				
16.	Ćwiczenia poligonowe				
17.	inne, jakie				

23/ Czy uważa Pan, że:

/Proszę wstawić znak "X" do właściwej rubryki/

Lp.	Treść pytania i odpowiedź	tak	raczej tak	raczej nie	nie
1.	Studenci uczelni wojskowych powinni uzyskać poszerzone przygotowanie do pracy wychowawczej				
2.	WSO wytworzyły u siebie odpowiednie mechanizmy dla wychowania patriotycznego				
3.	Podchorążowie na co dzień żyją problematyką patriotyzmu				
4.	Nauczyciele akademiccy kształtują postawy patriotyczne podchorążych				

24/ Które z powinności patriotycznych uważa Pan za najistotniejsze:

a/ miłość do Ojczyzny

b/ dobra nauka

c/ rzetelna praca i służba

☐ d/ walka zbrojna w wypadku zagrożenia

e/ sumienne wypełnianie obowiązków

f/ dbałość o dobro Ojczyzny

g/ poświęcenie dla Ojczyzny /z oddaniem życia włącznie/

h/ inne, jakie? .....

25/ Które z cech współczesnego patriotyzmu uważa Pan za najważniejsze:

a/ dbałość o dobre imię Polski na arenie międzynarodowej

b/ szacunek do symboli i tradycji narodowej

c/ rzetelny stosunek do pracy i nauki

☐ d/ dbałość o rozwój kraju

e/ walka o pokój na świecie

f/ wzmacnianie obronności kraju

g/ pełnienie służby wojskowej i zawodu wojskowego

h/ inne, jakie? .....

26/ Proszę wymienić kilka cech, które Pana zdaniem odzwierciedlają współczesny patriotyzm:

.....

.....

.....

27/ Jakie postawy, czyny i działania można obecnie nazwać patriotycznymi:

.....

.....

28/ Czy byłby Pan gotów do oddania życia w obronie zagrożonej Ojczyzny:

a/ zdecydowanie tak

b/ raczej tak

☐ c/ raczej nie

d/ zdecydowanie nie

e/ nie zastanawiałem się

29/ Czy według Pana, patriotyzm przypisywany zawodowi wojskowego wynika z:

a/ polskiej tradycji i obecnie nic nie znaczy

☐ b/ polskiej tradycji i szczególnie teraz jest istotny

c/ z przekonania, że wojskowy nie musi być patriotą, musi tylko rzetelnie wykonywać swoje obowiązki

d/ nie mam zdania

30/ Czy uważa się Pan za patriotę:

a/ tak

☐ b/ nie

c/ nie wiem

31/ Czy w trakcie dotychczasowych studiów odczuwa Pan niedostatek kształtowania postaw patriotycznych:

☐ a/ tak

b/ nie

32/ Gdy w Pana towarzystwie, ktoś negatywnie ocenia WP to:

a/ wyrażam zdecydowane oburzenie i sprzeciw

b/ jest mi przykro

☐ c/ jest mi to obojętne

d/ przychylam się do tych opinii

e/ nie mam zdania

33/ Kto lub co w Pana WSO najsilniej kształtuje postawy patriotyczne:

.....

.....

.....

34/ Jakie środowiska, instytucje i osoby miały największy wpływ na Pana patriotyzm w przeszłości, a jakie mają obecnie?

.....

.....

.....

.....

35/ Gdy w Pana obecności, ktoś negatywnie wyraża się o Polsce i Polakach, to najczęściej:

a/ wyrażam zdecydowane oburzenie i sprzeciw

b/ jest mi przykro

☐ c/ jest mi to obojętne

d/ przychylam się do tych opinii

e/ nie mam zdania

36/ Gdyby miał Pan możliwość wyboru, to w którym z wymienionych niżej państw chciałby Pan mieszkać:

a/ Australia

b/ Austria

☐ c/ Chiny

d/ Japonia

e/ Niemcy

f/ Polska

g/ Rosja

h/ Stany Zjednoczone

i/ Szwajcaria

j/ Wielka Brytania

k/ Węgry

l/ inne, jakie? .....

37/ Rok studiów:

a/ pierwszy

b/ drugi

c/ trzeci

d/ czwarty

38/ Dotychczasowa średnia studiów:

a/ ndst

b/ dost

c/ dobra

d/ b.dobra

39/ Pochodzenie społeczne:

a/ robotnicze

b/ chłopskie

c/ inteligenckie

d/ inne, jakie? .....

40/ Miejsce stałego zamieszkania:

a/ miasto powyżej 100.tys. ludności

b/ miasto od 50 do 100 tys. ludności

c/ miasto od 10 do 50 tys. ludności

d/ miasto do 10 tys.ludności

e/ wieś

41/ Rodzaj ukończonej szkoły:

a/ liceum ogólnokształcące

b/ liceum zawodowe

c/ technikum

d/ studium pomaturalne

e/ inne, jakie? .....

42/ Zaangażowanie w życiu Uczelni:

a/ duże

☐ b/ średnie

c/ małe

d/ żadne

43/ Kary dyscyplinarne:

a/ więcej niż 3

☐ b/ 2 ÷ 3

c/ jedna

d/ wcale

Z A Ł Ą C Z N I K 2

KWESTIONARIUSZ ANKIETY

DLA WOJSKOWYCH NAUCZYCIELI AKADEMICKICH WSO

Akademia Obrony Narodowej
Wydział Nauk Humanistycznych

KWESTIONARIUSZ

dla wojskowych nauczycieli akademickich

Katedra Pedagogiki i Psychologii AON prowadzi badania naukowe na temat kształtowania postaw patriotycznych podchorążych w procesie dydaktyczno-wychowawczym WSO.

Celem badań jest między innymi poznanie opinii wykładowców i uzyskanie odpowiedzi na zawarte w kwestionariuszu pytania. Zebrane informacje zostaną wykorzystane do opracowania naukowej analizy wyników badań dotyczących postaw patriotycznych studentów i ich kształtowania w procesie dydaktyczno-wychowawczym szkoły.

Zapewniamy całkowitą anonimowość prowadzonych badań.

Dziękujemy

Warszawa 1994

Proszę podać odpowiedzi według następujących zasad:

1. w pytaniach, gdzie trzeba wybrać jedną możliwość - oznaczenie /literowe/ wybranej odpowiedzi proszę umieścić w kwadracie wydrukowanym z lewej strony arkusza

2. w pytaniach, w których należy wybrać trzy lub pięć możliwości - wybory proszę zaznaczyć poprzez podkreślenie /właściwej odpowiedz

3. w tabelach wyboru odpowiedzi proszę dokonać poprzez wstawienie znaku "X" w odpowiedniej rubryce.

WYKŁADOWCY

1/ Czy Pana/i/ zdaniem, proces dydaktyczno-wychowawczy realizowany jest w uczelni w sposób:

a/ właściwy

b/ nie w pełni realizowany

c/ niewłaściwy

d/ nie mam zdania

2/ Jak Pan/i/ sądzi, czy w procesie kształcenia realizowanym w czasie zajęć należy:

a/ taką samą uwagę skupić na przekazywaniu wiedzy jak i wychowaniu

b/ realizować przede wszystkim program kształcenia

c/ szczególnie uwzględnić aspekt kształtowania postaw, poglądów, przekonań itp.

d/ nie mam zdania

3/ Czy według Pana/i/ w realizowanym przez wykładowcę programie kształcenia można uwzględnić cele wychowania:

a/ tak

b/ nie

Jeżeli tak, to jakie?

.....

.....

Jeżeli nie, to dlaczego?

.....

.....

4/ Czy prowadząc zajęcia zakłada Pan/i/ sobie osiągnięcie określonych celów wychowania:

☐ a/ tak

b/ nie

Jeżeli tak, to jakie?

.....

.....

Jeżeli nie, to dlaczego?

.....

.....

5/ Proszę wymienić najważniejsze cele wychowania, które zamierza Pan/i/ osiągnąć w czasie zajęć dydaktycznych:

.....

.....

.....

6/ Jak Pan/i/ sądzi, czy proces wychowania realizowany w Szkole daje zamierzone efekty:

☐ a/ tak

b/ nie

Jeżeli tak, to jakie?

.....

.....

Jeżeli nie, to dlaczego?

.....

.....

7/ Czy Pana/i/ zdaniem, osiągacie Państwo określone efekty wychowawcze:

a/ tak

b/ nie

8/ Czy wiedza zdobywana w procesie kształcenia podchorążych wpływa Pana/i/ zdaniem na:

a/ rozszerzenie i pogłębianie ich zainteresowań

b/ rozwój intelektualny

c/ umiejętność samodzielnego myślenia i działania

d/ wyrabianie odpowiednich postaw, poglądów i przekonań

e/ inne, jakie? .....

9/ Czy Pana/i/ zdaniem proces dydaktyczno-wychowawczy realizowany w uczelni wojskowej sprzyja kształtowaniu pożądanych cech osobowościowych podchorążych:

a/ tak

b/ nie

Jeżeli tak, to jakie to cechy?

.....

.....

Jeżeli nie, to dlaczego?

.....

.....

10/ Które z podanych niżej cech sprzyjają zdaniem Pana/i/ odbywaniu służby wojskowej przez podchorążych:

/Proszę zaznaczyć trzy odpowiedzi/

a/ wiedza ogólna

b/ wiedza specjalistyczna

h/ umiejętność współżycia z kolegami

i/ umiejętność współżycia z przełożonymi

c/ wiedza ogólnowojskowa
d/ sprawność fizyczna
e/ odporność na stresy
f/ patriotyzm
g/ cwaniactwo
j/ posłuszeństwo, karność, dyscyplina
k/ chęć pogłębiania swojej wiedzy
l/ inne

11/ Czy zdaniem Pana/i/ wiedza teoretyczna i praktyczna przekazywana jest podchorążym równolegle z dostarczaniem wartości wychowawczych:

☐ a/ tak
b/ nie

Jeżeli tak, to jakie to są wartości?

.....

.....

Jeżeli nie, to co jest tego przyczyną?

.....

.....

12/ Czy wiedza, którą Pan/i/ przekazuje na zajęciach przyswajana jest przez podchorążych z myślą o:

a/ swej przyszłej pracy
b/ wykorzystaniu jej w życiu
☐ c/ zaspokajaniu swych potrzeb
d/ grożących konsekwencjach ze strony wykładowców i dowódców
e/ wewnętrznej potrzeby poznania czegoś nowego
f/ inne, jakie? .....

13/ Czy praca dydaktyczno-wychowawcza w WSO daje Panu/i/ zadowolenie i satysfakcję:

a/ tak

b/ nie

c/ trudno powiedzieć

Jeżeli tak, to dlaczego?

.....

.....

Jeżeli nie, to dlaczego?

.....

.....

14/ Czy w przypadku kłopotów osobistych podchorąży może liczyć na Pana/i/ życzliwość i pomoc:

a/ tak

b/ nie

15/ Czy Pana/i/ zdaniem, działalność kadry dowódczej pomaga wykładowcom w realizowaniu procesu dydaktyczno-wychowawczego podchorążych:

a/ tak

b/ nie

Jeżeli tak, to w jaki sposób?

.....

.....

Jeżeli nie, to dlaczego?

.....

.....

16/ Które z wymienionych wartości są przez Pana/ią/ najwyżej cenione: /Proszę wybrać pięć odpowiedzi/

a/ Ojczyzna
b/ bezpieczeństwo
c/ pokój
d/ sprawiedliwość
e/ demokracja
f/ piękno
g/ praca
h/ rodzina
i/ przyjaźń
j/ Bóg
k/ nauka
l/ zabawa
ł/ współpraca
m/ dobrobyt
n/ człowiek
o/ patriotyzm

17/ Co dla Pana/i/ oznacza słowo "patriotyzm":
/Proszę wybrać pięć znaczeń dominujących/

a/ możliwość dochodzenia do szczęścia osobistego
b/ gwarancja pomyślnego rozwoju mojej Ojczyzny
c/ możliwość urzeczywistniania i osiągania przez ludzi wartości przez nich najwyżej cenionych
d/ odpowiedzialność przywódców za los kraju i jego obywateli
e/ zamykanie się przed światem
f/ tolerancja wobec innych państw i narodów
g/ sumienna nauka, służba i praca
h/ gotowość do największych poświęceń
i/ szacunek i przywiązanie do Ojczyzny
j/ wychowanie obywatelskie
k/ dbałość o dobre imię kraju rodzinnego
l/ miłość do /kraju rodzinnego/ Ojczyzny
ł/ stosunek do własnego państwa i własnego narodu

18/ Proszę ustalić własne rozumienie pojęć:

a/ patriotyzm

.....

.....

b/ powinności obywatelskie

.....

.....

c/ powinności żołnierskie

.....

.....

19/ Kto Pana/i/ zdaniem, winien głównie kształtować postawy patriotyczne podchorążych:

a/ dowódcy pododdziałów

b/ komenda szkoły

c/ wojskowi nauczyciele akademiccy

d/ oficerowie wychowawczy

e/ księża kapelani

f/ cała kadra zawodowa

g/ nie mam zdania

20/ Które z form organizacyjno-programowych stosowanych w uczelni, można uznać Pana/i/ zdaniem, za najbardziej skuteczne i pożądane w dążeniu do kształtowania postaw patriotycznych podchorążych:

/Proszę wstawić znak"X" w odpowiedniej rubryce/

Lp.	Treść pytania i odpowiedź	Skuteczność			
		wysoka	średnia	niska	żadna
1.	Przedmioty kierunkowe /specjalistyczne/				
2.	Przedmioty ogólne				
3.	Przedmioty ogólnowojskowe				
4.	Przedmioty humanistyczne				
5.	Koła naukowe				
6.	Zebrania				
7.	Nieoficjalne dyskusje i rozmowy z wykładowcami				
8.	Nieoficjalne rozmowy i dyskusje z przełożonymi				
9.	Nieoficjalne dyskusje i rozmowy koleżeńskie /wśród podchorążych/				
10.	Ceremoniał wojskowy				
11.	Praktyki				
12.	Czyny społeczne				
13.	Własne samokształcenie				
14.	Korzystanie ze środków masowej komunikacji /radio, prasa, TV/				
15.	Warty i służby				
16.	Ćwiczenia poligonowe				
17.	Inne, jakie?				

21/ Czy uważa Pan/i/, że:

/Proszę zaznaczyć odpowiedź przez wstawienie "X" w odpowiedniej rubryce/

Lp.	Treść pytania i odpowiedź	tak	raczej tak	raczej nie	nie
1.	Studenci uczelni wojskowych powinni uzyskać poszerzone przygotowanie do pracy wychowawczej				
2.	WSO wytworzyła u siebie odpowiednie mechanizmy dla wychowania patriotycznego				
3.	Podchorążowie na co dzień żyją problematyką patriotyzmu				
4.	Nauczyciele akademiccy kształtują postawy patriotyczne				

22/ Które z wymienionych powinności patriotycznych uważa Pan/i/ za najistotniejsze:

a/ miłość do Ojczyzny .

b/ dobra nauka

c/ rzetelna praca i służba

d/ walka zbrojna w przypadku zagrożenia

e/ sumienne wypełnianie obowiązków

f/ dbałość o dobro Ojczyzny

g/ poświęcenie dla Ojczyzny /z oddaniem życia włącznie/

h/ inne, jakie? .....

23/ Które z cech współczesnego patriotyzmu uważa Pan/i/ za najważniejsze:

a/ dbałość o dobre imię Polski na arenie międzynarodowej

b/ szacunek do symboli i tradycji narodowej

c/ rzetelny stosunek do pracy i powierzonych obowiązków

☐ d/ dbałość o rozwój kraju

e/ walka o pokój na świecie

f/ wzmacnianie obronności kraju

g/ pełnienie zawodu wojskowego i nauczyciela akademickiego

24/ Proszę wymienić kilka cech, które Pana/i/ zdaniem odzwierciedlają współczesny patriotyzm:

.....

.....

25/ Czy uważa się Pan/i/ za patriotę/kę/:

a/ tak

☐ b/ nie

c/ nie wiem

26/ Czy w skrajnej sytuacji zagrożenia Ojczyzny byłby Pan/i/ w stanie oddać życie dla jej obrony:

a/ tak

☐ b/ nie

c/ nie mam zdania

27/ Jakie postawy, czyny i działania Pana/i/ zdaniem nazwać obecnie patriotycznymi?

.....

.....

28/ Czy prowadząc zajęcia z podchorążymi odczuwa Pan/i/ niedosyt w kształtowaniu ich postaw patriotycznych:

a/ tak

b/ nie

29/ Gdy w Pana/i/ towarzystwie, ktoś negatywnie ocenia WP, to:

a/ wyrażam zdecydowane oburzenie i sprzeciw

b/ jest mi przykro

c/ jest mi to obojętne

d/ przychylam się do tych opinii

30/ Gdy w Pana/i/ obecności, ktoś negatywnie wypowiada się o Polsce i Polakach, to najczęściej:

a/ wyrażam zdecydowane oburzenie i sprzeciw

b/ jest mi przykro

c/ jest mi to obojętne

d/ przychylam się do tych opinii

31/ Gdyby miał/a/ Pan/i/ możliwość wyboru, to w którym z wymienionych niżej państw chciałby/chciałaby/ Pan/i/ mieszkać:

a/ Australia

b/ Austria

c/ Chiny

d/ Japonia

e/ Niemcy

f/ Polska

g/ Rosja

h/ Stany Zjednoczone

i/ Szwajcaria

j/ Wielka Brytania

k/ Węgry

l/ inne, jakie? .....

32/ Kto lub co w Pana/i/ WSO najsilniej kształtuje postawy patriotyczne:

.....

.....

.....

33/ Jest Pan/i/ wykładowcą:

a/ jednego z przedmiotów humanistycznych

☐ b/ jednego z przedmiotów ogólnych i ogólnokształcących

c/ jednego z przedmiotów wojskowych

d/ jednego z przedmiotów technicznych

34/ Korpus osobowy:

a/ oficer starszy

☐ b/ oficer młodszy

c/ pracownik wojska

35/ Staż w zawodzie nauczyciela akademickiego:

a/ do 2 lat

b/ 3 do 5 lat

☐ c/ 6 do 10 lat

d/ 11 do 15 lat

e/ 16 do 20 lat

f/ ponad 20 lat

36/ Tytuł naukowy:

a/ magister

b/ oficer dyplomowany

☐ c/ doktor

d/ doktor habilitowany

e/ profesor

Z A Ł Ą C Z N I K 3

KWESTIONARIUSZ WYWIADU

DLA DOWÓDCÓW PODODDZIAŁÓW

Akademia Obrony Narodowej
Wydział Nauk Humanistycznych

ANKIETA - WYWIAD

Katedra Pedagogiki i Psychologii AON prowadzi badania, których celem jest zebranie opinii i poglądów dowódców pododdziałów /równorzędnych/ podchorążych WSO na temat kształtowania postaw patriotycznych.

Zwracamy się z prośbą do kadry o udzielenie odpowiedzi oraz wyrażenie swoich opinii na zawarte w ankiecie - wywiadzie pytania.

Zebrane informacje zostaną wykorzystane do opracowania naukowej analizy postaw patriotycznych studentów i ich kształtowania w procesie dydaktyczno-wychowawczym szkoły.

Zapewniamy całkowitą anonimowość prowadzonych badań.

Dziękujemy

Warszawa 1994

Proszę podać odpowiedzi na postawione niżej pytania poprzez zaznaczenie jednej z kilku podanych możliwości.

1/ W jakim stopniu Pańskim zdaniem wykładowcy uczestniczą w procesie wychowania podchorążych:

a/ bardzo dużym

b/ dużym

c/ małym

d/ bardzo małym

e/ trudno mi powiedzieć

2/ Czy prowadząc zajęcia z podchorążymi stara się Pan:

a/ taką samą uwagę skupić na przekazywaniu wiedzy jak i wychowaniu

b/ realizować głównie program kształcenia

c/ przede wszystkim wychowywać

d/ nie mam zdania.

3/ Które z cech pragnie Pan kształtować u swoich podwładnych:

/Proszę podkreślić pięć wybranych cech/

a/ zdyscyplinowanie

b/ odwaga

c/ patriotyzm

d/ pracowitość

e/ koleżeńskość

f/ życzliwość

g/ sumienność

h/ przedsiębiorczość

i/ wszechstronna wiedza ogólna i wojskowa

j/ wytrwałość i odporność

k/ poczucie honoru i godności

l/ inne, jakie .....

4/ Jak Pan ocenia poziom dyscypliny swojego pododdziału:

a/ niedostatecznie

b/ dostatecznie

c/ dobrze

d/ bardzo dobrze

5/ Ilu podchorążych posiada kary dyscyplinarne:

Proszę wpisać ich liczbę .....

6/ Jaka jest średnia ocena /wyników nauczania z ostatniej sesji/ dowodzonego przez Pana pododdziału:

Proszę wpisać średnią ocenę .....

a/ 3,0 - 3,5

b/ 3,6 - 4,0

c/ 4,1 - 4,5

d/ 4,6 - 5,0

e/ inna, jaka?

7/ Czy w przypadku osobistych kłopotów podwładnego ma Pan możliwość udzielenia mu pomocy? .

a/ tak - w dużym stopniu

b/ raczej tak - w bardzo ograniczonym stopniu

c/ nie mam żadnych możliwości udzielenia takiej pomocy.

8/ Jaki jest, Pana zdaniem, stosunek słuchaczy do wykładowców i dowódców?

a/ pozytywny

b/ negatywny

c/ obojętny

d/ nie mam zdania

9/ Jaki jest stosunek słuchaczy do wykładanych przedmiotów. Wymień trzy Pańskim zdaniem najatrakcyjniejsze:

a/ .....

b/ .....

c/ .....

10/ Co Pana zdaniem wpływa na sukcesy studentów w:

a/ nauce:

- pilność
- systematyczność
- wcześniejsze przygotowanie
- pomoc kolegów
- pomoc wykładowców

b/ postępowaniu:

- zdyscyplinowanie
- punktualność
- zaangażowanie
- posłuszeństwo
- szacunek dla przełożonych

11/ Co Pańskim zdaniem prowadzi do niepowodzeń dydaktyczno-wychowawczych podchorążych:

a/ stosunki międzyludzkie

b/ brak pomocy ze strony przełożonych

c/ brak pomocy ze strony kolegów

d/ trudności w opanowaniu materiału

e/ obojętność i zlekceważenie

12/ Proszę o podanie co najmniej trzech obowiązków podchorążego jakie wynikają z:

a/ regulaminów:

- .....
- .....
- .....
- .....

b/ programu studiów:

- .....
- .....
- .....
- .....

c/ przysięgi wojskowej:

- .....
- .....
- .....
- .....

13/ Proszę wymienić pięć podstawowych zadań i obowiązków Polaka wynikających z jego przynależności do państwa i narodu:

a/ .....

b/ .....

c/ .....

d/ .....

e/ .....

14/ Czy rzetelne i zaangażowane wypełnianie obowiązków żołnierskich uznaje Pan za przejaw patriotyzmu:

a/ zdecydowanie tak

b/ raczej tak

c/ nie mam pewności

d/ raczej nie

e/ zdecydowanie nie

15/ Czy kształtowanie przez nauczycieli akademickich postaw patriotyczno-obywatelskich słuchaczy, ma Pana zdaniem, charakter:

a/ celowy i uświadomiony

b/ spontaniczny i intuicyjny

c/ postawy te nie są kształtowane

d/ nie mają oni wpływu na ten proces

16/ Czy w Pańskiej WSO z należytą uwagą traktuje się wychowanie patriotyczno-obywatelskie podchorążych:

a/ tak

b/ nie

c/ nie wiem

17/ Jakie cele wychowania patriotyczno-obywatelskiego zamierza Pan osiągnąć w swej pracy dowódczo-wychowawczej z podchorążymi? /Proszę je wymienić w kolejności ich ważności, poczynając od najważniejszych/

a/ .....

b/ .....

c/ .....

d/ .....

e/ .....

18/ Które z metod oddziałujących na zachowania słuchaczy stosuje Pan w procesie wychowania?

a/ instruowanie o nakazach i zakazach

b/ perswazja

c/ sugestia

d/ dyskusja

e/ wygłaszanie referatów, prelekcji na temat patriotyzmu

f/ zebrania żołnierskie

g/ inne, jakie? .....

19/ Które z norm określających pożądany stosunek do ojczyzny i wojska kształtuje Pan u słuchaczy uczelni wojskowej?

a/ szacunek, miłość i przywiązanie do Ojczyzny

b/ troska o rozwój Ojczyzny i jej dobre imię

c/ stała gotowość do obrony kraju

d/ utrzymanie więzi kulturowej z narodem

e/ wierność przysiędze wojskowej

f/ dbałość o dobre imię wojska i jego rozwój

g/ inne, jakie? .....

20/ Które z wymienionych metod oddziałujących na uczucia i wyobraźnię stosuje Pan w kształtowaniu postaw patriotycznych studentów?

a/ przykład wychowawczy

b/ ceremoniał wojskowy

c/ wycieczki, rekreacja i sport masowy

d/ występy artystyczne

e/ filmy i literatura

f/ spotkania z ciekawymi ludźmi

g/ inne, jakie?

21/ Które z metod regulujących postępowanie podchorążych stosuje Pan w wychowaniu patriotyczno-obywatelskim:

a/ zakazy i nakazy

b/ doraźne uwagi

c/ pochwały

d/ nagany

e/ rozmowy

f/ inne, jakie? .....

22/ Które z wymienionych form organizacyjnych stosuje Pan w kształtowaniu postaw patriotyczno-obywatelskich słuchaczy:

a/ działalność indywidualna

b/ działalność zespołowa

c/ wychowanie w kolektywie i przez kolektyw

d/ działalność samorządowa

23/ Które z wymienionych w tabeli wartości, są obecnie Pańskim zdaniem podstawowe dla naszego narodu, a które być powinny? Proszę wstawić znak "X" w odpowiednich rubrykach, wybierając trzy z zaprezentowanych wartości.

Lp.	Wartości	Obecnie	Być powinny
1.	Patriotyzm		
2.	Religia		
3.	Prawda		
4.	Praworządność		
5.	Wolność		
6.	Demokracja		
7.	Sprawiedliwość społeczna		
8.	Godność osoby ludzkiej		
9.	Bezpieczeństwo		
10.	Prawa człowieka		
11.	Równość społeczna		
12.	Solidarność		

24/ Stanowisko służbowe:

a/ dowódca plutonu . /równorzędny/

b/ " kompanii /równorzędny/

c/ " batalionu /równorzędny/

25/ Korpus osobowy:

a/ oficer starszy

b/ " młodszy

26/ Staż zawodowy:

a/ do 2 lat

b/ 3 do 5 lat

c/ 6 do 10 lat

d/ 11 do 15 lat

e/ powyżej 15 lat

27/ Wykształcenie:

a/ wyższe I stopnia

b/ " II stopnia

28/ WSO .....

Z A Ł Ą C Z N I K 4

WYNIKI BADAŃ ANKIETOWYCH
W GRUPIE WOJSKOWYCH NAUCZYCIELI AKADEMICKICH WSO

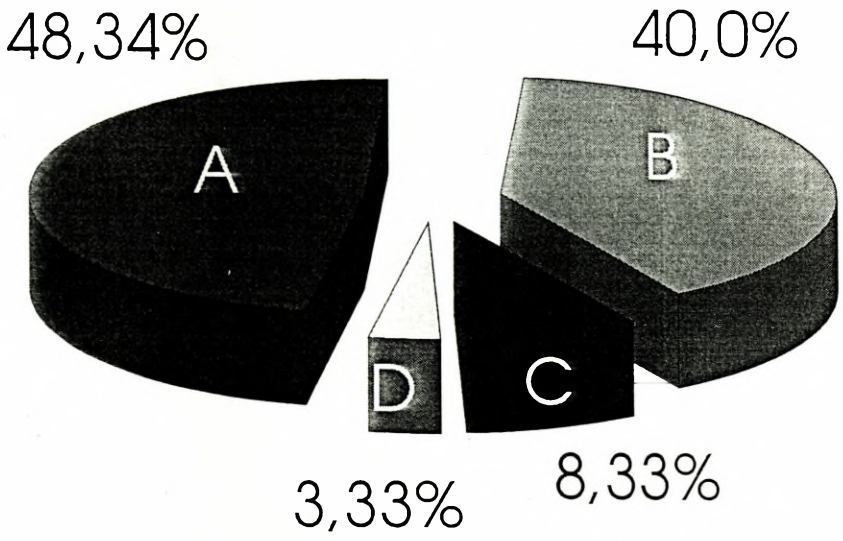

Wykres 1: Sposób oceny realizacji procesu dydaktyczno-wychowawczego (A — właściwy, B — nie w pełni zrealizowany, C — niewłaściwy, D — brak danych)

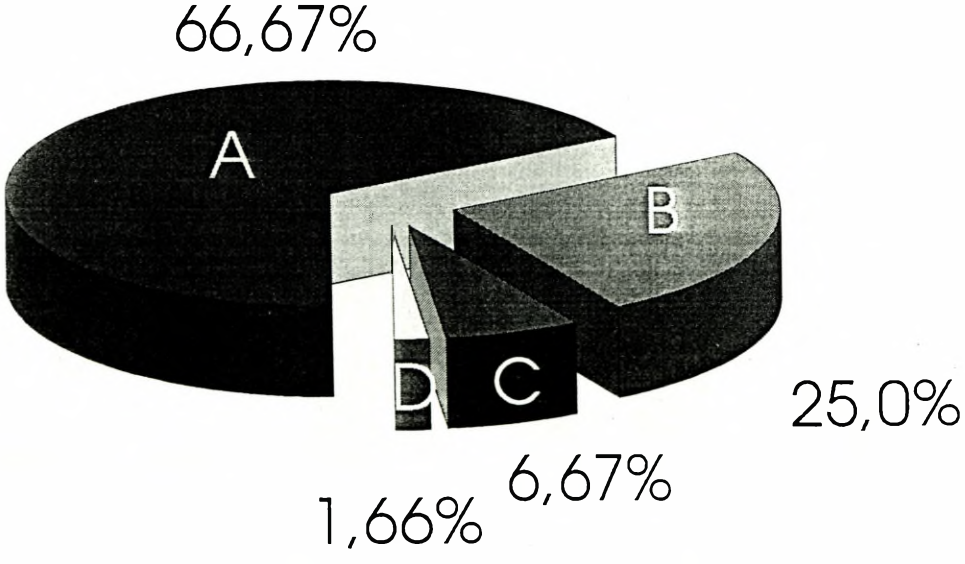

Wykres 2: Cele zajęć relizowane w procesie kształcenia (A — skupienie uwagi na przekazywaniu wiedzy i wychowaniu, B — realizowanie głównie programu kształcenia, C — uwzględnianie przede wszystkim aspektów kształtowania podstaw, poglądów i przekonań, D — brak danych)

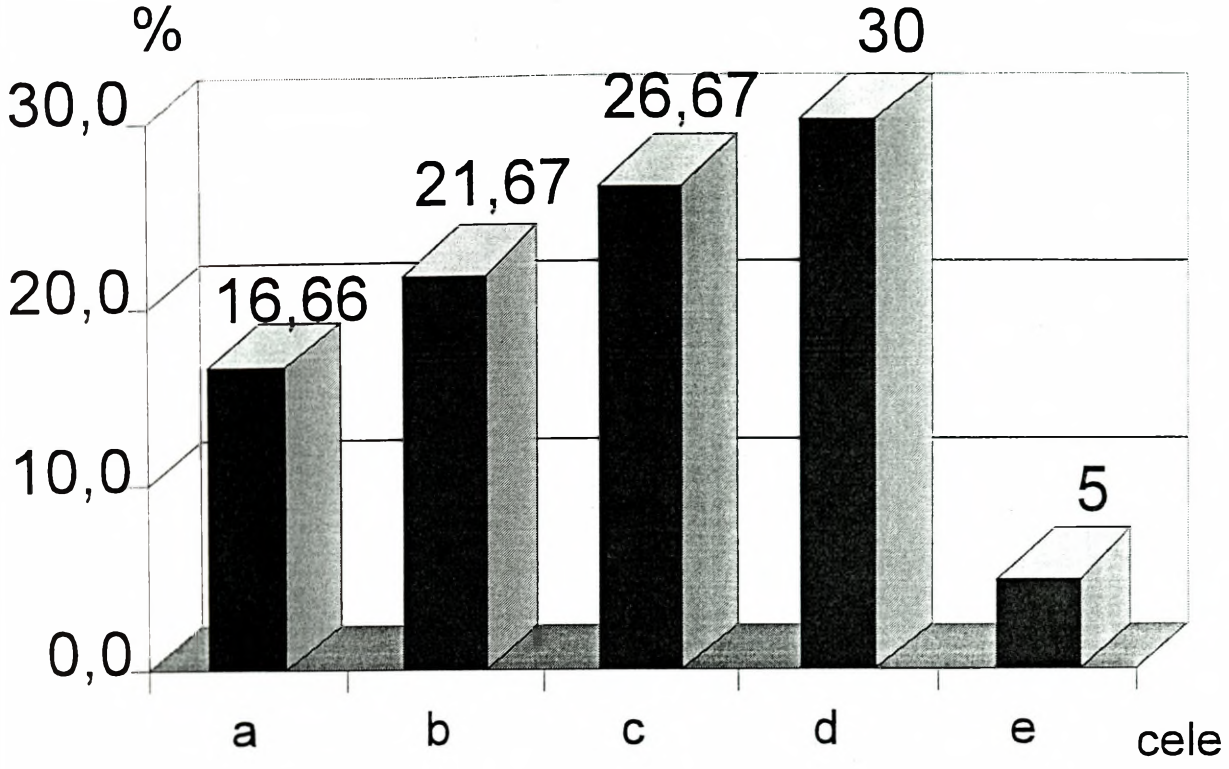

Wykres 3: Wpływ wiedzy zdobywanej w procesie kształcenia (a — rozszerzanie i pogłębianie zainteresowań; b — rozwój intelektualny; c — umiejętność samodzielnego myślenia i działania; d — wyrabianie odpowiednich postaw, poglądów i przekonań; e — inne).

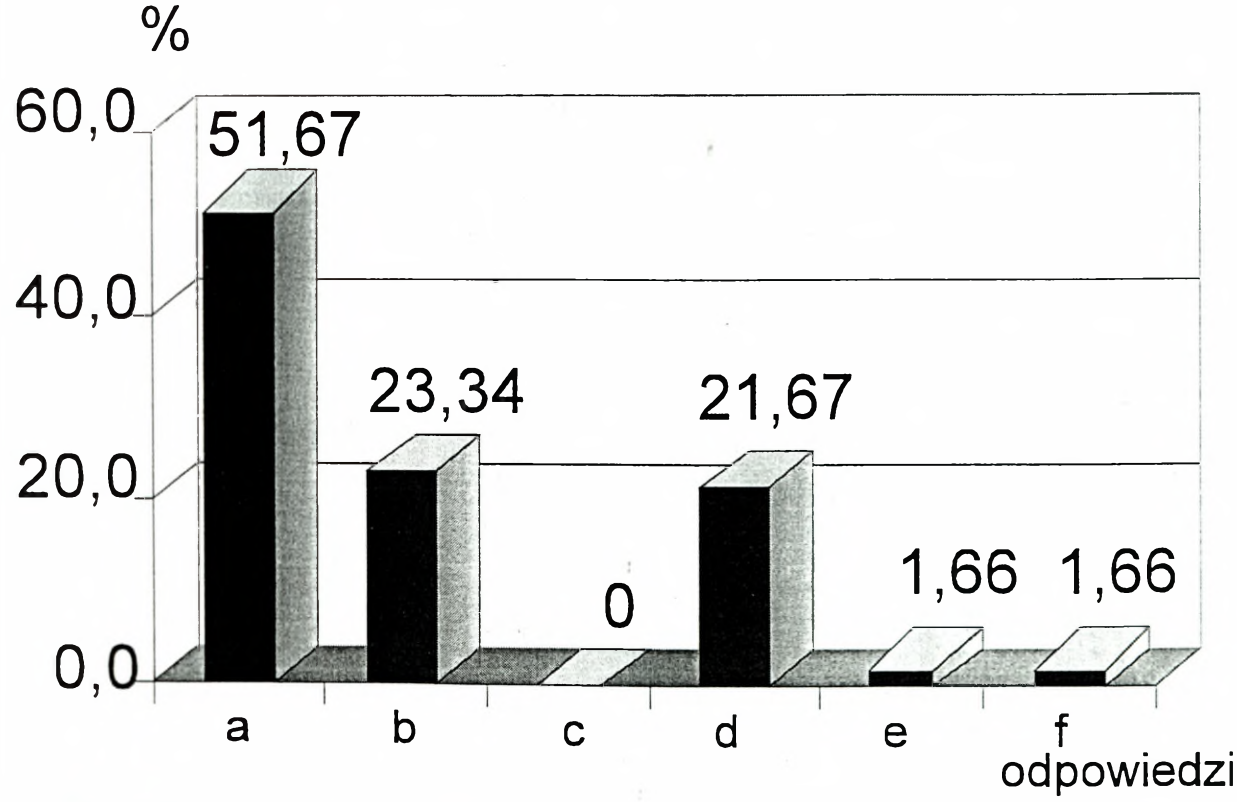

Wykres 4: Czynniki stymulujące przyswajanie przez podchorążych wiedzy na zajęciach (a — przyszła praca, b — wykorzystanie jej w życiu, c — zaspokojenie swoich potrzeb, d — konsekwencje grożące ze strony przełożonych, e — wewnętrzna potrzeba poznania czegoś nowego, f — inne).

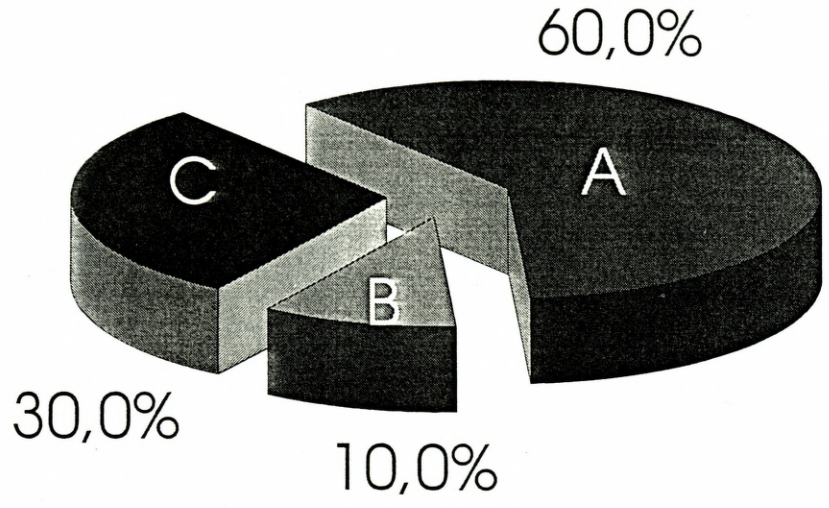

Wykres 5: Zadowolenie wykładowców z pracy ·
(A — tak, B — nie, C — trudno powiedzieć).

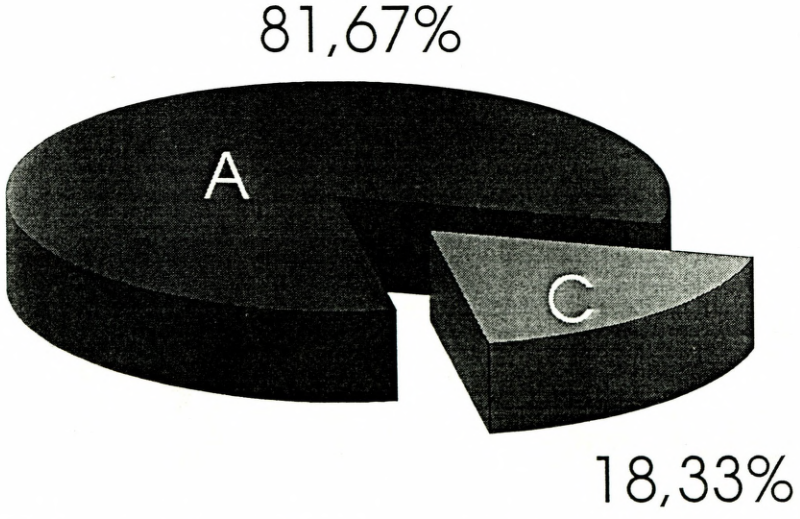

Wykres 6: Nauczyciele uznający się za patriotów (A — tak, C — nie wiem).

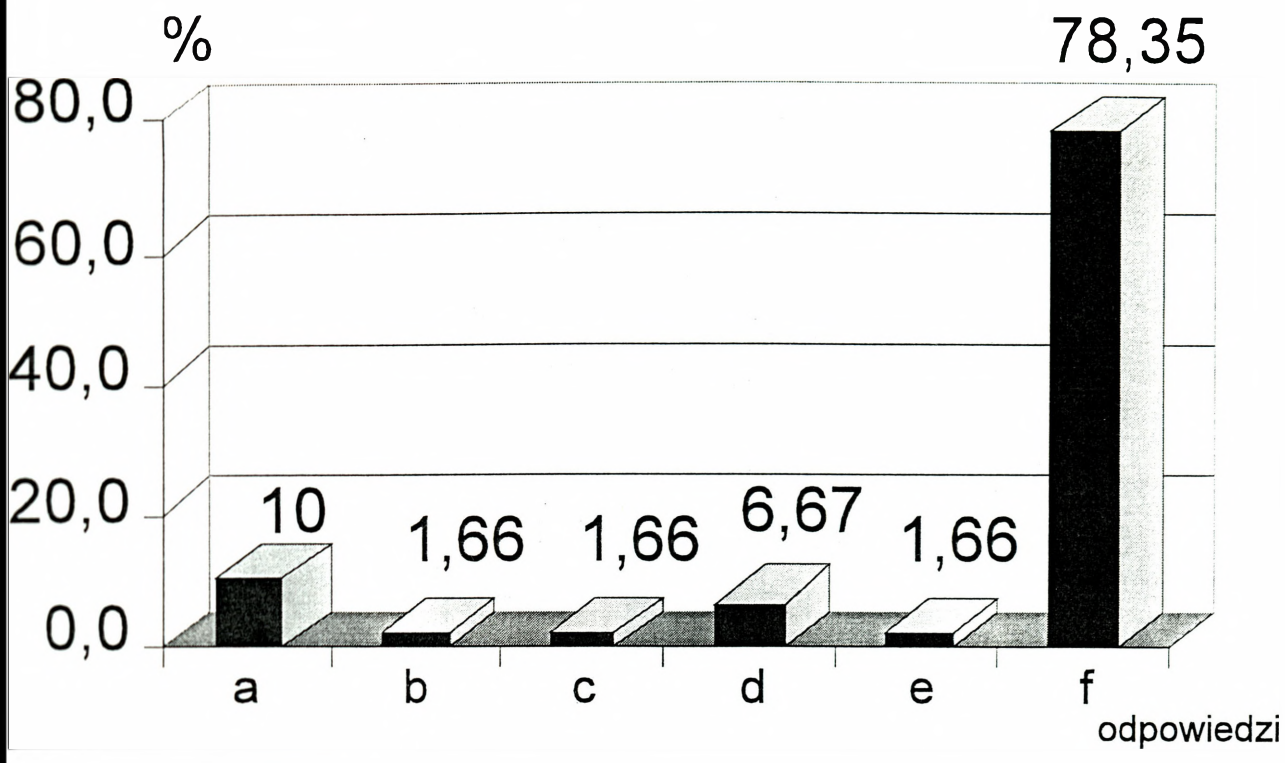

Wykres 7: Udział kadry w kształtowaniu postaw patriotycznych (a — dowódcy pododdziałów, b — komenda szkoły, c — wojskowi nauczyciele akademiccy, d — oficerowie wychowawcy. e — księża kapelani, f — cała kadra).

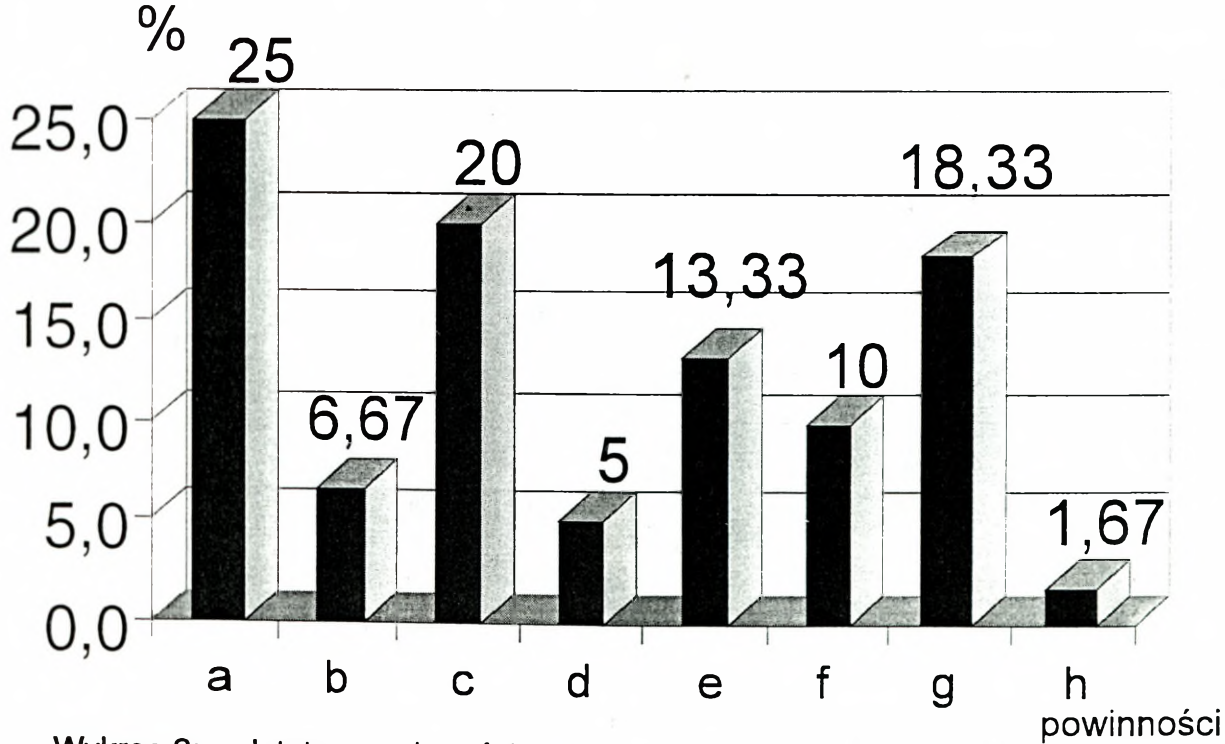

Wykres 8: Istotne powinności patriotyczne (a — miłość do Ojczyzny, b — dobra nauka, c — rzetelna służba i praca, d — walka zbrojna w przypadku zagrożenia, e — sumienne wypełnianie obowiązków; f — dbałość o dobro Ojczyzny; g — poświęcenie dla dobra Ojczyzny, h — inne).

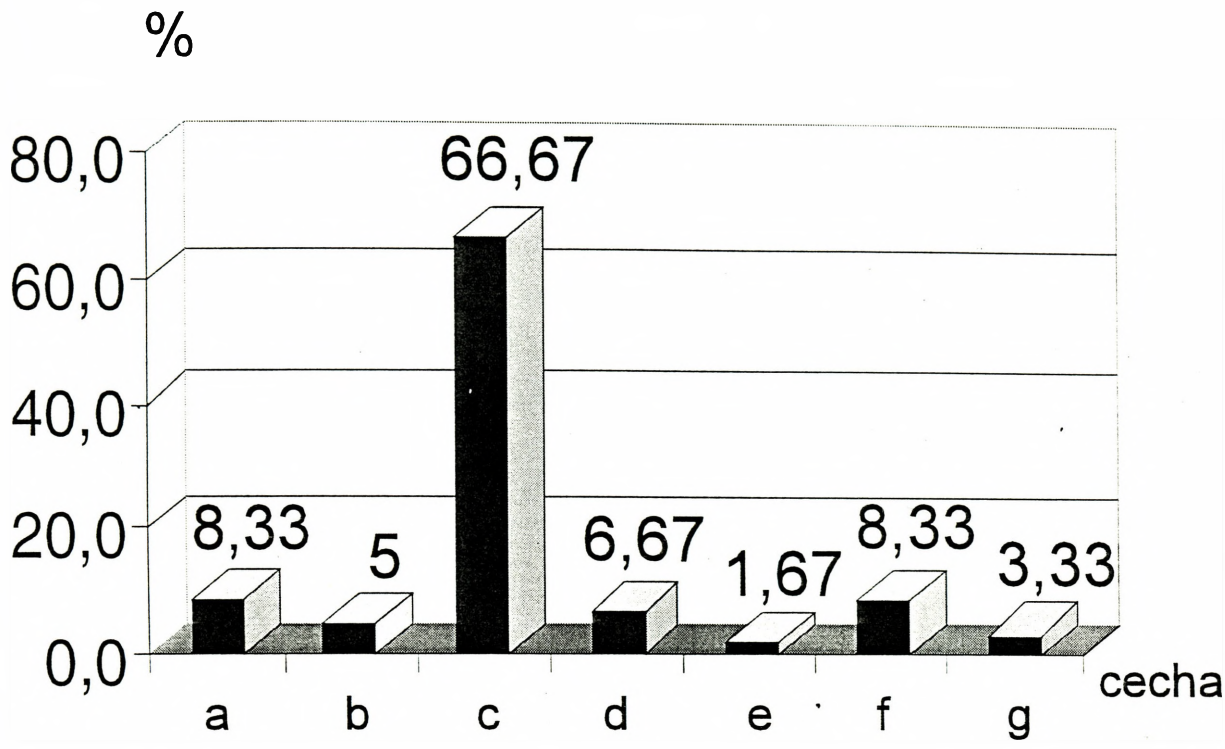

Wykres 9: Najistotniejsze cechy współczesnego patriotyzmu (a — dbałość o dobre imię polski na arenie międzynarodowej, b — szacunek do symboli i tradycji, c — rzetelny stosunek do pracy i obowiązków, d — dbałość o rozwój kraju, e — walka o pokój na świecie, f — wzmacnianie obronności kraju, g — pełnienie zawodu wojskowego).

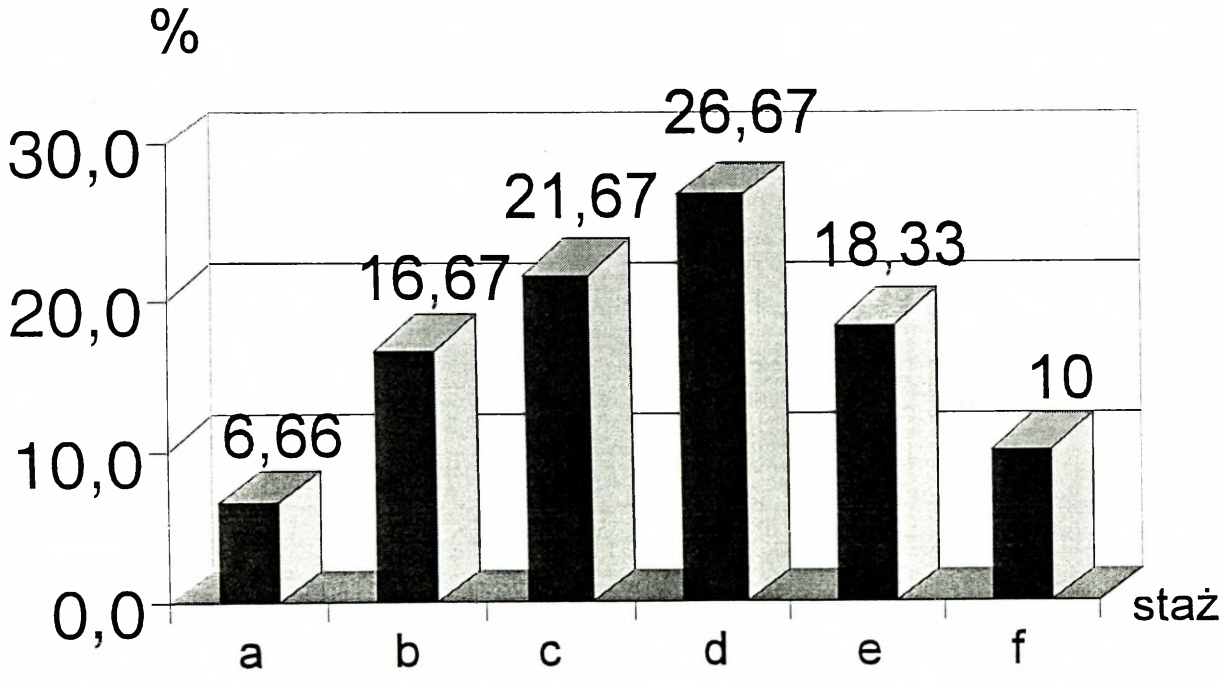

Wykres 10: Staż w zawodzie nauczyciela (a — do 2 lat, b — 3–5 lat, c — 6–10 lat, d — 11–15 lat, e — 16–20 lat f — ponad 20 lat).

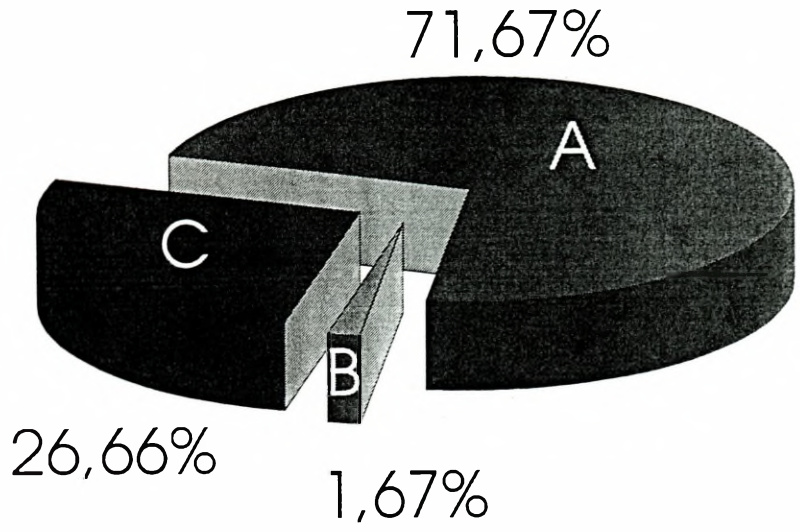

Wykres 11: Deklaracja oddania życia w sytuacji obrony zagrożonej Ojczyzny (A — tak, B — nie, C — brak zdania).

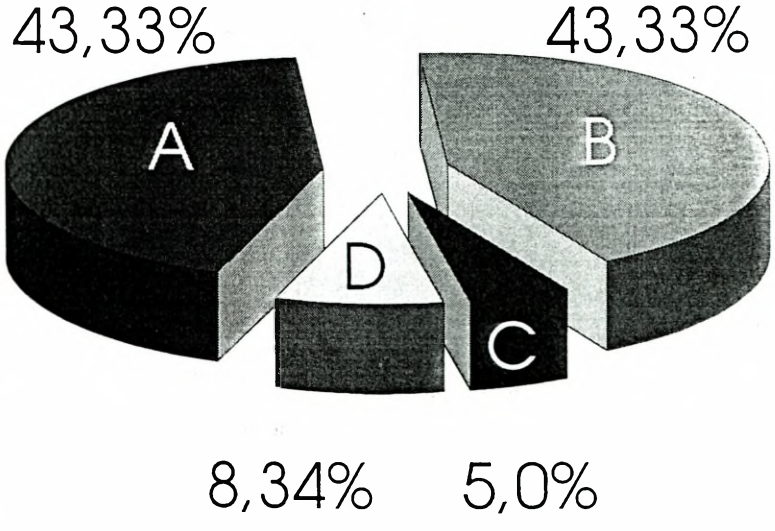

Wykres 12: Reakcje na negatywną ocenę WP (A — wyrażenie zdecydowanego oburzenia i sprzeciwu, B — przykrość, C — obojętność, D — przychylenie się do opinii).

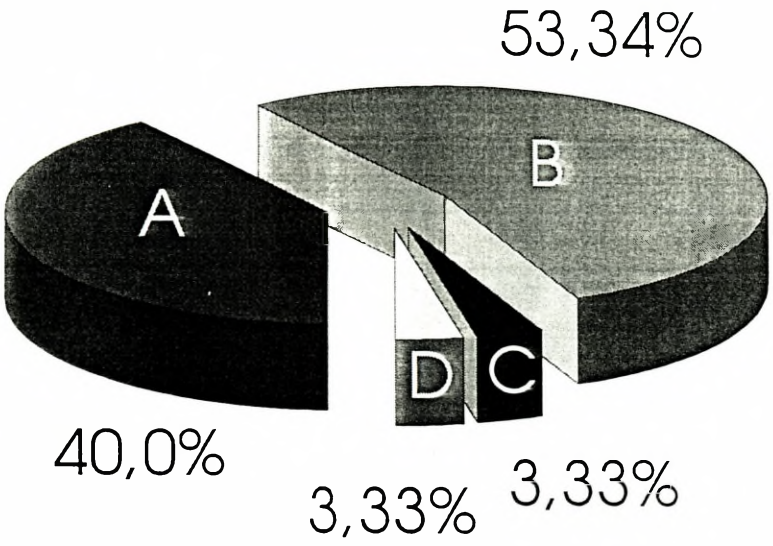

Wykres 13: Reakcje nauczycieli na negatywne wypowiedzi o Polsce i Polakach
(A — wyrażenie zdecydowanego oburzenia i sprzeciwu, B — uczucie przykrości, C — obojętność, D — przychylenie się do opinii).

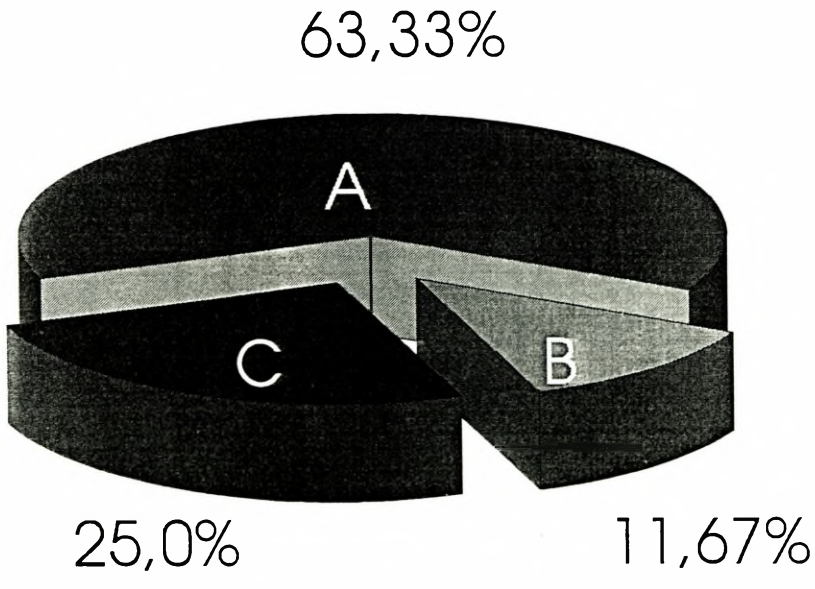

Wykres 14: Posiadany tytuł naukowy
(A — mgr, B — dypl., C — dr).

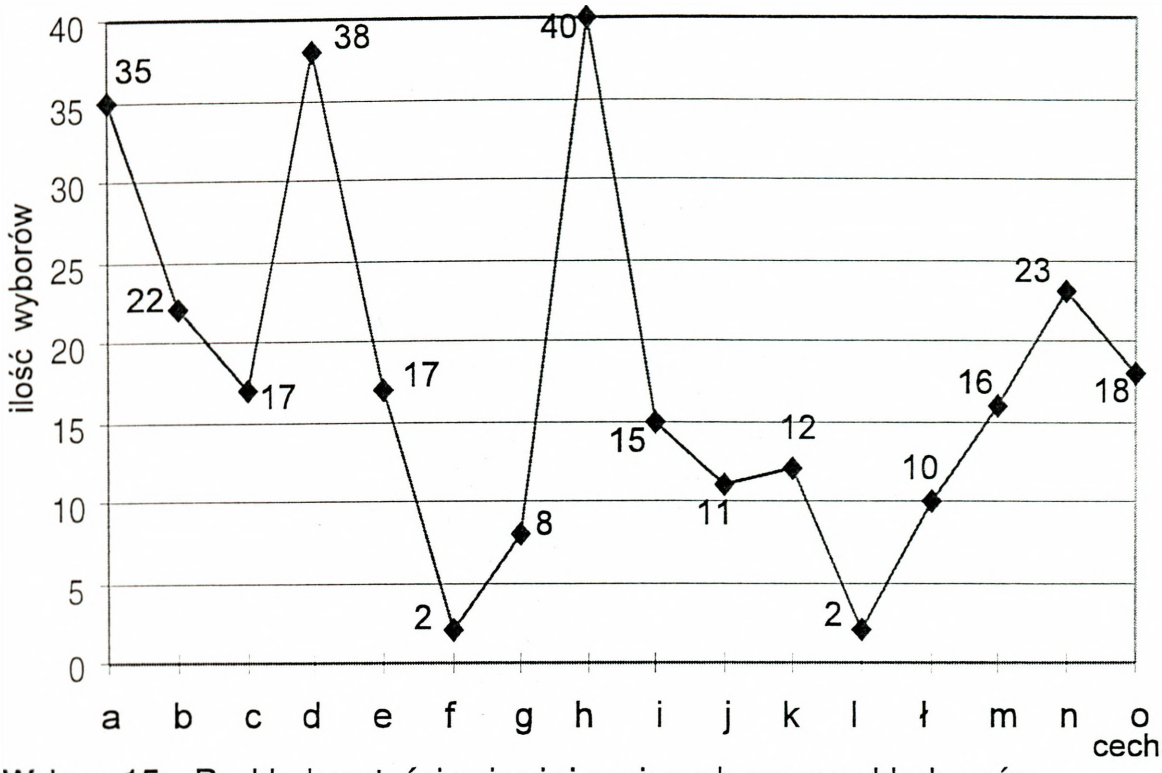

Wykres 15: Rozkład wartości najwyżej cenionych przez wykładowców (a — Ojczyzna, b — bezpieczeństwo, c — pokój, d — sprawiedliwość, e — demokracja, f — piękno, g — praca, h — rodzina, i — przyjaźń, j — Bóg, k — nauka, l — zabawa, ł — współpraca, m — dobrobyt, n — człowiek, o — patriotyzm).

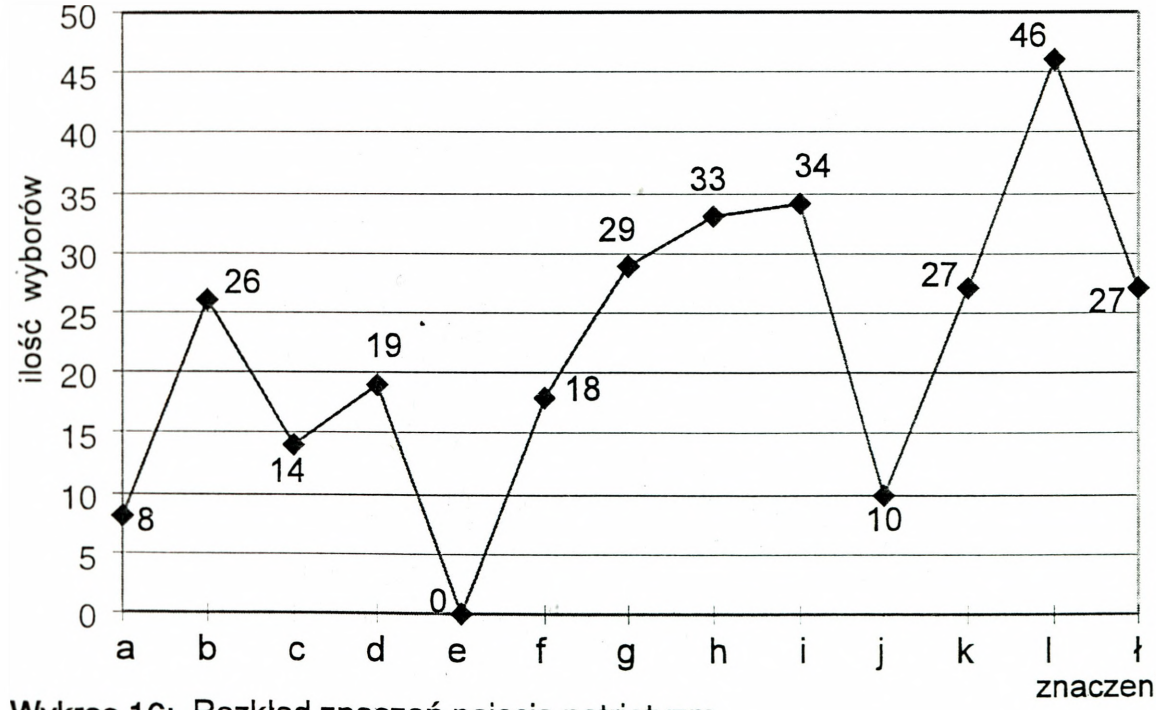

Wykres 16: Rozkład znaczeń pojęcia patriotyzm (a — możliwość dochodzenia do szczęścia osobistego, b — gwarancji pomyślnego rozwoju Ojczyzny, c — możliwość osiągnięcia przez ludzi wartości najwyżej cenionych, d —odpowiedzialność przywódców za losy kraju, e — zamykanie się przed światem, f — tolerancja wobec innych państw i narodów, g — sumienna nauka i służba, h — gotowość do największych poświęceń, i — szacunek i przywiązanie do Ojczyzny, j — wychowanie obywatelskie, k — dbałość o dobre imię kraju rodzinnego, l — miłość do Ojczyzny, ł —stosunek do własnego państwa i narodu).

TABELA 1

CECHY SPRZYJAJĄCE PODCHORĄŻYM W ODBYWANIU SŁUŻBY WOJSKOWEJ

Lp.	Cecha	Ilość odpowiedzi	Ranga
1.	Wiedza ogólna	29	2
2.	Wiedza specjalistyczna	23	4
3.	Wiedza ogólnowojskowa	11	7
4.	Sprawność fizyczna	19	5
5.	Odporność na stresy	24	3
6.	Patriotyzm	5	10
7.	Cwaniactwo	4	11
8.	Umiejętność współżycia z kolegami	36	1
9.	Umiejętność współżycia z przełoż.	12	6
10.	Posłuszeństwo, karność, dyscyplina	10	8
11.	Chęć pogłębienia swojej wiedzy	7	9
12.	Inne	3	12

TABELA 2

KSZTAŁTOWANIE POSTAW PATRIOTYCZNYCH W WSO

Lp	Warianty	Odpowiedzi								RAZEM	
		tak		raczej tak		raczej nie		nie		Ilość	%
		Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%		
1.	Studenci uczelni wojskowych winni uzyskać poszerzone przygotowanie do pracy wychowawczej	32	53,33	23	38,33	5	8,34	0	0	60	100
2.	WSO wytworzyła u siebie odpowiednie mechanizmy dla wychowania patriotycznego	13	21,67	31	51,67	14	23,33	2	3,33	60	100
3.	Pchor. na codzień żyją problematyką patriotyzmu	3	5	15	25	29	48,33	13	21,67	60	100
4.	Nauczyciele akademiccy kształtują postawy patriotyczne	18	30	28	46,67	12	20	2	3,33	60	100

TABELA 3

WYKŁADOWCY POSZCZEGÓLNYCH CYKLI PRZEDMIOTOWYCH W WSO

Lp.	Wykładowców przedmiotów	WSO						RAZEM	
		WSOWŁ		WSOWZ		WSOWRiA			
		Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%
1.	Humanistycznych	3	5	7	11,67	9	15	19	31,67
2.	Ogólnych i ogólnokształcących	4	6,67	3	5	5	8,33	12	20
3.	Przedmiotów wojskowych	3	5	6	0	3	5	12	20
4.	Technicznych	6	10	7	11,67	4	6,66	17	28,33
	RAZEM	16	26,67	23	38,34	21	34,99	60	100

TABELA 4

KORPUS OSOBOWY ANKIETOWANYCH NAUCZYCIELI

Lp.	Korpus osobowy	WSO						RAZEM	
		WSOWŁ		WSOWZ		WSOWRiA			
		Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%
1.	Oficer starszy	10	16,67	18	30	18	30	46	76,67
2.	Oficer młodszy	4	6,67	3	5	3	5	10	16,67
3.	Pracownik wojska	2	3,33	2	3,33	0	0	4	6,66
	RAZEM	16	26,67	23	38,33	21	35	60	100

TABELA 5

FORMY ORGANIZACYJNO-PROGRAMOWE STOSOWANE W UCZELNI UZNANE ZA NAJBARDZIEJ SKUTECZNE W KSZTAŁTOWANIU POSTAW PATRIOTYCZNYCH PODCHORĄŻYCH

	Formy organizacyjno-programowe	Skuteczność								RAZEM	
		Wysoka		Średnia		Niska		Żadna			
		Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%
1.	Przedmioty kierunkowe specjalistyczne	10	16,67	31	51,67	12	20	7	11,66	60	100
2.	Przedmioty ogólne	9	15	33	55	16	26,67	2	3,33	60	100
3.	Przedmioty ogólnowojskowe	10	16,67	35	55	14	23,33	1	1,67	60	100
4.	Przedmioty humanistyczne	39	65	15	25	3	5	3	5	60	100
5.	Koła naukowe	5	8,33	26	43,33	21	35	8	13,34	60	100
6.	Zebrania	9	15	9	15	32	53,33	10	16,67	60	100
7.	Nieoficjalne rozmowy i dyskusje z wykładowcami	24	40	25	41,67	11	18,33	0	0	60	100
8.	Nieoficjalne rozmowy i dyskusje z przełożonymi	18	30	27	45	9	15	6	10	60	100
9.	Nieoficjalne rozmowy i dyskusje koleżeńskie	19	31,67	25	41,67	12	20	4	6,66	60	100
10.	Ceremoniał wojskowy	22	36,67	21	35	10	16,67	7	11,66	60	100
11.	Praktyki	9	15	29	48,33	16	26,67	6	10	60	100
12.	Czyny społeczne	4	6,66	10	16,67	20	33,34	26	43,33	60	100
13.	Własne samokształcenie	13	21,67	23	38,33	15	25	9	15	60	100
14.	Korzystanie ze środków masowej komunikacji	19	16,67	31	56,66	13	21,67	6	10	60	100
15.	Warty i służby	7	11,66	11	18,33	22	36,67	20	33,34	60	100
16.	Ćwiczenia poligonowe	15	25	19	31,67	19	31,67	7	11,66	60	100

TABELA 6

PREFERENCJE WYBORU PAŃSTWA ZAMIESZKANIA

Lp.	Państwo	Ilość	%
1.	Australia	5	8,33
2.	Austria	o	0
3.	Chiny	o	0
4.	Japonia	1	1,67
5.	Niemcy	0	0
6.	Polska	43	71,66
7.	Rosja	1	1,67
8.	USA	1	1,67
9.	Szwajcaria	6	10
10.	W.Brytania	0	0
11.	Węgry	0	0
12.	Inne	3	5
	RAZEM	60	100

Biuro Zbiorów Jawnych - Akademii ON
BIBLIOTEKA GŁÓWNA - ARCHIWUM
Nr ewid. 57171
Akademii Obrony Narodowej